

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA İPTAL DAVALARI
BAKIMINDAN MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

Doktora Tezi

Hazırlayan

Mehmet İNANÇ

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA İPTAL DAVALARI
BAKIMINDAN MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

Doktora Tezi

Hazırlayan

Mehmet İNANÇ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa Ayhan TEKİNSOY

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA İPTAL DAVALARI
BAKIMINDAN MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Ayhan TEKİNSOY

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı Soyadı

- 1- Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
- 2- Doç. Dr. Mustafa Ayhan TEKİNSOY
- 3- Doç. Dr. Kaya Burak ÖZTÜRK
- 4- Doç. Dr. Dilşad Çiğdem SEVER
- 5- Dr. Öğr. Üyesi Serdar YILMAZ

Tez Savunması Tarihi

17.07.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Mustafa Ayhan TEKİNSOY danışmanlığında hazırladığım “*İdari Yargılama Hukukunda İptal Davaları Bakımından Mahkemeye Erişim Hakkı*” adlı doktora tezimde bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 06.08.2024

Mehmet İNANÇ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR CETVELİ.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI KAVRAMI VE MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKININ KAYNAĞI.....	6
1.1. Kavramsal İnceleme: “ <i>Mahkemeye Erişim Hakkı</i> ”	9
1.1.1.“ <i>Mahkeme</i> ” Kavramı	10
1.1.1.1. Yasayla Kurulmuş Olma.....	24
1.1.1.2. Bağımsız ve Tarafsız Olma	26
1.1.1.3. Bağlayıcı Karar Alma ve Tam Yargılama Yetkileri ile Donatılma.....	32
1.1.2. “ <i>Erişim</i> ” Kavramı	35
1.1.3. Mahkemeye Erişim Hakkı ile İlişkili Haklar.....	36
1.1.3.1. Gerekçeli Karar Hakkı ve Mahkemeye Erişim Hakkı İlişkisi.....	36
1.1.3.2. Etkili Başvuru Hakkı ve Mahkemeye Erişim Hakkı İlişkisi	40
1.1.3.3. Mahkeme Hakkı ve Mahkemeye Erişim Hakkı İlişkisi	46
1.2. İdari Uyuşmazlıklar Bakımından Mahkemeye Erişim Hakkının Kaynağı.....	48
1.2.1. Mahkemeye Erişim Hakkının Kaynağı Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS).....	48
1.2.1.1. Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Mahkemeye Erişim Hakkı’nın İçeriği	56

1.2.1.2. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamının İdari Uyuşmazlıklar Bakımından Geçerliliği	60
1.2.1.2.1. Medeni Hak ve Yükümlülüklerin Kapsamı Açısından	60
1.2.1.2.2. İdari Yaptırımlar Açısından.....	67
1.2.1.2.3. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkının Norm Alanı	70
1.2.2. Hukuk Devleti İlkesinin ve Hukukun Genel İlkelerinin Mahkemeye Erişim Hakkının Kaynağı Olması	75
1.2.3. Ulusal Hukuk Kurallarından Kaynaklanan Mahkemeye Erişim Hakkı ...	82

İKİNCİ BÖLÜM

İPTAL DAVALARINDA MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKININ İÇERDİĞİ GÜVENCELER.....96

2.1. Açık, Ulaşılabilir ve Etkili Yargı Yolu Olanığı	97
2.1.1. Yargı Yolunun Açık Olması	98
2.1.2. Yargı Yolunun Ulaşılabilir Olması.....	103
2.1.3. Yargı Yolunun Etkili Olması.....	106
2.1.3.1. Usul Kurallarının Makul Sınırlamalar İçermesi	109
2.1.3.2. Usul Kurallarının Hatalı veya Aşırı Şekilci Yorumlanmaması	113
2.1.3.2.1. Aşırı Şekilci ve Esnek Olmama.....	116
2.1.3.3. Başarı Şansı Sunma ve Yeterli Telafi İmkânı	125
2.2. Karar Elde Etme Hakkı.....	128
2.3. Kararların Uygulanması.....	133
2.4. Kanun Yoluna Başvuru Hakkı	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDARİ YARGILAMA HUKUKU BAKIMINDAN MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKININ SINIRLANDIRILMASI	145
3.1. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılabilirliği	146
3.2. Sınırlandırma Rejimi.....	150
3.2.1. Olağan Sınırlandırma Rejimi.....	151
3.2.1.1. Kanunilik.....	151
3.2.1.2. Meşru Amaç	159
3.2.1.3. Orantılılık	163
3.2.1.4. Sınırlamanın Diğer Sınırları	170
3.2.2. Olağanüstü Sınırlandırma Rejimi	173
3.2.2.1. Çekirdek Haklara Yönelik Olmama.....	174
3.2.2.2. Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülükleri İhlal Etmeme.	176
3.2.2.3. Durumun Gereklerine Uygun Olmak	177
3.2.2.3.1. Elverişlilik ve Gereklilik	178
3.2.2.3.2. Orantılılık	180
3.3. Mahkemeye Erişim Hakkının Etkinliği Bakımından İdari Uyuşmazlıklarda Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılmasına İlişkin Değerlendirme	181
3.3.1. Usul Kurallarının Yorumlanması	182
3.3.2. Bilgilendirilme İhtiyacı.....	184
3.3.3. Usul Kurallarının Güncel İhtiyaçlara Göre Değiştirilmesi	186
SONUÇ	194
KAYNAKÇA.....	198
ÖZET	226
ABSTRACT	227

KISALTMALAR CETVELİ

A.Ş.	:	Anonim Şirket
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
Bkz.	:	Bakınız
B. No	:	Başvuru Numarası
C.	:	Cilt
D.	:	Daire
DD	:	Danıştay Dergisi
DKD	:	Danıştay Kararlar Dergisi
E.	:	Esas
Ibid.	:	Aynı yerde (aynı eserde)
İDDK	:	İdari Dava Daireleri Kurulu
İHEB	:	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHİD	:	İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi
infra.	:	Aşağıda
İÜHFM	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İYUK	:	İdari Yargılama Usulü Kanunu
K.	:	Karar
LexHBS	:	Lexpera İçtihat Sistemi

KİBB	:	Kazancı İctihat Bilgi Bankası (www.kazanci.com)
m.	:	Madde
op. cit.	:	Adı geçen eser
p.	:	Paragraf
RG	:	Resmî Gazete
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
T.	:	Tarih
TAAD	:	Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBBD	:	Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	:	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
vb.	:	Ve benzeri (ve bunun gibi)
vd.	:	Ve devamı (ve devamında)
VDDK	:	Vergi Dava Daireleri Kurulu
Y.	:	Yıl

GİRİŞ

Mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan, bu yönüyle maddi adaletin bir parçası olarak görülebilen temel bir insan hakkıdır. Adil yargılanma hakkının, “*adalet*” kavramı ile olan ilişkisi nedeniyle, adil yargılanma hakkının ve daha özel olarak mahkemeye erişim hakkının, söz konusu ilişki göz ardı edilmeden açıklanmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle önce çalışma bakımından değeri tartışılmaz olan mahkemeye erişim hakkı veya adil yargılanma hakkı gibi kavramların adalet kavramı ile hangi yönler bakımından ilişkili olduğunun belirlenmesi yerinde bir başlangıç olabilir. Bu nedenle, “*adalet*” kavramının mahiyetinin ne olduğu çalışma bakımından sorulması gereken ilk soru niteliğindedir.

“*Adalet*” kavramı, Platon ve Aristo gibi bilinen antik dönem düşünürlerinin tanımlama çabaları sonucunda, kişinin “*kendi üzerine düşen yerine getirmesi ve kendi payına sahip olması*” olarak bireysel niteliğiyle anlaşılabilirdiği gibi yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak gibi sosyal bir anlamda da düşünülebilen, yani oldukça farklı içeriğe sahip olarak anlaşılabilen kompleks bir kavram görünümündedir.¹ Antik dönemlerden günümüze kadar literatürde birbiriyle oldukça farklılaşan daha nice tanımların da geliştirildiği göz önüne alınca adaleti nesnel bir şekilde açıklayan bir sözlük tanımı geliştirmenin ne kadar zor olacağı rahatlıkla anlaşılabilir. Yine de sözlük ve ansiklopedilerde de adalet kavramına ilişkin tanımlar sunulmaktadır. Mesela, kısaca

---

¹ TOPAKKAYA, Arslan, “*Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles-Platon Karşılaştırması*”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 2008, S. 6, s. 28-35.

adalet, “*karşılıklı zıt menfaatler arasında hakka uygun bir denklik*” olarak tanımlanmıştır.² Daha detaylı bir tanıma göre toplumdaki en yüce, mutlak ve nesnel bir değer ifadesi olan “*adalet*”, toplumsal değerlerin, erdemlerin, ilke ve ideallerin hayata geçirilmiş şeklidir.³ Burada, bu tanımlar gibi pek çok tanıma daha yer verebilmek de mümkündür. Ancak, bunun yerine, her ne kadar adalet kavramına yönelik tanımlamalar yapılıyor olsa da, “*adalet*” kavramının yalnızca toplumdan topluma değil, bireyden bireye dahi farklılaşan, kolayca tanımlanamayan bir kavram olduğunu vurgulamak gerekir.⁴ Bunun içindir ki hukuk felsefesi bakımından adalet kavramı açıklanırken, bu konuda fikirler üretmiş olan düşünürlerin birbirinden oldukça farklı olan adalet anlayışlarından söz edilmektedir.

Adaletin ne olduğu veya ne olmadığı geçmişten günümüze süregelen tartışmaları da içeren karmaşık bir konudur. Yine de adalet kavramı tümüyle soyut niteliğinden koparılarak somutlaştırılabilen bir kavram olamamıştır. Oysa yargılamalar bakımından adaletin içeriği, ulusal veya uluslararası normlar ile adil yargılanma hakkı çerçevesinde somutlaştırılabilmiştir. Diğer bir ifadeyle, maddi adaletin bir parçası olan adil yargılanma ilkeleri,⁵ adil yargılanma hakkı ile şekli adaletin de bir parçası haline dönüşebilmiştir. Adil yargılanma hakkı ve mahkemeye erişim hakkı gibi onun kapsamında yer alan diğer haklar, içtihadî gelişimle soyut olan adalet kavramını da genişleten bir konuma yerleşmiştir. Artık, adil yargılanma hakkının yargısal alanda gözetilmesi gereken

---

² **Türk Hukuk Lügatı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s. 2.

³ CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 13.

⁴ SEYMEN ÇAKAR, Ayşe, “*Adalet Mülkün Temeli Midir?*” **TBB**, Y. 2013, C. 26, S. 106, s. 265.

⁵ UYGUR, Gülriz, “*Adalet ve Hukuk Devleti*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2004, C. 53, S. 3, s. 29-31.

güvenceler sağlayan ve aynı zamanda yargı organları bakımından adil olabilmenin ölçüsü durumunda olan bir niteliği haiz bulunduğuna şüphe duyulmamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olsa gerek, idari yargı mercilerince, adil yargılanma hakkının idari uyuşmazlıkların yargılanma sürecinde de gözetilmeye çalışıldığına rastlanmaktadır. Özellikle, adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak görülen mahkemeye erişim hakkına ilişkin meselelerin önemli bir ağırlığa da sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, çalışmanın konusunu, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan mahkemeye erişim hakkının idari yargılama hukukunda iptal davaları bakımından mahiyetinin ne olduğunun yargı kararları ışığında saptanması oluşturmaktadır.

Çalışmanın başından itibaren gözetilmesi gereken bazı sınırlar belirlenmiştir. Yöntem bakımından yapılması gerekli görülen bir sınırlama olarak, çalışmanın İKİNCİ BÖLÜMÜ'NDE, idari yargılama hukukunda iptal davaları bakımından mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerin açıklanmasında, ağırlıklı olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararları ile Danıştay kararlarından yararlanılmıştır.

Konu bakımından getirilen sınırlamalar da mevcuttur. Öncelikle, hukukun dalları arasında, idarenin eylem ve işlemlerinden kaynaklanan uyuşmazlıkları konu alan idari yargılama hukuku içerisinde mahkemeye erişim hakkının değerlendirilmesi için diğer hukuk dalları ile ilişkisine çalışmada yer verilmemiştir. Bu sınırlamanın altında, başka bir sınırlama daha getirilerek, çalışmanın idari dava türlerinden olan iptal davaları ile ilgili hususlara göre geliştirilmesine çalışılmıştır. Çünkü, “*objektif niteliği*”⁶ gereği idarenin

---

⁶ İptal davalarıyla, idari eylem ve işlemlerin objektif hukuksal normlara uygunluğu incelenir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 3, 3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 1772-1773;

yargısal denetimi ve bunun sonuçları üzerinde,⁷ tam yargı davalarından daha farklı niteliğe sahip olması⁸ ve bu farklı niteliğin idari uyuşmazlıklarda mahkemeye erişim hakkının kazandığı özgül anlamı ile daha yakın ilişki içerisinde olması nedeniyle⁹ bu sınırlamanın, çalışmanın içerisinde yapılan genellemelerin daha doğru sonuçlar vermesini sağladığı tespit edilmiştir. Bu sebeplerle, idari davalar özelinde “mahkemeye erişim hakkı” konusuna iptal davaları için de geçerli olabilecek ortak sonuçlara götürmeyecek olan tam yargı davalarının hukuksal etki ve sonuçlarına bu bakımdan, çalışmanın içerisinde yer verilmemiştir. Bu sınırlamalar dahilinde, kişilerin yaşadıkları uyuşmazlıkları çözümleyebilecek yargı mercileri önüne taşıyabilmelerini sağlayan ve bu bakımdan adil yargılanma hakkının birinci basamağını oluşturan, mahkemeye erişim hakkının, bu önemli konumu dikkate alan içtihadî kaynaklarda gelişim sağladığı gözetilerek, çalışma içerisinde ağırlıklı olarak yargı kararları ışığında ele alınmasına çalışılmıştır.

AZRAK, A. Ülkü, “*İptal Davalarının Objektif Niteliği*”, **Ankara Barosu Hukuk Kurultayı-C.I**, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2000, s. 331-336.

⁷ Mesela, sonuçlarıyla sadece davacıları değil herkesi etkileyen iptal davaları bu bakımdan konumuz açısından önemli bir farklılık taşımaktadır. TEKİNSOY, M. Ayhan / BAĞRIAÇIK, Ahmet, “*Tam Yargı Davası Özelinde İdari Yargıda Dava Açma Süresi*”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, C. 26, S. 3, s. 587.

⁸ İptal davalarının hukuk düzenine aykırı idari işlemleri kesin olarak ortadan kaldırmada rakipsiz bir dava olması gibi. Bkz. AKYILMAZ, Bahtiyar / SEZGİNER, Murat / KAYA, Cemil, **Açıklamalı ve İctihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku**, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2019, s. 188-189.

⁹ Aşağıda açıklandığı üzere hukuk devletinin ayrılmaz parçası olan idarenin hukuka bağlılığını sağlayan ve hukuk düzenini koruma işlevini gerçekleştirmeyi amaçlayan dava türüdür. ÇALIŞ, Hande Sena, **İdari Yargının Varlık Sebebi Olarak İptal Davası**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018, s. 187.

Mahkemeye erişim hakkı, tarafsız ve bağımsız yargı mercileri önünde, hakkaniyete uygun bir yargılamanın yapılabilmesi için öncelikle güvence altına alınması gereken bir insan hakkı niteliğindedir. Zira, mahkemeye erişim sağlanmadan adil yargılanmadan söz edilebilmesi olası değildir. Çünkü, adil bir yargılamanın başlayabilmesi, meşru hakların korunabilmesi ve savunulabilmesi için mahkemeye erişim, ön koşul niteliğindedir.¹⁰ Ancak bu şekilde toplum menfaatlerinin korunması, kişilerin ihkak-ı hak girişimlerine karşı koyulabilmesi ve kişilerin haklı ya da haksız olduğunun mahkemece tespit edilebilmesi mümkün olabilir.¹¹ Bu yönüyle mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının içerdiği güvenceler içerisinde diğer güvencelerin sağlanabilmesi için gerekli olan en önemli güvencedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, adil yargılanma hakkının bir unsuru olması sebebiyle, mahkemeye erişim hakkının mahiyetinin belirlenmesinde, öncelikle, adil yargılanma hakkının tanımı, kapsamı ve özelliklerinden bahsederek başlamak uygun olacaktır. Bu sebeplerle, çalışmada adil yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak mahkemeye erişim hakkının tanımı üzerinde durulmuş, ardından mahkemeye erişim hakkının kaynağı ve yargı kararları ışığında kapsamı üzerinde durulmuştur.

---

¹⁰ GÜL, Cengiz / BİRTEK, Fatih, “*Hak Arama Özgürlüğü ve Türk Pozitif Hukukunda Yargı Yolu Kapalı İşlemler*”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2007, C. 2, S. 1-2, s. 17.

¹¹ KÖKÜSARI, İsmail, “*Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2011, C. 15, S. 1, s. 165.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI KAVRAMI VE MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKININ KAYNAĞI

Mahkemeye erişimin bir hak olarak düzenlendiği günümüz hukuk anlayışına ulaşan yolda “*mahkemeye erişim (access to a court)*” kavramının ortaya çıkış serüvenini anlatabilmek için “*adalet erişim (access to justice)*” kavramını da tarihsel olarak incelemekte fayda vardır. Zira, adalet erişim kavramı, idari ve alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine erişimi de barındıran kapsamıyla, “*mahkemeye erişim*” kavramını da içeren daha üst kavram olarak karşımıza çıkar.¹² Dolayısıyla, “*mahkemeye erişim*” kavramının kökenine ilişkin yapılacak bir çalışmanın insanlığın varoluşu içerisinde adalet erişim mücadelesinden kopuk olarak değerlendirilmesi eksiklik olarak görülebilir. Bu nedenle adalet erişim kavramının nasıl ve ne zaman ortaya çıktığından da bahsederek devam edebiliriz. Adalet kavramı belki de insanlığın varoluşundan beri her dönemde ilgi çekici bir gizeme sahip olmuştur, diyebiliriz. İnsanlık için büyük öneme sahip bu adalet kavramının önemine ilişkin ilk nüvelere antik dönemlerde rastlanmaktadır. Örneğin, Antik Yunanda adalet anlamına da gelen “*dike*” aynı zamanda mahkeme ve hüküm

---

¹² “*Access to justice*” kavramı, adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkının birleşimi olarak değerlendirilmektedir. **Handbook on European Law Relating to Access to Justice**, Publications Office of the European Union, Luksemburg, 2016, s. 20-21. Ancak, mahkemeye erişim hakkının adaletten yararlanma hakkı ile eş değer anlamda, kullanıldığına da rastlanmıştır. Bkz. ÇAĞLAR, Bakır, **Anayasa Bilimi**, BFS Yayınları, İstanbul, 1989, s. 172.

kelimeleri yerine de kullanılmıştır.¹³ Yunan Themis ve Mısırlı Maat'ın, adil ve eşit adalet sistemini yöneten tanrıçalar oldukları ve adaleti temsil eden bu tanrıçalardan Themis'in diğer titanlar üzerinde bir yere sahip olduğu,¹⁴ Maat'ın Re'den sonra gücü temsil eden ve halkın yaşamını sürdürürken mihenk olarak gördüğü ve adeta şiarı olduğu bilinmektedir.¹⁵ Sümerlerde diğer tanrıların bağlı olduğu, Utu (Hititlerde Şamaş) adaleti sağlayan tanrıdır.¹⁶ Bu örnekler, eski toplumlar için sahip oldukları adalet anlayışının ve onun gereği olarak adil bir yargılamanın ne denli kıymetli olduğunu anlatan sembollerdir. Ancak, unutulmamalıdır ki, adalete erişimin bireylere hak olarak tanınması ancak daha yakın bir zamanda mümkün olabilmiştir. Bu hakkı tanıdığı bilinen ilk metin 1215 tarihli "*Magna Carta Libertatum*" olmuştur.¹⁷ Bu metnin 40. maddesinde, "*Kimseye hakkı ya da adaleti satmayacağız, menetmeyeceğiz ya da geciktirmeyeceğiz*" ifadeleri yer

---

¹³ "...simgelediği başlıca soyut kavram hak, doğruluk ve adalettir. Dike sözcüğü, adaletin uygulandığı mahkeme için de kullanılır." ERHAT, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 88.

¹⁴ "*Themis, yasadır, kuraldır. Ama gelip geçici bir yasa değil, Tanrılar dünyasında da insanlar dünyasında da değişmez evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır. Tanrısal yasadır... Ürettiği, tanrısal varlıklarla sürdürür etkisini, bu varlıklar da Tanrılardan daha güçlü oldukları için ehramın tepesinde oturur gibidir Themis...*" BODUR, Harun, "*Adalet Tanrı(ça)ları-Themis ve Diğerleri*", **Hukuk Felsefi ve Sosyolojisi Arkivi**, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar V Sempozyumu (13-17 Eylül 2010, İstanbul), 25. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012, s. 146-147.

¹⁵ ALLEN, James P., **Middle Egyptian**, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 119-121.

¹⁶ BOZKURT, H. Argun, **Hukukun Öyküsü**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 75-77.

¹⁷ IRVINE, Derry, **Human Rights, Constitutional Law and the Development of English Legal System**, Hart Publishing, Oxford, 2003, s. 266.

almaktadır.¹⁸ Kimsenin adaletten menedilemeyeceği fikri adalete erişim mücadelesinde önemli bir kazanım olmuştur. Her ne kadar, bu metnin 17. ve 24. maddelerine bakılarak, adaletin belirli yerlerde bulunacak mahkemelerde dağıtılacağı ve şeriflerin yargılama yapamayacağı anlaşılıyor olsa da bu hükümlerin kapsamında özel hukuk uyuşmazlıkları bulunmaktadır.¹⁹ Ayrıca, metnin genelinden anlaşılan, daha çok ceza hukuku kapsamında yargısal güvencelere ağırlık verilen bu metinden müstakil olarak idari uyuşmazlıkların çözümü bakımından mahkemeye erişim hakkına ulaşılamamaktadır. Zaten, idari işlem ve eylemler karşısında idari yargılama hukuku bakımından adalete erişim meselesinin tartışılabilmesi ancak yüzyıllar alan bir süreç sonunda mümkün olmuştur. Çünkü, medeni hukuk veya ceza hukuku meselelerine göre siyasal niteliği ağır basan uyuşmazlıkların denetiminde bazı zorluklar yaşanmaktadır.²⁰ Bu anlamda, idari faaliyetlerin dava yoluyla yargıya taşınması önüne çeşitli engeller getirildiğine de tanık olunmuştur. Bu engellerin aşılması, adalete erişimin ötesine, yani, mahkemeye erişimin bir hak olarak sağlandığı evreye ulaşabilmenin ise, ancak yüzyıl kadar yakın bir tarihte mümkün olabildiği düşünülebilir. Gerçi bu noktada, *Conseil Constitutionnel*'in müstakar içtihadıyla mahkemeye erişim hakkını 1789 Fransız Yurttaş Hakları Bildirgesinin 16. maddesine dayandırmış olduğu bilgisiyle²¹ bir itiraz ileri sürülebilir. Ancak, hemen belirtmelidir ki, müstakil bir idari yargı düzeni bulunmayan Fransa'da, 1790 yılında çıkarılan bir yasa

---

¹⁸ “*To no one will we sell, to no one will we refuse or delay, right or justice*”, Magna Carta Libertatum, 1215 <<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf>> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

¹⁹ İLAL, Ersan, “*Magna Carta*”, İUHFM, Y. 1968, C. 34, S. 1-4, s. 230.

²⁰ BOZKURT, *op. cit.*, s. 313-314.

²¹ CALMES BRUNET, Sylvia, “*The Principle of Effective Legal Protection*”, in **Administrative Law**, (Editör: Zoltán Sente, Konrad Lachmayer), Routledge, New York, 2017, s. 110.

hükmüyle, hakimlerin idari uyuşmazlıklara bakması yasaklanmıştı.²² Durum böyle olunca, idari yargının bağımsız bir yargı düzeni olabilmesi ve bu yargı düzeninde mahkemeye erişim hakkından söz edilebilmesinin biraz zaman aldığı görülmüştür. Bunun dışında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin, 8. maddesiyle, herkesin anayasal temel haklarını zedeleyen eylemlere karşı yetkili ulusal yargı mercilerine başvuru haklarının olduğunun tanınması ve AIHS'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı kapsamında herkesin uyuşmazlıklarını bağımsız ve tarafsız mahkemeler önüne götürebilme hakları olduğunun kabul edilmesi üzerine mahkemeye erişim hakkı uluslararası düzeyde dikkat çeken bir konuma yerleşmiştir. Elbette, bu düzenlemelerle birlikte, idari yargı alanında da mahkemeye erişim hakkının varlığından söz edip edemeyeceğimiz bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının kaynağının ne olduğunun sorgulanması ve bu hakkın sağladığı güvencelerin temelini değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmuş ve çalışma içerisinde mahkemeye erişim hakkının hukuki kaynağının da araştırılmasına değer verilmiştir.

1.1. Kavramsal İnceleme: “Mahkemeye Erişim Hakkı”

Mahkemeye erişim, genel anlamıyla, yargısal yetki kullanan devlet organlarına başvurabilmeyi ifade etmektedir. Mahkemeye erişim hakkı ise en geniş anlamıyla, kişilerin taraf oldukları uyuşmazlıkların yargılanabilmesi için bir yargı organına

---

²² “Yargı fonksiyonu, idari fonksiyondan ayrıdır ve hep ayrı kalacaktır; yargıçlar, herhangi bir şekilde idarenin işleyişini bozamaz, aksi davranış suçtur.”16-24 Ağustos 1790 tarihli yasanın 13. maddesi (Nakleden, KARAHANOGULLARI, Onur, “Fransa’da Kamu Yönetimi”, **Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri** içinde, 2. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2009, s. 76).

başvurabilme hakkını ifade etmektedir.²³ Ayrıca, mahkemeye erişim hakkının, uyumsuzluğun etkili bir şekilde karara bağlanmasını ve kararın uygulanabilmesini isteyebilme anlamlarını da içerdiği kabul edilmektedir.²⁴ Kısaca bu şekilde tanımlanabilen mahkemeye erişim hakkı kavramının ihtiva ettiği unsurların da açıklanması gerekir. Ancak, bundan önce, “mahkeme” ve “erişim” kavramlarının tanımlanmasına ve kapsamalarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

“Mahkemeye erişim hakkı” kavramı, “*the right to access to a tribunal*” (*le droit d'accès à un tribunal*) teriminin Türkçesi olarak kullanılmaktadır. Ancak, en başından belirtilmesi gerekir ki, aşağıda yapılan incelemelere göre idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının tek bir kaynağı olmadığı sonucuna ulaşıldığı için mahkemeye erişim hakkı, bu çalışmada AİHM içtihatlarıyla kastedilen anlamından daha geniş olarak kullanılmaktadır.

1.1.1. “Mahkeme” Kavramı

Mahkemeler, genel olarak adalet hizmetini sağlamak üzere kurulmuş bir organ olarak bilinmektedir.²⁵ “Mahkeme”, sözlük anlamıyla, devlet tarafından görevlendirilen, adalet hizmetiyle uğraşan,²⁶ yargılama yaparak karar veren bağımsız ve tarafsız yargı

---

²³ ÖZTÜRK, K. Burak, **Hak Arama Özgürlüğü Çerçevesinde Zorunlu İdari İtiraz**, Yetkin, Ankara, 2015, s. 74.

²⁴ AİHM, Hornsby/Yunanistan, B. No: 18357/91, T. 19.03.1997, p. 40.

²⁵ MARTIN, Elizabeth A., **A Dictionary of Law**, Oxford University Press, New York, 2003, s. 123-124; BATTEN, Donna, **Gale Encyclopedia of American Law**, 3. Baskı, Gale, Detroit, 2010, s. 61.

²⁶ YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 9. Baskı, Ankara 2005, s. 763.

yerleri olarak tanımlanmaktadır.²⁷ Aslında, “*mahkeme*” kavramına ilişkin, mevzuatta yer alan düzenlemelerin, içtihatların ve uluslararası kaynaklarda yer alan bilgilerin dikkate alınması ile oldukça geniş bir biçimde açıklanması mümkündür. Çalışmamız açısından “*mahkeme*” kavramı, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkı kapsamında mahkemenin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamaya yetecek derecede sınırlı bir biçimde analiz edilmiştir. Bu sınırlar dahilinde, “*mahkeme*” kavramına ilişkin açıklamalar, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarındaki hem benzerlik ve farklılıkların görülebilmesi hem de karşılaştırmaların dinamik bir anlatım içinde yapılabilmesi amacıyla farklı bir başlık açılmasına ihtiyaç duyulmadan ayrı bir çerçevede yapılmıştır.

Anayasaya göre, yargı erkini kullanacak olan mahkemeler, tarafsızlık ve bağımsızlık niteliğini barındıran (m. 9), kanunla kurulan, kuruluşu, görev, yetki, işleyiş ve yargısal usulleri de kanunda gösterilen (m. 142), kararları bağlayıcı olan, kararları idari makamlarca veya yasama organınca değiştirilemeyen (m. 138), nitelikleri, hakları, atanmaları, aylıkları veya diğer özlük hakları kanunla düzenlenen teminatlı hakimlerden oluşan (m. 139-140) yargı mercileridir. Anayasa’da yer alan bu hükümlerin ardından, verdiği kararlarında Anayasa hükümlerini yorumlayan Anayasa Mahkemesi’nin “*mahkeme*” kavramını nasıl açıkladığı da oldukça önemlidir. Anayasa Mahkemesi tarafından, muhtelif kararlar çerçevesinde mahkeme sayılabilmenin birtakım ölçütleri üzerinde durulduğu görülmüştür. Mesela, teminatlı, bağımsız hakimlerden oluşmak,²⁸

---

²⁷ DEMİR, Abdullah, **Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Astana Yayınları, Ankara, 2017, s. 731.

²⁸ “*Bir merciin yargı mercii sayılabilmesi için yargısal usul uygulaması ve yargısal karar vermesi yeterli olmayıp aynı zamanda bu merciin bağımsızlığa ve karar verenlerin de ‘hakimlik teminatı’na sahip olması gerekmektedir. İl ve ilçe idare kurulları, vergi itiraz ve temyiz komisyonları, Gümrük Hakem Heyeti ve çeşitli disiplin kurulları*

dava yoluyla önüne gelen uyuşmazlıkları yargısal usullerle, kesin olarak çözüme kavuşturabilme²⁹ yetkilerine sahip olma bu ölçütlerden ikisidir. Başka bir kararında, bu ölçütlere ek olarak, bir yapının mahkeme niteliğini tespit ederken başında Anayasa'da öngörülen bir yüksek mahkemenin bulunup bulunmadığına da dikkat edildiği anlaşılmaktadır.³⁰

Anayasa Mahkemesi somut norm denetimi için, Yargıtay Yönetim Kurulunun idari nitelikteki kararlarına karşı yapılan itirazlar üzerine Yargıtay Başkanlar Kurulunca verilen kararların kesin olması ve bu kararlara karşı idari yargı yoluna başvurulamamasının Anayasa'nın 2., 36. ve 125. maddelerine aykırı olduğu gerekçeleriyle, İdare Mahkemesinden itiraz yoluyla önüne getirilen uyuşmazlıkta, “*aslı*

---

mahkemeler gibi bağımsız, bu mercilerde karar verenler de 'hakimlik teminatı'na sahip bulunmadıklarından söz konusu merciler 'tam bir yargı organı' sayılamazlar. Yargısal usul uygulayarak verdikleri kararlar yargısaldır. Ancak, bu kararlara karşı Danıştay'a başvurma hakkı kanunla önlenemez.” AYM, E. 1987/10, K. 1987/24, T. 24.09.1987, RG, 23.12.1987, S. 19673; AYM, E. 1966/16, K. 1966/28, T. 27.06.1966, RG, 02.01.1967, S. 12493.

²⁹ AYM, E. 1965/25, K. 1965/57, T. 26.10.1965, RG, 08.12.1965, S. 12171; AYM, E.1992/12, K. 1992/7, T. 18.02.1992, RG, 13.05.1992, S. 21227.

³⁰ Tüketici Sorunları Hakem Heyetinin niteliği itibariyle bir mahkeme niteliğinde olmadığı kanaatinde olan Anayasa Mahkemesi'ne göre; “...bir merciin mahkeme olarak kabul edilmesi için kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerinin yasayla düzenlenmesi, karar organlarının hakimlerden teşekkül etmesi, yargılama tekniklerini uygulayarak ve genelde dava yolu ile uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları çözümlenmekle görevli olması, görev yapan üyelerin atanmalarının, hak ve ödevlerinin, emekliye ayrılmalarının, Anayasa'nın öngördüğü mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı esaslarına göre düzenlenmiş olması ve Anayasa'da sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer alması gereklidir.” Bkz. AYM, E. 2007/53, K. 2007/61, T. 31.05.2007, RG, 27.12.2007, S. 26739.

görevleri esasen adli ihtilafları çözüme kavuşturmak olan yüksek yargıçların oluşturduğu” Yargıtay Başkanlar Kurulu tarafından “*Yönetim Kurulu kararlarına karşı yapılan itirazların bir sonuca bağlanması işinin, yargısal ağırlıklı bir faaliyet olduğu*” ve Yargıtay Başkanlar Kurulunun yasa koyucu tarafından işlevsel olarak idare sayılmadığı gerekçeleriyle, Anayasaya aykırılık görmemiştir.³¹ Bu gerekçeler, Anayasa Mahkemesi’ne göre, mahkeme kavramına ilişkin başka bir ölçüt olarak değerlendirilebilir.

Anayasa Mahkemesinin, Sayıştayın mahkeme niteliğinde olup olmadığını incelerken, yıllar yılı geliştirmiş olduğu ölçütleri biraz daha sadeleştirilerek kullandığı görülmüştür. Bu kararda kullanılan ölçütlere göre mahkemeler, hukuki uyumsuzlukların ve hukuka aykırılık iddialarını özel yargılama usulleri izleyerek çözümlen ve kesin hükme bağlayan, kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız mercilerdir.³² Başka bir kararında ise Anayasa Mahkemesi, Sayıştayın, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama görevi yönünden yargısal bir faaliyet gerçekleştirmesi ve bu faaliyet sonunda verdiği maddi anlamda kesin hükme karşı başvuru olanağının bulunmaması dolayısıyla bir hesap mahkemesi olduğu sonucuna ulaşmıştır.³³ Bu karardan sonra, Anayasa Mahkemesi, itiraz yoluyla önüne gelen uyumsuzlukta, Sayıştay’ın mahkeme niteliğini yeniden değerlendirmiş ve Sayıştayın sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama görevi çerçevesinde verilen kararların maddi anlamda kesin hüküm teşkil eden

---

³¹ AYM, E. 2008/74, K. 2010/15, T. 21.01.2010, RG, 28.04.2010, S. 27565.

³² AYM, E. 2012/102, K. 2012/207, T. 27.12.2012, RG, 02.04.2013, S. 28606 (mükerrer).

³³ AYM, E. 2011/21, K. 2013/36, T. 28.02.2013, RG, 06.03.2014, S. 28933.

yargı kararı niteliğinde olduğu ve bu görevin icrası kapsamında mahkeme sıfatını haiz bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁴

Anayasa Mahkemesi, benzer ölçütlerle 6384 sayılı Yasaya göre kurulan tazminat komisyonunun yargı mercii olmadığına karar verirken, yargı mercii olmanın mahiyetini de yargı fonksiyonu ile açıklamış; bağımsızlık, tarafsızlık, uyuşmazlığı kesin olarak çözme ve özel yargısal usuller izleme gibi ölçütleri vurgulamıştır.³⁵ Daha da önemlisi aynı kararda, söz konusu tazminat komisyonunun kararlarının idari yargı denetimine tabi olduğu belirtilmektedir. Gerçekten de 6384 sayılı Kanunun 7. maddesiyle komisyon tarafından verilen kararlara karşı Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebileceği, bu itirazın üç ay içinde karara bağlanacağı, Mahkeme tarafından Komisyon kararı yerinde görülmezse işin esası hakkında karar verileceği ve itiraz üzerine verilen kararlar kesin olduğu öngörülmüş olsa da, itiraz üzerine verilen bu kararın idari nitelikte mi yoksa yargısal nitelikte mi olduğu söz konusu kanun hükmünde açıklanmamaktadır.³⁶ Anayasa Mahkemesi'nin ise yukarıda ifade edilen şekliyle, bu kararların yargısal nitelikte olduğunu, Ankara Bölge İdare Mahkemesinin yargı mercii sıfatıyla komisyon kararlarını incelediğini kabul ettiği anlaşılmaktadır.³⁷ Ancak, itiraz üzerine verilen kararlar

---

³⁴ AYM, E. 2014/172, K. 2014/170, T. 13.11.2014, RG, 10.01.2015, S. 29232.

³⁵ AYM, E. 2013/34, K. 2013/74, T. 06.06.2013, RG, 26.10.2013, S. 28803.

³⁶ 09.01.2013 Tarihli ve 6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun, m. 7/3.

³⁷ AYM'nin, bir bireysel başvuru incelemesi üzerine verdiği kabul edilemezlik kararının gerekçesi ise daha ilginçtir: *“Komisyonun yapısının Kanun ile önceden belirlenmiş olması, özellikle Komisyon kararlarına karşı yargı yolunun açık olması ve bu kapsamda adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin yargılama sırasında sağlanması hususları bir bütün olarak değerlendirildiğinde söz konusu başvuru yolunun başarı şansı sunma kapasitesine sahip olduğu tartışmasızdır. Komisyon tarafından ödenmesine hükmedilen tazminat, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay*

bakımından sağlanmamış olmasına rağmen, aynı kararda gözetilen ölçütlerden “*özel yargısal usuller izleme*” kriterinin, değerlendirmede nasıl ele alındığı karardan anlaşılammaktadır. Belki de, gerçekte, belirleyici bir kriter olarak değerlendirilmemektedir.

Danıştay Başkanlık Kurulunun niteliği konusunda ise, Anayasa Mahkemesinin değerlendirmesi, bu kurulun yargı mercii olmadığı yönündedir.³⁸ Danıştay Başkanlık Kurulunun yargı mensuplarından oluşmasına ve yargı içinde teşekkül etmesine karşın yargısal değil idari bir fonksiyon icra etmesi nedeniyle, idari bir kurul olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu nedenle kurul kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmasının Anayasa'nın 2., 36. ve 125. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle açılan iptal davasında, Anayasa Mahkemesi, Sayıştayın niteliğini değerlendirdiği 2012/102 Esas sayılı kararındaki ölçütleri hatırlatarak, Başkanlık Kurulunun görev ve yetkilerinin bir kısmının idari faaliyetlere ilişkin olduğu³⁹, görev ve yetkilerinin bir kısmının ise Danıştay'da iş ve görev dağılımı gibi yargısal faaliyetlerin organizasyonuna ilişkin olsa da yargısal karar verme süreçlerinin hazırlayıcısı niteliğinde ama hukuki uyuşmazlıkların çözümlendiği yargılama usullerinin ayrılmaz bir parçası sayılamayan ve dolayısıyla, hukuki uyuşmazlıkların yargılama usulleri çerçevesinde çözümlenmesine ilişkin olmayan bir faaliyet olduğu sonucuyla, yargı yolunu kapatan dava konusu hükmü iptal etmiştir. Bu iptal kararından sonra, yeniden düzenlenen, Danıştay Başkanlık Kurulunun kararlarına karşı yedi gün içinde itiraz edilebileceği, bu itiraz üzerine Danıştay Başkanlar

---

içinde ilgili Bakanlık tarafından ödenmek zorundadır. Komisyonun kararlarına karşı itiraz kanun yoluna müracaat imkânı da tanınmıştır.” AYM, Ferat Yüksel, B. No: 2014/13828, 12/9/2018, p. 32.

³⁸ AYM, E. 2015/18, K. 2016/12, T. 10.02.2016, RG, 17.05.2016, S. 29715.

³⁹ Mesela, akademik faaliyetlere izin verme ve disiplin soruşturması başlatma gibi yetkileri idari niteliklidir.

Kurulunun verdiği kararların kesin olduğu ve bu kararlar aleyhine başka bir yargı merciine başvurulamayacağını içeren hükme karşı açılan iptal davasında, Anayasa Mahkemesi, Danıştay Başkanlar Kurulu tarafından Danıştay Başkanlık Kurulu kararlarına karşı yapılan itirazların karara bağlanması işinin yargısal ağırlıklı bir faaliyet olduğu, yasa koyucunun da, Danıştay Başkanlar Kurulunu, işlevsel olarak idare kabul etmediği, verdiği kararları klasik anlamda idari tasarruf saymadığı ve Başkanlar Kurulu kararları aleyhine başka bir yargı merciine başvurulamayacağı gibi ifadelerle bir yargı mercii olarak kabul ettiği gerekçeleriyle, Danıştay Başkanlar kurulunu, mahkeme niteliğinde kabul etmiştir.⁴⁰ Bu kararında Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Başkanlar Kurulunun niteliğini değerlendirdiği kararını⁴¹ da hatırlatmış, benzer gerekçeyle karar vermiştir.

---

⁴⁰ “Bir yüksek yargı organı olan Danıştayın iç düzeni ve işleyişi bakımından, asli görevleri esasen idari uyumsuzlukları çözüme kavuşturmak olan yüksek hâkimlerin oluşturduğu ve Danıştay Başkanının başkanlığında Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanlarından oluşan Başkanlar Kurulu tarafından Başkanlık Kurulu kararlarına karşı yapılan itirazların karara bağlanması işinin yargısal ağırlıklı bir faaliyet olarak nitelendirildiği ve Danıştayın diğer görevlerine ilaveten kanun koyucu tarafından anılan Kurula verildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kanun koyucunun Danıştay Başkanlar Kurulunu işlevsel olarak idare kabul etmediği, bu Kurulun Kanun’da belirtilen görevleri kapsamında verdiği kararları klasik anlamda idari tasarruf saymadığı ve bunları yargı denetimi dışında tuttuğu anlaşılmaktadır. Başkanlar Kurulu kararları aleyhine başka bir yargı merciine başvurulamayacağı hususunun madde metninde ifade edilmek suretiyle Başkanlar Kurulunun kanun koyucu tarafından belirtilen konularda bir yargı mercii olarak kabul edildiği sonucuna varılmaktadır.” Bkz. AYM, E. 2016/144, K. 2020/75, T. 10.12.2020, RG, 01.10.2021, S. 31615.

⁴¹ AYM, E. 2008/74, K. 2010/15, T. 21.01.2010, RG, 28.04.2010, S. 27565.

Buraya kadar yukarıda sunulan örneklerde de görüldüğü üzere, bir kuruluşun, mahkeme niteliğinde olup olmadığını belirlerken tek ölçüt, o yapının yasa ile mahkeme adıyla kurulması değildir. Çünkü, mahkemelerin idari fonksiyona giren görevleri de yerine getirmelerinin söz konusu olabileceği uzun bir süredir kabul edilmektedir. 1953 yılında verilen “*Falco et Vidaillac*” kararına⁴² ilişkin tartışmalar sırasında mahkemelerin kuruluşuna, görev bölüşümüne, yargı çevrelerinin belirlenmesine dair kararların kamu hizmeti örgütlenmesine ilişkin olduğu kabul edilmiştir.⁴³ Tıpkı *Conseil d’Etat* gibi Danıştay da yargının maddi anlamda idari nitelikteki işlemlerinin varlığını kabul etmektedir. Örneğin, Yargıtay Başkanlar Kurulu’nun Yargıtay Daireleri arasındaki iş bölümü kararı maddi ölçüte göre kamu hizmeti örgütlenmesine ilişkin idari nitelikte bir karar olarak kabul edilmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla, mahkeme kavramının tanımlanmasında, organik ölçütü sağlamanın ötesinde başka ölçütlere de ihtiyaç duyulduğuna⁴⁵ ilişkin kabulün haklılığı konusunda herhangi bir tereddüt yoktur. Bu durumda bir yapının mahkeme niteliğinde olup olmadığını tespit ederken, yargı fonksiyonu yerine getirip getirmediğini de değerlendirmek gerekir. Yargı fonksiyonu terimi bir mahkemenin bağlayıcı kararlar alabilmesinde anlam kazanmaktadır.⁴⁶ Zira, yargı fonksiyonu, maddi ölçüte göre, hukuksal uyumsuzluk çözmeyi içermektedir.⁴⁷ Yargı fonksiyonunun maddi

---

⁴² *Conseil d’Etat*, No. 24044, 17.04.1953.

⁴³ ERKUT, Celal, **İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği**, 1. Baskı, Danıştay Yayınları, Ankara, 1990, s. 79-80.

⁴⁴ Danıştay, 12. D., E. 1978/7347, K. 1979/893, T. 19.3.1979, **DD**, S. 36-37, Y. 1980, s. 627.

⁴⁵ AYM, E. 2012/102, K. 2012/207, T. 27.12.2012, RG, 02.04.2013, S.28606 (mükerrer).

⁴⁶ HARRİS, David / O’BOYLE, Michael / BATES, Ed P. / BUCKLEY Carla M., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Avrupa Konseyi, Ankara, 2013, s. 289.

⁴⁷ ULUSOY, Ali D., **Türk İdare Hukuku**, 5. Baskı, Yetkin, Ankara, 2022, s. 42.

olarak gerçekleştirilmesi için usulen, bir ihlal iddiası olmalı, bu iddianın gerçekliğinin tespiti ve hukuk düzeninin yeniden inşası için yaptırım öngörülmelidir.⁴⁸ Ancak, böyle tanımlanabilmesine rağmen, bu ölçütlerin yetersiz olduğu kabul edilmektedir.⁴⁹ Çünkü, İdari makamlar da bazı hukuksal uyumsuzlukları çözüp, hukuka aykırılık iddiaları hakkında kararlar verebilirler.⁵⁰ 1982 tarih ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 11. maddesine göre yapılacak “*üst makam başvurusu*” hakkında verilen kararlar veyahut disiplin cezaları bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁵¹ Ancak, idarenin de yargı fonksiyonunu kullanarak işlem tesis edebilmesi, yargısal bir işlem yapabilme erkine eriştiği anlamında yorumlanamaz. Gerçi bir görüşe göre, idarenin bir kamu görevlisine (memuruna) disiplin cezası vermesi, maddi olarak “*yargısal*” ya da en azından “*yargı benzeri*” bir işlemdir.⁵² Ancak, bu görüş dahilinde dahi idari işlem niteliğinin kaybolduğundan bahsedilemez. Zira, bu görüş aslında, Cermen doktrininde kabul edilen idari işlemleri üst normlarına bağlılık derecelerine göre, yapıcı ve gösterici olmak üzere iki kategoriye ayırarak değerlendiren bir anlayışa dayanmaktadır.⁵³ Birel işlemin iki kategori halinde ele alınarak, bunlardan gösterici nitelikte olanları yargısal işlem benzeri

---

⁴⁸ GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2015, s. 11.

⁴⁹ ULUSOY, *Türk idare Hukuku*, s. 42.

⁵⁰ GİRİTLİ, İsmet / BİLGİN, Pertev / AKGÜNER, Tayfun / BERK, Kahraman, **İdare Hukuku**, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 8.

⁵¹ ULUSOY, *Türk İdare Hukuku*, s. 42.

⁵² ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, **İdare Hukuku**, C. 1, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 63.

⁵³ AZRAK, A. Ülkü, “*Yargı ve İdare: İki Fonksiyonun Karşılaştırılması Üzerine Bir Teorik Deneme*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Y. 1969, C. 34, S. 1-4, s. 134.

idari karar olarak nitelendirilmesini içeren bu anlayış,⁵⁴ örneğin, disiplin cezası verme işleminin tesis edilirken yargısal usullerin de kısmen uygulanmasını gerekli kılar. Ancak, maddi bakımından yargı işlemine benzer olan ve hatta “*iddia-tespit-müeyyide*” içeren işlemlerin yargı organı tarafından tesis edilmediği sürece yargı işlemi olarak kabulüne imkân bulunmadığını kabul etmek gerekir.⁵⁵ Danıştay’a göre yargı fonksiyonunun yerine getirilmesi amacıyla, şu üç koşulun bir arada bulunması gerekmektedir: İşlem hukuki bir uyumsuzlığa çözüm üretmek için tesis edilmiş olmalı, işlem bağımsız mahkemelerce tesis edilmiş olmalı ve işlem yargısal usuller izlenerek tesis edilmiş olmalıdır.⁵⁶

Bu noktada görünen o ki, yargı fonksiyonunu yalnızca maddi ölçüt ile tanımlamak da yeterli olmadığı için, maddi ölçütün, mahkeme kavramını tanımlamada şekli ölçüt ile birlikte, yani ona dahil bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Mahkeme kavramının şekli ölçüte göre bağımsız, tarafsız yargı organını ifade edebilmesi için, bağımsız teminatlı yargıçlardan teşekkül etmesinin gerekli olduğu söylenebilir. Aslında, kararların uyumsuzluk konusu ile bizzat ilişkisi olmayan “*tam bağımsız*” yargıçlar tarafından verilmesi, yargı fonksiyonuna idare fonksiyonundan ayırt edici nitelikte anlam kazandıran bir kriter olarak, mahkeme kavramının da önemli bir unsurudur.⁵⁷ Üstelik, mahkemenin bağımsızlığına anlam veren esas ve kadim kaidenin onu oluşturanların teminat sahibi bağımsız yargıçlar olduğunu söylerken, yargı kuvvetini yürütmeye dahil görenlerin nezdinde dahi yargıçlara “*tayin, terfi, azil ve nakil*” bakımından teminatlar

---

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ GÖZLER, Kemal, **İdare Hukuku**, C. 1, Ekin, Bursa, 2019, s. 45.

⁵⁶ Danıştay, 10. D., E. 2014/1058, K. 2015/2825, T. 9.6.2015 (LexHBS).

⁵⁷ Ancak, bunun da yargı fonksiyonunun “*adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla yönelik niteliği ve hukukî uyumsuzlukları kesin olarak çözme özelliği*” sonucu olduğu söylenebilir. Bkz. ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 376.

verilmesinin ve adli teşkilatın bağımsız olmasının gerekli görüldüğünü de belirtmeliyiz.⁵⁸ Buradan hareketle, yargı fonksiyonu, bağımsız, tarafsız bir mahkemenin yargılama usulleri uygulayarak, kesin hüküm niteliğini haiz kararları ve bunun ayrılmaz işlerini meydana getirme faaliyeti olarak ifade edilebilir.⁵⁹

Mahkeme kavramının kapsamını anlamak için AİHS’de yer alan ve AİHM tarafından yorumlanan ölçütleri de değerlendirmemiz gerekir. Bunun için, AİHS m. 6’ya bakılabilir. Söz konusu hükmün Fransızca ve İngilizce metinlerinde yer alan “*tribunal*” teriminin karşılığı olarak “*mahkeme*” kavramı, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız kurumsal yapıları ifade etmektedir. “*Tribunal*” terimi İngilizce “*court*” (Fr. “*cour*”) teriminden farklı olarak, mahkeme dışında yargı yerini ifade eden bir anlama sahiptir. “*Tribunal*” köken olarak, Roma hukukunda *magistra*, onun sekreteri ve konsülün üzerinde oturduğu yargılama yapılan bir platforma verilen isim olarak karşımıza çıkmakta ise de zamanla mahkemeyi ifade etmek üzere bir anlam kazanmıştır.⁶⁰ “*Tribunal*” teriminin, *Anglo-Sakson* hukukundan teknik idari düzenlemelerle ilgili uyuşmazlıkların çözümü amacıyla geliştirildiği de ileri sürülmektedir.⁶¹ “*Tribunal*” bir sorunu çözmek için görevlendirilen kurul olarak tanımlanmakta olup, klasik anlamda mahkemeyi ifade eden

---

⁵⁸ FEYZİOĞLU, Turhan, “*Kuvvetlerin Ayrılığı Nazariyesi*”, **AÜSBFD**, Y. 1947, C. 2, s. 57.

⁵⁹ ULUSOY, *Türk İdare Hukuku*, s. 42. Bağımsızlık ve kesin olarak karara bağlayabilmenin yargı fonksiyonunun tamamlayıcı bir özelliği olmadığına dayanan ve yargı işlemini “*yargı organlarından çıkan ve hukukî uyuşmazlıkları karara bağlayan*” işlem olarak tanımlayan görüş için bkz. GÖZLER, *İdare Hukuku*, s. 46-48.

⁶⁰ BERGER, Adolf, **Encyclopedic Dictionary of Roman Law**, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953, s. 742-743.

⁶¹ MCKEEWER, Grainne, “*Comparing Courts And Tribunals Through The Lens Of Legal Participation*”, **Civil Justice Quarterly**, Y. 2020, C. 39, S. 3, s. 223-224.

“*court*” teriminden daha zayıf, geniş ve genel bir anlama sahiptir.⁶² Yine de, *tribunal* tarafından verilen kararlar da tıpkı *court* tarafından verilen kararlar gibi yargı kararı sayılmaktadır,⁶³ iki kavram ile de yargısal denetim yapan kuruluşlar anlatılmaktadır.⁶⁴

Bir yapının mahkeme niteliği bakımından önemli olan, *tribunal* veya *court* ismini taşımasından ziyade, o yapının yargı fonksiyonuna dahil bir görevi icra edip etmediğidir.⁶⁵ AİHS’de ceza yargılamaları bakımından bile “*tribunal*” teriminin, “*court*” terimi yerine tercih edilmiş olması, yargılama yapan merciin ismindense yargılamanın maddi içeriğinin daha değerli görüldüğü mesajını iletmektedir.⁶⁶ Gerçekten de, AİHM içtihadında, “*tribunal*” veya “*court*” isimli yapıların yargı fonksiyonu terimi ile karakterize edildiği kabul edilmekte, bu anlamda aralarında bir fark görülmemektedir.⁶⁷ Fonksiyonun önem arz ettiği bu anlayış çerçevesinde, “*mahkeme*” kavramının, iç hukuka göre yasalarla “*mahkeme*” ismiyle kurulmuş yapılardan ibaret olmadığını söyleyebiliriz.⁶⁸

---

⁶² BAŞLAR, Kemal, **Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı**, Roma Yayınları, Ankara, 2005, s. 8-9.

⁶³ KILIÇ, Ayhan, “*Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu*”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Y. 2013, S. 3, s. 58.

⁶⁴ “*Yargısal denetim yapmak sadece dar anlamda ve ismen mahkeme olan organların (court) işi değildir. İsmi mahkeme olmayan, ancak yasayla kurulmuş, tarafsız ve bağımsız nitelik taşıyan ve yargılama usulüne ilişkin güvenceler taşıyan yapılar (tribunal) da bu işlevi görür. Danıştay ve Yargıtay üyelerinden müteşekkil YSK da bu niteliğe sahiptir.*” Bkz, ŞİRİN, Tolga, “*Anayasa Şikâyeti Hakkı: Üçüncü Yıl Değerlendirmesi*”, içinde **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 55-56.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ BAŞLAR, *op. cit.*, s. 12.

⁶⁷ Bkz. AİHM, Kıbrıs/Türkiye, B. No: 25781/94, T. 10.05.2001, p. 233.

⁶⁸ AİHM, Mutu ve Pechstein/İsviçre, B. No: 40575/10, 67474/10, T. 02.10.2018, p. 139.

Ya da bir yapının yargılama dışında birden fazla görev yerine getirmesi (Danıştay tipi örgütlenme gibi), “mahkeme” sayılmasına engel teşkil etmez.⁶⁹ Çünkü, AİHM bir yapının mahkeme olup olmadığını belirli kriterleri kullanarak tespit etmektedir. Bunların, yargı işlevini yerine getirmek, yürütme organından bağımsız olmak, tarafsızlık, teminat,⁷⁰ liyakatle belirlenen yargıçlardan oluşmak,⁷¹ yargısal olmayan bir makamın değiştiremeyeceği bağlayıcı karar verme yetkisine sahip olmak⁷² gibi kriterler olduğu söylenebilir. Ayrıca, AİHM’e göre, bir mahkemenin uyuşmazlığı çözebilmek için gerekli ve yeterli yetkilere sahip olması, yani, kısaca, eksiksiz yargılama yetkisi ile donatılmış, etkili bir yol olması gereklidir.⁷³ Dolayısıyla, AİHM’e göre, mahkeme kavramı, mutlaka devletlerin geleneksel anlamıyla ulusal kanunlarında mahkeme olarak nitelendirilen yapıları anlatmamaktadır.⁷⁴ Belirli kriterleri sağlamak koşuluyla bir kuruluşun AİHS m.

---

⁶⁹ AİHM, H./Belçika, B. No: 8950/80, T. 30.11.1987, p. 50

⁷⁰ AİHM, Belilos/İsviçre, B. No: 10328/83, T.29.04.1988, p. 64; AİHM, Coëme ve Diğerleri/Belçika, B. No: 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96, T. 22.06.2000, p. 99; AİHM, Richert/Polonya, B. No: 54809/07, T. 25.10.2011, p. 43; AİHM, Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika, B. No: 6878/75,7238/75, T. 23.06.1981, p. 55.

⁷¹ AİHM, Gudmundur Andri Ástráðsson/İzlanda, B. No: 26374/18, T. 01.12.2020, p. 219-220, 232.

⁷² AİHM, Van de Hurk/Hollanda, B. No: 16034/90, T. 19.04.1994, p. 45; AİHM, Findlay/Birleşik Krallık, B. No:22107/93, T. 25.02.1997, p. 77.

⁷³ AİHM, Ramos Nunes de Carvalho e Sá/Portekiz, B. No: 55391/13,57728/13,74041/13, T. 06.11.2018, p. 176-177, AİHM, Sigma Radio Television Ltd./Kıbrıs, B. No: 32181/04,35122/05, T. 21.07.2011, p. 152.

⁷⁴ AİHM, Lithgow ve Diğerleri / Birleşik Krallık, B. No:9006/80,9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81,9313/81, 9405/81, T. 08.07.1986, p. 201; AİHM, Sramek/ Avusturya kararı, B. No:8790/79, T. 22.10.1984, p. 36; AİHM, Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye, B. No:30226/10, 5506/16, T. 28.01.2020, p. 173.

6 kapsamında bir mahkeme olarak nitelendirilmesi mümkündür. Bu kriterleri yasayla kurulmuş olma, bağımsız ve tarafsız olma, uyuşmazlığı kesin olarak sonuçlandırabilme olarak özetleyebiliriz. Bu noktada, mahkeme kavramına ilişkin AİHM’in ölçütleri ile Anayasa Mahkemesi’nin ölçütleri arasında önemli bir fark göze çarpmaktadır. Aslında, yargısal usullerin izlenmesi AİHM kararlarındaki “önceden öngörülmuş bir usule göre yürütülen yargılama”⁷⁵ ifadesinden anlaşılan bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ AİHM kararlarında, Anayasa Mahkemesi kararlarında olduğu gibi “özel yargısal usuller izleme” kriterinin açıkça ifade edildiğine rastlanmamıştır. Ancak, Eminağaoğlu/Türkiye kararında, HSYK’nin mahkeme (*tribunal*) niteliğinde olmadığını saptarken, AİHM’in, mevzuatta yargıç teminatına ilişkin özel kuralların öngörülmemiş olması ile yargılama sürecinde duruşma yapılmamış ve tanık dinlenmemiş olmasını da kriter olarak göz önünde tuttuğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Burada bahsi geçen eksikliğin özel yargılama usulleri içerdiği anlaşılabilmektedir. Diğer yandan, bu kararın yargıçların yargılandığı durumlarla ilgili olduğu için ayrıksı bir örnek olduğu da düşünülmektedir.⁷⁸ AİHM içtihadında, öngörülmuş usullerin takip edilerek bir karar verilmesinin, yargısal usuller izlemek olarak anlaşılmasının sorunlu bir yanı da bulunmamaktadır. Çünkü, devletin fonksiyonlarının mahiyeti teşkilatları ve usulleri üzerinde sonuçlar doğurur.⁷⁹ Dolayısıyla, ister *tribunal* isterse *court* niteliğinde olsun, mahkemeler yargı fonksiyonu yerine getirmektedir.

---

⁷⁵ HARRİS / O’BOYLE / BATES / BUCKLEY, *op. cit.*, s. 288.

⁷⁶ BAŞLAR, *op. cit.*, s. 52.

⁷⁷ AİHM, Eminağaoğlu/Türkiye, B. No:76521/12, T. 09.03.2021, p. 99.

⁷⁸ Kabul edilebilirlik incelemesi esnasında buradaki durumun farklılığı zaten vurgulanmıştır. AİHM, Eminağaoğlu/Türkiye, p. 80.

⁷⁹ ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 1, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 7.

Yargısal usullerin uygulanması, yargı fonksiyonunun yerine getirilmesinin bir sonucu olarak görülmeli ve bir kriter olarak değer görmelidir.⁸⁰

1.1.1.1. Yasayla Kurulmuş Olma

Adil yargılanma hakkı içerisinde zımni olarak bulunan mahkemeye erişim hakkının unsurlarının yazılı bir biçimde AİHS'nin 6. maddesinde bulunduğundan söz etmenin tutarsız olduğu düşünülebilir. Ancak, AİHM'in değerlendirmelerinde "mahkeme" kavramına içkin olan bazı unsurların var olduğu ve bu unsurların AİHS'nin 6. maddesinde yazdığı şekliyle anlaşılması gerektiği söylenebilir. Mesela, mahkemelerin yasayla kurulma kriteri açıkça maddede yazmaktadır. AİHM'e göre, bir mahkemenin yasayla kurulmuş olması onun demokratik meşruiyeti için gerekli bir koşuldur.⁸¹ Yargı organının örgütlenmesinin yürütmenin ve hatta yargının takdirine bırakılması bu koşulun ihlali anlamına gelir.⁸² AİHM, mahkemenin yasayla kurulmuş olma kriteri içerisinde, başka birtakım gereklilikleri de gözetmektedir. Mahkemenin yargı işlevini sağlamaya yönelik kurallara bağlılığını, atanacak yargıçların liyakat temelli niteliklerine uygunluğunu, keyfiliğin sınırlandırılmasını, kanuna uygun olarak kurulmayı ve işlemeyi bu kritere bağlı olarak değerlendirir.⁸³ Ancak, kanunla önceden kurulma şartı doğal yargıç ilkesinin bir gereği olsa da, AİHM'e göre, ihtisas mahkemelerinin kurulması⁸⁴ veya

---

⁸⁰ ÖZBUDUN'a göre, yargı fonksiyonunun sonucu olarak, idari usullerden oldukça farklı ve kişi haklarının korunması açısından çok daha güvenceli yargısal usuller oluşturulmuştur. Bkz. ÖZBUDUN, *op. cit.*, s. 376.

⁸¹ AİHM, Lavents/Letonya, B. No: 58442/00, T. 28.11.2002, p. 81.

⁸² AİHM, Gorgiladze/Gürcistan, B. No: 4313/04, T. 20.10.2009, p. 69-70; AİHM, Savino ve Diğerleri/İtalya, B. No: 17214/05,42113/04,20329/05, T. 28.04.2009, p. 94.

⁸³ AİHM, *Gudmundur Andri Ástráðsson/İzlanda*, p. 223-230.

⁸⁴ AİHM, Fruni/Slovakya, B. No: 8014/07, T. 21.06.2011, p. 140.

uyuşmazlıkların meşru amaçlarla sonradan kurulan bir ihtisas mahkemesine aktarılması bu ilkeye aykırı sayılmaz.⁸⁵ Diğer yandan, yasa ile kurulma şartı aynı zamanda yargılama yapan kuruluşun yapısının düzenlenmesini de kapsamaktadır.⁸⁶ Bu noktada, ifade edilmesi gerekir ki, bu düzenlemelerin yargı örgütlenmesine ilişkin tüm detayları belirlemesi değil, genel bir çerçeve çizmesi yeterli sayılmaktadır.⁸⁷ Özellikle, kuruluş biçimi ve görevlerinin kanunla belirlenmesi olmazsa olmaz koşul niteliğindedir.⁸⁸ Elbette, kurulan mahkemenin düzenlemelere uygun bir biçimde işliyor olması da gerekmektedir.⁸⁹

Türkiye’de idari yargı teşkilatının kuruluş biçimini bu kriterler nezdinde değerlendirmek gerekirse, 2575, 2576 ve 2577 sayılı yasalarla idari yargı teşkilatının kurulduğu, gerek Anayasal gerekse yasal düzeyde hakimlerin atanmalarına, görev, yetki ve sorumluluklarına dair esasların düzenlendiği görülmektedir. Ancak, 2575 sayılı Kanunun 52/A sayılı maddesinin 1-b bendi uyarınca, Danıştay Başkanlık Kuruluna verilen, zorunlu hallerde daire başkan ve üyelerinin yer değişikliği yetkisinin AİHM’in kriterlerine uygunluğu tartışılabilir. Zira, maddede belirtilen zorunluluk hallerinin somutlaştırılmamış olması nedeniyle, spesifik bir yargılamanın sonucuna etki edebilecek

---

⁸⁵ AİHM, Bahaettin Uzan/Türkiye, B. No: 30836/07, T. 24.11.2020, p. 38.

⁸⁶ AİHM, *Lavents/Letonya*, p. 114.

⁸⁷ AİHM, *Zand/Austria*, B. No: 7360/76, T. 16.05.1977, p. 69.

⁸⁸ İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı**, 2. Baskı, Avrupa Konseyi, Epamat Basım, Ankara, 2019, s. 71-72.

⁸⁹ AİHM, *Posokhov/Rusya*, B. No: 63486/00, T. 04.03.2003, p. 41-44.

yargıç değişimine müsaade eden bu hükmün, potansiyel bir ihlal riskini barındırmakla yasa ile kurulmuş olma kriterine aykırılık oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁹⁰

1.1.1.2. Bağımsız ve Tarafsız Olma

Bir kuruluşun bağımsız olup olmadığı “mahkeme” niteliğinde olup olmadığının saptanmasında bir başka kriterdir. Dolayısıyla, bir mahkemenin bağımsız olup olmadığına dair bir sorgulamanın ilk bakışta gerekli olmadığı düşünülebilir. Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere bir yapının mahkeme adıyla kurulması ve burada açıkladığımız nitelikleri taşıması da söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, mahkeme kavramı bakımından, sadece teorik anlamda değil, pratik anlamda da bağımsızlığın değerli olduğu düşünülünce, mahkemelerin uygulamada bağımsızlığını sağlayamadığı durumlarda, mahkeme niteliğini yitirmesi söz konusu olabilese de, bu somut olay nezdinde bir değerlendirme olmakla sınırlı düşünölmelidir.

Bağımsızlık genel olarak, uyuşmazlık hakkında karar verme yetkisine sahip olanların, bu uyuşmazlıkla ilgili herhangi bir müdahale, baskı veya etki olmaksızın özgürce karar verilebilmesi durumunu ifade edecek şekilde tanımlanabilir.⁹¹ Mahkemeler için bağımsızlık ise kuruluş ve görevleri itibariyle yürütme organından bağımsızlık olarak nitelendirilmiştir.⁹² AİHM, bir yargı düzeni içerisindeki her derece mahkeme bakımından bağımsızlığın gerektiği kanaatindedir. Ancak, bir derece mahkemesinin yeterince

---

⁹⁰ Bir hâkimin yerine başka bir hâkimin getirilmesinin de keyfilikten uzak olması gerekir. AİHM, Pasquini/San Marino, B. No: 23349/17, T. 20.10.2020, p. 112.

⁹¹ DEMİRCİOĞLU, Yaşar, **Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 70.

⁹² ERDOĞAN, Gülnur, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 102.

bağımsız olmamasına rağmen verilen kararın, Sözleşmenin m. 6/1 hükmünün gereklerine uygun başka bir yargı merciince denetlenmesi durumunda ilk derece mahkemesinin bağımsız olmayışının sorun teşkil etmeyeceği de ileri sürülmektedir.⁹³

Mahkeme adıyla kurulan bir yapının bağımsız olup olmaması, mahkeme üyelerinin atanma esas ve usullerine, görev sürelerine, dıştan gelecek baskılara karşı teminatlarına ve bir bağımsızlık görüntüsü verip vermediğine bakılarak değerlendirilmelidir.⁹⁴ Ancak, AİHM, hâkimlerin hangi organ tarafından atandıkları hususunun tek başına mahkemelerin bağımsızlığını etkilediğini kabul etmemekte, yargılama yaparken hakimlerin talimat alıp almamalarını da değerlendirmektedir.⁹⁵ Yani, atanan hâkimlerin görevlerini baskıya maruz kalmadan, tam bağımsız olarak, yürütmeden talimat almadan yürütebilmeleri mümkünse yürütme organı tarafından atanmalarında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.⁹⁶ Benzer olarak, hakimlerin, talimat almadan, baskıya maruz kalmadan, bağımsız görev yapması durumunda, yasama organınca atanmış olmalarının bağımsızlıklarını ortadan kaldıran bir yanı yoktur.⁹⁷ Hatta, mahkeme üyelerinin bir parlamento üyesi olması da tek başına bağımsızlığı ortadan kaldırmaz.⁹⁸ Bağımsızlık, aynı zamanda yargılamanın tarafları ile yargıçlar arasındaki ilişkilerle de ilgili olabilir. Nitekim, AİHM'e göre, bir yargıcın astı olduğu bir tarafın davasında yer

---

⁹³ TEZCAN, Durmuş / SANCAKDAR, Oğuz / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Rifat Murat, **İnsan Hakları El Kitabı**, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024, s. 409.

⁹⁴ AİHM, Çıraklar/Türkiye, B. No: 19601/92, T. 28.10.1998, p. 38.

⁹⁵ Mesela, yönerge hükümlerine bağlı olunmama değerlendirmede kriter olarak kullanılmıştır. AİHM, Campbell ve Fell/Birleşik Krallık, B. No: 7819/77,7878/77, T. 28.06.1984, p. 79.

⁹⁶ AİHM, Zolotas/Yunanistan, B. No: 38240/02, T. 02.06.2005, p. 24.

⁹⁷ AİHM, Sacilor-Larmines/Fransa, B. No: 65411/01, T. 09.11.2006, p. 67.

⁹⁸ AİHM, Pabla Ky/Finlandiya, B. No: 47221/99, T. 22.06.2004, p. 34.

alması bağımsızlığı ile ilgili ciddi şüphe yaratacak bir durumdur.⁹⁹ Bir başka önemli husus ise, AİHM'e göre kararlarının değiştirilemiyor olmasının bağımsız mahkeme olmanın doğasında var olan bir özellik olmasıdır.¹⁰⁰

Tarafsızlık, hususu ise bağımsızlıktan biraz daha farklı bir durumu anlatmaktadır. Tarafsızlık, yargıçların taşıdığı varsayılan, ancak yargıcın taraflı olduğu ispat olduğunda yitirilen bir niteliktir.¹⁰¹ Bir mahkemenin tarafsızlığı subjektif¹⁰² ve objektif¹⁰³ olarak iki yönüyle ele alınabilir. Subjektif yönü, davada karar veren her bir yargıcın dava ile ilgili şahsi önyargıları olmadan karar vermiş olması ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, yargıcın kişisel düşünceleri, olumsuz duyguları, dini, siyasi, politik vb. görüşlerinden arınarak sadece hukuka göre karar vermesi, tarafsızlığın subjektif yönü ile ilgilidir.¹⁰⁴ Ancak, objektif yönü, aslında, mahkemeyi oluşturan yargıçların tarafsızlığının ötesinde bir konudur. Zira, mahkemelerin, demokratik toplumlarda, tarafsız oldukları hususunda toplumu ikna edecek bir görünümde olmaları gerekir.¹⁰⁵ Bu görünümü sağlayabilmeleri için, mahkemeleri şüphelerden uzak tutacak yeterli garantinin

---

⁹⁹ AİHM, *Sramek/Avusturya*, B. No: 8790/79, T. 22.10.1984, p. 41.

¹⁰⁰ AİHM, *Van der Hurk/Hollanda*, p. 45.

¹⁰¹ DİNÇ, Güney, **Adil Yargılanma Hakkı, İzmir Barosu Yayınları**, İzmir, 2006, s. 27.

¹⁰² TEZCAN / ERDEM / SANCAKDAR, *op. cit.*, s. 342-343.

¹⁰³ MIZRAK, Dilan, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Kapsamında Mahkemelerin Objektif Açısından Tarafsızlığı İlkesi*”, **İnsan Hakları Merkezi Çalışma Metinleri**, Ankara, 2006, s. 3 vd.

¹⁰⁴ BAHAR, Esra, *Türk Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Bağlamında Adil Yargılanma Hakkının Niteliği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2023, s. 246.

¹⁰⁵ AİHM, *Sramek/Avusturya*, p. 42; AİHM, *Hauschildt/Danimarka*, B. No: 10486/83, T. 24.05.1989, p. 48.

sağlanması gerekir.¹⁰⁶ Bu aynı zamanda, karar veren her bir yargıcın tarafsızlığına şüphe getirebilecek araştırılabilir gerçeklerin olup olmadığına bakmayı da gerektirebilir.¹⁰⁷ Tıpkı bağımsızlık konusunda değinildiği gibi, yargıçların atanmasında yürütme organının doğrudan veya dolaylı etkisinin bulunmasının tarafsızlık ve bağımsızlığı sağlayacak başka olanakların varlığı karşısında tek başına olumsuz bir değeri bulunmamaktadır.¹⁰⁸ AİHM'in tarafsızlığı, bağımsızlıkla birlikte değerlendirerek verdiği kararlar da söz konusudur. Özellikle, bağımsızlığın ve tarafsızlığın aynı olgular dahilinde uyumsuzluk konusu olduğu, tarafsızlık incelemesini bağımsızlık incelemesinden ayırmanın zor olduğu durumlarda, AİHM bu iki incelemeyi birlikte yapmaktadır.¹⁰⁹

Bağımsızlık ve tarafsızlığı etkileyen güvenceler hakkında açıklayıcı bir örnek üzerinde durulabilir. Türkiye Futbol Federasyonu Tahkim Kurulu üyelerinin bağımsızlık ve tarafsızlık meselesi üzerine AİHM, aynı şekilde inceleme yaparak, Tahkim Kurulu üyelerinin, kendilerini dış baskılara, özellikle de Yönetim Kuruluna karşı muhafaza edecek güvencelere sahip olmamasıyla, bağımsızlıklarından ve tarafsızlıklarından şüphe duyulabileceğini tespit etmiştir.¹¹⁰ AİHM, söz konusu davada, bağımsızlık ve tarafsızlığı birlikte incelerken, bazı hususlarla ilgili önemli hususlara değinmiştir. Bunlardan birincisi, Tahkim Kurulunun, Yönetim Kurulu tarafından atanması veya hakem heyetlerinin hakimler yerine münhasıran özel bilgi ve tecrübeye sahip bilirkişilerden oluşması durumu tek başına bağımsızlığı veya objektif tarafsızlığı ortadan kaldıran bir

---

¹⁰⁶ AİHM, *Wettstein/İsviçre*, B. No: 33958/98, T. 21.12.2000, p. 42; AİHM, *Şahiner/Türkiye*, B. No: 29279/95, T. 25.09.2001, p. 36.

¹⁰⁷ AİHM, *Çıraklar/Türkiye*, p. 38.

¹⁰⁸ GÜNDAY, *Metin, İdari Yargılama Hukuku*, 1. Baskı, Ankara, 2022, s. 161.

¹⁰⁹ AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 200.

¹¹⁰ AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 222.

ölçüt olarak yorumlanamaz.¹¹¹ İkincisi, Tahkim Kurulu üyeleri ve Yönetim Kurulu üyelerinin görev sürelerinin eşitlenmesi, haklı bir nedene dayanmamak ile bağımsızlığın ve tarafsızlığın sorgulanmasına yol açar.¹¹² Üçüncüsü, Tahkim Kurulu üyelerinin görüşmeler için aldıkları ücret ve sair ödemeler gibi mali kazanımların Yönetim Kurulu tarafından sağlanması tek başına bağımsızlık ve tarafsızlığa aykırı görülmez.¹¹³ Dördüncüsü, bağımsızlık ve tarafsızlığın olumsuz etkilendiği durumlarda, üyelere çekilme hakkı tanınmış olsa da söz konusu olumsuz durumların açıklanmasına ilişkin bir düzenleme olmaması eksiklidir. Ayrıca, Tahkim Kurulu üyesinin bağımsızlığına veya tarafsızlığına yönelik itirazlar hakkında kimin karar vereceği veya nasıl bir prosedür izleneceği belirli değildir.¹¹⁴ Bu tespitlerle, AİHM, hiyerarşi kadar sıkı bir ilişki olmasa da, Yönetim Kurulunun Tahkim Kurulunun çalışmaları ve yapılması üzerinde geniş yetkilere sahip olduğunu da gözeterek, Sözleşmenin 6. maddesine aykırı olarak, Tahkim Kurulunun, Yönetim Kurulu karşısında yeterli güvenceye sahip olmadığı bunun ise bağımsızlık ve tarafsızlık konusunda şüpheye düşme bakımından haklı sayılabileceği kanısındadır.¹¹⁵

Yargı mercilerinin bağımsızlığının tersine tarafsızlığı 1982 Anayasasının ilk halinde düzenlenmemiştir. Ancak, buna rağmen, yargı mercileri bakımından tarafsızlığın sağlanmasını da gerektiren muhtelif Anayasa hükümlerinin “*bağımsızlık*” ilkesine içkin görüldüğü bilinmekteydi. Anayasa Mahkemesi’ne göre, hakimlik teminatı (m. 139), hakimlerin vazifelerini “*güven ve tarafsızlık içinde*” gerçekleştirmelerini sağlayan bir

---

¹¹¹ AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 209, 212.

¹¹² AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 213

¹¹³ AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 214.

¹¹⁴ AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 215.

¹¹⁵ AİHM, *Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye*, p. 216, 222.

kurumdur.¹¹⁶ Aynı zamanda bağımsızlık da yargı mercilerinin tarafsız olarak görev yapmasını içeren bir ilke olarak kabul edilmektedir.¹¹⁷ Zaten, en genel anlamıyla adaleti sağlamaya yönelik tesis edilen mahkemelerin¹¹⁸, adaletin iki bileşeni olan tarafsızlık ve eşitliği¹¹⁹ gözetmemesi beklenemez. Yine de, yargı bağımsızlığı ilkesinin tarafsızlığı da içerdiğinin vurgulanması amacına binaen,¹²⁰ Anayasanın 9. maddesine, 6771 sayılı Kanunun 1. maddesiyle, eklenen “*ve tarafsız*” ibaresiyle, yargı yetkisini kullanacak yargı mercilerinin tarafsız nitelikte olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.¹²¹

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun (İYUK) 56. maddesi Danıştayda çekinme veya tarafsızlık bakımından önemli olan, hâkimin reddi ile ilgili esasları düzenlemektedir. Aynı Kanunun 57. maddesi ise bu hususları “*Mahkemelerde çekinme ve ref*” başlığı ile düzenlemektedir. Bu özel nitelikli düzenlemelere ek olarak, İYUK m.31’in Hukuk Muhakemeleri Kanununa (HMK) yaptığı atıfla, tarafsızlık ve bağımsızlık ile ilgili konulardaki HMK hükümlerinin de etkili olmasının sağlanması sonucunda, idari davalara ilişkin yapılan yargılamalarda tarafsızlığın temin edilmesi için gerekli yasal

---

¹¹⁶ AYM, E. 1992/37, K. 1993/18, T. 27.04.1993, **AYMKD**, S. 31/1, s. 100-101.

¹¹⁷ “*Yargı bağımsızlığı ilkesinin varlık sebebi, esasen yargının tarafsız olmasını temin etmektir.*” İŞTEN, İnanç, “*Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Y. 2014, C. 13, S. 2, s. 286.

¹¹⁸ Mahkeme, devlet tarafından görevlendirilen ve adalet dağıtım işiyle uğraşan makam olarak da tanımlanmaktadır. Bkz. YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 9. Baskı, Ankara, 2005, s. 763.

¹¹⁹ GÜRİZ, Adnan, **Hukuk Felsefesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s. 246.

¹²⁰ YILMAZOĞLU, Y. Emre / PERDECİOĞLU, İ. Emrah, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, 2. Baskı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2019, s. 36.

¹²¹ 21.01.2017 tarihli ve 6771 sayılı Anayasanın Değiştirilmesine İlişkin Kanunun 1. maddesinin gerekçesine göre, “*Yargı bağımsızlığının tarafsızlığı da içerdiğini vurgulamak amacıyla 9. maddeye yargının tarafsızlığı ilkesi eklenmektedir.*”

düzenlemelerin, AİHM'in tarafsızlıkla ilgili ölçütlerine yeterli derecede uygun olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, tarafsızlık bakımından ortaya konulan esaslarla ilgili olarak, bir görüşe göre, memur yargılamaları ile ilgili konular dışında kalan bir konuda, Danıştay İdari İşler Kurulunca yapılacak incelemelerde, incelemeye konu kararın alınmasına katılan üyelerin bulunmaları, AİHM tarafından, tarafsızlığın ihlali olarak değerlendirilebilir.¹²² Elbette, buradaki eleştiri Danıştay İdari İşler Kurulunun itiraz üzerine görevlendirildiği başka bir konu bakımından yerinde bir öngörüdür. Ancak, mevzuatın güncel haliyle değerlendirildiğinde, Danıştay İdari İşler Kurulunun itiraz üzerine bakması öngörülen, memurların yargılanması ile ilgili işler dışında başka bir konu bulunmaması sebebiyle, şimdilik, bu durumun tarafsızlık ve bağımsızlık ile ihlal sayılacak bir yönü görülmemiştir.

1.1.1.3. Bağlayıcı Karar Alma ve Tam Yargılama Yetkileri ile Donatılma

Bir uyuşmazlığı karara bağlamak ve bu kararın bağlayıcı olması, AİHM'e göre, mahkeme olabilme kriterleri arasında yer almaktadır. Diğer bir deyişle, bir kuruluşun mahkeme olabilmesi için dava konusu uyuşmazlığı bağlayıcı bir şekilde sonuçlandırma yetkisine sahip olması gereklidir.¹²³ AİHM'e göre bu yetki aynı zamanda bağımsızlık ilkesinin de bir bileşenidir.¹²⁴ Yani, verilen bağlayıcı kararın, yargısal olmayan bir makam tarafından ve bir tarafın aleyhine değiştirilmesi mümkün değildir.¹²⁵ Ayrıca, bir mahkemenin, yalnızca görüş bildirme yetkisine sahip olmaması, tam yargılama yetkileri

---

¹²² YILMAZ ÖZEL, Nurcan, **Adil Yargılanma Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri**, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 108-109.

¹²³ AİHM, *Findlay/İngiltere*, p. 77.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ AİHM, *Van de Hurk/Hollanda*, p. 45.

ile donatılması gereklidir.¹²⁶ Bu yargılama yetkileri, yapılan inceleme sonucunda uyuşmazlıkla ilgili sorunları çözebilecek bağlayıcı bir karar vermeyi de içermektedir. Zaten, yargı mercilerinin uyuşmazlıkları çözmek üzere teşkil olduğu düşünülen yapılar olması gerektiği şüphesizdir. Buradaki bağlayıcı karar verme ifadesiyle kastedilenin, onaya gerek duymadan uygulanabilir olma anlamında kesinlik olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁷

AİHM'in mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde, tam yargı yetkilerine sahip bir makamın denetimini, bir yerindelik denetimi sonucunda alınan idari kararlar bakımından zorunlu görmediği de bilinmektedir.¹²⁸ Bununla birlikte, AİHM'in, tam yargılama yetkilerine sahip bir idari yargı merciinin uyuşmazlığın esasına etkili işlemlere ilişkin değerlendirme yapmaktan imtina ederek, uyuşmazlığın yargısal denetime tabi olmayacağı gerekçesiyle davayı reddetmesi üzerine tam yargılama yetkilerine sahip bir yargı merciince denetim yapılmamış olması nedeniyle ihlal kararı verdiği bilinmektedir.¹²⁹ Diğer yandan, itiraz üzerine yapılan denetimde Sağlık Kurulu Kararı karşısında tam yargılama yetkilerine sahip olmayan *Conseil d'Etat*'ın, dosyanın tüm tarafından öne sürülen iddia ve delilleri hem hukuki hem de fiili olarak inceleyebildiği ve tıbbi dosyasının tüm belgelerini, taraflarca sunulan tüm tıbbi raporların sonuçlarına

---

¹²⁶ AİHM, Ramos Nunes de Carvalho e Sá/Portekiz, p. 176-177, AİHM, Sigma Radio Television Ltd./Kıbrıs, p. 152.

¹²⁷ YILMAZ ÖZEL, *op. cit.*, s. 81.

¹²⁸ KALAY, Jale, **AİHM Kararları Işığında Etkili ve Etkin Bir İdari Yargı Denetimi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 216.

¹²⁹ AİHM, Sabev/Bulgaristan, B. No: 27887/06, T. 28.05.2013, p. 58-59.

dayanarak değerlendirebildiği göz önünde tutularak, AİHS m. 6/1 kapsamında ihlal tespit edilmediği de görülmüştür.¹³⁰

AİHM, Bulgaristan Yüksek İdare Mahkemesi'nin, başvuranın işine son verilmesine dayanak gösterilen uzman raporunda yer alan değerlendirmeleri dikkate almak suretiyle bir değerlendirme sonucu karara varmak yerine, sadece söz konusu uzman raporuna dayalı olarak karar vermesini, Bulgaristan Yüksek İdare Mahkemesi'nin davanın karara bağlanması için hayati önem taşıyan bir noktayı bağımsız olarak incelemeyi reddetmesi ve dolayısıyla kendisini anlaşmazlığı inceleme yetkisinden mahrum bırakması olarak yorumlayarak, mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.¹³¹ AİHM'in değerlendirmelerinde, bir makamın yargı mercii sıfatına ilişkin uyuşmazlığı çözmeye yetecek derecede tam yargılama yetkilerine (full jurisdiction) yalnızca teorik olarak sahip olup olmadığı değil, aynı zamanda mevcut uyuşmazlıkların bu yetkilerin kullanılarak yargılanıp yargılanmamış olmasının mahkemeye erişim hakkı bağlamında etkili görüldüğü anlaşılmaktadır.¹³² AİHM'e göre tam yargılama yetkilerine sahip makamın, sunulan argümanları derinlemesine ve detaylı bir şekilde incelemesi ve bu argümanları reddediyorsa bunun nedenlerini açıklaması gerekmektedir.¹³³ Elbette, buradaki gerekliliğin alt derece mahkemelerince verilmiş kararlara yönelik hukukilik denetimi yapan temyiz mercileri bakımından farklı yorumlanması gerektiği düşünülebilir. Temyiz mercileri için bu gereklilik temyiz isteminde bulunulan kararı bozma ve yeni bir karar alma ya da davayı karara bağlanması için aynı veya farklı bir organa iade etme

---

¹³⁰ AİHM, *Chaudet/Fransa*, p. 37-38.

¹³¹ AİHM, *Fazliyski/Bulgaristan*, p. 59-62.

¹³² AİHM, *Pişkin/Türkiye*, p. 150.

¹³³ AİHM, *Pişkin/Türkiye*, p. 149-151.

yetkisine sahip olma biçiminde anlaşılabilir.¹³⁴ AİHM, temyiz incelemesi esnasında tanıkların yeniden dinlenmemesini, derece yargılamalarında oldukça ayrıntılı araştırma ve incelemelerin yapılmış olması nedeniyle bir gereklilik olarak değerlendirmemiştir.¹³⁵

1.1.2. “Erişim” Kavramı

“Erişim” ifadesinin anlamı sözlük bilgisine başvurulmaya gerek olmayacak kadar açıktır. Ancak, mahkemeye erişim hakkı özelinde, erişim kavramının kapsamını da belirtmek gerekir. 1982 Anayasasına göre, erişimin kapsamı, Anayasanın 36. maddesine göre, idari yargı mercilerine, “*meşru vasıta ve yollarla*”, davacı olarak başvurabilme, davalarda iddia ve savunma haklarını kullanabilme ve bunların ötesinde adil yargılanma hakkına ilişkin sair güvencelerden yararlanabilme haklarını içermektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre ise çeşitli ölçütlere göre mahkeme niteliğinde kabul edilen kuruluşlara erişimi, yani, uyuşmazlıkların bu mahkemelerin önüne götürülebilmesini, mahkemelerin bu uyuşmazlıkları yargılamasının sağlanmasını,¹³⁶ bu yargılama sonucunda bağlayıcı karar verilmesini ve bu kararların uygulanmasını içerir.¹³⁷ Dolayısıyla, erişim kavramı ile kastedilenin, yalnızca bir mahkemeye fiziksel olarak ulaşılabilirlikten ibaret olmadığı, bu kavramın, mahkemeye erişim hakkına ilişkin diğer güvencelere de ulaşılabilmeyi içermekle, bir hak olarak tanınan “*mahkemeye erişimi*” kısaca ifade ettiği söylenebilmektedir. Mahkemeye erişim hakkına ait güvencelere aşağıda kısaca değinilmekle birlikte, bu güvencelerin idari yargılama hukuku bakımından, AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararları ışığında açıklanmasına

---

¹³⁴ Bkz. AİHM, Kingsley / Birleşik Krallık, p. 32.

¹³⁵ AİHM, Fazia Ali/ Birleşik Krallık, p. 85-88.

¹³⁶ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 74.

¹³⁷ AİHM, *Hornsby/Yunanistan*, p. 40.

İKİNCİ BÖLÜM'de yer verilmiştir. Bu nedenle, aşağıda kavramsal incelemeye devam edilerek, mahkemeye erişim kavramının, gerekçeli karar, etkili başvuru ve hukuki dinlenilme kavramları ile ilişkisi açıklanmaktadır.

1.1.3. Mahkemeye Erişim Hakkı ile İlişkili Haklar

Sağladığı pek çok güvence nedeniyle mahkemeye erişim hakkı ile ilişkili hakların bir listesini yapmak oldukça güç ve aslında pratik yararı bulunmayan bir iş olacaktır. Bununla birlikte, mahkemeye erişim hakkı ile ilişkisinin zaman zaman hatalı nitelendirildiğine tanık olunan bazı haklar ile mahkemeye erişim hakkı arasındaki gerçek ilişkiden de bahsetmeye ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu nedenle, aşağıda gerekçeli karar hakkı ve etkili başvuru hakkı ile mahkemeye erişim hakkı ilişkisinden bahsedilmiştir.

1.1.3.1. Gerekçeli Karar Hakkı ve Mahkemeye Erişim Hakkı İlişkisi

Gerekçeli karar hakkı, mahkemeye erişim hakkı gibi AİHS'de yazmayan ama AİHM içtihatlarıyla adil yargılanma hakkı içinde yer aldığı tespit edilen bir haktır. Adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan hakkaniyete uygun yargılamanın bir unsuru niteliğinde olan gerekçeli karar hakkı,¹³⁸ AİHM nezdinde, davanın taraflarının kanun yoluna etkili bir biçimde başvurma imkânına sahip kılınması ve demokratik bir düzende toplumun aydınlatılması bakımından zorunlu görülmektedir.¹³⁹

Gerekçeli karar hakkı bakımından bir idari yargı kararının görünüşte gerekçeye sahip olmamasını, esasa veya usule ilişkin sonuca etkili iddiaların karar gerekçesinde

---

¹³⁸ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 192.

¹³⁹ BEKRİ, Nedim, “*Gerekçeli Karar Hakkı*”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 72 (2014), S. 3, s. 210.

karşılanmış olmasını ve gerekçeli kararın makul bir sürede yazılarak taraflara ulaştırılmasını gerektirmektedir.¹⁴⁰ Yalnızca nihai kararlara karşı değil, idari yargı mercilerince verilen yürütmeyi durdurma kararlarına karşı da savunma haklarının etkili biçimde kullanılabilmesi için bu kararların da gerekçeli karar hakkının gereklerine uygun bir gerekçeye sahip olması gerekmektedir.¹⁴¹

Kararlarda yer alan gerekçenin, anlaşılır, şeffaf ve hukukun genel ilkelerine uygun olmasının mahkemeye erişim hakkı üzerinde olumlu etkiler doğuracağı da ileri sürülmüştür.¹⁴² Gerçekten de, mahkemeye erişim hakkı ile gerekçeli karar hakkı arasında bu yönüyle bir ilişki bulunmaktadır. Gerekçenin muğlak olduğu veya mahkemenin değerlendirmelerinin verilen kararın gerekçesine tam olarak yansımadağı durumlarda, kanun yoluna başvuru hakkı bakımından ortaya çıkabilecek sorunlar mahkemeye erişim hakkını zedeleyebilmektedir. Anayasa Mahkemesince temyiz hakkının kullanılması veya kanun yoluna etkili başvuru hakkı bağlamında gerekçeli karar hakkının önemine yapılan vurgunun,¹⁴³ bu çerçevede anlaşılması mümkündür. Anayasa Mahkemesi bu durumu Tahir Gökatalay başvurusuna ilişkin kararının gerekçesinde şöyle açıklamıştır:

---

¹⁴⁰ SUNAY, Z. Aysun, **İptal Davalarında Gerekçeli Karar Hakkı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 223-227.

¹⁴¹ BENAKAY, Eren Can, Yüksek Yargı Organlarının Kararları Işığında İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 322.

¹⁴² TURAN, Burcu, “*AIHS Çerçevesinde İdari Yargıda Gerekçeli Karar Hakkı*”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, C. 12, S. 1, s. 198.

¹⁴³ EKİNCİ, Bezar Eylem, “*Bireysel Başvuru Yolunda Gerekçeli Karar Hakkı: Anayasa Mahkemesinin Temel Tespitleri ve İhlal Kararlarının Sonuçları*”, **Anayasa Yargısı**, Y. 2022, C. 39, S. 2, s. 202.

*“Mahkeme kararlarının gerekçeli olması, kanun yoluna başvurma olanağını etkili kullanabilmek ve mahkemelere güveni sağlamak açısından, hem tarafların hem kamunun menfaatini ilgilendirmekte olup, kararın gerekçesi hakkında bilgi sahibi olunmaması, kanun yoluna müracaat imkânını da işlevsiz hale getirecektir. Bu nedenle mahkeme kararlarının dayanaklarının yeteri kadar açık bir biçimde gösterilmesi zorunludur.”*¹⁴⁴ Anayasanın 141. maddesinde yer alan mahkemelerin tüm kararlarının gerekçeli yazılmasına dair esasın gerekçesi de gerekçeli karar hakkının kanun yoluna başvuru hakkı üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve bu bakımdan mahkemeye erişim hakkı ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunduğunu göstermektedir:

*“Madde bütün kararların gerekçeli yazılmasını amir bulunmaktadır. Genellikle mahkeme kararlarına karşı kanun yolu açıktır. İlgilinin bu kanun yoluna başvurabilmesi için hakkındaki kararın gerekçesini bilmesi ve kanun yolu merciinde savunmasını bu gerekçeye göre yapabilmesi, inceleme merciin incelenmesinde de gerekçenin göz önüne alınması için kararın gerekçeli yazılması lazımdır.”*¹⁴⁵

Mahkemeye erişim hakkı, gerekçeli karar hakkı gibi adil yargılanma hakkının içeriğinde yer alan diğer ilke ve haklarla da ilgilidir. Örneğin, silahların eşitliği ilkesi ile hukuki dinlenilme hakkı ilk akla gelenler olmaktadır. Bunun gibi diğer hakların kendi içinde de ilişkili yorumlandığı görülmektedir. Daha açık bir anlatım için örnek vermek gerekirse, hukuki dinlenilme hakkı ile gerekçeli karar hakkı arasındaki ilişki gerekçe bağlamında bir kesişim ile alakalıdır. AİHM’e göre, hukuki dinlenilme hakkı, yalnızca mahkemeye görüş bildirme olanağını değil, aynı zamanda mahkemenin buna karşılık gelen, gerekçesinde ilgili görüşlerin kabul veya reddedilme nedenlerini gösterme görevini

---

¹⁴⁴ AYM, Tahir Gökatalay, B. No: 2013/1780, 20/3/2014, p. 66.

¹⁴⁵ YILMAZOĞLU / PERDECİOĞLU, *op. cit.*, s. 859.

de içerir.¹⁴⁶ Bu yönüyle gerekçeli karar hakkı ile kesişen hukuki dinlenilme hakkı, başka bir görüşe göre mahkemeye erişim hakkı ile doğrudan bağlantılıdır.¹⁴⁷ Bu görüşe göre ”gerekçeli karar hakkı belirli bir davada başvuru tarafından ileri sürülen hukuki meseleler ve maddi vakaların tespitini gerektirmesi nedeniyle, yapısal olarak mahkemeye erişim hakkı kapsamına girmektedir”.¹⁴⁸ Ancak, bu görüşün hatalı bir dolaylı çıkarıma dayandığı düşünülmektedir. Aslında, söz konusu görüşe referans gösterilen Chevrol / Fransa kararında, AİHM, *Conseil d’Etat*’ın yaptığı yargılama esnasında gerekçeli karar hakkını ihlal ettiğini değil, dava konusu uyuşmazlığı çözüme kavuşturmada tüm olgusal ve hukuki meseleleri incelemek için yeterli yargı yetkisine sahip olmaması nedeniyle başvuru sahibinin mahkemeye erişimi olmadığına kanaat getirmiştir.¹⁴⁹ Zaten, mahkemenin bir uyuşmazlık için gerekçeli karar vermemesi ile mahkemenin gerekçeli karar verme yetkisinin bulunmaması farklı iki durumdur. Birincisi, gerekçeli karar hakkını ihlal ederken, ikincisi, mahkemeye erişim hakkını ihlal etmektedir. Bu nedenle, gerekçeli karar verilmemiş olmasının mahkemeye erişim hakkını ihlal edebileceğine dair bir tespit¹⁵⁰ yerinde değildir. Ancak, tersi bir durumda, yani, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği bir durumda, diğer adil yargılanma hakkı güvencelerini önceleyen güvenceleri içermekle, (adeta sağlık hakkını önceleyen yaşama hakkı gibi) mahkemeye erişim hakkının ihlali diğer güvenceleri de devre dışı bırakan bir etki yaratır. Dolayısıyla,

---

¹⁴⁶ AİHM, Fomin/Moldova, B. No: 36755/06, T. 11.10.2011, p. 31

¹⁴⁷ VITKAUSKAS, Dovydas / DIKOV, Grigoriy, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması**, (Çeviri: Serkan Cengiz), Avrupa Konseyi Yayını, Strazburg, 2012, s. 26.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ AİHM, Chevrol/France, B. No: 49636/99, T. 13.02.2003, p. 83-84.

¹⁵⁰ ÇAYAN, Gökhan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı”, **TAAD**, Y. 2016, S. 28, s. 241.

gerekçeli karar hakkını mahkemeye erişim hakkının bir unsuru olarak görmek suretiyle,¹⁵¹ gerekçeli karar hakkının ihlali durumunda mahkemeye erişim hakkının da ihlal edildiğine dair çıkarımın teorik olarak doğru bir sonuç olmadığı görülmüştür.

1.1.3.2. Etkili Başvuru Hakkı ve Mahkemeye Erişim Hakkı İlişkisi

Etkili başvuru hakkı, tıpkı adil yargılanma hakkı gibi AİHS’de düzenlenmiş bir haktır. Tanımı gereği, etkili başvuru hakkı, hak ihlalleri karşısında kişilerin yetkili bir makama başvurabilmesini ve bu makamın ihlalin giderilmesinde etkili karar alabilmesini içermektedir.¹⁵²

AİHS’nin 13. maddesine göre, AİHS’de düzenlenen hakları ihlal edilenler “...söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına” sahiptir. Etkili başvuru hakkı, adil yargılanma hakkından ve daha özel olarak mahkemeye erişim hakkından bazı yönleriyle farklıdır. Birincisi, etkili başvuru hakkı, sadece AİHS’de düzenlenen başka hakların ihlali durumunda başvurulabilen etkili bir yolun var olmasını gerekli kılarak, amaçsal yönüyle mahkemeye erişim hakkından ayrılmaktadır.¹⁵³ Bu

---

¹⁵¹ STEFF, Antoine, “La protection de l’accès au juge judiciaire par les normes fondamentales”, **Les Annales De Droit**, Y. 2017, S. 11, s. 245.

¹⁵² TANRIKULU, Sezgin, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 89.

¹⁵³ Anayasa Mahkemesi de E. 2023/134, K. 2023/209 sayılı ve 30.11.2023 tarihli kararında “Belirlenen hasar durumundan kaynaklı olarak yapının ekonomik değerini etkileyecek, bir başka deyişle mülkün değerinin azalmasına yol açabilecek mahiyette olan hasar tespit raporlarının hukuka uygun olup olmadığının incelenmesine imkân sağlayan bir yargı yolunun bulunmadığı...” tespiti üzerine, bu durumun etkili başvuru hakkına aykırı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

bakımdan, mahkemeye erişim hakkının sadece bu sözleşmedeki haklarla sınırlı olmayan daha geniş bir kapsama sahip olduğu düşünülebilir. İkincisi, ulusal bir mercie başvurabilme imkânını gerektiren etkili başvuru hakkı, bu yönüyle yargısal olmayan mercileri de kapsayan bir içeriğe sahiptir. Oysa, mahkemeye erişim hakkı, yukarıda belirttiğimiz üzere, “mahkeme” niteliğine sahip kuruluşlara erişebilmeyi güvence altına alan bu bakımdan ise daha dar kapsamlı görünüme sahip bir haktır.

İdari yargı mercilerine başvuru yolunun ilk bakışta hem mahkemeye erişim hakkı hem de etkili başvuru hakkı kapsamındaki güvenceler açısından sorunsuz olduğu algısı olabilmekte ise de gerçekte her uyuşmazlık bakımından farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle öngörülen yargısal çözüm yollarının pratikte de başarı şansı sunması,¹⁵⁴ bu yollara başvuru koşullarının dar yorumlanmaması,¹⁵⁵ başvuru koşullarının oluşmadığı durumların ise yeterli ve anlaşılır gerekçelerle izahı esastır.¹⁵⁶ Bu esaslar çerçevesinde, yürütmeyi durdurma yetkisi ile donatılmış idari yargı mercilerinin, pek çok idari uyuşmazlığı kısa sürede çözecek donanımı olmadığından bahsedilmemektedir. Ancak, uygulamada bazı uyuşmazlıkları ihtiyaç duyulan sürede çözüme kavuşturmaktan uzak kaldığı durumlarda idari yargının da etkili bir yol olmadığı söylenebilir. Etkili bir idari yargı yolunun belirlenmesinde ise AİHM’in genel ölçütleri olan, erişilebilirlik, geçerlilik, yeterlilik ölçütleri kullanılabilir.¹⁵⁷ Ayrıca, makul sürede sonuç alınabilirlik gibi bir kriterin de etkili başvuru hakkına içkin olduğunu

---

¹⁵⁴ AİHM, El-Masri/Yugoslavya, B. No: 39630/09, T. 13.12.2012, p. 255; AİHM, Kudła/Polonya, B. No: 30210/96, T. 26.10.2000, p. 152.

¹⁵⁵ AYM, Murat Haliç, B. No: 2017/24356, 8/7/2020, RG, 18.9.2020, S. 31248, p. 49-50.

¹⁵⁶ AYM, İlhan Gökhan, B. No: 2017/27957, 9/9/2020, p. 47-49;

¹⁵⁷ AİHM, McFarlane/İrlanda, B. No. 31333/06, T. 10.09.2010, p. 114.

söyleyebiliriz.¹⁵⁸ Zira, bir uyuşmazlığın çözümü için verilecek kararın anlamsız veya etkisiz kalmayacağı ölçüde makul bir süre içinde uyuşmazlığın sonuçlandırılması mantıksal bir gerekliliktir. Gecikmiş adaletin, adalet sayılmayacağı ve etkililik kriterleri arasında aşırı gecikmenin yaşanmaması Avrupa Konseyi Venedik Komisyonunun 316/2004 sayılı çalışması sonucu alınan, CDL-AD (2006)036 sayılı kararında da kabul edilmiştir.¹⁵⁹ Bu durumda hem etkili başvuru hakkı hem de mahkemeye erişim hakkı bakımından bir kesişimden bahsetmeliyiz. Yani, yargı yoluna başvurunun doğal olarak, etkili yargı yoluna başvuru şeklinde algılanması gereklidir. Adil yargılanma hakkı içerisinde mahkemeye erişim hakkı ile etkili başvuru hakkının sağladığı güvencelerin arasındaki ilişkiye bağlı olarak da bu önermenin doğru olduğu kabul edilebilir. Elbette, öncelikle bu ilişkiyi netleştirmek gerekir. Adil yargılanma hakkının, bir yargılamada ileri sürülen tüm hak ve özgürlükler bakımından güvence sağlaması sebebiyle AİHS'nin 13. maddesinde yer alan etkili başvuru hakkını da kapsayıcı nitelikte olduğuna ilişkin görüşler bulunuyor olsa da,¹⁶⁰ etkili başvuru hakkının yukarıda açıklandığı gibi sadece yargısal başvuru yollarını değil, yargısal olmayan başvuru yollarını da kapsadığını göz önünde tutulduğunda, bu değerlendirmenin yerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, etkili başvuru hakkının da adil yargılanma hakkını kapsadığına ilişkin bir görüşün de ileri sürülmesi doğru olmayacaktır. Aslında, adil yargılanma hakkı ile etkili başvuru hakkı arasındaki ilişkinin birinin diğerini kapsamaması biçiminde açıklanmasının

---

¹⁵⁸ AİHM, Airey/İrlanda, B. No: 6289/73, T. 09.10.1979, p. 147.

¹⁵⁹ 03.04.2007 tarihli ve CDL-AD (2006) 036rev sayılı Venedik Komisyonu Raporu, p. 20. Bkz. <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)036rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)036rev-e)> (Erişim Tarihi: 19.02.2022).

¹⁶⁰ AKDOĞAN, Cem Alper, **Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s. 55.

hatalı olacağı düşünülmektedir. Her ne kadar, etkili başvuru hakkı, AİHS’de düzenlenen haklarla sınırlı olarak uygulanabiliyor olsa ve adil yargılanma hakkının böyle bir sınırı olmasa da buradaki farkın bir kapsam farkı olduğu adil yargılanma hakkı ile etkili başvuru hakkının arasındaki ilişkinin ise bir genellik-özellik (*lex generalis-lex specialis*) ilişkisi olduğu söylenebilir. Söz konusu ilişkinin ise özellikle adil yargılanma hakkının bünyesinde bulunan mahkemeye erişim hakkı bakımından mümkün olduğu görülmektedir. Etkili başvuru hakkının, yargısal yollara başvuruya yönelik sağladığı güvencelerin, mahkemeye erişim hakkının sağladığı bazı güvencelerle kesiştiği bu durumda her iki hakkın da bazı ortak güvenceler sağladığı düşünülmelidir. Bu çerçevede, AİHM’in, adil yargılanma hakkının, etkili başvuru hakkına nazaran daha katı gerekliliklerinin bulunduğu ve etkili başvuru hakkının gerekliliklerini de içerdiği hususundaki tespitinde,¹⁶¹ söz konusu daha katı gerekliliklerin, mahkemeye erişim hakkı ile ilgili olanların dışında kalanlar olduğu düşünülmektedir. Zira, AİHM’e göre, AİHS’nin 6. maddesi, 13. maddesi karşısında *lex specialis* durumundadır.¹⁶² Bu ilişkiyi, mahkemeye erişim hakkı bakımından da tespit edebiliriz. Mesela, idari yargı yoluna başvurma isteğine sahip kişilerin, yargı yoluna başvurusunu engelleyen bir düzenleyici işlemin etkili başvuru hakkının ihlalinden önce daha özel nitelikte olan mahkemeye erişim hakkının ihlaline sebebiyet verdiğinden bahsetmek gerekir. Çünkü, yargı yoluna etkili başvuruyu bir hak olarak içeren mahkemeye erişim hakkı, etkili başvuru hakkı

---

¹⁶¹ AİHM, *Airey/İrlanda*, p. 35; AİHM, *Ivanovski/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, B. No: 29908/11, T. 21.04.2016, p. 191.

¹⁶² AİHM, *Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri/İsviçre*, B. No: 53600/20, T. 09.04.2024, p. 644. CHANTURIA, Lado, “*Right to an Effective Remedy in the European Convention on Human Rights*”, **Journal of Law (TSU)**, Y. 2023, S. 1, s. 20.

karşısında *lex specialis* niteliğini haizdir.¹⁶³ Bununla birlikte, makul sürede yargılamanın yapılamadığı durumlara ilişkin iç hukukta etkili bir çözüm yolu bulunmadığı durumda, etkili başvuru hakkı kapsamında da ihlale hükmedilebileceği söylenebilir.¹⁶⁴

Türk İdari Yargılama Hukuku söz konusu olduğunda, Anayasal düzenlemelerin de katkısıyla, etkili başvuru hakkı ile mahkemeye erişim hakkının birbirini güçlendiren bir görünümü söz konusudur. Burada, yalnızca AİHS'nin 6. ve 13. maddelerinin kesiştiği durumlarla sınırlı olmayan, Anayasanın mahkemeye erişim hakkına dayanak 36. maddesi ve idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık tutulmasını içeren 125. maddesi ile etkili başvuru hakkını düzenleyen 40. maddesi arasındaki güçlü ilişkiden kaynaklanan bir durumdan söz etmek gerekir. Anayasanın 40. maddesi, tıpkı 36. maddesi gibi maddi içeriklerinin yanı sıra, hak arama hürriyetinin teminine yönelik usuli hükümler içermekle yöntemsel¹⁶⁵ ve koruyucu normlar olarak değerlendirilir.¹⁶⁶ Ayrıca, Anayasanın 125. maddesinin de idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunu vurgulamasıyla, idari uyuşmazlıklar karşısında etkili başvuru yollarının başında idari

---

¹⁶³ Tersî yönde yorum için bkz. ERGUN, Muhammed Kürşad, “*Türk Anayasa Hukukunda Mahkemeye Erişim Hakkı*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 51.

¹⁶⁴ DEMİRKIRAN, Eyüp Kaan, “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve 1982 Anayasası Bağlamında Etkili Başvuru Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkının Kapsam Alanlarının Karşılaştırılması*”, **Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2020, C. 2, S. 1, s. 79.

¹⁶⁵ AKILLIOĞLU, Tekin, **İnsan Hakları I (Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s. 88.

¹⁶⁶ ŞANLI ATAY, Yeliz, “*İdari İşlemlerde Başvuru Yollarının Gösterilmesi Yükümlülüğü*”, **TBB**, Y. 2011, S. 96, s. 300.

yargı mercilerine yapılacak olan başvurular anlaşılmaktadır.¹⁶⁷ Ancak hemen belirtmek gerekir ki, etkili başvuru hakkı bakımından yapılacak değerlendirmeler, yargısal olmayan idari uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin de olabilir. Bu zorunlu ve ihtiyari idari mekanizmaların ise tek tek ele alınmak suretiyle etkili başvuru hakkı kapsamında olup olmadığına karar verilebilir. AİHM'in “*etkililik*” kavramına ilişkin erişilebilirlik, geçerlilik, yeterlilik ve makul sürede sonuç alınabilirlik olarak yukarıda bahsedilen kriterleri yargısal olmayan yollar için de geçerlidir. Tek cümleyle açıklamak gerekirse, alternatif idari uyuşmazlık çözüm yollarının etkili başvuru yolu olarak kabulü için, mevcut, erişilebilir, uyuşmazlığı çözmeye elverişli ve bunu makul bir sürede yapabilmeye olanağına sahip olması ile gerçekten bu şekilde işliyor olması gerekli görülmektedir. Ancak, zorunlu idari başvuruların, mahkemeye erişim hakkını sınırlandıran bir yönü de barındırıyor olması nedeniyle, mahkemeye erişim hakkı ile etkili başvuru hakkı ilişkisinin farklı bir yönünü açıkladığını da söylemeliyiz.¹⁶⁸ Bir görüşe göre, AİHS'nin 13. maddesi ile mahkemeye erişim hakkının çakışmakta olduğu ve AİHM tarafından birçok kararda bu iki hakkın harmanlanarak değerlendirmeler yapıldığı ifade edilmektedir.¹⁶⁹ Ancak, hemen belirtmemiz gerekir ki, etkili başvuru hakkı ile mahkemeye erişim hakkının

---

¹⁶⁷ “*İdari eylem ve işlemlerin yargı denetimine tabi olması demokratik hukuk devletinin ‘olmazsa olmaz’ koşuludur. Anayasanın 125. maddesinin birinci fıkrasında yer alan ‘İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.’ biçimindeki kuralıyla benimsediği husus da etkili bir yargısal denetimdir. Kişinin uğradığı bir haksızlığa veya zarara karşı kendisini savunabilmesinin ya da maruz kaldığı haksız bir uygulama veya işleme karşı haklılığını ileri sürüp kanıtlayabilmesinin, zararını giderebilmesinin en etkili ve güvenceli yolu, yargı mercileri önünde dava hakkını kullanabilmesidir.*” AYM, E. 2014/146, K. 2015/31, T. 19.03.2015, RG, 13.06.2015, S. 29385.

¹⁶⁸ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 93.

¹⁶⁹ SERTTAŞ, Seher, “*Mahkemeye Erişim Hakkı Bağlamında Türk İdare Hukukunda Dava Açma Süresi*”, **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2020, C. 8, S. 15, s. 77.

kesişim göstermediği yönleri de oldukça fazla olup, çalışmanın sınırları gereği, burada sadece kesişen yönleri bakımından kapsamları değerlendirilmiştir.

1.1.3.3. Mahkeme Hakkı ve Mahkemeye Erişim Hakkı İlişkisi

Mahkeme hakkı (*droit au tribunal / right to a tribunal*), henüz ortaya çıkmadan önce uyuşmazlıkları yargılamak üzere kurulmuş tarafsız ve bağımsız bir mahkeme önünde yargılanma hakkı olarak anlaşılmakta, mahkemeye erişim hakkı, karar hakkı ve mahkeme kararlarının uygulanmasını isteme hakkı ile bağlantılı görülmektedir.¹⁷⁰ Gerçekten de, Golder/Birleşik Krallık kararından itibaren geçmişte çok sayıda kararı ile AİHM'in, mahkemeye erişim hakkının, mahkeme hakkının bir yönü olduğundan bahsettiği ve bu anlamda mahkemeye erişim hakkının üst başlığına mahkeme hakkının konumlandırıldığı görülmüştür.¹⁷¹ Ancak, her ne kadar, AİHM kararlarında, mahkemeye erişim hakkının, mahkeme hakkının bir yönü olduğundan bahsediliyor olsa da, karar hakkının veya mahkeme kararlarının uygulanmasını isteme hakkının ihlali durumunda mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği ve bu bakımdan söz konusu hakların mahkemeye erişim hakkının unsurları olduğu bizzat AİHM tarafından kabul edilmektedir.¹⁷² Örneğin, AİHM 5. Bölümünün, Khamidov/Rusya kararında, AİHM'e göre, mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı yargılayan mahkemenin, uyuşmazlığın esası hakkında karar vermesini de gerekli kılar.¹⁷³ AİHM'in, 2016'da verdiği Lupeni/Romanya kararında ise bu defa Büyük Dairenin, mahkeme hakkı ve mahkemeye

---

¹⁷⁰ GÜNDAY, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 160-162.

¹⁷¹ Bkz. AİHM, Golder/Birleşik Krallık, B. No: 4451/70, T. 21.02.1975, p. 36.

¹⁷² AİHM, *Hornsby/Yunanistan*, p. 40; AİHM, Lupeni/Romanya, B. No: 76943/11, T. 29.11.2016, p. 86.

¹⁷³ AİHM, Khamidov/Rusya, B. No: 72118/01, T. 15.11.2007, p. 167.

erişim hakkı ilişkisine değinmeden, karar hakkının, mahkemeye erişim hakkına içkin olduğunu ifade ettiği görülmüştür.¹⁷⁴ Diğer bir deyişle, mahkeme hakkının sağladığı, mahkemeye erişim hakkı dışında kalan, karar hakkı, kararların uygulanması gibi güvenceler aslında AİHM'in muhtelif kararlarıyla mahkemeye erişim hakkı içerisinde değerlendirilmiştir. Üstelik, bu kararları takip eden Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararları da bu yönde tespitler içermektedir:

“Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kapsamında yaptığı değerlendirmelerde, mahkemeye erişim hakkının bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilmek anlamına geldiğini, kişinin mahkemeye başvurmasını engelleyen veya mahkeme kararını anlamsız hâle getiren, bir başka ifadeyle mahkeme kararını önemli ölçüde etkisizleştiren sınırlamaların mahkemeye erişim hakkını ihlal edebileceği belirtilmiştir.”¹⁷⁵

Anayasa Mahkemesi'nin bu tespitleri ışığında, mahkeme hakkına ilişkin güvenceleri içeren mahkeme hakkının, aslında mahkemeye erişim hakkı ile örtüşen bir niteliği haiz olduğu, söylenebilmektedir. Danıştay'ın kararlarında da mahkeme hakkı ile aynı anlama gelmek üzere mahkemeye erişim hakkı teriminin kullanıldığı bilinmektedir.¹⁷⁶ Bu çalışma içerisinde de mahkemeye erişim hakkı, mahkeme hakkı terimi ile eş değer anlamda kullanılmış, tersi ayrıca pratik bir fayda sağlamayacağı için mahkeme hakkı altında sınıflandırılmamıştır.

---

¹⁷⁴ AİHM, *Lupeni/Romanya*, p. 86.

¹⁷⁵ AYM, *Sami Koç*, B. No: 2014/20343, 21/9/2017, p. 41; AYM, *Özkan Şen*, B. No: 2012/791, T. 07.11.2013, p. 52.

¹⁷⁶ İNCEOĞLU, Sibel / ARAT, Nilay / DUYMAZ, Erkan, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Emsal Kararlar**, Avrupa Konseyi, 2022, s. 252.

1.2. İdari Uyuşmazlıklar Bakımından Mahkemeye Erişim Hakkının Kaynağı

İnsan hakları hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının daha ziyade AİHM içtihatları ile geliştiği, kapsamının ve mahiyetinin bu şekilde tespit edildiği görülmektedir. AİHM'in Golder/Birleşik Krallık kararından beri yerleşen içtihadıyla mahkemeye erişim hakkı açıkça adil yargılanma hakkının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ancak, mahkemeye erişim hakkının temelini ve kökleriyle olan bağının incelenmesiyle idari yargılama hukuku bakımından kaynağının ayrıca tartışılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle aşağıda, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının kaynağı, hukukun genel ilkeleri, ulusal hukuk kuralları ve AİHS bağlamında incelenmiştir.

1.2.1. Mahkemeye Erişim Hakkının Kaynağı Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Mahkemeye erişim hakkının, AİHS'den öncesinde başka biçimlerde çeşitli uluslararası kaynaklarda düzenlenmiş olduğuna ve bunlardan birisi olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesindeki düzenlemeye göre herkese tanımlanmış bir hak olduğuna yukarıda değinilmişti. Ancak, her ne kadar daha önce ihdas edilmiş olsa da söz konusu bildirmede tanınan bu hakkın herhangi bir ayırım yapılmadan idari yargılamayı da kapsayacak bir biçimde tasarlanmış olması AİHS'de yer alan düzenleme bakımından önemli bir fark görünümündedir. Üstelik, maddede belirtildiği biçimde kişilerin “*temel haklarının zedelendiği*” durumların çok defa bu konuya duyarlılığı yüksek kolluk alanında¹⁷⁷ ortaya çıktığını da düşünürsek, maddenin idari yargıya başvuru hakkı

---

¹⁷⁷ SEVER, D. Çiğdem, “Cumhurbaşkanının Teşkilatlanma Konusundaki Yetkileri ya da ‘Parthenogenesis’ Olmak”, **Kamu Hukukçuları Platformu Tam Metin Bildiri Kitabı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, s. 353-389.

anlamında önemli bir içeriğe sahip olduğunun düşünülmesi doğaldır. Ancak, İHEB'in bildirici niteliğinin yeterince yaptırım gücü ile desteklenmemesinden mütevellit, adil yargılanma hakkı ve onun bir unsuru olan mahkemeye erişim hakkı İHEB'den ziyade AİHS ile anılan bir hak olarak bilinmektedir. AİHS'in "Adil Yargılanma Hakkı" başlıklı 6. maddesi bu açıdan ayrı bir öneme sahiptir. Ancak, yine de AİHS'in 6. maddesinin mahkemeye erişim hakkına ve daha özel olarak idari yargılamada mahkemeye erişim hakkına kaynaklık edip etmediğinin sorgulanmaya değer yanları vardır. Bu sorgulamalar için adil yargılanma hakkının nasıl bir içeriğe sahip olduğuna daha yakından bakabiliriz.

Adil yargılanma hakkının (*right to fair trial*), adil bir yargılamaya tabi tutulabilme hakkı olduğu açıktır. Adil yargılama ise, "*hukuk veya ceza davalarında olsun, hatta belli ölçülerde idare hukuku alanındaki davalarda da, yargılamaya ilişkin ilkeleri belirleyerek, hukuk devletinin temel unsurunu oluşturmaktadır*".¹⁷⁸ Yani, "*adil yargılanma hakkı*" kişilerin adil yargılamayı isteme hakkını ifade eder. Ancak, bu hak, yargılama sonucunda verilecek kararın objektif bir adalet anlayışına uygunluğunu içermekten çok yargılama süreçlerinin bazı usuli güvencelere tabi kılınmasını içermektedir.¹⁷⁹ Herkesin doğuştan sahip olduğu insan haklarından birisi olduğuna şüphe duyulmayan ve hukukun üstünlüğü anlayışının pek önemli bir bileşeni olan¹⁸⁰ adil yargılanma hakkı AİHS'in 6. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

---

¹⁷⁸ İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, Şen Matbaa, Ankara, 2007, s. 9.

¹⁷⁹ ARIK, Kemal Fikret, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1965, s. 104.

¹⁸⁰ Adil yargılanma hakkı, İHAS'ta yer alan hukukun üstünlüğü ilkesine adeta yaşam veren bir hak olarak değer görmüştür. AKBULUT, Olgun, "*Adil Yargılanma Hakkı - AİHS m.6*", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1 (Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan), İstanbul, 2002, s. 175.

- “1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar aleni olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.
2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.
3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:
- a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;
  - b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;
  - c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddi olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;
  - d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;
  - e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.”

Sözleşmenin yukarıda sunulan, 6. maddesinin düzenleniş biçimine bakınca 1. fıkra kapsamında adil yargılanma hakkının; kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma, makul sürede yargılanma, hakkaniyete uygun ve aleni yargılanma haklarından oluştuğunu söylemek mümkündür. Maddenin 2. fıkrasında sanığın hakları, 3. fıkrasında ise adil yargılanma hakkının ceza hukukundaki bazı

görünümleri düzenlenmiştir.¹⁸¹ Ancak, hemen belirtmek gerekir ki adil yargılama hakkının kapsamı, AİHM tarafından, maddede belirtilenden daha geniş görülmüştür. AİHM söz konusu 6. maddeyi yorumlarken, madde kapsamında zımni güvenceler olduğunu da tespit etmiştir. Bunlar, mahkemeye erişim hakkı, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama hakkı, gerekçeli karar hakkı, delillere ilişkin haklar, susma hakkı, kendini suçlamama hakkı, duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım haklarıdır.¹⁸² Yani, çalışmanın konusunu oluşturan mahkemeye erişim hakkı, adil yargılama hakkının açıkça ifade edilmeyen zımni bir unsuru niteliğinde görülmektedir. Burada, söz konusu unsurun zımni görülen niteliğine ilişkin, İHEB'in 10. maddesi ile AİHS'nin 6. maddesi arasındaki yoğun benzerliğe dayanarak farklı yorumların da geliştirilmesinin mümkün olduğu görülmüştür. Şöyle ki; İHEB'in 10. maddesi ilk taslakta 27. madde altında bağımsız ve tarafsız mahkemelere erişimi açıkça hak olarak düzenlenmiş ve ilk taslak, son haliyle İHEB'in 8. maddesinde yer aldığı gibi etkili başvuru hakkını düzenleyen bir hüküm de içermemiştir.¹⁸³ İnsan Hakları Komitesinin 2. Oturumunda E/CN.4.95 sayılı taslağın 24 Mayıs 1948 tarihinde Hindistan ve Birleşik Krallık tarafından verilen değişiklik önergesinin kabulüyle, “mahkemeye erişim” ifadesi metinden çıkarılmış ve bir daha getirilmemiştir.¹⁸⁴ İHEB'in kabul edildiği 10.12.1948 tarihinde eriştiği son halinde ise 8.

---

¹⁸¹ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 3-10.

¹⁸² İNCEOĞLU, Sibel / BOYAR, Oya / KARAN, Ulaş / AKBULUT, Olgun / ARSLAN ÖNCÜ, Gülay / TOKUZLU, Lami Bertan, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ankara, 2013, s. 210.

¹⁸³ İlk taslak metninde 27. madde.

¹⁸⁴ Söz konusu değişiklik öncesi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 10. maddesi (bu taslakta 9. madde) için bkz. İnsan Hakları Komisyonu, 2. Oturum, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Çalışma Grubu Raporu, 10.12.1947, E/CN.4/57. Değişiklik sonrası söz konusu 10. madde (Bu taslakta 7. madde) için bkz. İnsan Hakları

maddesinde etkili başvuru hakkı, 10. maddesinde adil yargılanma hakkı ve 11. maddesinde de adil yargılanma hakkına bazı ek güvenceler söz konusu olup bundan başka mahkemeye erişim hakkını açıkça içeren bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Sözleşmeye gelen önerilerin değerlendirilmesi sonucunda farklı bir hak olarak anlaşılan mahkemeye erişim hakkının tanınmasının istenmediği düşünülebilir.¹⁸⁵ Eğer, bu düşünce kabul görürse, İHEB m. 10 ile benzer ifadeler içeren AİHS m. 6'nın mahkemeye erişim hakkını içermeyen, ondan ayrı müstakil bir hak olduğu ve bu durumda adil yargılanma hakkı kapsamında bahsedilecek güvencenin, yalnızca açılmış olan davalarda geçerli olan “*adil ve aleni dinlenilme hakkı*” tanımlanmasından ibaret olduğu sonucuna varılır. Ancak, bu düşüncenin, İHEB'in 8. maddesinin genel anlamda yargı yolunu açık tutma gayesiyle değil, temel hak ihlallerine karşı yapılan “*amparo*”¹⁸⁶ başvurularından etkilenecek geliştirildiği¹⁸⁷ ve başka herhangi bir erişim hakkının öngörülmediği gerçeği bakımından haklı görülebilse de, bazı yönleriyle hatalıdır. Birincisi, AİHS'in ilk halinde¹⁸⁸ yer alan

---

Komisyonu, 3. Oturum, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Çalışma Grubu Raporu, 24.05.1948, E/CN.4/99.

¹⁸⁵ Bkz. AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, Yargıç Zekia'nın Karşı Görüşü.

¹⁸⁶ Amparo, 1978 İspanyol Anayasası'nın madde 53/2 hükmü ile düzenlenen ve temel hak ve hürriyetlerin bir kamu gücü tarafından ihlal edilmesi durumunda, bireylere, kanunla düzenlenecek durumlar ve şekillere göre Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkı veren bir yargı yoludur. BAAMONDE, Maria Emilia Casas, “*Amparo Başvurusu*”, **Anayasa Yargısı**, Y. 2009, C. 25, S. 1, s. 101. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. ZAMUDIO, Hector Fix, “*The Writ of Amparo in Latin America*”, University of Miami Inter-American Law Review, Y. 1981, C. 13, S. 3, s. 364-366.

¹⁸⁷ WEİSSBRODT, David / HALLENDORFF, Mattias, “*Travaux Préparatoires of the Fair Trial Provisions-Articles 8 to 11 Of the Universal Declaration of Human Rights*”, **Human Rights Quarterly**, Y. 1999, C. 21, S. 4, s. 1095-1096.

¹⁸⁸ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Orjinal Metin), <https://www.echr.coe.int/Documents/Archives_1950_Convention_ENG.pdf>

adil yargılanmaya ilişkin m. 6/1 hükmü, her ne kadar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin İnsan Hakları Komisyonunun 3. Oturumunda E/800 Sayılı Raporuyla sunulan taslağın 8. maddesi ile çok benzer ifadeler içerse de, aslında, aynı Komisyonca bildirge dışında, 2. Oturumda oluşturulan başka bir Sözleşme taslak metninden etkilenmiştir.¹⁸⁹ Bu metinden herhangi bir erişim hakkının çıkarıldığına dair bir bulgu görülmemiştir. Bildirgeyle ilgili oturumlarda yapılan tartışmalarda ise, mahkemeye erişim ifadesinin kaldırılması ile ilgili önergede, Profesör Cassin'in, bu ifadenin bir vurgu olarak durmasını istemesinden¹⁹⁰ ve karar çoğunluğunun ise buna gerek görmemesinden anlaşılıyor ki, bu vurgunun olmaması mahkemeye erişim hakkının ortadan kalkması anlamında yorumlanmamalıdır. Öte yandan, söz konusu değişikliğin İHEB'in hazırlık sürecinde, adil yargılanma hakkının mahkemeye erişim hakkını içerecek şekilde yorumlanmamış olduğu nedenine bağlanması mümkün olduğu gibi adil yargılanma hakkının bünyesinde olduğunun düşünülmesi nedenine de bağlanabileceği kabul edilebilir.¹⁹¹ Dolayısıyla, buradan bir niyet tahmini sonuca gitmenin kolay olmadığı düşünülmektedir. Kaldı ki, İnsan Hakları Komitesinin niyetinin tespit olunduğu durumda dahi, bu yorumun AİHM tarafından hatalı bulunmasına ve tercih edilmemesine de bir engel bulunmamaktadır. İkincisi, AİHS'i yorumlayarak, AİHS'de düzenlenen bir hakkın

---

¹⁸⁹ Zira, bu halinde de medeni hak vurgusunu metinde görmek mümkündür. International Covenant on Human Rights, UN-E/CN.4/95, 21.05.1948, p. 28 vd. <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL9/001/66/PDF/GL900166.pdf?OpenElement>>

¹⁹⁰ Bkz. İnsan Hakları Komisyonu, 3. Oturum, E/CN.4/SR.54, 10.06.1948.

¹⁹¹ Mesela, ilk taslakta 27.madde “*There shall be access to independent and impartial tribunals for the determination of rights and duties under the law.*” (E/CN.4/AC.1/3, 04.06.1947) ifadesiyle mahkemeye erişim hakkını açıkça içerirken, bu metne alternatif olarak ABD tarafından önerilen hükümde erişim ifadesi açıkça geçmemektedir. Bkz. E/CN.4/AC.1/8, 11.06.1947, s. 5.

neleri içerdiğine ilişkin yorum yapma tekeline sahip olan AİHM, sözleşmede yer alan hakların pratik ve etkili (*practical and effective*) yorum yöntemiyle en etkin şekilde sunulmasını sağlayacak biçimde karar vermektedir. Golder / Birleşik Krallık davasında ve daha sonraki kararlarında AİHM'in yaptığı da budur. AİHM, mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkına içkin bir hak olduğunu saptayarak ve bu yolla adil yargılanma hakkını sadece görülmekte olan davalarda güvence sağlayan bir hak olma niteliğinin ötesine getirerek adil yargılanma hakkının daha etkin kılınmasını sağlamıştır. Üçüncüsü, adil yargılanma hakkı, yargılamaların, kanunla kurulan, yürütme organı önünde bağımsız ve tarafsız niteliğe sahip, görev alanındaki konularda hukuk kurallarını tatbik etmek ve yargısal usulleri izlemek suretiyle bağlayıcı kararlar verme yetkisine sahip olan ve bu kararların gerektiğinde devletin zor kullanma yetkisi ile yerine getirilmesini sağlayabilecek makamlar tarafından gerçekleştirilmesini gerektirir. Yani, AİHS'in 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı, zorunlu olarak "*mahkeme önünde hak arama*" hakkını da içermektedir.¹⁹²

İHEB m.10'a benzer olarak, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin adil yargılanma hakkını düzenleyen 14. maddesi metninde de açıkça mahkemeye erişim hakkı yazmıyor olsa da, yine aynı sözleşmenin 28. maddesine göre kurulan İnsan Hakları Komitesi tarafından, mahkemeye erişim hakkının bu hak kapsamında yer aldığı kabul edildiği bilinmektedir.¹⁹³ AİHM ise, adil yargılanma hakkının mahkemeye erişim hakkını da içerip içermediği hususunu ilk olarak Golder / Birleşik Krallık Davasında tartışırken, adil yargılanma hakkının yalnızca görülmekte olan

---

¹⁹² GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama*", **AÜSBFD**, Y. 1994, C. 49, S. 1, s. 208 vd.

¹⁹³ ŞANLI, Yeliz, "*Anayasa Değişikliğinin Uzanamadığı Yer: Uyarma Ve Kınama Cezalarının Yargısal Denetimi Ve Bir Danıştay Kararı*", **TBBD**, Y. 2007, S. 70, s. 127.

davalarda uygulanabileceğinin kabulünün yaratacağı olası sorunlara da dikkat çekmiştir. Mahkemeye göre, böyle bir kabulün temel sakıncası, taraf devletlerden birisinin mahkemeleri ortadan kaldırmak ya da yargı yetkisini mahkemelerin elinden almak suretiyle sözleşmeyi ihlal etmeden eylemde bulunabilmesi olabilir. Ayrıca, aynı kararda ifade edildiği gibi, “*dava yoksa, yargılamanın adil, açık ve süratli olmasının bir anlamı yoktur*”.¹⁹⁴ Dolayısıyla, AİHM, AİHS’nin 6. maddesinde yer alan güvencelerin bir anlamı olabilmesi için mahkemeye erişim hakkının zımnen adil yargılanma hakkının içinde var olduğunun kabulü gerektiği kanaatine ulaşmıştır.¹⁹⁵ Yani, en genel ifadesiyle, AİHM’e göre mahkemeye erişim hakkının, adil yargılanma hakkının içerisinde var olan bir hak olduğu hususunda bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, AİHS’nin 6. maddesinin idari yargılama hukuku bakımından da mahkemeye erişim hakkının kaynağı olup olamayacağı sorusuna hala bir cevap aramak gerekebilir. Zira, AİHS’in 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan ve fıkranın kapsamını belirleyen “*medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların*” ibaresinin, idari uyuşmazlıkları da kapsamına alıp almadığı konusuna değinilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sorunun çalışma açısından cevaplanması gereken önemli bir soru olduğu daha önce de ifade edilmişti. Zira, bu soruya verilecek olumsuz bir yanıt, idari yargıda adil yargılanma hakkına ilişkin yapıldığı ileri sürülen ihlallerde, AİHS’in 6. maddesinin ölçü norm olarak uygulanabilmesi hususunda başka sorunların araştırılmasını ve daha sonra da bu sorunların aşılıp aşılamayacağına değerlendirilmesini gerektirecektir. Bu nedenle, aşağıda kısaca çerçevesinden bahsedildikten sonra, adil yargılanma hakkının norm alanının idari uyuşmazlıkları ne derece kapsadığı incelenmiştir.

---

¹⁹⁴ AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, p. 35.

¹⁹⁵ *Ibid.*

1.2.1.1. Adil Yargılanma Hakkı Bakımından Mahkemeye Erişim Hakkı'nın

İçeriği

Mahkemeye erişim hakkı, bireylerin bir mahkemeye başvurabilmesini ve uyuşmazlığın görülebileceği bir mahkemenin bulunmasını ifade etmektedir.¹⁹⁶ Diğer bir ifadeyle, kişilerin taraf oldukları uyuşmazlıkların yargılanabilmesi için bir yargı organına başvurabilme hakkını ifade etmektedir.¹⁹⁷ Bugün, mahkemeye erişim hakkının, uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını ve kararın uygulanabilmesini isteyebilme anlamlarını da içerdiği kabul edilmektedir.¹⁹⁸ Mahkeme kararlarını, taraflardan birinin aleyhine sonuç doğuracak şekilde, uygulanamaz hale getiren düzenlemeler bulunması veya mahkeme kararlarının icrasının herhangi bir şekilde engellenmesi hallerinde, mahkemeye erişim hakkı da anlamını yitirecektir.¹⁹⁹ Öyleyse, mahkemeye erişim hakkı kısaca, uyuşmazlıkların yargı organlarının önüne taşınmasını, etkili bir şekilde karara bağlanmasını ve bu kararların uygulanmasını isteyebilme hakkı olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, kişilerin mahkemeye başvurmasını, yargılama sonucunda nihai karar verilmesini veya mahkeme kararının uygulanmasını engelleyen ya da önemli ölçüde anlamsız hale getiren durumlarda mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği kabul edilebilir. Bu sebeple, mahkemeye erişim hakkının gereği olarak, bireylerin hak aramasını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması ve yargı yolunun önündeki haksız

---

¹⁹⁶ AYDIN, Bihter, “*Türk İdari Yargı Düzeninde Mahkemeye Erişim Hakkı*”, TAAD, Y. 4 (2013), S. 15, s. 272.

¹⁹⁷ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 74.

¹⁹⁸ AİHM, *Hornsby/Yunanistan*, p. 40.

¹⁹⁹ AYM, B. No: 2012/144, T. 02.10.2013, RG, 15.11.2013, S. 28822, p. 28.

engellerin kaldırılması zorunludur.²⁰⁰ Ayrıca, bir uyuşmazlığın mahkemede yargılanabilmesi için yargı mercilerinin önüne götürülmesine uygun sınırlamalar haricinde engellerin de oluşturulmaması gerekmektedir.

En geniş anlamıyla mahkemeye erişim hakkı kapsamında, uyuşmazlıkları yargı mercileri önüne götürmekten başka hakların da var olduğu bilinmektedir. Makul sürede yargılanma, adli yardım ve avukat yardımı, dinlenilme hakkı, aleni yargılanma hakkı ve temyiz hakkı gibi haklar bunlara gösterilen örnekler olmuştur.²⁰¹ Gerçekten de, bazı yönleriyle bu hakların mahkemeye erişim hakkı ile kesişen güvenceler öngördüğü tespit edilmiştir. Aşağıda idari yargılama hukuku özelinde detaylı olarak değinilecek bu güvencelere şimdilik birkaç örnek sunulmaktadır. Mesela, tam yargı davasında iki asgari ücrete denk olan dava masrafları karşısında hiçbir geliri olmayan başvuru sahiplerinin adli yardım taleplerinin idare mahkemesince reddedilmesi ve Danıştay'ın bu kararı onaması sonucunda yapılan başvuru için, AİHM, söz konusu masrafın başvuru sahipleri açısından önemli bir miktar olduğuna kanaat getirerek, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁰² AİHM başka bir kararında dava harcının mahkemeye başvuru hakkının özünü zedelemeyecek derecede yüksek bir miktar olamayacağına ilişkin saptamalarda bulunmuştur.²⁰³ Aşağıda ele alınacağı gibi, aşırı para cezalarının ve usul kurallarının katı yorumlanmasının da mahkemeye erişim hakkına aykırılık teşkil ettiği yargı kararlarıyla saptanmıştır. AİHM, Perez / İspanya Kararında, dava açma süresini geçiren

---

²⁰⁰ GÖZÜBÜYÜK, Şeref / GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, 10. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 279.

²⁰¹ AYDIN, *op. cit.*, s. 272.

²⁰² AİHM, Bakan / Türkiye, B. No: 50939/99, T. 12.06.2007, p. 77-79.

²⁰³ AİHM, Kreuz/Polonya, B. No: 28249/95, T. 19.06.2001, p. 66-67

başvurucunun iki gün geç açtığı dava için usul kurallarının mahkemeye erişim hakkının özünü ortadan kaldırmayacak şekilde bu kadar katı yorumlanmaması gerektiğine hükmetmiştir.²⁰⁴ Pudas / İsveç Davasında ise, idari işleme karşı yargı yolunun öngörülmemiş olmasını mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.²⁰⁵ Burada sayılan durumlardan başka, mahkeme kararlarının uygulanması da mahkemeye erişim hakkı kapsamında görülmüştür.²⁰⁶ Mahkemeye erişim hakkı ile ilgili de önemli bir karar örneği²⁰⁷ olan Baka / Macaristan Kararında, kanun değişikliği sonucunda getirilen geçici madde ile görevi sona eren mahkeme başkanı yargıcın, buna karşı dava açamaması sorunu incelenmiş ve bu duruma yol açan müdahalenin, mahkemeye erişim hakkının özünü ihlal eden bir durum olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁸ Ancak, bu karara çok benzer bir durum olan, 6723 sayılı Kanunla, Danıştay dairelerinin sayısı azaltılırken, Danıştay üyelerinin görevlerinin de geçici maddeyle sona erdirilmesine ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin kararı farklı olarak oy çokluğu ile olsa da mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmediği yönünde olmuştur.²⁰⁹

---

²⁰⁴ AİHM bu kararda mevzuatta belirlenen sürenin 3 gün kadar kısa bir süre olmasını ve olağan posta servisinin bu süreyi kolayca geçirebilecek bir hızda seyrettiğini de göz önünde tutmuştur. Bkz. AİHM, Perez de Rada Cavanilles/İspanya, B. No: 28090/95, T. 28.10.1998, p. 46-50.

²⁰⁵ AİHM, Pudas/İsveç, B. No: 10426/83, T. 27.10.1987, p. 39-41.

²⁰⁶ AİHM, *Hornsby/Yunanistan*, p. 40.

²⁰⁷ AKBULUT, Emre, “Kamu Görevlileriyle İlgili İdari Davalarda Adil Yargılanma Hakkının Uygulanabilirliği”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Y. 7 (2017), S. 29, s. 250.

²⁰⁸ AİHM, Baka/Macaristan, B. No: 20261/12, T. 27.05.2014, p. 120-122.

²⁰⁹ AYM, *Bekir Sözen* [GK], B. No: 2016/14586, 10/11/2022, p. 88.

Buraya kadar verilen örneklerle uyuşmazlıkların yargılanmasıyla ilgili güvenceler sağlayan mahkemeye erişim hakkı, AİHM'e göre sınırlandırılmaz bir hak değildir. Ancak, sınırlandırmanın meşru bir amaca yönelik ve ölçülü olması gerekmektedir.²¹⁰ Mesela, AİHM'e göre, reşit olmayanlara, mümeyyiz olmayanlara, müflislere ve sadece zarar amaçlı açılan davalara yönelik getirilen sınırlamalar, meşru bir amaca hizmet etmeleri sebebiyle adil yargılanma hakkına aykırı görülmemiştir.²¹¹ Bazı kararlarda ise AİHM'in bir uyuşmazlığı AİHS'in 6. maddesi kapsamında görmemesi sebebiyle mahkemeye erişim hakkına ilişkin getirilen sınırlamaları değerlendirmedeği görülmüştür.²¹² Örneğin, Vilho Eskelinen ve Diğerleri / Finlandiya kararında geliştirilen kriterlerden²¹³ önceki bir tarihte incelenen Altın / Türkiye davasında, AİHM, bir savcının HSYK kararıyla meslekten ihraç edilmesine karşın yargı yoluna başvurmasına engel olan Anayasal sınırlandırmaya rağmen, başvuruyu adil yargılanma hakkı kapsamında görmemiştir.²¹⁴ Buradaki meselede, kamu çalışanının devletle ilişkisinde adil yargılanma hakkının kapsamı bakımından yapılan değerlendirmenin ilk aşaması, devletlerin kamu personeliyle olan disiplinler ilişkisinin, AİHS'in 6. maddesi kapsamında yer alan “*suç isnadı*” (ya da başka bir durumda “*medeni hak ve yükümlülükler*”) kavramının içlemine dahil görülüp görülmemesiyle ilgilidir. Özellikle, idari yargılama hukuku bakımından bu durum özel bir önem arz etmektedir. Zira, idare hukukunun bütün olarak norm alanı dışında mı tutulduğu, aksi halde, medeni hak ve yükümlülük veya suç isnadı konuları dışında kalan alanlarda var olabilen idari eylem ve işlemlerin, medeni hak ve

---

²¹⁰ AİHM, Ashingdane/Birleşik Krallık, B. No: 8225/78, T. 28.05.1985, p. 57.

²¹¹ ÇELİK, Adem, **Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007, s. 51.

²¹² AKINCI, Müslüm, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 148.

²¹³ Kararın getirdiği yenilik için bkz. *infra.*, s. 67-68.

²¹⁴ AİHM, Altın/Türkiye, B. No: 39822/98, T. 06.04.2000.

yükümlülükleri etkileyen bir alanda var olduğu durumlar için kapsamdan sayılıp sayılmayacağı ve en nihayetinde, adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin ne ölçüde idari yargıya uygulanabileceği sorularının çalışma içerisinde yanıtlanmaya ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsuru olduğu için, adil yargılanma hakkının norm alanına girmeyen uyuşmazlıkların mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi de söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle, idari uyuşmazlıklar bakımından mahkemeye erişim hakkının geçerliliğini anlayabilmek için adil yargılanma hakkının norm alanının AİHM ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarında nasıl sınırlandırıldığına incelenmesi gerekmektedir.

1.2.1.2. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamının İdari Uyuşmazlıklar Bakımından Geçerliliği

Bu başlık altında yapılan değerlendirmeler, AİHS'nin norm alanına ilişkin konu sınırlaması ve bu sınırlamanın idari uyuşmazlıklar üzerindeki etkisi ile ilgilidir. AİHM tarafından benimsenen farklı ilkeler ve değerlendirmelerin yapılması nedeniyle, aşağıda, norm alanına ilişkin “*medeni hak ve yükümlülükler*” ile “*suç isnadı*” şeklinde yer alan konu sınırının ayrı ayrı ele alınarak meselenin değerlendirilmesine çalışılmıştır.

1.2.1.2.1. Medeni Hak ve Yükümlülüklerin Kapsamı Açısından

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 10. maddesinin ve Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 14. maddesinin kapsamı bakımından, İngilizce versiyonlarında, böyle bir sınırlandırma bulunmuyorken, AİHS madde 6/1 kapsamının neden medeni hak ve yükümlülüklerle sınırlı tutulduğuna dair, hazırlık çalışmalarına yönelik yapılan incelemede kayda değer bir tartışmaya rastlanmamıştır. Belki böyle bir tartışmaya gerek de bulunmamaktadır. Zira, *common law* ve *civil law* geleneğinde yer

alan farklı ülke deneyimlerine göre medeni haklar ifadesi ile haklar ifadesinin anlam bakımından farklılık yaratmadığı ya da farklı olduğunun söylenebildiği de iddia edilebilir. Mesela, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 14. maddesinin Fransızca metni, İngilizce metninden farklı olarak kapsamındaki hakları, medeni haklar olarak bir sınırlandırmaya tabi tutmuştur²¹⁵ denilebileceği gibi, sözleşmelerin farklı dil versiyonları arasında anlam farkı olmaması gerektiği ana fikrinden yola çıkılarak, haklar ve medeni haklar tabirleri arasında fark gözetilmediği de söylenebilir.²¹⁶ AİHS'inm.6/1 hükmünün ortaya çıkmasında göz önüne alınan “*International Covenant of Human Rights*” taslağının 13. maddesinde²¹⁷ medeni haklar ifadesi yer alırken, Bildirgede böyle bir sınırlandırma olmamasının nedeninin tüm hakları kapsama gayesi olduğu aslında hazırlık çalışmalarında yapılan tartışmalardan çıkarılabilmektedir.²¹⁸ Yani, idari uyuşmazlıkların, hükmün kapsamı dışında tutulmasının amaçlanmadığı söylenebilse de, “*living instruments*” doktrini²¹⁹ ışığında AİHS'in AİHM tarafından günün güncel koşullarına göre yorumlanmasıyla, bu kapsamın içtihatlarla bakmadan anlaşılmasının kolay olmadığı

---

²¹⁵ Fransızca metinde, “... *soit des contestations sur ses droits et obligations de caractère civil...*” ifadesi İngilizce metinde “*determination of any criminal charge against him, or of his rights and obligations in a suit at law*” şeklindedir.

²¹⁶ BAKER, Philip, “*Should Article 6 ECHR (Civil) Apply to Tax Proceedings?*”, **Intertax**, Y. 2001, C. 29, S. 6-7, s. 208-209.

²¹⁷ İdari uyuşmazlıkların kapsam dışı bırakıldığı tespiti için bkz. İnsan Haklarının Kolektif Garantileri Taslak Sözleşmesi Hazırlık Raporu (Doc B.22), SCHABAS, William A., **The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires**, C. 1, 3. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s. 30 vd.

²¹⁸ E/CN.4/SR.107. ALTIPARMAK, Kerem, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin Uygulama Alanı*”, **AÜSBFD**, Y. 1998, C. 53, S. 1, s. 10.

²¹⁹ MOWBRAY, Alastair, “*The Creativity of the European Court of Human Rights*”, **Human Rights Law Review**, Y. 2005, C. 5, S. 1, s. 60-72.

ve AİHM tarafından idari uyuşmazlıkları da kapsayabilecek şekilde bazı ölçütler nezdinde tespit edildiği görülmüştür.

AİHS’de düzenlenip düzenlenmediğine bakılmaksızın, bir hakkın iç hukukta tanımlanmış olması, bu hakkın kapsamı veya uygulanması ile ilgili ciddi ve gerçek bir uyuşmazlıkla doğrudan ilgili olması ve yargılama sonucunun bu hak üzerinde belirleyici olması, medeni hak ve uyuşmazlık olarak kabul edilme bakımından değer taşımaktadır.²²⁰ Bunun dışında, AİHM’in türünü ayırt etmeden genel anlamda uyuşmazlıklar için benimsemiş olduğu temel bir ilke olarak “*hak ve vecibe*” temeline dayanan AİHS’in 6. maddesi yönünden, uyuşmazlığa uygulanacak mevzuat ile uyuşmazlığı yargılayacak organın niteliğinin önem arz etmediği benimsenmektedir.²²¹ König / Almanya Davasında, AİHM bu durumu açıklarken, incelenen olayda kamusal yetkiler kullanılmasının ve hatta bu yetkilerle idari tasarruflarda bulunmuş olmasının önemi olmadığı gibi bu tasarruflarla ilgili uyuşmazlıkların çözümünde idari yargının görevli kılınmasının da bir önemi olmadığı tespitlerinde bulunmuştur.²²² AİHM’e göre, Sözleşmenin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında önemli olan uyuşmazlıkların konusunun “*özel nitelikteki hakların karara bağlanması*” olmasıdır.²²³ Buna benzer olarak, AİHM’in, uyuşmazlığın hangi yargı merciince yargılandığına bakmadan, bir kamulaştırma kararının mülkiyet hakkını ilgilendirmesi sebebiyle, AİHS’in 6. maddesi kapsamında olduğuna hükmettiği bilinmektedir.²²⁴ Buradaki mesele, Mahkemenin özerk yorum yöntemiyle, söz konusu 6. madde kapsamında “*medeni haklar*” kategorisinin neleri içerdiğini belirlerken, davalı

---

²²⁰ AİHM, *Lukats/Romanya*, p. 67.

²²¹ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, *op. cit.*, s. 243.

²²² AİHM, König/Almanya, B. No: 6232/73, T. 28.06.1978, p. 94.

²²³ *Ibid.*

²²⁴ AİHM, Sporrong ve Lönnroth/İsveç, B. No: 7151/75, T. 23.09.1982, p. 79 vd.

devletlerin iç hukuktaki düzenlemelerini baz almamasıdır. Dolayısıyla, niteliği itibariyle idari bir işlem sonucu ortaya çıkan bir uyuşmazlığın, sözleşmenin 6. maddesi yönünden incelenebilmesi için AİHM tarafından kabul edilen bir medeni hakkı etkilemesi yeterlidir.²²⁵ Böyle değerlendirilince, Mahkemenin verdiği kararlarında her somut olayın özelliklerine göre değişik sonuçlara vardığı kolayca tahmin edilebilir. AİHM'in kamu görevlileri ile ilgili uyuşmazlıklara yaklaşımı da bu konuda örnekler içermektedir. AİHM'in eski yaklaşımına göre, memurluğa giriş veya memurluğun sona erdirilmesine ilişkin düzenlemeler, söz konusu 6. madde kapsamında görülmemiştir.²²⁶ Ama, Pellegrin / Fransa Davasında, AİHM tarafından, devlet ile memurlar arasındaki kamu gücüne dayalı olarak çıkan uyuşmazlıkların, suç isnadı veya medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili olmadığına hükmedilmiş ve dolayısıyla, bu gibi idari uyuşmazlıklarda AİHS'in 6. maddesinin uygulanamayacağı düşünülmüştür.²²⁷ Burada, kararların tarihlerinin de göz önüne alınmasıyla, Pellegrin kararının haklı olarak, AİHM'in bakış açısında bir

---

²²⁵ Bkz. AKBULUT, Emre, *op. cit.*, s. 230.

²²⁶ “*Disputes relating to the recruitment, careers and termination of service of public servants are as a general rule outside the scope of Article 6 para.*” AİHM, Massa/İtalya, B. No: 14399/88, T. 24.08.1993, p. 26; AİHM, Giancarlo Lombardo/İtalya, B. No: 12490/86, T. 26.11.1992, p. 16.

²²⁷ AİHM'in Pellegrin/Fransa Kararında geliştirdiği ölçüyü daha net ortaya koymak gerekir. Mahkemenin ölçüyü belirlerken esasen üzerinde durduğu husus kamu otoritesinin temsilidir. “*Devletin veya diğer kamusal makamların genel menfaatlerini korumak üzere tasarlanmış görevlerden ya da kamu hukukundan doğan güç kullanımına doğrudan ya da dolaylı olarak katılım*” niteliğinde olan görevleri icra eden kamu personeline ilişkin bu görevleriyle alakalı uyuşmazlıklarda AİHS'in 6. maddesindeki güvencelerin uygulanabilmesi elverişli görülmemiştir. Bkz. AİHM, Pellegrin/Fransa, B. No: 28541/95, T. 08.12.1999, p. 66.

yumuşama olarak değerlendirildiği görülmüştür.²²⁸ Yumuşama ifadesiyle kastedilen, Mahkemenin AIHS'in 6. maddesi kapsamında gördüğü idari uyuşmazlıklar alanının giderek genişlemesidir. Mesela, tarihsel olarak sonra karara bağlanan, Vilho Eskelinen ve Diğerleri / Finlandiya Davasında, AIHM, maaş, ödenek vb. gibi olağan konularda, kamu görevlilerinin yaşadığı çalışma uyuşmazlıklarını karine olarak medeni hak ve yükümlülük kapsamında değerlendirmiştir.²²⁹ Bu karara göre, birinci aşamada, kamu görevlileri ile ilgili uyuşmazlıklarda iç hukuka göre o uyuşmazlıklar kapsamında, kamu görevlisinin mahkemeye erişim hakkı olmadığını kanıtlamak ve eğer bu şart sağlanırsa, ikinci aşamada, söz konusu kamu görevlileri için 6. maddede güvence altına alınan hakların devre dışı bırakılmasının haklı nedene dayalı olduğunun kanıtlanması savunmacı devletin görevidir.²³⁰ Diğer bir ifadeyle, devletlerin, kamu görevlilerinin mahkemeye erişim hakkının iç hukuka uygun bir şekilde sınırlandırıldığını ve bu sınırlandırmanın devletin kamu personeli ile ilgili hakimiyet ilişkisi bakımından haklı nedenleri olduğunu kanıtlamadığı durumlarda söz konusu hakkın ihlali söz konusu olur.²³¹ Baka /

---

²²⁸ ÇAYAN, Gökhan, “Kamu Görevlilerinin Statüleri ile İlgili Uyuşmazlıklarda Adil Yargılanma Hakkı”, **Terazi Hukuk Dergisi**, Y. 2016, S. 116, s. 94; KARAHANOĞULLARI, E. Özlem, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İdari Yargı”, **İnsan Hakları Yılığ**, C. 23-24, TODAİE, Ankara, 2002, s. 45.

²²⁹ AIHM, Vilho Eskelinen ve Diğerleri/Finlandiya, B. No: 63235/00, T. 19.04.2007, p. 62.

²³⁰ “Böylece, kural olarak, hiçbir şey, söz konusu devlet ve ilgili memur arasındaki ilişkinin özel olması nedeniyle, maaşla, tazminatla ya da bu tip haklarla ilgili olağan iş ihtilaflarının, 6. maddenin güvenceleri dışında bırakılmasına izin vermemektedir.” Ibid.

²³¹ Ibid.

Macaristan Davasında bu defa AİHM Büyük Dairesi²³², devlet ve kamu personeli arasında oluşacak bir personel hukuku uyuşmazlığının, prensip olarak medeni haklara ilişkin bir uyuşmazlık sayılacağına, mahkemeye erişim hakkına yönelik iç hukuktaki sınırlamaların açıkça ifade edilmesi gerektiğine ve bu sınırlamaların, haklı nedenlere dayalı olduğunun, uyuşmazlık çıkmadan önceki tarihlerde getirilmiş olduğunun ve şahsi olmayan bir amaç taşıdığına, davalı devlet tarafından ispatlanması gerektiğine karar vermiştir.²³³ Bu örnekler dışında, ancak, temel hak ve hürriyetler üzerinde sınırlayıcı etkileri olan kolluk yetkilerinin kullanımı sonucu etkilenen hakları konu alan veya genel olarak mali hakları ilgilendiren uyuşmazlıkların AİHS'in 6. maddesi kapsamındaki güvenceler çerçevesinde değerlendirilmesi söz konusu olmuştur.²³⁴

Vergi ile ilgili meselelerde ise AİHM, bu konunun medeni hak ve yükümlülük kapsamında yer almadığına yönelik yorum geliştirmektedir. Vegotex International S. A./Belçika davasında, büyük daire, vergi ihtilaflarının, vergi mükellefi açısından zorunlu olarak maddi etkiler doğurmasına rağmen, vergi mükellefi ile toplum arasındaki ilişkinin kamusal niteliğinin baskın olması nedeniyle, medeni hak ve yükümlülük kapsamında yer almadığına karar vermiştir.²³⁵

---

²³² Mahkemenin diğer karar organlarının, Büyük Daire içtihadına uyma zorunluluğu da düşünülünce, Büyük Daire farklı bir kararına kadar bu içtihadın varlığını sürdüreceği olması nedeniyle oldukça önemli bir içtihat olarak görülmüştür. Bkz. AKBULUT, Emre, *op. cit.*, s. 249-250.

²³³ AKBULUT, Emre, *op. cit.*, s. 250. Bu başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinde, Eskelinen kriterleri kullanılmıştır.

²³⁴ Ruhsat iptaline dair işlemler gibi ticari faaliyeti etkileyen uyuşmazlıklar medeni hak ve yükümlülükler ibaresinin kapsamında görülmüştür. İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı**, Avrupa Konseyi, 2. Baskı, 2019, s. 31.

²³⁵ AİHM, Vegotex International S. A./Belçika, B. No: 49812/09, T. 03.11.2022, p. 66.

Buraya kadar sunulan örnekler dışında, AİHM'in, mülkiyet hakkı ve mülkiyet kullanımı üzerinde sonuçları olması nedeniyle, sınai ve ticari faaliyet ruhsatlarının iptal edilmesine, mesleki faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin idari işlemlere, idarenin sorumluluğu kapsamında tazmin sorumluluğuna; özel hukuk niteliği ağır basması nedeniyle, sosyal güvenlik çerçevesinde yer alan hak ve yükümlülükler; eğitim hakkıyla ilgisi nedeniyle öğrencilik statüsüne ve diğer medeni haklara etkileri nedeniyle, reşit olmayan çocuklarla ilgili aile yaşamına etki eden hususlara, sağlıklı çevre hakkı ile ilgili durumlara, infaz tedbirlerine ve ceza davalarında suçtan zarar görenlerin sahip olduğu medeni haklara ilişkin konuları, AİHS'in 6. maddesi kapsamında medeni uyuşmazlık kapsamında gördüğü bilinmektedir.²³⁶

Yukarıda yapılan inceleme sonucunda, AİHM'in genel olarak medeni hak ve yükümlülüklerin belirlenmesinde ne tür ölçütler kullandığını açıklayan bir kararına rastlanılmamıştır. Ancak, muhtelif kararlarında medeni hak ve yükümlülüklerin tespitinde etkili unsurlardan da bahsedildiği görülmüştür. Özellikle, uyuşmazlıkta özel hukuka ilişkin unsurların kamu hukuku unsurlarına baskın durumda olması, uyuşmazlık konusu hakkın niteliği ve bu hakkın medeni hakları doğrudan etkileyip etkilemiyor olması gibi etkenler üzerinde durulmakta olduğu anlaşılmıştır.²³⁷ Bu ölçütlerle birlikte yukarıda sunulan kararlarla ilgili AİHM'in yaklaşımı birlikte gözetildiğinde, örneğin, mülkiyet hakkı üzerinde etkileri olan tam yargı davalarına konu uyuşmazlıkların veya pek çok temel hakkı ilgilendirebilecek idari işlemde kaynaklanan uyuşmazlıkların AİHS'nin 6. maddesi kapsamında yer aldığı, bu kapsamda bulunmayan idari uyuşmazlıkların oldukça dar bir alanda kaldığı düşünülebilmektedir.

---

²³⁶ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 4-7.

²³⁷ VITKAUSKAS / DIKOV, *op. cit.*, s. 14.

1.2.1.2.2. İdari Yaptırımlar Açısından

Adil yargılanma hakkının idari uyuşmazlıklarla ilgili kapsamında, disiplin cezaları gibi idari cezaların AİHS'in 6. maddesi kapsamında "suç isnadı" kapsamındaki güvencelere tabi kılınıp kılınamayacağı, sorgulanması gereken bir başka önemli meseledir. Deweer/Belçika Kararı²³⁸, Sözleşmede tanımlanmayan ancak, AİHM'in çeşitli kararlarıyla sınırları belirlenmiş olan "suç isnadı" kavramı, otonom bir kavram olarak, hangi makam tarafından yapıldığı önemli olmayan ama kişileri büyük oranda etkileyen, kişinin suç işlediğine dair yapılan bir bildirim olarak tanımlanabilir.²³⁹ Ancak, çalışma bakımından bu tanımın idari yaptırımları da kapsayacak şekilde AİHS'in 6. maddesinde yer alan güvencelerden yararlandırılıp yararlandırılmayacağı hususunu netleştirmek de gerekir. Bununla ilgili olarak Brandao Ferreira/Portekiz Davasında, AİHM, ordu mensubu için verilen disiplin cezasının AİHS'in 6. maddesi kapsamındaki suç isnadıyla ilgisi olmadığına hükmetmiştir.²⁴⁰ Ancak, AİHM, Garyfallou/Yunanistan Davasında, para cezası alan başvurucunun, cezayı ödememesi durumunda hapis cezası alabileceği ihtimali bulunması sebebiyle, AİHS'in 6. maddesindeki güvencelerden faydalandırılması gerektiğine hükmetmiştir.²⁴¹ Benzer olarak, Engel ve Diğerleri/ Hollanda Davasında da, bir disiplin soruşturması sonucunda hapis cezası alma ihtimali olan başvurucunun AİHS'in adil yargılanma hakkı güvencelerinden yararlandırılması gerektiğine hükmeden AİHM, Bendenoun/Fransa davasında vergi cezası alan başvurucunun da söz konusu 6. madde güvencelerinden yararlandırılmasına hükmetmiştir.²⁴² Ancak, Mahkeme, vergi

---

²³⁸ AİHM, Deweer / Belçika, B. No: 6903/75, T. 27.02.1980.

²³⁹ GÖZÜBÜYÜK / GÖLCÜKLÜ, *op. cit.*, s. 275.

²⁴⁰ AİHM, Brandao Ferreira/Portekiz, B. No: 41921/98, T. 28.09.2000.

²⁴¹ AİHM, Garyfallou/Yunanistan, B. No:18996/91, T. 24.09.1997, p. 40-44.

²⁴² ALTIPARMAK, *op. cit.*, s. 26-33.

cezalarını içeren uyuşmazlıklarda, vergi cezası yoluyla ödenmesi gereken meblağın vergi borcu esas alınarak hesaplanması ve bu bakımdan adeta vergi borcunun devamı niteliğinde olması nedeniyle, bu uyuşmazlıkların diğer para cezalarından farklı bir değerlendirmeye tabi tutularak, bu uyuşmazlıklar bakımından adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin tam olarak uygulanamayabileceğine karar vermiştir.²⁴³

Engel ve Diğerleri/Hollanda Davasında, AİHM, sözleşmecî devletlerin ceza hukuku ile disiplin hukuku arasında bir fark gözetmesinin sözleşmeye aykırı olarak yorumlanamayacağını, fakat bunun için sözleşmecî devletlerin yapacağı sınıflandırmanın sözleşmedeki suç isnadı kavramının içleminin yorumlanmasında belirleyici olmayacağı, Sözleşmeye göre disiplin suçu ile ceza hukuku alanına giren suçlar arasındaki ayrımın belirlenmesinde, suçun niteliğine ve bu suç için öngörülen yaptırımın ağırlık derecesine bakılarak karar verileceğini belirtmiştir.²⁴⁴ AİHM, suçun niteliğine ilişkin saptamayı ise, Weber / İsviçre Kararında, kuralın, bir meslek grubu gibi sadece belirli bir kişi grubu üzerinde etkisine göre disiplin cezası niteliğinden ya da genel bir etkiye sahip olmasıyla ceza niteliğinden bahsetmek suretiyle geliştirmiştir.²⁴⁵ Diğer yandan, disiplin cezası, kabahat ya da regülatif ceza da olsa, caydırma ve bastırma amacı taşıyarak muhatabı üzerinde ağır sonuçlar doğuran idari yaptırımların, suç isnadı niteliğinde görülerek, AİHS'in 6. ve 13. maddelerindeki güvencelerinden yararlandırılması gerektiği kabul edilmektedir.²⁴⁶ Tamamen disiplin hukuku ile ilgili görülen durumların ise suç isnadı

---

²⁴³ AİHM, *Vegotex International S. A./Belçika*, p. 75-76.

²⁴⁴ AİHM, Engel ve Diğerleri/Hollanda, B. No: 5100/71,5101/71,5102/71,5354/72, 5370/72, T. 23.11.1976, p. 85.

²⁴⁵ AİHM, Weber / İsviçre Davası, B. No: 11034/84, T. 22.05.1990, p. 33-35.

²⁴⁶ ULUSOY, D. Ali, **İdari Yaptırımlar**, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 41.

kapsamına girmediği kabul edilmektedir.²⁴⁷ Ancak, baktığı davada, AİHM, bu uyuşmazlığı yargıçlık mesleğinden çıkarılan başvuruçunun avukat olarak çalışmasının önünde bir engel olmadığını göz önüne alarak, madde 6'nın suç isnadına ilişkingüvencelere tabi tutulamayacağına karar verse de, medeni hak ve yükümlülük kapsamında görmüştür. Kabahatler karşısında verilen idari yaptırımları konu alan uyuşmazlıkların da suç isnadı olarak kabul edildiği bilinmektedir.²⁴⁸ Bu durumda, kabahatin suç isnadı kapsamında görülmesi için verilen cezanın ağır olması da gerekmemektedir.²⁴⁹

Buraya kadar ifade edilenlerden özetle, AİHM içtihatlarında, ceza hukuku kapsamında olduğu açık olan uyuşmazlıklar dışında, suç isnadının saptanmasında ceza hukukunda yer alan suçlara benzerliği, tabi olunan usullerin yargısal usullere benzerliği, etkilenen hedef kitlenin özel bir grup olup olmadığı ve üye ülkelerin ortak paydasında nasıl değerlendirildiği gibi kriterlerin kullanıldığı anlaşılmakta²⁵⁰, bütüncül bir yaklaşımla her olay nezdinde ayrı değerlendirmeler yapılmaktadır.

---

²⁴⁷ AİHM, Kamenos/Kıbrıs, B. No: 147/07, T. 31.10.2017, p. 51-53.

²⁴⁸ AİHM, Hüseyin Turan/Türkiye, B. N. 11529/02, T. 04/03/2008, p. 17-21. Bu başvuruya konu olayda, uyuşmazlığın esası, Sosyal Güvenlik Kanunu'nun 140. maddesi uyarınca sigortasız işçi çalıştırmaktan idari para cezasına çarptırılmaya ilişkin olup mevzuat gereği adli yargıda çözümlenmiştir. AYM, idari yargıda görülen idari para cezaları ile ilgili uyuşmazlıkları da adil yargılanma hakkı kapsamında görmektedir. Bkz. AYM, *Kiyasettin Aydemir*, B. No: 2016/12492, 8/9/2020, p. 32; AYM, *Ali Öz*, B. No: 2013/2624, 31/3/2016, p. 35; AYM, *Mohammed Aynosah*, B. No: 2013/8896, 23/2/2016, p. 26.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 9.

1.2.1.2.3. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkının

Norm Alanı

AİHM'in adil yargılanma hakkının kapsamı konusunda “*medeni hak ve uyuşmazlıklar*” ile “*suç isnadı*” kavramlarının neleri içerdiğine yönelik yaklaşımı yalnızca, AİHM'e yapılan başvurularla ilgili değil, aynı zamanda AİHM kararlarını takip eden Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru mekanizması açısından da kıymetli görülmelidir. Çünkü, Anayasa Mahkemesinin, adil yargılanma hakkı ile ilgili yaptığı bireysel başvuru incelemelerinde, uyuşmazlık konularının Anayasa'nın 36. ve AİHS'in 6. maddelerinin ortak koruma alanında kalıp kalmadığını gözettiği bilinmektedir.²⁵¹ Mesela, sınır dışı etme kararlarının AİHM tarafından, devletin egemenlik yetkileri ile ilgili görülmesi ve ilke olarak adil yargılanma hakkı kapsamında görülmemesine²⁵² paralel olarak söz konusu uyuşmazlıklar kural olarak Anayasa Mahkemesince de adil yargılanma hakkının kapsamındave medeni hak ve uyuşmazlık veya suç isnadı niteliğinde görülmemektedir.²⁵³ Başka bir örnekte ise, Baka /Macaristan kararına benzeyen bir olayda, AİHM'in kabulüne benzer olarak, Anayasa Mahkemesi, 6723 sayılı Kanunla, Danıştay dairelerinin sayısı azaltılırken, Danıştay üyelerinin görevlerinin de geçici

---

²⁵¹ AYM, Aıgul Mavlıanova, B. No: 2016/6293, T. 09.11.2017, p. 28.

²⁵² AİHM, Maaouia/Fransa, B. No: 39652/98, T. 05.10.2000, p. 39-40.

²⁵³ AYM, *Luay Abdulsattar Ameen Ameen*, B. No: 2020/11244, 13/4/2022, p. 25. İstisnai olarak ise, AİHM, F. / Birleşik Krallık davasında, AİHM'e göre sınır dışı kararıyla iade olunacak ülkede adil yargılanma imkânı bulunmuyorsa, o zaman bu uyuşmazlığın AİHM tarafından adil yargılanma hakkının kapsamında görülmesi mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. EKŞİ, Nuray, “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 6. Maddesinin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine Uygulanıp Uygulanamayacağı Sorunu*”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Y. 2009, S. 1-2, s. 129 vd.

maddeyle sona erdirilmesi sonucunda, görevi sona eren başvuru üyenin, uyuşmazlık konusunun, “*özel güven ve sadakat bağını tartışmaya açmayacağı*” ve medeni hakları etkilemekle adil yargılama hakkı kapsamında olduğunu kabul etmiştir.²⁵⁴

AİHS’in yaşayan bir belge gibi günün koşulları altında yorumlandığından daha önce de bahsetmiştik. Bu hususun adil yargılanma hakkının kapsamı bakımından da değerli olduğu düşünülmektedir. Zira, Anayasa Mahkemesince “*İsmail Taşpınar*” başvurusunda da değinildiği gibi AİHM’in medeni hakları, kişinin sahip olduğu ve iddia edebileceği haklara genişletme eğiliminde olduğunun da göz ardı edilmemesi gerekir.²⁵⁵ Bu genişleyen perspektifle, Anayasa Mahkemesi’ne göre kamu hukuku niteliği ağır basan, devlet ile birey arasındaki tazminata ilişkin uyuşmazlıkların da medeni hak ve yükümlülükler kapsamında görülmesi gereklidir.²⁵⁶ Ancak, devletlerin “*egemenlik yetkilerinin çekirdek alanına giren haklar*” bu kapsama girmezler.²⁵⁷ Örneğin, yabancı bir üniversitenin tanınması konusunun devletin egemenlik yetkisi ile ilgili çekirdek alanın içerisinde kaldığı kabul edilmiştir.²⁵⁸ Bununla birlikte, devlet tarafından tanınmış bir üniversitenin vermiş olduğu diplomaya denklik verilmemesine dair işlemin, medeni hak ve yükümlülük kapsamında olduğu kabul edilmiştir.²⁵⁹ Dolayısıyla, AİHM’in adil

---

²⁵⁴ AYM, Bekir Sözen [GK], B. No: 2016/14586, 10/11/2022, p. 51-52.

²⁵⁵ AYM, *İsmail Taşpınar*, p. 26.

²⁵⁶ AYM, *Hüseyin Dayan*, p. 38.

²⁵⁷ AYM, Özcan Zengin, B. No: 2020/4244, 23/2/2022, p. 39.

²⁵⁸ AYM, Travnik Üniversitesi, B. No: 2017/33627, 19/11/2020, p. 34.

²⁵⁹ “...başvuruya konu meselenin yabancı bir üniversitenin tanınmasına ilişkin olmadığı, devlet tarafından tanınan bir üniversitenin verdiği diplomaya -başvurucunun bazı koşulları sağlamadığı gerekçesiyle- ülke içinde denklik verilmemesine dair olduğu anlaşılmıştır. Bu itibarla başvuru mezun olduğu üniversiteden almış olduğu lisans diplomasına denklik verilmesi konusunda hukuk düzeni tarafından bireylere

yargılanma hakkının kapsamına ilişkin geliştirdiği esasların, Anayasa Mahkemesi kararları ile de benimsenmesi sonucunda, suç isnadına girmediği tespit edilen bir konunun, egemenlik yetkisinin çekirdek alanına girmediği durumlarda, hangi hukuk alanına girdiği önemli olmaksızın²⁶⁰ Anayasa veya kanunla tanınmış haklardan olması kaydıyla, medeni hak ve yükümlülük kapsamında değerlendirildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Nihayetinde, idare fonksiyonunun, yasama ve yargı fonksiyonları ile salt siyasi nitelikli faaliyetlerinin dışında kalan fonksiyon olduğu da düşünülerek,²⁶¹ AİHM'e göre egemenlik yetkisinin çekirdek alanına giren konuların dışında kalan, idare fonksiyonuna ilişkin konuların, kural olarak, adil yargılanma hakkı kapsamına gireceği, bu nedenle, mahkemeye erişim hakkının bu tasarruflar bakımından gözetilmesi gerekeceği düşünölmektedir. Egemenlik yetkisinin çekirdek alanına giren konuların belirlenmesinde ise AİHM ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarında istisnai farklılıklar göze çarpmaktadır. Mesela, AİHM nezdinde, vergilendirme,²⁶² idari para cezaları veya askerlik hizmeti gibi konularda, “*medeni hak ve uyuşmazlıkların*” kapsamı daha dar algılanırken, Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımı daha geniş olmuştur. AİHM'in tersine vergi uyuşmazlıklarını mülkiyet hakkı ile ilişkilendiren Anayasa Mahkemesi'nin, idari para cezasının tahsili amacıyla gönderilen ödeme emrinin iptali istemini içeren uyuşmazlıkları, askeri personelin görevleriyle ilgili uyuşmazlıkları ve askerlik hizmeti ile ilgili tazminat davalarını “*medeni hak ve yükümlülük*” kapsamında gördüğu

---

tanınmış bir hakkın bulunduğu görölmektedir. Bu bağlamda somut olay Travnik Üniversitesi kararındaki koşullardan ayrıldığından söz konusu uyuşmazlığın medeni hak ve yükümlülük kapsamında değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.”
AYM, Özcan Zengin, p. 44.

²⁶⁰ AYM, İsmail Taşpınar, p. 26.

²⁶¹ ULUSOY, *Türk İdare Hukuku*, s. 44.

²⁶² AİHM, *Vegotex International S.A./ Belçika*, p. 66.

bilinmektedir. Buna karşın, Anayasa Mahkemesi ve AİHM'e göre, yargısal denetime tabi kılınmamış ve medeni hakları etkilemeyen, sağlanması veya kaldırılması hukuken idarenin takdirine bağlı kılınan kamusal ayrıcalıklar, haklar veya imkânları²⁶³, yabancıların ülkeye girişi, ülkede ikameti, vatandaşlığa kabul edilmesi, sınır dışı edilmesi, vatandaşları askere alma yetkisi gibi konulara²⁶⁴ ilişkin uyuşmazlıkların ise egemenlik yetkisinin çekirdek alanında yer aldığı açıktır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarında, istisnai olarak, vergi tarhiyatına, zam ve cezaları;²⁶⁵ idari para cezaları²⁶⁶ ile devletlerin vatandaşlarını askere alımına ilişkin konular²⁶⁷ ile askeri personelin statüleri ve özlük hakları ile ilgili konuların,²⁶⁸ bu kapsamda görülmediği kararlara da rastlanmıştır. Mesela, Anayasa Mahkemesi bir kararında, davanın tazminat talebi içermesine rağmen, askere alma yetkisi ile ilgili olması nedeniyle, askere alınma koşullarına uymayan biçimde askere alınmasına ve bu hizmeti zorla yaptırılmasına dayanan tam yargı davasının konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul

---

²⁶³ AYM, *Mirovni Inštitut/Slovenya*, p. 28

²⁶⁴ AYM, Aynura Safarzade, B. No: 2018/24825, 4/5/2020, p. 13.

²⁶⁵ AYM, Marka Madeni Yağ Sanayi Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2018/20215, 20/10/2020, p. 22; AYM, Kemal Turan, B. No: 2018/18194, 25/2/2021, p. 34; AYM, Emin Akyol, B. No: 2019/4696, 18/1/2023, p. 23.

²⁶⁶ AYM, Mustafa Okutucu, B. No: 2019/2598, 3/6/2020, p. 13.

²⁶⁷ AYM, Bilal İnci, B. No: 2019/16896, 3/2/2022, p. 48-50.

²⁶⁸ Mesela, uzman erbaşlıktan astsubaylığa geçişte nasıp işlemlerine karşı açılan davalarda adil yargılanma hakkının uygulanıp uygulanamayacağına dair yapılan inceleme sonucunda AYM, kanunla tanınan bir hakka ilişkin olması ve bu hakkın mutlak takdire bağlı olmaması ve idari yargı denetimine tabi olması kriterlerinin sağlandığını tespit ederek, davanın esasının adil yargılanma hakkı kapsamında olduğu kanaatine erişmiştir. AYM, Ömer Kılınç, B. No: 2018/30695, 29/9/2021, p. 52-54.

edilemeyeceğine karar vermiştir.²⁶⁹ Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin benzer konuda daha sonraki içtihatlarında, askerlik yapmanın doğal sonuçları dışında bedensel veya ruhsal bütünlüğün zarar gördüğünün temellendirilmesi hâlinde²⁷⁰ bu tarz başvuruların konu bakımından yetki nedeniyle kabul edilemez bulunmadığı görülmüştür.²⁷¹

Bir uyuşmazlığın adil yargılanma hakkının kapsamında olup olmadığını takdir ederken, çeşitli uyuşmazlık türleri bakımından Anayasa Mahkemesi'nin AİHM içtihadından hareketle dikkate aldığı esaslara göre; askerlik vazifesine ilişkin uyuşmazlıklarda ihtilaf konusu hakkın özel kişi olmaktan ziyade vatandaş olmanın bir gereği olarak mı sahip olunduğu, “*kamu hukukuna ilişkin bulunan hak ve yükümlülükleri*” içerip içermediği²⁷², yabancılık unsuru bulunan uyuşmazlıklarda devletin egemenlik yetkisinin çekirdek alanına dahil olup olmadığı, kamu personeli statüsüne ilişkin uyuşmazlıkların medeni hak ve yükümlülükleri etkileyip etkilemediği, devlete özel bir güven ve sadakat bağına ilişkin olan durumlarda yargı yolu öngörülmemişse devletin yararı bakımından bu durumu haklı kılacak somut gerekçelerin bulunup bulunmadığı,²⁷³ idari kararların konusunun medeni bir hakka yönelik olup olmadığı gibi kriterler önem taşımaktadır. Aslında, Anayasa Mahkemesi'nin genellikle, konu bakımından yetki sınırını ortak koruma alanında bulunan haklara göre çizerek değerlendirme yaptığı ve

---

²⁶⁹ AYM, Çağlar Yılmaz, B. No: 2014/6835, 25/10/2017, p. 27 vd.

²⁷⁰ AYM, Yusuf Gürkan, p. 39.

²⁷¹ Kabul etme nedenine ilişkin bir açıklama olmamakla birlikte, düz taban olduğu için askerliğe elverişli olmayan davacının zararlarını tazmin için açtığı tam yargı davası ile ilgili olarak bkz. AYM, Haydar Çaka, B. No: 2014/17305, 9/1/2018, p. 33.

²⁷² AİHM, Nicolussi/Avusturya, B. No: 11734/85, T. 08.05.1987.

²⁷³ Vilho Eskelinen kriterleri.

buna uygun olarak AİHM içtihatlarında oluşturulan esaslara göre kararlar vermekte olduğu ama bazı kararlarında adil yargılanma hakkının norm alanına ilişkin AİHM'in çizdiği çerçevenin dışına genişlettiği, buraya kadar ifade edilen bilgiler nezdinde anlaşılmaktadır. Çalışmamız bakımından, Anayasa Mahkemesi'nin Anayasanın bütünlüğünü gözeterek, bireysel başvurunun amaçlarını dikkate alarak, sistematik yorum yapmak suretiyle, adil yargılanma hakkının norm alanını, AİHM içtihadında çizilen sınırların ötesine taşımalarının isabetli olduğu değerlendirilmiştir. Üstelik, AİHM içtihatları ile bir temel hakkın norm alanının sınırlandırılması, AİHS'de yer alan esaslara da uygun değildir. AİHS'nin 53. maddesine göre, *“Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbiri, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın yasalarına ve onun taraf olduğu başka bir Sözleşme uyarınca tanınmış olabilecek insan hakları ve temel özgürlükleri sınırlayacak veya onları ihlal edecek biçimde yorumlanamaz.”* Dolayısıyla, AİHS'ye taraf ülkelerin temel hak ve hürriyetlere ilişkin daha fazla koruma sağlamaya yarayan normlarının, daha dar koruma sağlayan AİHM içtihatlarına göre yorumlanmasının bizatihi söz konusu hakları zedelemekte olduğu düşünülebilmektedir.

1.2.2. Hukuk Devleti İlkesinin ve Hukukun Genel İlkelerinin Mahkemeye Erişim Hakkının Kaynağı Olması

Hukukun genel ilkeleri ifadesinden, hukukun bilinen ve uygar ülkelerince benimsenerek uygulanan ilkeleri anlaşılmaktadır.²⁷⁴ Bu ilkelerin, Türk Hukukunda Anayasanın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesine dayandığı kabul edilmiştir. *Conseil Constitutionnel*'in de bu ilkeleri, Anayasanın başlangıç kısmına veya bu kısımdan türetilen haklara bakarak ve bağımsız ölçü norm olarak bunları kullandığı

---

²⁷⁴ ÖZBUDUN, *op. cit.*, s. 134.

bilinmektedir.²⁷⁵ Aşağıda görüleceği üzere, AİHM'in de bu ilkelere dayanarak verdiği kararlar mevcut olması nedeniyle, bu ilkelerin, önemli bir hukuksal kaynak oldukları düşünülmektedir. İdare hukuku veya idari yargılama hukuku için “*hukukun genel ilkeleri*” kavramından anlaşılması gereken, yargı içtihatlarıyla gelişen, idare hukukuna ve idari yargılama hukukuna ilişkin iptidai, evrensel, aşkın nitelikli,²⁷⁶ soyut ve sürekli²⁷⁷ kurallardır.

İdari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının kaynağına yönelik yapılan araştırmada, hukukun genel ilkelerinin de bir kaynak olarak kabul edildiği görülmüştür. Mesela, burada hukukun genel ilkelerinden olan “*hukuka saygı*” ilkesi çerçevesinde bir yorum geliştirmek mümkündür. Zira, *Conseil d'Etat*, Tarım Bakanlığı / Lamotte Davası (1950)²⁷⁸ sonucunda verdiği kararla, dava konusu idari işlemin yasa ile yargı denetimi dışında tutulmasına rağmen, hukukun genel ilkelerinden birisi olan “*hukuka saygı (respect de la légalité)*” ilkesinin gereği olarak dava konusu edilebileceğini kabul etmiştir. Aslında bu karardan çok daha öncesinde Cadot Davasıyla²⁷⁹ *Conseil d'Etat*, tüm idari işlemlerin aksi belirtilmedikçe idari yargı denetimine tabi olacağını belirterek, idari tasarruflara karşı kişilerin sahip olduğu mahkemeye erişim hakkının

---

²⁷⁵ GAZİER, François / GENTOT, Michel / GENEVOİS, Bruno, “1789 İlke ve Düşüncelerinin, Anayasa Konseyi ve Conseil d'Etat Kararlarına Etkisi”, çev. Celal Erkut, İHİD, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), Y. 10 (1989), S. 1-3, s. 89.

²⁷⁶ KABOĞLU, *op. cit.*, s. 292

²⁷⁷ GAZİER / GENTOT / GENEVOİS, *op. cit.*, s. 108.

²⁷⁸ Conseil d'Etat, 17 février 1950, Ministre de l'agriculture c/ Dame Lamotte, <<https://www.conseil-etat.fr/fr/arianeweb/CE/decision/1950-02-17/86949>> (Erişim Zamanı: 14.04.2022).

²⁷⁹ Conseil d'État, 13 décembre 1889, Cadot <<https://www.conseil-etat.fr/fr/arianeweb/CE/decision/1889-12-13/66145>> (Erişim Zamanı: 15.04.2022).

önündeki engeli kaldırmıştır.²⁸⁰ Ancak, Lamotte Davasında yasa ile aksi belirtilmiş olmasına rağmen, idari yargı denetiminin önünü açarken hukukun genel ilkelerinden hukuka saygı ilkesine dayanmıştır. Bir bakıma, hukuka saygı ilkesi kullanılarak, idarenin yargısal denetiminin sağlanmasına olan ihtiyacın, mahkemeye erişimin önündeki engelleri kaldırmayı gerektiren ve bu şekilde mahkemeye erişim hakkını etkinleştiren yönünü de görülebilir kıldığını söyleyebiliriz. Benzer bir mantığın, kuvvetler ayrılığı ilkesi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin, mahkemeye erişim hakkının kaynağı olarak görülebileceği ifade edilen, hukuka saygı ilkesinin, sahip olduğu içeriği de barındırmasıyla²⁸¹ mahkemeye erişim hakkına daha üst bir dayanak olarak düşünülmesi de mümkündür. Aslında, “güçler ayrılığı (*séparation des pouvoirs*)” ilkesi, yasama ve yürütme erkinden bağımsız ve tarafsız bir yapının yargısal denetimi gerçekleştirmesini ve sınırlı bir yönetim olmasını öngörmektedir.²⁸² Daha açıkça denilebilir ki, idari faaliyetlerin yargısal denetime tabi kılınması güçler ayrılığı ilkesinin bir sonucudur.²⁸³ Bu ilkenin, bir sonucu da hiç şüphesiz hukuk devleti ilkesidir. Çünkü,

---

²⁸⁰ Önemine ilişkin bkz. “*Abandon de la théorie du ministre-juge*”, <<https://www.conseil-etat.fr/decisions-de-justice/jurisprudence/les-grandes-decisions-depuis-1873/conseil-d-etat-13-decembre-1889-cadot>> (Erişim Zamanı: 15.04.2022).

²⁸¹ Bu nedenle ki, FİYHB’in hazırlık aşamasında, hakların güvencesi ibaresine gerek olmadığı ve bu ibarenin çıkarılmasıyla hükmün içerdiği anlamın kaybolmayacak olması dolayısıyla sadece maddede güçler ayrılığı ilkesine yer verilmesinin yeterli olacağını içeren düşünceler ileri sürülmüştür. Bkz. CHAPUS, *op. cit.*, s. 212.

²⁸² Aynı zamanda bu ilkeyi, kimsenin kendi davasında yargıç olamayacağını içeren “*nemo iudex in causa sua*” ilkesi ile ilişkilendiren görüş için bkz. Peter L. Strauss, **Administrative Justice in the United States**, 3. Edition, Carolina Academic Press, Durham, 2018, p. 30.

²⁸³ PACTEAU, Bernard, “*Le contrôle de L'administration Le contrôle par une juridiction administrative Existence ou non d'une juridiction administrative La conception*

yargı bağımsızlığının ve hangi yetkilerin hangi organlarca kullanılabileceğini belirleyen kuvvetler ayrılığı ilkesinin, hukuk devletinin zeminini oluşturduğu düşünülmektedir.²⁸⁴ Güçler ayrılığı ilkesi ve hakların güvencesi ilkesini görmezden gelen bir devletin Anayasasının yok hükmünde sayılacağını içeren FİYHB'in 16. maddesi bu gerçeği yeterince anlatmaktadır. Zira, güçler ayrılığı ilkesini gözetmeyen bir devletin Anayasasının yok hükmünde olması demek, hukuk devletini önceleyen, hukuk devletine giden yolda bir aşama olan²⁸⁵ ve pozitif olarak konulmuş ve devletin yaptırım gücü ile desteklenmiş kurallar sistemine dayanan devlet anlayışını ifade eden²⁸⁶ “*kanun devleti*” bile olunamayan bir durumu anlatır. Güçler ayrılığı ilkesi, yasama ve yürütme ayrımı ile hukuk devleti ilkesinin gereği olan, kanuni idare ilkesinin, yargının bunlardan ayrılması ile de idarenin yargısal denetimi ilkesinin gerçekleşmesini sağlar.²⁸⁷ Sadece bu yönüyle değil, başka yönleriyle de hukuk devleti ilkesi, mahkemeye erişim hakkına kaynaklık edebilecek bir ilkedir. Avrupa Konseyi Statüsünün 3. maddesi, Avrupa Konseyi'nin üyesi olan her devletin, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi ilkelerini kabul etmek zorunda olduğunu belirtirken, birbirine sıkı sıkıya bağlı olan bu ilkelerin, AİHS önsözünde yazıldığı gibi Avrupa ülkelerinin ortak mirasının bir parçası olması

---

française du contentieux administratif”, **La Revue Administrative**, Y. 2000, C. 53, S.3 (Özel Sayı), s. 97-98.

²⁸⁴ TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 16. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, s. 162.

²⁸⁵ Hatta, hukuk devletinin kanun devleti olmadığı vurgusu sıkça yapılmaktadır. KARAYALÇIN, Yaşar, “*Hukukun Üstünlüğü*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Y. 1992, C. 47, S. 3, s. 203.

²⁸⁶ ÖZKAN, Gürsel, “*Anayasa Mahkemesine Göre Hukuk Devletinin Anlamı ve Yorumu*”, **TAAD**, Y. 2010, S. 1, s. 84, ÇOBAN, *op. cit.*, s. 352.

²⁸⁷ İdarenin yargısal denetiminin, hukuk devletinin bir realite haline gelme ihtiyacının zorunlu sonucu olduğu kabul edilmektedir. Bkz. ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 1, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 140.

dolayısıyla, söz konusu ülkelerce gözetilmesi gerektiği hususunda şüphe bulunmamaktadır.²⁸⁸ Öyle ki, AİHM, mahkemeye erişim hakkını adil yargılanma hakkının bir parçası olarak gördüğü Golder/Birleşik Krallık davasında AİHS'nin metnine konusuna ve amacına dayanmanın ötesinde hukukun üstünlüğüne ve hukukun genel ilkelerine dayanmıştır.²⁸⁹ Hukukun üstünlüğü veya hukuk devleti ilkesi,²⁹⁰ hukukun devlet otoritesini sınırlaması yani, “*yasama ve yürütme işlemleri karşısında son sözü, hukukun söylemesi, başka bir deyişle devletin hukukla sınırlı olmasıdır*”²⁹¹

Hukuk devleti ilkesinin gerekleri içerisinde, hukukun genel ilkelerine riayet ile hukuk güvenliğinin sağlanması,²⁹² insan haklarının güvence altına alınması, hukuk güvenliği (hukuki kesinlik) ilkesi, kanuni idare ilkesi, idarenin yargısal denetimi, yargı bağımsızlığı, idarenin sorumluluğu gibi birtakım ilkeler yer almaktadır.²⁹³ İdari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkı ile ilgili olarak hukuk devleti ilkesi ile bağlantılı olarak bu ilkelerden yararlanılmaktadır. Bunun ulusal hukukun dışında başka temel bir sebebi vardır. Hukukun üstünlüğü ilkesinin ışığında vücuda getirilen AİHS'nin

---

²⁸⁸ SCİLİANOS, Linos-Alexandre, “*The Rule of Law and the European Court of Human Rights: the independence of the judiciary*”, **Montenegrin Academy of Sciences and Arts**, Montenegro, 28.02.2020, s. 2. <https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200228_Sicilianos_Montenegro_ENG.pdf> (Erişim Zamanı: 17.04.2022).

²⁸⁹ HARRİS / O'BOYLE / BATES / BUCKLEY, *op. cit.*, s. 398-399.

²⁹⁰ Bu çalışmada eşdeğer anlama sahip olarak düşünülmüştür. Benzerlik ve farklılıkları ile ilgili bir değerlendirme için bkz. İNANÇ, Mehmet, “*Kavramsal İnceleme: 'Kanun Devleti' - 'Hukuk Devleti' - 'Hukukun Üstünlüğü'*”, **Adana Barosu Dergisi**, Y. 2020, S. 13, s. 87-97.

²⁹¹ ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “*Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti*”, **Ankara Barosu Dergisi**, Ankara, Y. 2001, S. 2, s. 30.

²⁹² ULUSOY, *Türk İdare Hukuku*, s. 94.

²⁹³ GÜNDAY, *İdare Hukuku*, s. 39.

kapsamında yer alan bir güvence olan, etkili bir yargısal başvuru yolu, aslında, hukukun üstünlüğü ilkesinin bir unsuru olan hukuk güvenliği ilkesinin bir gereği olarak değerlendirilmektedir.²⁹⁴ Mahkemeye erişim hakkı bakımından önem arz eden “*orantılılık*”, “*meşru beklentiler*”, “*hukuk güvenliği*” gibi kavramların, AİHM’in içtihadına Avrupa Topluluğu hukukundan aktarıldığının da tespit edildiği bilinmektedir.²⁹⁵ Diğer yandan, Avrupa Konseyi Statüsünün 3. maddesi, Avrupa Konseyi'nin üyesi olan her devletin, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi ilkelerini kabul etmek zorunda olduğunu belirtirken, birbirine sıkı sıkıya bağlı olan bu ilkelerin, AİHS önsözünde yazıldığı gibi Avrupa ülkelerinin ortak mirasının bir parçası olması dolayısıyla, söz konusu ülkelere gözetilmesi gerektiği hususunda şüphe bulunmamaktadır.²⁹⁶

Önemle belirtmeliyiz ki, yukarıda hukukun genel ilkeleri arasında yer aldığını belirttiğimiz, idarenin yargısal denetime tabi tutulmasının bizatihi kendisinin bir hukukun genel ilkesi sayıldığı ülkeler²⁹⁷ için mahkemeye erişim hakkının, AİHS dışında bir kaynağı daha olduğu sonucuna kolaylıkla ulaşılabilir. Mesela, Fransız hukukunda, bu ilkenin, AİHS'nin doğrudan uygulanabilirliği dışında mahkemeye erişim hakkına ayrıca

---

²⁹⁴ AİHM, Brumărescu / Romania, B. No: 28342/95, T. 28.10.1999, p. 61.

²⁹⁵ HERİNGA, Aalt Willem, “*The Consensus Principle – The Role of Common Law in the ECHR Case Law*”, **Maastricht Journal of European and Comparative Law**, C. 3, S. 2, s. 140.

²⁹⁶ SİCİLİANOS, *op. cit.*, s. 2.

²⁹⁷ Etkili yargısal denetim ihtiyacı, Avrupa Birliği üye ülkelerinin ortak Anayasal geleneğinden gelen hukukun genel ilkelerinden birisi olarak görülmektedir. Bkz. Avrupa Birliği Adalet Divanı, 15.05.1986, 222/84, 1682, p. 18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61984CJ0222> (Erişim Tarihi: 11.03.2022).

kaynaklık ettiği kabul edilmektedir.²⁹⁸ Aynı, yorumu Türk İdari Yargılama Hukuku bakımından hak arama hürriyeti ile alakalı olarak geliştirmek de mümkündür. Bunun yanında, bu yorumun mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerden birisi olan yargı mercilerine başvurabilme yönünden yapılmadığı durumlarda, başkaca ilkelerin devreye girerek bu yorumu doğrulayacak yeni dayanaklar oluşturabileceğine dikkat edilmelidir. Mesela, idari yargı kararlarının uygulanması da mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerden birisidir.²⁹⁹ Ancak, yargı kararlarının uygulanması, yukarıdaki tanıma göre aslında hukuk devletinin bir gereğidir. Hatta, hukuk devletinin olmazsa olmazıdır, diyebiliriz. Zira, yargı kararlarının uygulanmaması hukuk devleti ile bir karşıtlık değil, bir çelişki oluşturur.³⁰⁰ Dolayısıyla, bu güvencenin de hukuk devleti ilkesinden kaynaklandığına bir şüphe bulunmamaktadır.

Hukukun genel ilkelerinin zaman zaman içtihatlarla gündeme gelmiş olmasıyla başlayan iç hukuka entegrasyon süreci, bir içtihat değişikliği veya yasalarla aksi öngörülmediği sürece, bazen bağımsız bir ölçü norm olarak kabul edilmeleri ile veya devletlerin ulusal hukuklarında bağlantılı pozitif düzenlemeler ile varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.³⁰¹ Mesela, Fransa’da 16 Temmuz 1971 *Conseil Constitutionnel*’in “*Liberté d’association kararı*” ile hukukun genel ilkelerinin norm

---

²⁹⁸ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 79 (18 numaralı dipnot).

²⁹⁹ Bkz. *infra.*, s. 140 vd.

³⁰⁰ Karşıt kavramlar (ak ve kara gibi), aralarında orta bir kavrama, griye izin verirler. Ancak, çelişik kavramlar (“ölü” ve “canlı” gibi), birbirini karşılıklı olarak dışlayan, birlikte var olamayan, aralarında gri bir alana izin vermeyen kavramlardır. Hukuk devleti ile yargı kararlarının uygulanmayabileceği olgusu da ancak çelişiklik yaratır. Bkz. OZANSOY, Cüneyt, “*Türkiye idaresinin Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Deneme*”, **Legal Hukuk Dergisi (Rona Aybay’a Armağan Özel Sayı C. 2)**, s. 1768.

³⁰¹ GAZİER / GENTOT / GENEVOİS, *op. cit.*, s. 109.

denetiminde bağımsız ölçü normu haline geldiği, kanun değerinde görüldüğü ifade edilmektedir.³⁰² Türkiye’de Anayasa Mahkemesi ise gerek 1961 gerekse 1982 Anayasaları Dönemlerinde bazılarının Anayasa hükümlerinden daha önde olduğunu belirtmiş olsa da çok sayıda kararında hukukun genel ilkelerini destek ölçü norm olarak kullanmıştır.³⁰³ Bu sebeple, Türk İdari Yargılama Hukukunda mahkemeye erişim hakkının kaynağına ilişkin bir incelemenin bu ilkeleri de bünyesinde barındıran pozitif normları üzerinden sürdürmenin tatmin edici sonuçlar bakımından daha elverişli olduğu düşünülebilir. Çalışma özelinde ifade etmek gerekirse, mahkemeye erişim hakkının kaynağını tespit edilmesinde, hukuk devleti ilkesinin gereklerini düzenleyen Anayasa normları, mahkemeye erişim hakkına ilişkin temel kuralları içeren hak arama hürriyeti gibi Anayasa hükümleri ve hukukun genel ilkeleri bağdaştırılmak yoluyla norm denetimini gerçekleştirmeye elverişlidir.

1.2.3. Ulusal Hukuk Kurallarından Kaynaklanan Mahkemeye Erişim Hakkı

Devletlerin iç hukukunda mahkemeye erişim hakkını veya onun sağladığı güvenceleri tanıyan Anayasa, kanun veya bildirge türünde düzenlemeler olabilir. Mahkemeye erişim hakkının, tıpkı AİHS’nin 6. Maddesini yorumlayan AİHM içtihadında olduğu gibi ulusal hukuk kurallarını yorumlayan Mahkemelerin içtihatları ile de tespiti mümkün olabilir. Mesela, Fransız Yurttaş Hakları Bildirgesi (FİYHB) 16. maddesi hükmünün “*hakların güvencesi*” niteliği dolayısıyla, mahkemeye erişim hakkını içerebileceği değerlendirilebilir. Gerçekten de bildirgenin söz konusu 16. maddesinin, etkili yargısal ve idari başvuru hakkı, savunma haklarına saygı hakkı ve diğer adil

---

³⁰² Hatta bazı ilkelerin Anayasa hükmü değerine ulaştığı ifade edilmektedir. GAZİER / GENTOT / GENEVOİS, *op. cit.*, s. 90.

³⁰³ ÖZBUDUN, *op. cit.*, s. 135.

yargılanma gereklerine kadar uzanan bir dizi usuli güvenceyi gerekli kıldığı düşünülmüştür.³⁰⁴ Nitekim, yargı yolunu kapatılan kararların iptali ile sonuçlanan *Dame Lamotte* ve *d'Aillières* içtihatlarında, *Conseil d'Etat*'ın, hukuka uygunluk denetimi esnasında, hukukun genel ilkelerine başvurmanın ötesinde, aynı zamanda FİYHB'nin 16. maddesine de başvurabilmesi mümkün iken 1971 yılından itibaren Anayasallık Bloku³⁰⁵ içerisinde görülen söz konusu bildirgenin 16. maddesini dayanak tutmamış olması eleştirilmiştir.³⁰⁶ Bu düşüncenin hala geçerli bulunduğu ve *Conseil Constitutionnel* tarafından adil yargılanma hakkının FİYHB'nin 16. maddesi kapsamında görüldüğü bilinmektedir.³⁰⁷ Gerçekten insan haklarının güvencesi sayılabilen özel nitelikli bir hak olan mahkemeye erişim hakkı, 1958 Fransız Anayasasının son halinde bile ayrıca ve açıkça düzenlenmiş değildir. Ancak, bu durumu değerlendirirken en başta hukuk

---

³⁰⁴ RENOUX, Thierry S. / VIÉSSANT Céline / VILLIERS, Michel / MAGNON, Xavier, **Code constitutionnel**, LexisNexis, Paris, 2019, p. 462.

³⁰⁵ Bildirge'nin 16. maddesi, 16 Temmuz 1971 tarihli karardan önce neredeyse hiç uygulanmamış olduğu iddia edilmektedir. Bkz. FRAISSE, Régis, "*L'article 16 de la Déclaration, clef de voûte des droits et libertés*", **Nouveaux Cahiers Du Conseil Constitutionnel N° 44 (Le Conseil Constitutionnel Et Le Procès Équitable)**, Haziran 2014, <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/l-article-16-de-la-declaration-clef-de-voute-des-droits-et-libertes>>

³⁰⁶ CHAPUS, René, "*Les fondements de l'organisation de l'État définis par la Déclaration de 1789 et leurs prolongements dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel et du Conseil d'État*", **La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen et la jurisprudence (Colloque des 25 et 26 mai 1989 au Conseil constitutionnel)**, Conseil constitutionnel, Recherches politiques, Éditeur: Presses Universitaires de France, 1989, s. 181-213.

³⁰⁷ DE LAMY, Bertrand, "*L'égalité devant la justice pénale dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel: à propos, notamment, de la nécessaire courbure d'un principe essentiel*", **Titre VII - Le principe d'égalité**, (Editör: Conseil Constitutionnel), Y. 2020, C. 7, S. 4, s. 9-17.

kurallarının toplumda görülen ihtiyaçları karşılamaya yönelik ihdas edildiği gerçeğini de düşünmek gerekir. Ne Anayasada ne de Anayasallık Blokuna dahil olan FİYHB’de açıkça bir hükmün yer almaması, buna ihtiyaç duyulmamış olması ile izah edilebilecek bir durum olabilir. *Conseil Constitutionnel*’in 1990’lardan beri adil yargılanma hakkına ilişkin ulusal bir dayanak olarak FİYHB’nin 16. maddesine atıfta bulunması³⁰⁸ da yine aynı düşüncenin başkaca misallerini oluşturmaktadır. Öyle ki, bugün adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin söz konusu 16. madde kapsamında yer aldığına *Conseil Constitutionnel*’in gibi *Conseil d’Etat*’ın da tereddüdüne rastlanmamıştır.³⁰⁹

Mahkemeye erişim hakkının kaynağı olma bakımından ulusal hukuk kurallarının durumu Türkiye örneğinde, Fransa’da olduğundan daha farklı bir görünüme sahiptir. AİHM tarafından, adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak değerlendirilmiş olan mahkemeye erişim hakkı³¹⁰, Anayasamızın 36. maddesinde düzenlenmiş bulunan “*hak arama hürriyeti*” kapsamında bir temel hak olma niteliğine de sahiptir. Diğer bir ifadeyle, Anayasanın temel haklar kısmında “*hak arama hürriyeti*” başlığıyla da olsa, mahkemeye erişim hakkı, Türk hukukunda açık pozitif bir düzenleme karşılığında sahiptir. Anayasanın bahsi geçen, “*hak arama hürriyeti*” başlıklı 36. maddesine göre; “*herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia*

---

³⁰⁸ BOUCOBZA, Isabelle, “*QPC et article 16 de la Déclaration des Droits de l’Homme et du Citoyen: entre affirmation des droits procéduraux des justiciables et consolidation d’une conception française de l’organisation de la justice*”, **Revue des droits de l’homme**, Y. 2021, S. 20, <<https://journals.openedition.org/revdh/12684>> (Erişim Zamanı: 17.4.2022).

³⁰⁹ Örnek Kararlar İçin Bkz. 010-71 sayılı KHK kararında, Conseil Constitutionnel, bu hakkı açıkça 16. maddede görmektedir: “*Hakların güvence altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının belirlenmediği bir toplumda Anayasa yoktur*”; CE, 16 Nisan 2010, Dernek ALCALY ve diğerleri, req. 320667.

³¹⁰ GÖLCÜKLÜ, *op. cit.*, s. 208.

ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.” Maddede yer alan “adil yargılanma hakkı” ise yukarıda belirttiğimiz üzere ayrıntılı bir şekilde AİHS’in 6. maddesinde düzenlenmektedir. Anayasanın 36. maddesinde geçen adil yargılanma hakkı teriminin AİHS’de ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olmasının doğal sonucu ise, AİHS’in 6. maddesinin, Anayasanın 36. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkının mahiyetini tespit etmekte önemli bir yerinin olduğunun kabul edilmesidir.

Adil yargılanma hakkından kaynaklanan pek çok güvenceye, ilk halinden itibaren 1982 Anayasasında yer verilmiş olsa da,³¹¹ Anayasanın 36. maddesine 2001 değişiklikleriyle getirilen³¹² “ile adil yargılanma” ibaresi en güncel haliyle Anayasanın sistematiği göz önüne alınca Anayasanın 36. maddesinde yapılan değişikliğin dışında, AİHS’in 6. maddesindeki korumaların sürekli olarak gözetilmesini gerektirmektedir, diyebiliriz.³¹³ Bu durumu üç gerekçeyle açıklayabilmek mümkündür. Birincisi, Anayasanın 2. maddesinde devletin, “insan haklarına saygılı” olarak tanımlanmasıdır. Buradaki “insan hakları” ifadesi, Anayasada tanımlanan “temel haklar” ifadesinden kapsamı bakımından farklılık taşımaktadır. İkincisi, Anayasanın 90. maddesinin 5. fıkrasına göre, temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sözleşme hükmünün kanunla

---

³¹¹ GÜNDAY, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 148.

³¹² Bkz. 03.10.2001 Tarih ve 4709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun’un 14. maddesi, R.G., 17.10.2001, S. 24556 (Mükerrer).

³¹³ 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanun’un Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasına “adil yargılanma” ibaresinin eklenmesine ilişkin 14. maddesinin gerekçesine göre, “Bu değişiklikle Türkiye Cumhuriyeti’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde de güvence altına alınmış olan adil yargılama hakkı metne dahil edilmektedir.” YILMAZOĞLU / PERDECİOĞLU, *op. cit.*, s. 211.

çatışması durumunda üstün tutulması gerektiği ve bu sözleşme hükümlerinin anayasaya aykırı olduğunun ileri sürülemeyeceğidir. Dolayısıyla, AİHS'in adil yargılanma hakkı kapsamında tanıdığı güvencelerin, Anayasanın 36. maddesindeki hak arama hürriyetine içkin görülmesinde bir sorun görünmemektedir. Üçüncüsü, adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine ilişkin yapılacak bireysel başvurulara ilişkin incelemelerde, Anayasa Mahkemesinin AİHS'in 6. maddesini gözetmek zorunda olmasıdır. Bu tutum, Anayasanın 148. maddesinde düzenlenen bireysel başvuru yolunun amacına da uygun düşmektedir. Zira, bireysel başvuru yolunun getirilmesinde, temel hak ihlallerinin ulusal yargı mercileri tarafından denetlenmesi amacının³¹⁴ güdüldüğü kabul edilmektedir.³¹⁵ Aslında, ifade edilen bu amacın, AİHS m. 6'yı ölçü almayı gerektirdiği söylenemez. Bu sebeple, burada bireysel başvuru yolunun getiriliş amacının ne olduğu hususu üzerinde kısaca durmakta fayda görülmektedir. Mesela, daha iyimser olarak, bireysel başvuru yolunun, insan hakları ihlallerine karşı özgürlükleri koruyup, geliştirmek ya da dünyadaki anayasa şikâyeti gibi koruma mekanizmalarının yaygınlaşma sürecine katılmak amacıyla getirildiği düşünülmüş olsaydı, bu durumda, adil yargılanma hakkının değerlendirilmesinde ölçü normun Anayasanın 36. maddesinin ötesine geçilerek belirlenmesi gerekeceği söylenebilirdi. Nitekim, 2004 yılında Anayasa Mahkemesi'nin

---

³¹⁴ “Bu kurumun temel amacı, olağan kanun yollarının bunu gerçekleştiremediği durumlarda hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamaktır...Öteki ülke raporlarında da belirtildiği gibi, anayasa şikâyetinin ikili bir işlevi vardır. Birinci işlevi, kişilerin sübjektif haklarını koruması, ikinci işlevi ise kararlar aracılığıyla kimi anayasal sorunlara açıklık getirilmesi, anayasa düzeninin korunmasına, yorumlanmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmasıdır.” SABUNCU, M. Yavuz / ESEN ARNWİNE, Selin, “Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Model Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Y. 2004, C. 21, s. 229-246.

³¹⁵ Bkz. EKİNCİ, Hüseyin / SAĞLAM, Musa, **66 Soruda Bireysel Başvuru**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 2.

42. Kuruluş Yıldönümünde anayasa şikâyeti kurumu hakkında ileri sürülen görüşlerle, anayasa şikâyeti kurumunun kapsamının Almanya’da olduğu gibi olabildiğince geniş tutulmasının, insan haklarını ve özgürlükleri koruyucu ve geliştirici işlevi üzerinde durulmuştur.³¹⁶ Bireysel başvuru yolunun yıllar sonra Anayasa’da düzenleniş biçimine göre ise, sözleşmede yer alıp temel haklar bölümünde yer almayan haklara ilişkin ihlallere anayasa şikâyeti olanağının tanınmamasıyla güdülen amacın, hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinde arzu edilen bu işlevle ilgisinin zayıf olduğu açıktır. Anayasa ve AİHS’deki haklardan herhangi birinin ihlalinde harekete geçirilebilecek bir koruma mekanizması yerine, esasen temel hakların sınırlı bir listesinin ihlaline bağlı bir başvuru yolu oluşturulmasında başka bir amacın etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu amacın, AİHM’in Türkiye hakkında verdiği çok sayıda ihlal kararı karşısında, AİHM’e giden yola bir kapı daha ekleyerek, bireysel başvuru önceleyen bir mekanizmayla AİHM’in denetimine kalmadan sorunu içeride halletmeye çalışmak olduğu net bir biçimde görülebiliyor.³¹⁷ Dolayısıyla, bu amacın gerçekleştirilmesi için adil yargılanma hakkına ilişkin ihlal iddialarında AİHS m.6’nın dikkate alınması zorunludur. Aksi durumda, Anayasa Mahkemesinin, bireysel başvuruları karara bağlarken, ölçü norm olarak AİHS’in 6. maddesini kullanmaması, temel hak ihlalleri ile ortaya çıkan probleminin

---

³¹⁶ AİHS’de yer alan haklarla Anayasadaki hakların ortak koruma alanını destekleyen karşı görüşler için bkz. “*Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli*”, 26-27.02.2004, Anayasa Mahkemesi, Ankara. <<https://ayam.anayasa.gov.tr/media/4623/tiasm.pdf>>, Erişim Tarihi: 11.03.2022.

³¹⁷ Zaten, kurumun getirilişine ilişkin Anayasa değişikliğine ilişkin Anayasa Komisyonu Raporuna göre bireysel başvuru yolunun işlevi “...AİHM’ye başvuru sayısını azaltmak, sorunu milli hukuk içinde çözmektir.” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. YILMAZOĞLU / PERDECİOĞLU, *op. cit.*, s. 923.

AİHM'e gidilmeden "içeride" çözümlenmesi amacının etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine engel olabilecektir.

Bireysel başvuru yolu ile ilgili tespitler, bu çalışma açısından oldukça önemlidir. Çünkü, idari yargıda adil yargılanma hakkının ne denli gözetildiğini denetleyebilecek yargı mercileri esas olarak Anayasa Mahkemesi ve AİHM'dir. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru, AİHM'e başvuru koşullarına göre tüketilmesi gereken etkili bir iç hukuk yolu olması sebebiyle öncelikle önemli görülebilir. Üstelik, Anayasa Mahkemesinin, incelediği başvurularda AİHM kararlarına destek ölçü norm olarak başvuruyor olması bu durumu destekleyebilir.³¹⁸ Fakat, Anayasa Mahkemesi'nin Anayasanın 36. maddesine de yer alan adil yargılanma hakkının norm alanını, AİHS'nin 6. maddesine göre belirliyor olması,³¹⁹ farklı yorumları da haklı kılabılır. Ancak, net olan hususu vurgulamak gerekirse, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan mahkemeye

---

³¹⁸ Mesela, Anayasa Mahkemesi, adil yargılanma hakkı kapsamında, makul sürede yargılanmanın ölçütünü belirlerken AİHM'in ölçütlerinden de faydalanmaktadır: "Davanın koşulları ve karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, başvuru sahibinin yargılama süresince gösterdiği tavır ve davranışlar, ilgili kamu makamlarının yargılama sürecindeki tutumu ve başvuru sahibinin davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaati ile davanın başvuru sahibinden taşıdığı önem ve değer gibi hususlar bir davanın süresinin makul olup olmadığının tespitinde göz önünde bulundurulması gereken unsurlardır (Benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. Frydlender/Fransa, B. No: 30979.96, 27/6/2000, p. 43; Kalachnikov/Rusya, B. No: 47095.099, 15/7/2002, p. 125; Danespay eh/ Türkiye, B. No: 21086/04, 16/7/2009, p. 28)." AYM, Nesrin Kılıç, B. No: 2013/772, 7/11/2013, p. 57.

³¹⁹ "Anayasa'nın 36. maddesine söz konusu ibarenin eklenmesinin amacının Sözleşme'de düzenlenen adil yargılanma hakkını anayasal güvence altına almak olduğu anlaşılmaktadır... Bu itibarla Anayasa'da güvence altına alınan adil yargılanma hakkının kapsam ve içeriği belirlenirken Sözleşme'nin "Adil yargılanma hakkı" kenar başlıklı 6. maddesinin ve buna ilişkin AİHM içtihadının da göz önünde bulundurulması gerekir" AYM, Muhammed Mustafa Balaban, B. No: 2018/9314, 14/9/2022, p. 33.

erişim hakkına ilişkin değerlendirmeler için AİHS m. 6'da yer alan kapsama ilişkin sınırların Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararlarında da gözetileceği Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmektedir.

Buraya kadar, Anayasanın 36. maddesi özelinde bahsedilenlerle AİHS'nin 6. maddesinin iç hukuka entegre edililişinin sonuçlarını ve bu şekilde Anayasanın sistematik olarak nasıl adil yargılanma hakkı ile bütünleştiğini ifade etmiş olmakla birlikte, iç hukuktan idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkına AİHS'den farklı bir kaynak sunmuş olmadığımız düşünülebilir. Gerçekten de sayılan hükümlere yaptığımız değerlendirmeler ışığında idari davalara ilişkin yargılamalarda mahkemeye erişim hakkının uygulanmasının ve kapsamının AİHM'in değerlendirmelerinden daha dar yorumlanamayacağı açıktır. Burada tartışılması gereken, idari davalar bakımından mahkemeye erişim hakkının kapsamının daha geniş bir içeriğe sahip olduğuna ilişkin bir kabulün mümkün olup olmadığıdır. Zira, bu tartışmada elde edeceğimiz olumlu cevaplar, bizi idari yargıda mahkemeye erişim hakkını besleyen AİHS'den başka bir kaynağın varlığına ikna etmeye yetecektir. Bunun için başlangıç noktamıza yani Anayasanın 36. maddesine dönmemiz gerekir. Ancak, bu defa maddede yer alan "*ile adil yargılanma*" ibaresi olmadan maddeye tekrar göz atabiliriz: "Anayasanın bahsi geçen, "*hak arama hürriyeti*" başlıklı 36. maddesine göre; "*herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma... hakkına sahiptir.*" Görüldüğü üzere, Anayasanın 36. maddesi bu haliyle dahi mahkemeye erişimi açıkça bir hak olarak düzenlemiştir.³²⁰ Zira, 2001'den önce de hak arama hürriyeti, tıpkı

---

³²⁰ Anayasa'nın 36. maddesi herkesin, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip olduğunu belirtmek suretiyle, Sözleşmeden farklı olarak mahkemeye başvurma hakkını açıkça düzenlemekte, bunun yanı sıra Anayasa Mahkemesi de AİHM içtihadına paralel şekilde, mahkemeye başvurma hakkının adil yargılanma hakkının

mahkemeye erişim hakkı ile ilgili yukarıda denildiği gibi “*hakların önkoşulu ve usuli güvencesi*” olarak görülmekteydi.³²¹ Yani, maddeye getirilen 2001 değişikliğinden önceki haliyle ve farklı isimlendirmeye Anayasada mahkemeye erişim hakkı zaten yer almaktaydı. O zaman, 2001 değişikliği ile gelen “*ile adil yargılanma*” ibaresinin, idari yargılama hukuku bakımından katkısının nasıl değerlendirilmesi gerektiği sorgulanabilir. Elbette, adil yargılanma hakkının tek unsurunun mahkemeye erişim hakkı olmadığı ve uygun düştüğü oranda adil yargılanma hakkı ile ilgili tüm güvenceler idari yargıda uygulanabilir hale geldiği söylenebilir. Ayrıca, İKİNCİ BÖLÜM’DE gösterdiğimiz üzere, mahkemeye erişim hakkının, Anayasanın 36. maddesi hükmüyle 2001 yılı öncesindeki şekliyle dahi geçerli olan mahkemeye erişim hakkının içeriğinin genişletilecek şekilde tanımlanması sağlanmıştır, diyebiliriz. Bunun ötesinde, Anayasanın 36. maddesinin kapsamının AİHS’deki gibi suç isnadı veya medeni hak ve yükümlülüklerle sınırlı olmamasından yola çıkılarak, Anayasanın 36. maddesinin mahkemeye erişim hakkı ile ilgili olarak da AİHS’nin 6. maddesini de içeren ve ondan daha geniş bir düzenleme olarak yorumlanması da mümkündür.³²² Bu sonuç aslında AİHS’nin korumaya çalıştığı amaçlarla da uyumludur. Zira, AİHS’nin 53. maddesinin, insan haklarının korunması bakımından AİHS’ye taraf devletler için bu sözleşmeyle sağlanan asgari koruma düzeyinin altına inilmemesini güvence altına aldığı ve daha

---

önkoşulu olduğunu ifade etmektedir. AYM, E. 2010/41, K. 2012/19, T. 09.02.2012, RG, 13.02.2013, S. 28558.

³²¹ KABOĞLU, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku**, 5. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 95.

³²² GÜNDAY, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 148. Bireysel başvurularda AİHS’deki sınırlı kapsama göre değerlendirme örneği için bkz. AYM, *Şenol Arslan*, B. No: 2017/40261, p. 35.

özgürlükçü ulusal düzenlemelerin ise öncelikle uygulanmasını içerdiği düşünülmektedir.³²³

Anayasanın 2. maddesi gereğince, Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devletidir ve “Devletin, hak arama özgürlüğünü daraltan bütün sınırlamaları kaldırması ve bu yolla yargı denetimini yaygınlaştırarak adaletin gerçekleştirilmesini sağlaması hukuk devleti ilkesine yer veren Anayasa'nın 2. maddesi gereğidir”.³²⁴ Hukuk devleti, temel hak ve hürriyetlerin veya daha geniş olarak insan haklarının güvence altına alınması hususunun yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı üzere hukuk devleti olabilme açısından önemi düşünülmürse eğer, mahkemeye erişim hakkının da hukuk devleti açısından öneminin bir açıdan görünür kılınabileceği düşünülebilir. Çünkü, hukuk devleti ilkesinin, özellikle birey ve devlet ilişkisinde, keyfiligi önlemek ve bireyleri keyfilik karşısında korumak gibi amaçları olduğu, bu nedenle devletlerin, herkesin insan haklarından yararlanmasını sağlama gibi bir görevi olduğu değerlendirilmektedir.³²⁵ Ancak, mahkemeye erişim hakkının “*hukuk devleti*” kavramı açısından anlamının bahsedilenle sınırlı olup olmadığının değerlendirilmesi de gereklidir. Özellikle, idari yargılama hukuku açısından mahkemeye erişim hakkının, insan haklarının güvencesi olmanın ötesinde hukuk devleti açısından ayrı bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü, yargı mercilerinin davanın esasını denetlememesi sonucunda, Anayasanın 125. maddesinin ve aynı zamanda hukuk devletinin gereği olarak, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunu

---

³²³ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 86.

³²⁴ AYM, E. 1995/27, K. 1995/47, T. 21.09.1995, RG, 10.04.1996, S. 22607, s. 27.

³²⁵ The Council of Europe and rule of law – an overview CM(2008)170, 21 November 2008 (Report of the Secretary General of the Council of Europe), p. 59. <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d2a6e>

açık tutan hükmünün³²⁶ gerçekleştirmek istediği amaca aykırı bir durumun vuku bulduğu düşünüldüğünde, mahkemeye erişim hakkının, mesela, “*usul kurallarının katı yorumunun*” yarattığı engelleri aşma hususunda olduğu gibi, hukuk devleti ilkesine özel bir katkı sağladığı düşünülebilir. Diğer bir deyişle, her ne kadar yukarıda ifade edildiği üzere, bir insan hakkı olarak ve adil yargılanma hakkının ön koşulu niteliğinde mahkemeye erişim hakkından bahsediliyor olsa da bu hakkın, hukuk devletini, güçler aykırılığı ilkesini ve daha özel olarak, idarenin yargısal denetimini gerçekleştirmek bakımından da işlevi söz konusudur. Hatta, mahkemeye erişim hakkının, yargı denetiminin önünü açmakla, hukuk devletinin tanımında yer alan başka bir unsur olan “...*anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı*” devletin gerçekleşmesini de sağladığı düşünülebilir. Zira, Danıştay’ın eski tarihli bir kararında da ifade edildiği üzere “*bütün idari tasarrufların kazai murakebeye tabi tutulması hukuka bağlı devlet prensibinin en mütebariz ve karakteristik vasfı icabından*”dır.³²⁷ Bu idari yargının varlık nedeni³²⁸ ve işlevi³²⁹ ile ilgilidir. Zira, idari yargının işlevi hak ve özgürlüklerine müdahale eden kişilerin idare karşısında hakkını aramasını sağlarken, aynı zamanda hukukun üstünlüğünün sağlanması için idarenin hukuka zorlanmasıdır.³³⁰ Elbette bu açıdan bakıldığında idari yargıda mahkemeye erişim hakkı ve hukuk devleti ilişkisinin

---

³²⁶ Bu hüküm bize açıkça Anayasanın idari uyuşmazlıklar için mahkemeye erişim hakkını tanıdığını gösterir. Bkz. ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 79.

³²⁷ Danıştay, D.D.G.K., E. 1949/320, K. 1950/128, **Danıştay Kararlar Dergisi**, S. 50-53, s. 118.

³²⁸ Bkz. GÜNDAY, Metin, “*idari Yargının Görev Alanının Anayasal Dayanakları*”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Y. 1997, C. 14, s. 347.

³²⁹ Bkz. AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 44.

³³⁰ KARAHANOGULLARI, Onur, **İdari Yargı (İdarenin Hukuka Zorlanması)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 2-9.

tek yönlü katkı sağlayan bir ilişki olmadığı da açığa çıkmaktadır. Zira, idari yargı yetkisini kullanan Danıştay Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren asli görevi idareyi denetlemek olan bir idari yargı mercii olmuştur.³³¹ Bu işlevi yerine getirmek üzere odaklanmış idari yargı sistemi, mahkemeye erişim önündeki engelleri de kendiliğinden yok etme eğilimi göstermiştir. Yani, bir de bu açıdan bakıldığında, hukuk devleti ilkesi lehine idarenin yargısal denetimi önündeki engellerin kaldırılması aynı zamanda mahkemeye erişim hakkını da etkinleştirmektedir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden anlaşılabilir olan şudur ki, idarenin yargısal denetimine olan ihtiyacın da etkisiyle idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkına, AİHS hükümleri yegâne kaynak değildir. Üstelik, Anayasanın 125. ve 2. maddeleri ile birlikte düşünüldüğünde Anayasanın 36. maddesi, idari ve medeni uyuşmazlık ayrımı yapmadan mahkemeye erişim hakkını içermekle, mahkemeye erişim hakkının esas kaynağı olarak görülmeyi hak ettiği halde bireysel başvuru kararlarında AİHS'nin norm alanı sınırlarından tamamen kurtulmayı başaramamıştır.³³² Ancak, bu ifadelerle AİHM'in mahkemeye erişim hakkının işlemine katkıları görmezden gelinmemekte, ancak, hukuksal altyapının bu katkılara cevaz

---

³³¹ TEKİNSOY, M. Ayhan, **İdari Yargılama Hukukunda Yürütmenin Durdurulması**, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013, s. 34-35.

³³² Anayasa Mahkemesinin idari nitelikteki Baro Hakem Kurul kararlarına karşı bir yargı merciine başvuru hakkı tanınmamasını da, mahkemeye erişim hakkının Anayasanın 36. maddesine aykırı bulduğu bilinmektedir: "...yasakoyucu, taraflara görevli ve yetkili mahkemeye başvurmadan önce aralarındaki uyuşmazlığı kısa sürede çözmek üzere baro hakem kuruluna başvurma yükümlülüğünü getirebilir. Ancak bu aşamadan sonra kararı benimsemeyen tarafa ilk derecede ve/veya temyiz aşamasında yargı yolunun açık tutulması, hakem kurullarının oluşumunun ve çalışma yönteminin, uzmanlığın önemi de gözetilerek hukuk devleti ilkeleriyle uyum içinde düzenlenmesi gerekir." AYM, E. 2003/98, K. 2004/31, T. 03.03.2004, RG, 10.07.2004, S. 25518.

verecek yeterlilikte olduğu belirtilmek istenmektedir. Mesela, mahkemeye erişim hakkı kapsamında idari yargı yolu ile anlaşılması gerekenin, etkili bir idari yargı yolu olması gerektiğine dair yaklaşımın AİHM içtihatlarının etkisiyle geliştirilmiş olduğu bilinse de, aslında, Anayasanın 40. maddesinin buna elverişli olması ve bir hukuksal kaynak oluşturmasına dikkat edilmelidir. Ek olarak, Anayasanın 138. maddesi gereğince, mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerden birisi olan yargı kararlarının yerine getirilme zorunluluğuna dair esaslar, nihai karar-ara karar ayırımına izin vermeyen geniş içeriğiyle, mahkemeye erişim hakkının iç hukuktaki kaynaklarının aslında ne kadar zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şekilde düşünülünce, AİHS'nin, Anayasanın muhtelif hükümleriyle daha geniş güvenceleri içerdiği kabul edilen mahkemeye erişim hakkının içeriğinin minimum standardını ifade eden bir kaynak niteliğinde görülebileceği sonucuna ulaşılabilmektedir. Mahkemeye erişim hakkına ilişkin güvenceleri içeren Anayasanın 36. maddesi, 125. maddesi ve 138. maddesi ile 2. maddesinde düzenlenen hukuk devleti ilkesinin, mahkemeye erişim hakkına kaynaklık ettiğinin³³³ kabul edilmesinin en önemli sonucu, idari uyuşmazlıklar bakımından mahkemeye erişim hakkının, AİHM'in yorumundan daha geniş biçimde anlaşılmasının gerekliliğidir. Yukarıda, Anayasa Mahkemesinin de söz konusu hakkı bu şekilde anlayabileceği ifade edilmekle birlikte, bu genişletici yorumun aslında başta Danıştay olmak üzere, idari yargı mercilerinden beklendiğini ifade etmek gerekir. Zira, Danıştay'ın, idarenin yargısal denetimi önündeki engelleri “*hukuk tekniğinin kudretiyle*”³³⁴ aşabilmede ne kadar

---

³³³ İNCEOĞLU / ARAT / DUymAZ, *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Emsal Kararlar*, s. 250.

³³⁴ BALKAR, Kemal Galip, “*Hukuk Tekniğinin Kudreti*”, AÜSBFD, Y. 1960, C. 15, S. 2, s. 203-209.

maharetli olduğu geçmişte verdiği kararları ile ortadadır.³³⁵ Üstelik, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurularda amacı gereği, AİHS'nin 6. maddesinin norm alanını veya Anayasa gereği, AİHS ve Anayasanın ortak koruma alanını gözetme zorunluluğu da bulunmayan idari yargı mercilerinin mahkemeye erişim hakkını daha etkin kılacak yorumlar yapmasının önünde hiçbir hukuki engel bulunmamaktadır.

---

³³⁵ Mesela, örnek kararlardan ikisi için, bkz. Danıştay, İBK, E. 1988/6, K. 1989/4, T. 07.12.1989, R.G., 09.02.1990, S. 20428, s. 67 vd.; Danıştay, D.D.G.K., E. 1949/320, K. 1950/128, **Danıştay Kararlar Dergisi**, S. 50-53, s. 118.

İKİNCİ BÖLÜM

İPTAL DAVALARINDA MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKININ İÇERDİĞİ GÜVENCELER

Birinci bölümde, yapılan kavramsal inceleme içerisinde “*erişim*” kavramının adeta mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerin özetini ifade ettiği tespit edilmişti. Bu bölümde mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerin, AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay İçtihatları ile örneklendirilerek, idari yargılama hukuku bakımından değeri tespit edilmiştir. Bu yargı mercilerinin ilkesel anlamda katkı sağlayabileceğine kanaat getirilen örnek kararlarından yararlanılarak, tespit olunan güvenceler ayrıntılarda kaybolmaya mahal vermeyecek düzeyde tutulmuştur. Bu güvencelerin içeriğinin netleştirilmesi ve ayrıntılı hale getirilebilmesi için içtihatlarda başka haklar kapsamında geliştirilmiş yorumlar da göz önünde tutulmuş ve bu şekilde tespit edilen güvencelerin çeşitli ortak yönleriyle bazı kategoriler haline getirilmiştir. Kararları veren yargısal makamların da mümkün olduğu kadar ön plana alınmadan sunulmasına ve bu şekilde ilkesel çıkarımlar yapabilmenin kolaylaştırılmasına gayret edilmiştir.

Genel olarak ifade edilmelidir ki, bu bölümde sunulan bilgilerle istenilen amaç, değinilen konularla ilgili olarak mahkemeye erişim hakkının idari yargılama hukukunda doğurduğu hukuksal sonuçları ifade ederken, bu hakkın etkisi sonucunda ortaya çıkan güncel haliyle idari yargılama hukukuna ilişkin kapsamlı bilgiler sağlamak değildir. Aksi halde, mahkemeye erişim hakkının sirayet ettiği çok çeşitli konular olduğu düşünüldüğünde, idari yargılama usulüne ilişkin bu konuların hepsini kapsayacak ve tüm yönleriyle açıklayacak olan bir çalışmanın isminin de “*idari yargılama usulü hukuku*”

olması beklenebilirdi. Dolayısıyla, çalışmanın hem konu hem de yöntem bakımından sınırlandırılması söz konusu olmuş, idari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkına yönelik bir çalışmanın en önemli sorununun, sınırlandırmanın güçlükleri ile ilgili olduğu görülmüştür.

İdari yargılama hukuku bakımından idarenin yargısal denetimine getirilebilecek sınırlamaların sınırını teşkil eden Anayasa hükümlerinin, mahkemeye erişim hakkı yönünden birer güvence niteliğinde olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu kabule göre idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının temin ettiği güvencelerin, AİHS'nin 6. maddesi ile Anayasanın 2., 36., 125. ve 138. maddelerinden kaynaklanmakta olduğu tespit edilmişti. Mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler de aslında bu çerçevede ele alınarak ve içtihadî olarak geliştirildiği haliyle, açık ve etkili yargı yolu olanağı, karar elde etme hakkı, kanun yoluna başvuru hakkı ve kararların icrasının sağlanması olarak dört ana kategoride açıklanmıştır.

2.1. Açık, Ulaşılabilir ve Etkili Yargı Yolu Olanağı

Mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler arasında, belki de akla ilk geleni, idari uyuşmazlıklar karşısında, açık ve etkili bir yargı yolu olanağının sağlanmasıdır. Gerçekten de “*hukuk devleti*” ilkesi ile arasında çok yönlü ilişki nedeniyle söz konusu ilkenin en önemli bileşenlerinden birisi olduğu anlaşılan mahkemeye erişim hakkının, mahkemeye başvuru hususunda tutarlı bir sistemi gerektirmesi ve dava açmak isteyenlerin mahkemeye ulaşmada açık, pratik ve etkili fırsatlara sahip olmasını içerdiği kabul edilmektedir.³³⁶

---

³³⁶ AİHM, Geouffre De La Pradelle/Fransa, B. No: 12964/87, T. 16.12.1992, p. 34; AYM, Özden Sayar ve Deren Dilara Sayar, B. No: 2013/4022, 13/4/2016, p. 60.

2.1.1. Yargı Yolunun Açık Olması

İdari uyuşmazlıklar karşısında, yasaların dava açma imkânı tanımadığı durumlarda, mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesi söz konusu olabilmektedir. Hatta, bir görüşe göre, idari işlemlere karşı yargı yolunun öngörülmemiş olması, mahkemeye erişim hakkının hiç tanınmamış olduğu anlamına gelmektedir.³³⁷ Yani, yasama kısıntısı nedeniyle, idari uyuşmazlıkların görevli ve yetkili bir idari yargı mercii önüne taşınabilme imkânının önüne geçildiği durumlarda mahkemeye erişim hakkının özüne zarar verilmiş olur.³³⁸ Yalnızca, mahkemeye başvuru imkânının yasalarla kapatılması yoluyla değil, mahkeme kararlarını etkisizleştiren veya anlamsız hale getiren yasal sınırlamalarla da mahkemeye erişim hakkı ihlal edilebilir.³³⁹ Zira, yukarıda da ifade edildiği üzere, mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilme anlamına gelmektedir.³⁴⁰ Dolayısıyla, burada, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının sağladığı ilk güvencenin, idari uyuşmazlıklar karşısında dava yolunun kapatılmaması veya etkisizleştirilmemesi, idari uyuşmazlıkların yargısal denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirecek idari yargı mercilerine yargı yolunun açık tutulması olduğunu söyleyebiliriz.³⁴¹

---

³³⁷ DOĞRU, Osman / NALBANT, Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi**, Avrupa Konseyi, Ankara, 2012, s. 620.

³³⁸ AİHM, Zubac/Hırvatistan, B. No: 40160/12, T. 05.04.2018, p. 98;

³³⁹ AYM, Özkan Şen, p. 52.

³⁴⁰ GÜNDAY, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 160-161.

³⁴¹ “Bireylere kamu makamları tarafından kamu gücü kullanılarak tesis edilen ve hukuki durumlarını etkileyen idari işlemlere karşı dava açma olanağının sağlanması da mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirilmesi gereken güvencelerden

Yargı yolunun açık tutulması hem ilk derecede hem de istinaf veya temyiz aşamasında gözetilmesi gereken bir güvence olabilir. Aslında, mahkemeye erişim hakkı istinafa ve temyize başvuru hakkını doğuran bir hak niteliğinde değildir. Bununla birlikte devletin kanun yolu imkânı tanıdığı uyuşmazlıklar için kanun yoluna başvuru imkânının sınırlandırıldığı durumların mahkemeye erişim hakkını da sınırlandırdığı kabul edilmektedir. Bu durumda, mahkemeye erişim hakkının, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Hakkında Kanun'un ilk derecede kesinleşmeyen, 45. maddesi ve 46. maddesi ile kanun yoluna başvuru imkânı tanıdığı idari uyuşmazlıklar bakımından istinaf ve temyiz aşamaları için de güvence sağladığı söylenebilir.

Yargı yolunun açık tutulacağına dair güvence, yargı bağımsızlığını tehlikeye düşürebilecek durumlarda, yargı yolunun kapatılmış olmasını haklı kılacak ağır nedenlerin bulunmasını gerektirmekte olup, böyle nedenler ileri sürülmediği takdirde mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği kabul edilmektedir.³⁴² Burada bahsedilen yargı denetimi dışında tutulmayı haklı kılacak nedenlerin bulunup bulunmadığına ilişkin testin, Eskelinen kriterlerine göre ikinci aşamada yapılan incelemeye benzediği düşünülebilir. Ancak, burada yapılan inceleme, kabul edilebilirlik incelemesinde kullanılan Eskelinen

---

biridir. Dolayısıyla bireyin hakkında gerçekleştirilen ve sonuçları itibarıyla hukuksal durumunu, başka bir ifadeyle menfaatini etkileyen bir idari işleme karşı dava açma ve bu işlemle ilgili uyuşmazlığın mahkeme önünde incelenmesi imkânından yoksun bırakılması mahkemeye erişim hakkına müdahale teşkil edebilir.” AYM, Solmaz Güntemur, B. No: 2018/12262, 3/12/2020, p. 46.

³⁴² AİHM, Bilgen/Türkiye, B. No: 1571/07, T. 09.06.2021, p. 96.

kriterlerinden farklı olarak, mahkemeye erişim hakkının güvenceleri ve sınırlandırma rejimi çerçevesinde yürütülmektedir.³⁴³

Yargı yolunun açık tutulması mahkemeye erişim için olduğu kadar idarenin yargısal denetiminin sağlanabilmesi için de adeta birinci koşuldur. İdari uyuşmazlıklar bakımından, yargı yolunun doğrudan ya da dolaylı olarak kapatılması Anayasanın idari eylem ve işlemlere karşı yargı yolunun açık tutulmasını emreden 125. maddesinin hükmüne de aykırılık teşkil etmektedir. Konuyla ilgili olarak, BİRİNCİ BÖLÜMDE yargı yolunu doğrudan kapatan yasal düzenlemelerin Danıştay ve Anayasa Mahkemesince hak arama özgürlüğüne ya da hukuk devleti ilkelerine aykırı bulunduğu dair tespitlere yer verilmişti. Böyle doğrudan ve açıkça idari yargı denetimini yasaklayan hükümler gibi idari tasarrufların yargısal denetimine imkân vermeyen durumları doğuracak düzenlemelerin ya da yargısal yorumların da ilke olarak Anayasanın 125. maddesi hükmünün yanı sıra mahkemeye erişim hakkının yargı yolunun açık tutulmasına dair güvencesine aykırılık teşkil ettiği kabul edilmelidir. Mesela, Anayasa Mahkemesinin 6/2/2018 tarihli ve 7083 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun'un, OHAL KHK'leri ile kapatılan kurum ve kuruluşlarca kapatılma işlemleri ile ilgili olarak tazminat talebinde bulunulamayacağına dair 6. maddesini³⁴⁴ iptal eden E. 2018/78-K. 2022/114

---

³⁴³ “...*Vilho Eskelinen testinin ikinci koşulunun karşılanmadığı yönündeki tespit, doğrudan, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği sonucunu doğurmamaktadır.*” AİHM, Oktay Alkan/Türkiye, B. No: 24492/21, T. 20.06.2023, p. 67.

³⁴⁴ *MADDE 6- (1) 20/7/2016 tarihli ve 2016/9064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ilan edilen olağanüstü hal kapsamında yürürlüğe konulan kanun hükmünde kararnameler çerçevesinde, terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara aidiyeti, iltisakı veya bunlarla irtibatı nedeniyle kapatılan kurum ve kuruluşlar tarafından, kapatma dolayısıyla hiçbir surette tazminat talebinde bulunulamaz.*”

sayılı ve 13.10.2022 tarihli kararında,³⁴⁵ madde kapsamında OHAL KHK'leri ile gerçekleştirilen tasarrufların idari davaya konu olabilecek idari işlem niteliğinde olmadıklarını, bu işlemlerden kaynaklı tazminat talepleri hakkında OHAL İnceleme Komisyonu'nun karar verme yetkisine de sahip olmadıkları neticesinde yargı yolunun kapatılması sonucunu doğuran söz konusu düzenlemenin mahkemeye erişim hakkının yanı sıra Anayasanın 125. maddesini de ihlal ettiğine hükmedilmiştir. Zira, idari uyuşmazlıklarda yargı yolunun açık tutulması yalnızca mahkemeye erişim hakkının bir unsuru değil, aynı zamanda, idarenin yargısal denetiminin sağlanması için Anayasa'nın 125. maddesi ile korunan bir değerdir. Bu nedenle yargı yolunu doğrudan veya dolaylı olarak kapatan düzenlemeler karşısında geçmişte Danıştay'ın, söz konusu düzenlemelerin mahkemeye erişim hakkına etkisini değerlendirmeye lüzum görmeden Anayasanın 125. maddesini etkin kılmaya çalışan yaklaşımına dair örneklere rastlanabilir. Mesela, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunca, bir yönetmeliğin iptali isteğiyle açılan davanın 02.08.1983 günlü ve 83/6920 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan tüzük ile yapılan değişikliklere ve ek maddelere yönelik kısmı, 2324 sayılı Kanununun 4. maddesine göre,³⁴⁶ Milli Güvenlik Konseyi kararlarında yer alan ya da yer alacak olan hükümlerle 12.09.1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptali isteminin ileri sürülemeyeceği gerekçesiyle incelenmeksizin reddedilmiş,³⁴⁷ bu yorum ise Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu tarafından yerinde bulunmamıştır. Danıştay İçtihadı

---

³⁴⁵ AYM, E. 2018/78, K. 2022/114, T. 13.10.2022, RG, 02.03.2023, S. 32120.

³⁴⁶ “Madde 4. Milli Güvenlik Konseyinin bildiri ve kararlarında yer alan ve yer alacak olan hükümlerle 12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi ileri sürülemez.”

³⁴⁷ Danıştay, İDDK, E. 1987/51, K. 1989/37, T. 21.4.1989.

Birleştirme Kurulu, Anayasanın mülga Geçici 15. maddesi³⁴⁸ ile Anayasaya aykırılığı iddia edilemeyecek tasarrufların yasama tasarrufları ile sınırlı olarak anlaşılması gerektiğini, aksi halde idari tasarrufları da kapsayacak şekilde algılanmasının Anayasanın 125. maddesine aykırılık teşkil edeceğini vurgulamıştır.³⁴⁹ Elbette, bu kararlarda açıkça mahkemeye erişim hakkından bahsedilmemiş olsa da, bu örneğin idari uyuşmazlıklar karşısında yargısal denetimden kaçınmama yönünden etkililik veya usul kurallarının hatalı yorumlanması yönünden yargı yolunun etkililiği anlamında mahkemeye erişim hakkı bakımından da değeri bulunmaktadır. Çünkü, yargı yolunun açık tutulmasının, tıpkı Anayasanın 125. maddesinin arkasındaki amaç gibi, hukuka bağlılığı yargı denetimiyle etkin kılan “*hukuk devleti ilkesi*” bakımından sahip olduğu büyük önemin doğal sonucu olarak, idari eylem ve işlemler karşısında kişilere tanınması gereken mahkemeye erişim hakkı, hukuk devleti ilkesinin bizatihi kendisini gerçekleştirmenin de aracı

---

³⁴⁸ “*GEÇİCİ MADDE 15 — 12 Eylül 1980 tarihinden, İlk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Millî Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev İfa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.*

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı İddia edilemez.”

³⁴⁹ Danıştay, İBK, E. 1990/1, K. 1991/1, T. 28.02.1991.

konumundadır.³⁵⁰ Dolayısıyla, mahkemeye erişim hakkının sağladığı yargı yolunun açık tutulmasına dair güvencenin, AİHS'nin 6. maddesinin yanı sıra, Anayasanın 2. Maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesi, anayasanın 125. ve 36. maddeleriyle güçlü bir korumaya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2. Yargı Yolunun Ulaşılabilir Olması

Yargı yolunun açık tutulması kadar önemli olan bir başka ihtiyacın da yargı yoluna erişimin mümkün olması ve mahkemeye erişim hakkının özüne dokunmayacak derecede güç olmamasıdır. Aksi halde, ulaşılamayan bir yargı yolunun açık olduğundan bahsetmenin bir anlamı olmayacağı gibi etkili bir yargı yolu olduğundan da bahsedilemeyecektir. Buradaki ilk önemli husus, bir idari davayı açabilmek için veya iddia ve savunmalarda bulunabilmek için yargı merciine fiziksel erişim imkânının sağlanması, engellenmemesidir. Bu hususta belki ilk akla gelen mahkeme binalarının idari dava açma imkânını kolaylaştıracak, erişimi zor olmayan yerlere konumlandırılması veya engelli rampaları, asansörler, işitme ve görme engelli bireyler için gerekli düzenlemeler gibi fiziksel erişilebilirliği kolaylaştıran imkânlara sahip kılınması olabilir. Ancak, mahkemelerin fiziksel olarak erişilebilir olup olmadığı, yalnızca, mahkeme binalarının coğrafi konumları itibariyle ulaşılabilirliği üzerinden değil, bir bütün olarak hukuk sisteminin mahkemeye erişimi kolaylaştıracak düzenlemeleri ve teknolojik yolların da göz önüne alınmasıyla değerlendirilebilir. Mesela, Danıştay binasının Kızılay gibi Ankara'nın oldukça merkezi bir semtinden, ulaşım bakımından oldukça uzak bir başka semtine taşınması tek başına mahkemeye fiziksel erişimin zorlaştırıldığını ifade etmeye yetmemektedir. Zira, idari dava açma imkânı bakımından, Ulusal Yargı Ağı

---

³⁵⁰ Bkz. AYM, E. 2014/149, K. 2014/151, T. 02.10.2014, RG, 01.01.2015, S. 29223.

Projesi (UYAP), Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) gibi kolaylaştırıcı teknolojik imkânların da kullanıma açılması, idari yargıda yazılı yargılama usulünün geçerli olması, dilekçelerin ulaştırılabilmesinde alternatif yolların mümkün olması gibi bir bütün olarak fiziksel zorlukları bertaraf eden etkenlerden bahsedebilmek mümkündür. Ancak, bahsedilen ulaşılabilir olma kriteri ile kastedilen yalnızca fiziksel bir erişimi kapsamamaktadır. Bunun yanı sıra, mahkemeye erişim için sağlanan olanaklar, izlenmesi gereken hukuksal prosedürler, başvuru için gerekli olan bilgiler, dava açma süreleri ve şekli ile ilgili bilgilendirilme hakkının da, ulaşılabilir olma bakımından değeri büyüktür. Üstelik, bilgilendirilme hakkı, Danıştay’ın da vurguladığı gibi mahkemeye erişim hakkının tanınmasının ötesinde etkin olarak kullanılabilmesini sağlayan araçların başında gelmektedir.³⁵¹ Bahsedilen bilgilendirilme hakkının sadece usul kuralları ile sınırlı anlaşılması, bir uyuşmazlığın idari yargı mercileri önüne taşınması sürecinde uyuşmazlığın esasına ilişkin ihtiyaç olunan bilgileri de kapsayacak biçimde anlaşılması gerekmektedir. Çünkü, uyuşmazlığın esasına ilişkin bilgi eksikliğinin mahkemeye erişim hakkı bakımından sorun oluşturacağı aşıkardır. Mesela, ÖSYM’nin uyguladığı bir sınavda sorulacak soruların yalnızca %20’sinin yayımlanmasına ilişkin kararın iptal istemi incelenirken, kararın mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği ve “*hukuki açıklık, şeffaflık*” ilkesine aykırılık teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.³⁵² Çünkü, sınava girenlerin

---

³⁵¹ “*Hak arama hürriyetinin tam olarak hayata geçirilebilmesi için mahkemeye erişim hakkının tanınması yeterli olmamakta, ayrıca tarafların bu hakkın etkin kullanımını sağlayan vasıtalarla donatılması zorunluluk arz etmekte, bu vasıtaların başında ise bilgilendirilme hakkı gelmektedir.*” Danıştay, İDDK, E. 2022/713, K. 2022/3947, T. 22.12.2022 (LexHBS).

³⁵² 2014 YGS’de sorulacak soruların %20’sinin yayımlanmasına ilişkin ÖSYM Yönetim Kurulunun 12.03.2014 gün ve 7 sayılı kararını iptal ederken Danıştay 8. Dairesince, “*davalı idarece hukuki güvenlik, açıklık ve şeffaflık ilkelerine aykırı olarak tesis edilen ve 2014 YGS’de sorulacak soruların belli bir kısmının yayımlanmaması niteliğinde*

dava açmak isteyip istemediği, dava açmak isteyenlerin sunabileceği iddia ve savunmalarla ilgili olarak ihtiyaç duydukları verilere ulaşmanın, bir idari kararlar engellenmesi söz konusudur.

İdari uyuşmazlıklar için iddia ve savunmaların mahkemelere ulaştırılabilmesini içeren her türlü olanağın taraflara sağlanmasının da yargı yolunun ulaşılabilir olması bakımından bir değer taşıdığı düşünülebilir. Mesela, idare mahkemesinde dava açmak üzere asliye hukuk mahkemesine sunulan dava dilekçesinin harç ve posta gideri eksikliği nedeniyle kayda alınmaması,³⁵³ davacının iddia ve savunmalarını bir mahkeme önüne taşıyabilmesine engel olmakla mahkemeye erişim hakkını ihlal eden bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında, yargılama giderlerinin, dava yoluna erişime engel olmayacak düzeyde olması, adli yardım gibi müesseselere erişimi kolaylaştıracak imkânlar oluşturulması da yine bu bağlamda incelenebilir. Yargılamada tarafların aleyhine mahkeme masraflarının hükmedilmesine dair düzenlemeler sınırlandırma rejimine aykırılık teşkil etmiyorsa mahkemeye erişim hakkı anlamında bir problem bulunmamaktadır. Fakat, sınırlandırma rejimine uymayan çok yüksek yargılama giderleri ve veya hüküm sonucuna göre para cezalarına hükmedilmesi mahkemeye erişim hakkının özünü zedelediği³⁵⁴ gibi ulaşılabilirlik yönünden de problem yaratmaktadır. Ancak, mahkemeye erişim hakkının AİHS'ye taraf devletlerin adli yardım sistemi kurmalarını ve

---

bulunan dava konusu işlemin, ülkemizin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan ve 'hukuk devleti'nin vazgeçilmez ilkelerinden olan 'hak arama özgürlüğü', 'adil yargılanma hakkı' ve 'mahkemeye başvuru hakkı'nı doğrudan veya dolaylı olarak ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.' Danıştay, 8. D., E. 2014/8893, K. 2015/3715, T. 30.04.2015 (KİBB).

³⁵³ Danıştay, İDDK, E. 2015/3847, K. 2015/3655, T. 21.10.2015.

³⁵⁴ AYM, E. 2012/54, K. 2011/42, K.T. 20/10/2011; Benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. AİHM, *Kreuz/Polonya*, p. 62–67; AİHM, *Toyaksi ve Diğerleri/Türkiye*, B. No. 43569/08, 20.10.2010, p. 1.

her uyuşmazlık için adli yardımın sağlanmasını içeren bir yönü de bulunmamaktadır.³⁵⁵ Bununla birlikte, her somut olayda adli yardımdan mahrum kalmanın etkili savunma haklarını ve adil yargılanma hakkını zedeleyeceği durumlarda adli yardım taleplerinin karşılanmamasının mahkemeye erişim hakkını ihlal edeceği kabul edilmektedir.³⁵⁶ Denilebilir ki, yargı mercilerince, adli yardım talepleri karara bağlanmadan, eksik harç ve posta gideri nedeniyle kanun yolu isteminde bulunulmamış sayılmasına karar verilmemeli,³⁵⁷ ancak yapılan incelemede adli yardım talebine ilişkin şartların oluşmadığı görülür ise adli yardım talebinin kabul edilmemesi mahkemeye erişim hakkına aykırı olarak yorumlanmamalıdır.³⁵⁸

Mahkemeye erişim hakkını sınırlandıran kuralların ve içtihat hukukunun, açık, erişilebilir ve öngörülebilir olması, yargı yolunun ulaşılabilir olmasının bir başka yönünü teşkil etmektedir.³⁵⁹ Belirtmek gerekir ki, buradaki mevzuu izah ederken, kanunla getirilen sınırlandırma örneklerinden de faydalanılabileceği düşünülmüş olsa da, bu konuya ilişkin verilecek bilgilerin, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması konusunda yapılacak değerlendirmelere ilişkin görülmesi nedeniyle kanunla getirilen sınırlandırma örneklerine bu başlık altında yer verilmemiş, onun yerine, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması ana başlığı altında sunulmuştur.

2.1.3. Yargı Yolunun Etkili Olması

Mahkemeye erişim hakkı kapsamında, yargı yolu olanağından anlaşılması gerekenin, mahkemeye başvuru konusunda etkili bir sistemin var olmasını ve dava açmak

---

³⁵⁵ AİHM, *Airey/Ireland*, p. 26.

³⁵⁶ AİHM, *McVicar/Birleşik Krallık*, p. 49-51.

³⁵⁷ Örneğin, Danıştay, 2. D., E. 2021/17256, K. 2021/2428, T. 7.7.2021.

³⁵⁸ Örneğin, Danıştay, 5. D., E. 2018/3752, K. 2020/4158, T. 07.10.2020.

³⁵⁹ AİHM, *Çela/Arnavutluk*, B. No: 73274/17, T. 29.11.2022, p. 28.

isteyen kişilerin mahkemeye ulaşmada, belirsizliklerden uzak olan *de facto* ve *de jure* açık, pratik ve yeterli fırsatlara sahip olmasını da içerdiğini söyleyebiliriz.³⁶⁰ Bu gerekliliğin mahkemeye erişim hakkının, etkili başvuru hakkı ile olan ilişkisinden de kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü, etkili başvuru hakkının, iddiaların incelenebileceği erişilebilir, etkili ve ihlalin ortaya çıkmasına engel olabilecek veya ihlali sonlandırabilecek veyahut sonuçlarını ortadan kaldırabilecek idari ve yargısal yollara başvuruda bulunabilmeyi güvence altına almaktadır.³⁶¹ Dolayısıyla, gerek AİHS'nin 13. maddesi gerekse Anayasanın 40. maddesine göre etkili başvuru hakkının sağladığı güvencelerin etkili bir yargı yolu ile ilgili olarak mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde de gözetilmesi gerekir.

Ancak, idari uyuşmazlıklar karşısında bu kriterleri yargı yolunun varlığı durumunda da mahkemeye erişim hakkının tamamıyla güvence altına alınmış olduğundan bahsedilemez. Zira bu yargı yolunun pratik anlamda da etkili olması gerektiği açıktır. Burada Türk İdari Yargı Teşkilatının durumuna kısaca değinmek gerekir. Çünkü, kuruluş, görev ve yetkileri ile ilk bakışta etkililik hususunda sorunlu görünmeyen idari yargı yolu imkânının uygulamada etkisizleşerek mahkemeye erişim hakkı ihlallerine yol açtığı bilinmektedir. Bu duruma neden olan, kuralların, hukuk güvenliği ve adaletin iyi yönetimi amaçlarına hizmet etmek yerine, uyuşmazlıkların idari yargı mercileri tarafından karara bağlanmasını önleyici “bariyerler” oluşturabilmesi ve bu suretle mahkemeye erişim hakkını ihlal etmesi³⁶² olabileceği gibi kuraldan ziyade kuralın yargı mercilerince yorumlanması meselesi de olabilir. Bu şekilde önüne gelen uyuşmazlıkları incelemeyi hukuksal gerekçelere dayanmadan reddeden idari yargı mercilerinin etkili bir

---

³⁶⁰ AYM, Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2012/855, 26/6/2014, p. 34.

³⁶¹ AYM, E. 2019/102, K. 2019/99, T. 25.12.2019, RG, 15.04.2020, S. 31100, p. 17.

³⁶² AİHM, Eşim/Türkiye, B. No: 59601/09, T. 17.09.2013, p. 21.

çözüm yolu olma niteliğini yitirmesi durumunda, diğer bir deyişle, yargı kısıntısı durumunda mahkemeye erişim hakkının ihlali söz konusudur. Mesela, meslekten çıkarılmasına dayanak teşkil eden soruşturma dosyasının talebinin HSK Genel Sekreterliği tarafından reddine ilişkin işleme açılan iptal davasının, yargı yolunun kapalı olmasından bahisle incelenmeksizin reddedilmesi, mahkemeye erişim hakkını ihlal etmektedir.³⁶³ Buna benzer olarak, ceza infaz kurumuna nakil işlemine karşı açılacak davalar gibi idari yargının görev alanına giren bir uyuşmazlığın, hatalı nitelendirilmesi nedeniyle idari yargı mercileri tarafından esasa girilmeden reddedilmesi durumunda, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği değerlendirilmiştir.³⁶⁴ Başka bir örnekte ise, Adalet Bakanlığı'nın soruşturma ve kovuşturma izni vermemesi işlemine³⁶⁵ karşı açılan davada, söz konusu işlemi “*idari işlem*” niteliğinde görmeyerek davayı reddeden idare mahkemesi kararını bozan Danıştay kararın gerekçesinde, dava konusu işlemin idari işlemin bütün unsurlarını taşıdığı, davanın reddi sonucunda uyuşmazlık karşısında gidilecek başka bir yargı yolu bulunmadığı, kamu gücünü kullanan güçlü idare karşısında kişilerinsahip olduğu en önemli imkân olan etkili yargısal denetimden mahrum kalmamalarının hukuk devleti ilkesi ile yakından ilgili olan Anayasanın 36. maddesi ile Anayasanın 125. maddesinin gereği olduğu gibi önemli tespitlerde bulunmuştur.³⁶⁶

---

³⁶³ AYM, E.K., B. No: 2019/15656, 22/11/2022, p. 49-51. Benzer kararlar için bkz. AYM, Seyfullah Çakmak, B. No: 2018/14529, 15/12/2020, p. 51; AYM, Kasım İlimoğlu (3), B. No: 2018/17191, 24/2/2021, p. 55.

³⁶⁴ Bu kararda Anayasa Mahkemesi, Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarına göre idari yargının görevli olduğu tespitine dayanarak yorum geliştirmiştir. AYM, Aydın Akgül, B. No: 2019/22397, 29/6/2022, p. 59.

³⁶⁵ Avukatların yargılanması için soruşturma ve kovuşturma izni verilmesi veya verilmemesinin farklı fonksiyonlara ilişkin doğurduğu sonuçlarla ilgili olarak bkz. ULUSOY, *Türk İdare Hukuku*, s. 49.

³⁶⁶ Danıştay, 5. D., E. 2005/4897, K. 2006/666, T. 21.02.2006 (**KİBB**); Benzer kararlar için bkz. Danıştay, 4. D., E. 2006/1584, K. 2006/3420, T. 13.06.2006 (**KİBB**);

2.1.3.1. Usul Kurallarının Makul Sınırlamalar İçermesi

Usul kurallarının mahkemeye erişim hakkının ihlaline neden olmayacak şekilde uygulanabilmeye elverişli düzenlemeler içermesi gerekir. Mesela, yargılama giderlerinin çok yüksek olması, dava açmak isteyenleri sırf bu yönüyle caydırıcı nitelikte olabilir veya dava açma sürelerinin çok kısa olması teorik olarak var olan bir imkânın, pratikte fayda sağlamaya elverişli olmaması nedeniyle mahkemeye erişim hakkına aykırılık oluşturabilir.

Sürelerin kısa veya uzun olup olmadığının değerlendirilmesinde uyumsuzluğun türü, karmaşıklığı ve uyumsuzluğa ilişkin verileri elde etme zorluğu gibi bazı özel durumların göz önünde tutulması gerekir.³⁶⁷ Buna göre, mahkemeye erişim hakkının ihlal edilip edilmediğinin tespit edilmesinde, dava açmaya, cevap vermeye, kanun yoluna başvuruya vb. ilişkin sürelerin davaya başvuru, temyize başvuru, cevap vb. dilekçelerinin hazırlanmasını ve eklerinin temin edilmesini imkânsız kılmayacak veya aşırı zorlaştırmayacak ölçüde kısa olup olmadığı değerlendirilmelidir.³⁶⁸

Yargılama giderleri ve adli yardım konusuna yargı yolunun ulaşılabilir olmasının mahiyetinin açıklanmasında kısaca değinilmişti. Bu konuya ilişkin düzenlemeler aynı zamanda getirilen sınırlamaların uygunluğu bakımından yargı yolunun etkililiği ile ilgili de sonuçlar doğurmaktadır. Objektif olarak yargı yolunu oldukça güçleştiren düzenlemelerin mahkemeye erişim hakkını fiiliyatta ortadan kaldıran bir yönü olduğu

---

Danıştay, 5. D., E. 2005/5354, K. 2006/3391, T. 13.06.2006 (**KİBB**); Danıştay, 5. D., E. 2005/3237, K. 2006/3457, T. 13.06.2006 (**KİBB**); Danıştay, 5. D., E. 2006/8525, K. 2007/2123, T. 04.05.2007 (**KİBB**).

³⁶⁷ Benzer başka bir değerlendirmeye göre “*dava konusu işlemin özellikleri ve davada ileri sürülecek hususlar*” göz önüne alınabilir. YILMAZ ÖZEL, *op. cit.*, s. 223.

³⁶⁸ AYM, E. 2014/146, K. 2015/31, T. 19.03.2015, RG, 13.06.2015, S. 29385.

düşünülebilir. Mesela, Avukatlık Asgari Ücret Tarifesinde nispi vekalet ücreti hesabı bulunmakla birlikte, kısmen kabul edilen davalar için herhangi özel bir düzenlemenin de bulunmuyor olması nedeniyle kaybedilen miktar üzerinden davalı lehine nispi vekalet ücretine hükmedildiğinde davacıların aldığı tazminatı anlamsız kılacak bir durum oluşturabilmektedir. Bir bireysel başvuru kararında, davacı lehine hükmedilen tazminatın 4'te 3'üne tekabül eden miktarda davalı idare lehine vekalet ücretine hükmedilmiş olması mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir.³⁶⁹ Dolayısıyla, söz konusu tarifedeki eksik düzenleme nedeniyle oluşan ve ihlale sebebiyet veren objektif durum karşısında makul düzenlemelere olan ihtiyaç ortadadır. İdari yargı mercileri ise mahkemeye erişim hakkı lehine çözüm olarak tarifenin ihmal edilmesine, davalı lehine hükmedilen nispi vekalet ücretinin davacı taraf lehine hükmedilen nispi vekalet ücretini geçmeyecek miktarda olmasına yönelik karar vermektedir.³⁷⁰ Ancak, objektif ölçünün dışında da subjektif olarak mahkemeye erişim hakkının ihlali sonucunu doğuracak durumlar olabilir. Mesela, yargılama giderlerinin davacının alım gücünün üzerinde belirlenmiş olmasına rağmen adli yardım taleplerinin kabul edilmemiş olması durumunda mahkemeye erişim hakkının ihlali söz konusu olabilir. Böyle bir durumda, mahkemeye erişim hakkının adli yardım sağlanmasını içeren bir güvence sağladığı akla gelebilir. Ancak, altını çizmek gerekir ki, davacının mali durumu bakımından ve iddialarla bağlantılı bir ödeme talep edilmesi suretiyle getirilen sınırlamaların, mahkemeye erişim hakkını ihlal eden bir yanı bulunmayacağı kabul edilmiştir.³⁷¹ Bununla birlikte yapılan sınırlamanın, davanın hangi aşamasında uygulandığına bakılarak ve davacının ödeme gücünü de içerecek şekilde özel durumlar ışığında, talep edilen yargılama gideri

---

³⁶⁹ AYM, *Özkan Şen*, p. 66-67.

³⁷⁰ Bkz. Danıştay, İDDK, E. 2020/2011, K. 2020/2888, T. 3.12.2020.

³⁷¹ AİHM, *Kreuz/Polonya*, p. 60.

değerlendirilerek mahkemeye erişim hakkının ihlal edilip edilmediğine karar verilir.³⁷² Örneğin, davanın henüz başında davacıdan aşırı bir ödeme talep edilmesinin, davasından vazgeçmesine neden olması dolayısıyla, mahkemeye erişim hakkının özüne dokunan, orantısız bir müdahale olduğuna karar verilmiştir.³⁷³

Adli yardım taleplerinin karşılanmasının mahkemeye erişim hakkının bir güvencesi olarak sayılıp sayılamayacağına değerlendirilmesinde de öznel bazı kriterlerden yararlanılmaktadır. Çünkü, mahkemeye erişim hakkı, idari davalar için de her uyuşmazlık nezdinde adli yardım taleplerinin kabul edilmesini gerektirmez.³⁷⁴ Adil bir yargılama bakımından adli yardımın gerekli olup olmadığına ilişkin değerlendirmelerde, idari yargı mercilerinin, her davanın özel olayları ve şartları yanı sıra davacının tehlikede olan çıkarının önemini, ilgili yasa ve usullerin karmaşıklığını ve davacının kendini etkin bir şekilde temsil etme kapasitesini gözetmesi gerekir.³⁷⁵ Bu değerlendirmeler ışığında adli yardım taleplerinin kabulü, davacının mali durumuna ve davadaki başarı şansına bağlanabilir.³⁷⁶ Örneğin, avukat yardımı alan davacıya adli yardım verilmeyeceğine dair en üst idari yargı merci içtihadına göre aylık asgari ücret tutarının dört katını aşkın mahkeme masrafları istenen başvuruçuların avukata vekalet vermiş olmalarının tek başına mahkeme masraflarını ödemeye yeter gücü olduğuna gösterge sayılamayacağı gerekçesiyle, adli yardım talepleri reddedilen başvuruçuların

---

³⁷² Ibid.

³⁷³ Bu sonuca varmadan hemen öncesinde AİHM, demokratik bir toplumda mahkemeye erişim hakkının önemini de gözettiğini ve olayı bütünüyle ele aldığını belirterek, ulusal yargı merciinin yaptığı yargılamada, devletlerin yargılama giderlerini talep etme çıkarı ile kişilerin iddialarını mahkeme önünde savunma çıkarı arasında uygun bir denge sağlanması hususunda hatalı karar verdiğini saptamıştır. AİHM, *Kreuz/Polonya*, p. 66.

³⁷⁴ AİHM, *Airey/İrlanda*, p. 26.

³⁷⁵ AİHM, Serap Demirci/Türkiye, B. No: 316/07, T. 10.01.2012, p. 25.

³⁷⁶ AİHM, Steel Morris/Birleşik Krallık, B. No: 68416/01, T. 15.02.2005, p. 62.

mahkemeye erişim hakkına orantısız müdahale edildiği saptanmıştır.³⁷⁷ Mahkemelerin adli yardım taleplerine ilişkin titiz bir inceleme yaptıklarını gösteren doyurucu gerekçe sunmaları da beklenmektedir.³⁷⁸ Ek olarak, adli yardım sisteminin de bireyleri keyfi uygulamalar karşısında koruyacak biçimde olmamasının başlı başına mahkemeye erişim hakkına aykırılık teşkil ettiği de belirtilmelidir.³⁷⁹ Ancak, kurulan adli yardım sistemi içerisinde, adli yardım kapsamında sağlanan avukatın fiillerinden kaynaklı olarak yargılama sürecinde yaşanan başarı veya başarısızlıklar mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde incelenmez.³⁸⁰ Bununla birlikte, avukatların adli yardımı sağlama hususundaki görevlerini ihmal etmesi veyahut başka sebeplerle bu görevlerini sürdüremeyecek olması gibi durumlarda, gerekli bildirimlerin iletilmesine rağmen ilgili makamlarca yeni avukat görevlendirilmesi gibi çözüme yönelik girişimlerin yapılmadığı durumlarda da etkili bir adli yardımının sağlanamaması suretiyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği kabul edilmelidir.³⁸¹

Yargılama giderlerinin makul olmasına olan ihtiyacın benzeri, tamamen dayanaksız başvurular için getirilen para cezaları için de geçerlidir. Devletlerin, mahkemelerin aşırı iş yüküyle meşguliyetinin önüne geçmek ve adaletin iyi yönetimini sağlamak amaçlarıyla, tamamen dayanaktan yoksun olan başvurulara para cezası

---

³⁷⁷ AİHM, Mehmet ve Yiğit/Türkiye, B. No: 52658/99, T. 17.07.2007, p. 37-39.

³⁷⁸ AİHM, Tabor/Polonya, B. No: 12825/02, T. 27.06.2006, p. 45-46.

³⁷⁹ AİHM, Gnahoré/Fransa, B. No: 40031/98, T. 19.09.2000, p. 41; Türkiye’de adli yardım sisteminin bireyleri keyfilikten koruyacak somut güvenceler sağlamadığı gerekçesiyle AİHS’in 6/1 maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mesela, bkz. AİHM, Bakan/Türkiye; AİHM, Eyüp Kaya/Türkiye, B. No: 17582/04, T. 23.09.2008; AİHM, Kaba/Türkiye, B. No: 1236/05, T. 01.03.2011.

³⁸⁰ Avukatın fiillerinden kaynaklı olarak devletin sorumlu olmayacağına dair bkz. AİHM, Staroszczyk/Polonya, B. No: 59519/00, T. 22.03.2007, p. 133.

³⁸¹ AİHM, Bertuzzi/Fransa, B. No: 36378/97, T. 13.02.2003, p. 30.

öngörmesinde, ilke olarak mahkemeye erişim hakkına aykırılık söz konusu olmaz. Ancak, mahkemeye erişim hakkı, hükmedilen para cezasının davacılara önemli bir mali yük olabilecek düzeyde olmasına ve dava yoluna gitme bakımından caydırıcı bir etki yaratmasına karşı güvence oluşturur.³⁸² Her ne kadar, idari davalar sonucunda mesnetsiz başvurular için bir para cezası verilmesine dair bir uygulama bulunmuyor olsa da, bu konunun burada ifade edilmesi, mahkemeye erişim hakkının davacılara getirilen finansal yükler konusunda ne kadar hassas olduğunun başka bir yönüyle gösterilmek istenmesi nedeniyle.

2.1.3.2. Usul Kurallarının Hatalı veya Aşırı Şekilci Yorumlanmaması

Bu başlık altında sunulan bilgiler, yargı mercilerinin mahkemeye erişim hakkı ile ilişkili yargılama usulü kurallarını yorumlarken, adil yargılanma hakkı ihlaline yol açmamak için dikkat almaları gereken bazı esasları içermektedir. Mesela, hukuk kurallarının hatalı yorumu veya aşırı şekilci yorumu mahkemeye erişim hakkını ihlal edeceği için usul kurallarının bu şekilde yorumlanmasından kaçınılması gerekir. Bunun dışında, yargı mercilerince, özellikle ilk inceleme konuları bakımından, hukuk kurallarının yorumlanmasında, özel mevzuatın dışında, idare hukukunun genel hükümlerinin de gözetilmesi gerektiği kabul edilmekte olup, aksi durumda da mahkemeye erişim hakkının ihlalinin söz konusu olacağı değerlendirilmektedir. Örneğin, 5233 sayılı Kanun kapsamında yer almayan manevi tazminat istemlerinin, idare hukukunun genel hükümlerine dayanılarak yapılması durumunda, mahkemece söz

---

³⁸² AİHM, Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş./Türkiye, B. No: 20577/05, T. 22.10.2013, p. 27-34.

konusu genel hükümler nezdinde bir inceleme yapılmaması nedeniyle başvuruçuların mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.³⁸³

Hukuk kurallarının hatalı yorumlanması da mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir. İdari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkı bakımından önemli bir müessese olan davaya katılmaya ilişkin mevcut hükümler yerine HMK hükümlerine göre karar verilmesi, hukuk kurallarının hatalı yorumuna bir örnek olarak gösterilebilir. Çünkü, mahkemeye erişim hakkı, sunduğu bir güvence de, davanın sonucundan etkilenecek olan üçüncü kişilerin menfaatlerinin korunması amacıyla, iddia ve savunmalarını sunma ve davaya katılma olanağından faydalandırılmasını içerir.³⁸⁴

Mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde, davanın ihbarı, İYUK m.31'e göre idare mahkemelerince re'sen yapılmalıdır. Aksi halde, mahkemeye erişim hakkının ihlali söz konusu olmaktadır. Mesela, başvuruçunun, sonucu kendisini etkileyecek bir davadan, haberi olmadığı için söz konusu davaya ancak temyiz aşamasında müdahil olabilmesi, fakat, bu aşamada bile iddia ve savunmalarını dile getirme şansı bulamaması durumunda, mahkemenin davayı re'sen ihbar yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle, başvuruçunun mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği kabul edilmiştir.³⁸⁵ Davaya müdahale talebi kabul edildikten sonra da, kritik olan, hangi aşamada davaya müdahale edildiği değil, sonuca etkili iddia ve savunmaların veya sunulan delillerin, yargılama içerisinde değerlendirilebilecek olmasıdır. Zira, temyiz aşamasında davaya müdahale edilerek, maddi vakıalara ilişkin incelenmesi gereken bilgiler sunulması durumunda bu bilgilerin değerlendirilmesi, mahkemeye erişim hakkını ihlal edecek nitelikte

---

³⁸³ AYM, *Özden Sayar ve Deren Dilara Sayar*, p. 75.

³⁸⁴ AYM, Cengiz İnş. San. ve Tic. A.Ş. ve Mirax Tur. İnş. Tic. A.Ş. [GK], B. No: 2015/7846, 26/6/2019, p. 34.

³⁸⁵ AİHM, Minisbüşçüler Odası/Türkiye, B. No: 44088/04, T. 09.12.2008, p. 26-28.

görülebilecek iken, bu bilgilerin davaya müdahaleden önce yargılamanın önceki aşamalarında zaten değerlendirilmiş olması durumunda mahkemeye erişim hakkının ihlalden söz edilmeyecektir.³⁸⁶

Mahkemeye erişim hakkına yapılan sınırlamaların orantısız sayılmaması ve mahkemeye erişim hakkının etkili olabilmesi için yalnızca uygun hukuki düzenlemelerin varlığı değil, aynı zamanda yargı mercilerinin bu düzenlemeleri aşırı şekilci bir biçimde yorumlamaktan kaçınmaları da gerekir.³⁸⁷ Buna karşın, bu yorumun usul kurallarını anlamsız hale getirecek ölçüde esnek olmaması da gereklidir.³⁸⁸ Yargı mercilerince usul kurallarının aşırı katı yorumlanması, özellikle davaların kabul edilebilirlik koşullarının yargı mercilerince değerlendirilmesi durumlarında karşımıza çıkabilmektedir. İdari yargılama hukukunda ilk inceleme konuları üzerinden yürütülen bu değerlendirme olumlu sonuçlandırılmadığında duruma göre dilekçe ret veya dava ret kararı verilmekte olup, bu aşamada dosya tekemmül ettirilmemekte ve esas hakkında karar verilememektedir.³⁸⁹ Bu durum, tıpkı yargı kısıntısı gibi aslında karar hakkı ile ilgili olsa da ulaşılabilirlik kriterinin sağlanamaması yönüyle de problemlidir. Ayrıca, yargı mercilerince bu yönde yapılan ihlallerin istikrar kazanması durumunda, başarı şansı sunmama yönüyle de etkili bir idari yargı mercii olabilme hususunda sorunlu bir görünüm arz edebilir. Dolayısıyla, yargı mercilerinin, özellikle İYUK m.14/3'de yer alan ilk inceleme konularına ilişkin yaptıkları incelemelerde, aşırı şekilci yorum yapmaktan kaçınmaları esastır. Aksi halde, mahkemeye erişim hakkının ihlali söz konusu olacaktır.

---

³⁸⁶ AYM, Yusuf Bilin, B. No: 2014/14498, 26/12/2017, p. 62.

³⁸⁷ AİHM, Mesutoğlu/Türkiye, B. No: 36533/04, T. 14.10.2008, p. 26-27.

³⁸⁸ AİHM, Walchli/Fransa, B. No: 35787/03, T. 26.07.2007, p. 29.

³⁸⁹ ULUSOY, *Türk İdare Hukuku*, s. 819.

Mahkemeye erişim hakkına ilişkin kuralların aşırı şekilci ve usul kurallarını ortadan kaldıracak derece gevşek/esnek yorumlanmaması³⁹⁰ ile belirtilen ölçünün mahiyetinin daha iyi anlaşılabilmesi amacı ve mahkemeye erişim hakkı ihlallerine ilişkin tespitlerin hatırı sayılır kısmının yargının usul kurallarına dair yorumuna ilişkin olması nedeniyle, ilk inceleme konuları bakımından bazı örnekler ışığında aşırı şekilci ve esnek olmaktan ne anlaşıldığına ilişkin bilgiler ayrı başlık altında sunulmuştur.

2.1.3.2.1. Aşırı Şekilci ve Esnek Olmama

Usul kurallarının “*aşırı şekilci yorumu*” ifadesinden, usul kurallarının olağan şekilci yorumundan, tamamen şekilci bir noktaya doğru sapan bir yorum değil, davanın özelliklerinin gözetilerek ve yorum yöntemleri kullanılarak, usul kurallarının, mahkemeye erişim hakkı lehine olabildiğince esnek yorumlanması yerine olduğu gibi uygulanması anlaşılmalıdır. Sözü edilen esnek yorumlama ise, kanun hükümlerinin değişen durumlara uyarlanabilmesine duyulan ihtiyaç nedeniyle, kanunların açıklığının doğurabileceği aşırı katılığın yargı mercilerince bir ölçüde yumuşatılması olarak ifade edilebilir.³⁹¹

Usul kurallarına yönelik yapılacak bir yorumun aşırı esnek, makul veya aşırı katı olup olmadığına ilişkin değerlendirmenin merkezinde adaletin iyi yönetimi ve hukuk güvenliği ilkelerinin yer aldığı düşünülmektedir.³⁹² Mesela, elektronik ortamda başvuruyu öngören kanun hükümlerinin davacı üzerinde oluşturduğu külfetler gözetilmeden yapılan değerlendirmelerle davanın esasına girilmediği durumda, hukuk

---

³⁹⁰ AİHM, Hasan Tunç ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 19074/05, T. 31.01.2017, p. 32-33

³⁹¹ AYM, Kamil Koç, B. No: 2012/660, 7/11/2013, p. 71.

³⁹² AİHM, *Zubac/Hırvatistan*, p. 98.

güvenliği ve adaletin iyi yönetimi ilkeleri için gerekli olmayan bu uygulamaların aşırı şekilci olduğu değerlendirilmiştir.³⁹³ Başka bir örnekte ise, dava açmak için idari yargı merciine aynı ilde bulunan Asliye Hukuk Mahkemesi aracılığıyla gönderilen dilekçelerin, Asliye Hukuk Mahkemesince kayda alındığı tarih yerine, bu dilekçenin İdare Mahkemesi kayıtlarına girdiği tarihin³⁹⁴ esas alınması nedeniyle davanın süre aşımı gerekçesiyle reddedilmesinin aşırı şekilci bir yorum³⁹⁵ olduğu ve mahkemeye erişim hakkının ihlaline sebebiyet verdiği sonucuna varılmıştır.³⁹⁶

---

³⁹³ AİHM, Xavier Lucas/Fransa, B. No: 15567/20, T. 09.06.2022, p. 57.

³⁹⁴ Davanın açıldığı tarihte, İYUK'un dilekçelerin verileceği yerleri düzenleyen 4. maddesi, şu şekildedir: *“Dilekçeler ve savunmalar ile davalara ilişkin her türlü evrak, Danıştay veya ait olduğu mahkeme başkanlıklarına veya bunlara gönderilmek üzere idare veya vergi mahkemesi başkanlıklarına, idare veya vergi mahkemesi bulunmayan yerlerde asliye hukuk hakimliklerine veya yabancı memleketlerde Türk konsolosluklarına verilebilir.”* 2012 yılında bu hüküm idare veya vergi mahkemesi bulunmayan yerlerde büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde kalıp kalmadığına bakılmaksızın asliye hukuk hakimliklerine dava dilekçesinin verilebileceği yönünde değiştirilmiş olup, davaya ilişkin temyiz ve karar düzeltme incelemeleri bu tarihten sonra yapılmış, ancak, bu yasa değişikliği davacı lehine uygulanmamıştır. Yani, bu olay bazında aslında şekilci yorumdan ziyade usul kurallarının hatalı yorumu söz konusudur.

³⁹⁵ AİHM, Eşim/Türkiye, p. 21; AİHM, Walchli/Fransa, p. 29.

³⁹⁶ *“Dava dilekçelerinin asliye hukuk mahkemesi tarafından gönderilmesi ile idare mahkemesinde doğrudan dava açılması arasında, davanın görevli ve yetkili bir mahkemede görülmesini sağlama amacı bağlamında bir fark bulunmadığı gözetildiğinde, derece mahkemesinin ilgililerin idari yargıya erişimini kolaylaştırması gerekirken olay tarihinde öngörülebilir bir nitelik taşımayan 2577 sayılı Kanun'un 4. maddesine ilişkin katı yorumuyla, altı senelik bir süre sonunda davasının esastan karara bağlanması beklentisi içinde olan davacıyı mahkemeye erişim hakkından yoksun bıraktığı anlaşılmaktadır.”* AYM, Saniye Çolakoğlu, B. No: 2014/5702, 12/7/2016, p. 33.

Dava açmaya ilişkin usul kuralları gerek mevzuat gerekse içtihat hukuku nedeniyle birden fazla ihtimal dahilinde yorumlanabiliyorsa, idari yargı mercileri tarafından dava açmayı engelleyecek olan yorumun tercih edilmesi aşırı şekilci bir yorumlama sayılacaktır.³⁹⁷ Mesela, iptal davalarında sürelerin, usulüne uygun yazılı bildirim ile başladığı bilinmektedir.³⁹⁸ Yazılı bildirim yapılmadığı durumlar için öğrenmenin esas alındığını, bu tarihin tespit edilemediği durumlar için ise, idareye başvuru tarihinin öğrenme tarihi sayılacağı kabul etmektedir.³⁹⁹ Burada, öğrenme tarihi ile tarafların etkili bir şekilde haberdar olduğu tarih kastedilmektedir.⁴⁰⁰ Yazılı bildirim yapıldığı bir durumda, dava açma süresinin açıkça yazılı bildirim tarihinde başlayacağını kurala bağlanmış olması karşısında, bu kuralın göz ardı edilerek, dava konusu işlemin tebliğ tarihinden daha önceki öğrenilme tarihine bakılarak, davanın süre aşımı nedeniyle reddedilmesinin, aşırı esnek bir yorum olarak mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir.⁴⁰¹ Diğer yandan, bu anlayışın kanun yolu başvuruları için de geçerli olduğu ve sürelerin başlangıcının tespit edilirken de aşırı şekilci bir yorumdan kaçınmak için, mahkeme kararının tam metninin (gerekçeli kararın) etkili bir şekilde öğrenildiği tarihin dikkate alınması gerektiği söylenebilir.⁴⁰² Dava açma veya kanun yoluna başvuru sürelerinin idari yargı mercilerince hatalı gösterildiği bir durumda ise,

---

³⁹⁷ AİHM, Beles/Çek Cumhuriyeti, B. No: 47273/99, T. 12.11.2002, p. 51

³⁹⁸ 1982 Anayasası, m. 123/3.

³⁹⁹ Danıştay, 6. D., E. 2014/6478, K. 2015/3071, T. 13.05.2015; Danıştay, 13. D., E. 2017/2089, K. 2020/39, T. 07.01.2020.

⁴⁰⁰ AİHM, Miragall Escolano ve Diğerleri/İspanya, B. No: 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98, 41509/98, T. 25.01.2000, p. 37.

⁴⁰¹ AYM, *Kamil Koç*, p. 70.

⁴⁰² AİHM, Ivanova ve Ivashova/Rusya, B. No: 797/14,67755/14, T. 26.01.2017, p. 57.

davacının yargı mercine başvuru süresini geçirdiğine yönelik yorumlar, aşırı şekilci olup mahkemeye erişim hakkını ihlal eder.⁴⁰³ Çünkü, Anayasanın 40. maddesi gereğince, başvurulacak merci ve sürelerin gerek idari makamlar gerekse yargı mercilerince belirtilmesi gerekmektedir.⁴⁰⁴ Belirtilmediği durumlarda, yazılı bildirim dava açma süresini başlatmayacağını kabul etmek, şekilci olmayan ve dava açma süresine ilişkin kuralları da ortadan kaldıracak derecede esnek sayılmayacak bir yorum olur.⁴⁰⁵ Başka bir deyişle, son derece karışık mevzuat karşısında, Anayasanın 40. maddesine aykırı olarak, dava açma süresinin ve başvurulacak kanun yollarının belirtilmediği durumlarda dava açma süresine ilişkin daha esnek bir yorumun tercih edilmesi mahkemeye erişim hakkının gereğidir.⁴⁰⁶ Aksi halde, davanın özel koşullarına göre süre sınırına ilişkin yanlış veya eksik verilen bilgiler sonucunda yargı mercilerinin mahkemeye erişimi kısıtlayan yorumları da aşırı şekilci bir yorum olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰⁷

Dava açma süresinin başlangıcına dair bir başka sorun da süregelen müdahalelerle ilgilidir. Süregelen müdahaleler sonucu doğan zararlarla ilgili olarak müdahalelerin

---

⁴⁰³ AYM, Cemile Akyıldız, B. No: 2014/1382, 22/9/2016, p. 46.

⁴⁰⁴ “*Dava açma sürelerini düzenleyen, son derece karışık ve dağınık olan bir mevzuatın aşırı şekilci (katı) yorumu, mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir. Özellikle başvuru mercii ve süresi gösterilmeyen işlemlerle ilgili davalarda mahkemelerin usul kurallarını yorumlarken mahkemeye erişim hakkının özünü zedeleyecek şekilde katı yorumdan kaçınmaları gerekir.*” AYM, Mohammed Aynosah, B. No: 2013/8896, 23/2/2016, p. 40.

⁴⁰⁵ Danıştay, VDDK, E. 2014/613, K. 2014/791, T. 17.9.2014. Ayrıca burada, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun özel dava açma sürelerinin gösterilmediği zaman genel dava açma sürelerine göre uyumsuzluğun karara bağlanmasını içeren yaklaşımını da hatırlamak gerekir. Bkz. Danıştay, İDDK, E. 2005/1558, K. 2008/1803, T. 17.10.2008.

⁴⁰⁶ Bkz. AYM, Mohammed Aynosah, p. 40.

⁴⁰⁷ AİHM, Gajtani/İsviçre, B. No: 43730/07, T. 09.09.2014, p. 72-75.

bitiminden önceki bir tarihin, dava açma süresinin başlangıcı olduğuna dair yorumlar da aşırı şekilci olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰⁸ Aynı mantık, bir müdahale sonucu oluşan ama devam eden zararlarla ilgili olarak da ileri sürülebilir. Örneğin, hatalı tedavi nedeniyle uğranılan zararların tazmini için on iki yıl sonra idareye yapılan idari başvurunun İYUK m. 13'te yer alan beş yıllık sürenin aşılmış olduğundan bahisle reddedilmesi üzerine açılan davanın, istinaf aşamasında süre aşımı nedeniyle reddine karar verilmiş olmasının, davacının iyileşmediğini ve tedavi sürecinin davayı açtığı tarihe kadar sona ermediğini gösteren kayıtların dikkate alınmaması nedeniyle dava açmayı aşırı derecede zorlaştıran şekilci bir yoruma dayandığı kabul edilmiştir.⁴⁰⁹ Tam yargı davasına ilişkin olmasına rağmen, bu örnek, idari eylemlerle ilgili mahkemeye erişim hakkına yönelik yaklaşımı yansıtan karakteri nedeniyle önemli görüldüğü için burada paylaşılmıştır.

Süreyi durduran imkânların da aşırı şekilci yorumundan kaçınmak için mümkün olduğu kadar esnek yorumlanmasının mahkemeye erişim hakkının gereği olduğunu ifade edebiliriz. Örneğin, Belediyeye hitaben yazdığı dilekçesinde tahsilat işleminin hukuka aykırılık sebeplerine genişçe yer vererek hakkında tesis edilen işleme yönelik itiraz iradesini yansıtan başvuruçunun dilekçesinin, 2577 sayılı Kanun'un 11. maddesine göre işlemin kaldırılması, geri alınması, değiştirilmesi veya yeni bir işlem yapılması istemlerinden herhangi birini içermemesi nedeniyle dava açma süresini durduracak bir üst makam başvurusu sayılmaması yönündeki değerlendirmenin, aşırı şekilci bir yorum olduğu sonucuna varılmıştır.⁴¹⁰ Ayrıca, İYUK m. 11'e göre üst makam başvurusunun dava açma süresini durdurmaya ilişkin hukuksal sonucun, Başbakanlık İletişim

---

⁴⁰⁸ AYM, Atay Elden, B. No: 2019/16301, 3/2/2022, p. 53.

⁴⁰⁹ AYM, Nil Selçuk İncü, B. No: 2018/12433, 23/2/2022, p. 52.

⁴¹⁰ AYM, Karagülle Yapı Müh. İnş. Ltd. Şti., B. No: 2015/18081, 8/3/2018, p. 43.

Merkezi'nin (BİMER) üst makam sayılmadığı durumlarda dahi BİMER'e yapılan başvurular bakımından da ortaya çıkacağına dair Danıştay kararına da değinmekte yarar vardır.⁴¹¹ Söz konusu kararda, İYUK m.11'in, hukuk devleti, dilekçe hakkı ve hak arama hürriyeti ile ilişkisinden ötürü yasayla aksi öngörülmediği sürece esnek yorumlanması gerektiğine, idarenin yargısal denetimini ve hak arama özgürlüğünü sınırlandırmayacak biçimde yorumlanması ve uygulanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.⁴¹² Burada bir genelleme yapılarak, yargısal sürelerin ne zaman başlayacağı, nasıl hesaplanacağı veya sürelerin durması gibi konularla ilgili olarak, söz konusu İYUK m. 11 gibi sürelerle ilişkin hükümlerin, davacı bakımından öngörülemez veya dava açma hakkını aşırı zorlaştıran veyahut imkânsızlaştıran bir yoruma tabi tutulmaması durumunda mahkemeye erişim hakkını sınırlandıracak aşırı şekilci bir yaklaşım gösterilmediğinin kabul edildiği söylenilebilir.⁴¹³

Yargı mercilerine başvuruların yapıldığı tarihin tespitine ilişkin olarak yapılan aşırı şekilci yorumların da mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine şüphe bulunmamaktadır. Mesela, görevsiz adli yargı yerine görevsizlik kararı verildiği bir durumda, kararın kesinleşmesinden itibaren otuz gün içinde görevli idari yargı yerine başvurulduğu zaman, bu başvurunun görevsiz adli yargı yerine yapılan başvuru tarihinde yapılmış olduğunun kabulünü gerektiren İYUK m. 9 hükmünün; tarafların idari yargı merciine başvurmak yerine görevsizlik kararı veren adli yargı merciinden bunu talep etmeleri sonucunda, adli yargı merciinden idari yargı merciine gelen başvuruyu kapsamadığının kabul edilmesi nihayetinde, davanın süre aşımı konusunda yapılan aşırı

---

⁴¹¹ Danıştay, 12. D., E. 2019/267, K. 2019/2375, T. 01.04.2019 (LexHBS).

⁴¹² Ibid.

⁴¹³ AYM, İrfan Sönmez, B. No: 2016/79570, 27/2/2020, p. 32; AYM, Osman Aslan, B. No: 2016/11872, 21/2/2019, p. 32.

şekilci yorum nedeniyle reddedilmesinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir.⁴¹⁴

Dava açma sürelerinin hesaplanmasında yerleşik usul kurallarının özel dava açma sürelerinden farklı olduğu durumların yanıltıcılığı karşısında, ilgili hükmün yorumlanmasında bir esneklik gerektirmektedir. Bölge İdare Mahkemesince, 6384 sayılı Kanunla kurulan makul sürede yargılanma Tazminat Komisyonu kararının 25.09.2014 tarihinde başvuruçulara tebliğ edildiği, bu itibarla en geç 09.10.2014 tarihine kadar itiraz edilmesi gerekirken 10.10.2014 tarihinde kayda giren dilekçe ile yapılan itirazın süresinde olmadığı gerekçesiyle itirazın reddine karar vermiş, bu karar ise Anayasa Mahkemesince mahkemeye erişim hakkına orantısız müdahale olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu kararda, genel bir düzenleme olarak 2577 sayılı Kanun'un 8. maddesine göre idari uyuşmazlıklar için sürelerin “*tebliğ tarihini izleyen günden itibaren*” başlayacağını öngörülmesi ile özel bir düzenleme olan 6384 sayılı Kanun'un 7. maddesine göre Komisyon kararlarına karşı on beş gün içinde yapılacak itirazlar için sürelerin “*tebliğ tarihinden itibaren*” başlayacağını öngörülmesinin mana bakımından farklı olduğu, Mahkemelerin böyle bir ayrımı kullanarak karar vermelerinin sorunlu olmadığı, ancak mahkemelerin dava açma sürelerine ilişkin hukuk sistemini tümüyle göz önüne alarak katı ve şekilci yorumlardan kaçınmalarının gerekli olduğu saptanmıştır.⁴¹⁵ Daha da önemlisi, Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu tarafından, yazılı olarak bildirilen idari işlemlerde özel veya genel dava açma sürelerinin belirtilmediği durumlarda, idari yargı mercilerince süre yönünden incelemelerin genel dava açma süresinin esas alınması

---

⁴¹⁴ AİHM, *Mesutoğlu/Türkiye*, p. 26-27.

⁴¹⁵ AYM, Songül Akça ve diğerleri [GK], B. No: 2015/2401, 19/7/2018, p.45-50.

suretiyle yapılmasına karar verilmiştir.⁴¹⁶ Söz konusu kararın gerekçesinde, Anayasanın 40. Maddesine aykırı olarak dava açma süresinin gösterilmediği durumlarda, aşırı katı yorumdan kaçınılmasıyla, uğranılan zararın mahkemeye erişim hakkının özünü zedeleyecek seviyeye erişmeden önleneceği ifade edilmiştir.⁴¹⁷

Genel olarak ifade edilmesi gerekirse, dava açma süreleri ile ilgili kullanılan ölçütün aslında hukuk güvenliği adaletin iyi yönetimi ve hukuki istikrar ilkeleri ile mahkemeye erişim hakkı arasında kurulan denge ile ilgili olduğu görülmüştür. Süre sınırlamalarına ilişkin yorumun aşırı katı olmaması da sürenin başlangıç zamanı,⁴¹⁸ süreyi durduran/kesen haller, davacıdan kaynaklı olmayan gecikmemeler gibi konular yönünden bir ölçüde esnek yorumlanmasına bağlanmıştır. Bu esneklik ise, özgürlüğün asıl, sınırlamanın istisna olduğu anlayışı çerçevesinde yargı mercilerince, davayı ayakta tutmak üzerine geliştirilmesi gereken çabanın gösterilip gösterilmediği üzerinden yapılacak bir analizle tespit edilmektedir.⁴¹⁹

Aşırı şekilciliğin anlaşılabilmesi için çalışma içerisinde, yargısal sürelere ilişkin olmayan konularda verilen kararlara da yer verilmiştir. Örneğin, idarece verilen kademe

---

⁴¹⁶ Danıştay, İBK, E. 2021/2, K. 2022/1, T. 15.03.2022, RG, 19.06.2022, S.31817. Fransa’da Conseil d’Etat’ın, idari işlemlere karşı dava açma süresinin ve yolunun gösterilmediği durumda süre aşımı iddiasında bulunulamayacağını içeren yasa hükmüne rağmen, süresiz bir dava açma hakkının olmadığını, 1 yıllık makul sürenin gözetilmesi gerektiğini içeren kararı ile Danıştay İBK’nin burada bahsedilen kararının karşılaştırılması için bkz. AKSOYLU, Özge, “*Anayasa Md. 40/2’nin Uygulanmasına İlişkin Belirsizliklerin K. 2022/1 Sayılı Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu Kararı Işığında Değerlendirilmesi*”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2023, C. XX, S. 1, s. 23-76.

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ AYM, Ahmet Yıldırım, B. No: 2014/18135, 20/9/2017, p. 46.

⁴¹⁹ AYM, Yaşar Çoban [GK], B. No: 2014/6673, 25/7/2017, p. 67.

ilerlemesinin durdurulması cezasının hukuka aykırı olduğundan bahisle yapılan itirazının zımnen reddedilmesine ilişkin işlemin iptali istemiyle açılan davanın, disiplin cezasına yapılan itirazın sonuçlandırılmadığı için ortada kesinleşmiş bir işlem bulunmadığı gerekçesiyle reddedilerek, uyuşmazlığın esasının incelenmemesi mahkemeye erişim hakkını ihlal edecek düzeyde şekilci bir yaklaşım olarak görülmüştür.⁴²⁰ Başka bir örnek de ise, Genel Müdürlüğün istemi üzerine, işletme müdürlüğünde görev yapan avukatın yazılı şekilde uyarılması işlemine karşı açtığı dava sürecinin, uyarma disiplin cezası niteliğinde bir işlem tesis edilmeden yapılan yazılı ikazın icrai nitelikte olmaması gerekçesiyle reddi yönünde neticelenmesinin, mahkemeye erişim hakkını ihlal edecek düzeyde şekilci bir yaklaşım olduğu değerlendirilmiştir.⁴²¹

İdari işlemlerin iptali nedeniyle açılan davalarda, menfaatin davanın başında var olduğu, fakat, dava devam ederken kaybolduğu durumlar için de esnek bir yorum yapılmasının gerekli olduğu düşünülebilir. Mesela, kamu görevlilerinin statüleri ile ilgili tesis edilen idari işlemlere karşı açmış oldukları iptal davalarında, herhangi bir nedenle kamu görevlisi statüsünün sona ermiş olmasının menfaati ortadan kaldıracağı yönünde bir kabulün, ağır külfet yükleyen şekilci bir yorum olduğu değerlendirilmiştir.⁴²²

Temyiz istemine ilişkin sunulan dilekçenin konu ve talep kısmında hatalı bir şekilde, Bölge İdare Mahkemesinin kararı yerine, İdare Mahkemesinin kararının bozulmasının istenildiğini fark eden Bölge İdare Mahkemesince, dosyanın tekemmül

---

⁴²⁰ AYM, *Solmaz Güntemur*, p. 68-69. Benzer nedenle verilen karar için bkz. AYM, *Muhammed Mustafa Balaban*, p. 72.

⁴²¹ AYM, Ali Diren, B. No: 2015/13108, 18/4/2018, p. 68-69.

⁴²² AYM, Bayram Ali Devecioğlu, B. No: 2017/39387, 15/9/2020; AYM, Kürşat Oğuz Yaykaşlı, B. No: 2017/34297, 4/11/2020; AYM, Turgay Dabakoğlu, B. No: 2018/27010, 16/12/2020.

ettirilerek Danıştay'a gönderilmesi yerine önce dilekçenin reddine sonra da temyiz süresinin geçirilmesi nedeniyle temyiz isteminin reddine yönelik verilen kararın, aşırı şekilci bir yaklaşıma dayandığı kabul edilmiştir.⁴²³

2.1.3.3. Başarı Şansı Sunma ve Yeterli Telafi İmkânı

Mahkemeye erişim hakkı kapsamında, etkili bir yargı yolu sayılma bakımından idari uyuşmazlıkların çözümlenmesi hususunda “başarı şansı sunma” da aranan kriterlerden birisidir.⁴²⁴ Başarı şansı sunma ile kastedilenin, davacılara sonucun garanti edilebilmesi değil, idari uyuşmazlıkların, adil bir yargılamayla sonuçlandırılabilmesi anlaşılmalıdır. Diğer bir ifadeyle, idari yargı mercilerince yapılan yargılamalarda, aşağıda mahkemeye erişim hakkına içkin bir güvence olduğu açıklanan karar hakkının ihlal edilmemesi ve adil yargılanma hakkının bir unsuru olan hakkaniyete uygun yargılama hakkına uygun bir yargılama yapılması hususunda bir şüphe olmaması gerekmektedir. Yani, kısa bir deyişle, dava konusu uyuşmazlık bakımından idari yargı mercilerinin adil yargılanma ile ilgili sistemsal bir soruna sahip olmaması beklenmektedir. Bunun için birinci aşamada, uyuşmazlık çözüm yolunun hukuksal düzenleniş şeklinin, ihlal iddialarını çözmeye elverişli görünmesi ve uygun giderim alternatiflerine de sahip olması gerektiği düşünülebilir.⁴²⁵ İkinci aşamada ise, uyuşmazlık çözüm yolunun benzer konulardaki geçmiş performansı referans alınarak,⁴²⁶ uygulamada da başarı şansı sunma

---

⁴²³ Danıştay, 13. D., E. 2019/3793, K. 2020/1654, T. 30.06.2020.

⁴²⁴ AYM, Remziye Duman, B. No: 2016/25923, 20/7/2017, p. 44; AYM, Hamdi Akın İpek, B. No: 2015/17763, 24/5/2018, p. 128-129.

⁴²⁵ AYM, *Ferat Yüksel*, p. 27-34.

⁴²⁶ “...sadece mevcut Danıştay içtihadı çerçevesinde makul bir başarı şansı da bulunduğu anlaşılan bir davayı...” AYM, Hatice Gür ve diğerleri, B. No: 2016/77884, 23/6/2020, p. 35.

ve giderim sağlama hususlarında yeterli olup olmadığı değerlendirilebilir.⁴²⁷ Mesela, idari yargı merciinin başarı şansı sunması için dava konusu uyuşmazlığı çözüme kavuşturmada tüm olgusal ve hukuki meseleleri inceleyebilmek hususunda yeterli yargı yetkisine sahip olması ve sistematik olarak bu yetkileri uyuşmazlıkların çözümü için kullanmaktan imtina etmemesi gerekmektedir. Aksi halde, bu durum, idari yargı mercilerini yalnızca etkili bir idari yargı yolu olabilmenin başarı şansı sunma kriteri bakımından değil, bir mahkeme olabilme niteliğine sahip olma bakımından da sorgulanır hale getirebilir. Örneğin, dava konusu uyuşmazlığın özelliği bakımından sistematik olarak bakanlığın görüşünden bağımsız karar vermediği tespit edilen *Conseil d'Etat*'ın, uyuşmazlığı çözebilecek yeterli yetkilerle donatılmış bir “mahkeme” niteliğini taşımadığına karar verilmiştir.⁴²⁸

Yukarıda bahsedilen iki aşamalı testin kriterlerinin sağlanmış olması da bazen başarı şansı sunma ve etkili giderim sağlama bakımından yeterli görülmebilir. Diğer bir ifadeyle, teoride ve uygulamada etkili olan bir yol, üçüncü aşamada, somut olayın özelliklerine göre işlevsiz ve yetersiz kalmış olabilir. Mesela, terör eylemi (patlama) sonucu ortaya çıkan zararlarının tazmini için açılan idari davada, yerleşik içtihadı göre öncelikle hizmet kusurunun araştırılması gerekirken, sadece sosyal risk ilkesi çerçevesinde değerlendirme yapılarak tazminata hükmedilmesinin, başarı şansı sunmadığı ve telafi anlamında da yeterli olmadığı tespit edilmiştir.⁴²⁹ Yargı mercilerinin davacılara başarı şansı sunup sunmadığı, aslında sadece teorik olarak anlaşılacak bir husus değil, bunun dışında pratik olarak da yeterlilik değerlendirilmesini hak eden, üstelik, her davanın özel koşulları altında değerlendirilmesi gereken bir meseledir. İdari

---

⁴²⁷ AYM, Sait Orçan, B. No: 2016/29085, 19/7/2017, p. 36.

⁴²⁸ AİHM, *Chevrol/Fransa*, p. 81-84.

⁴²⁹ AYM, Mustafa Şenoğlu, B. No: 2018/24347, 6/10/2021, p. 51.

davaların özelliği bakımından ise durum biraz daha farklılaşabilmektedir. Zira, davacıların iddialarını kanıtlayabilecek bilgi ve belgelerin çoğunlukla davalı idarenin elinde olduğu durumlarda, başarı şansı, bu bilgi ve belgelere ulaşılabilmesine bağlı olabilmektedir. Böylesi bir durumda kanıt yükümlülüğünün yükümlülüklerini yerine getirmeyen tarafların durumunun gözetilerek belirlenmemesi etkili bir yargısal denetim önünde engel oluşturmaktadır. Aslında, İYUK m. 20 gereğince bilgi ve belgeleri paylaşma yükümlülüklerinin yerine getirilmemesinin yargılamanın sonucuna etkisini önceden belirtme yetkisinin yeterli olacağı da düşünülebilir. Ancak, uygulamada idarenin bilgileri saklama hususunda gerekli özeni göstermediği ve bu nedenle hizmet kusurunun saptanamadığı durumlarda idari yargı mercilerinin etkili bir inceleme yürütememesi söz konusu olmaktadır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi bir bireysel başvuru kararında, davacıya yapılan tıbbi müdahaleler sonucunda oluşun maddi ve manevi zararlara ilişkin söz konusu müdahalelerin güncel ve genel kabul gören tıbbi kurallara uygun olup olmadığının tespitinde teşhis ve tedavi sürecindeki kayıtlara ulaşılmasının büyük öneme sahip olduğuna, ancak, bu verilere ulaşma konusunda sağlık kuruluşlarına nazaran zayıf durumda olan davacıların davalarındaki başarı şansının çoğunlukla davalıların yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlandığına dikkat çekerek, somut olayda, davalı sağlık kuruluşunun sahip olduğu bilgi ve belgeleri mahkemeye sunmamış olmasının davacı aleyhine sonuç doğurarak davacıya aşırı külfet yükleyen ve adaletsiz bir duruma sebebiyet vermiş olduğunu, idare mahkemesince, verileri tutma ve saklama yükümlülüğünün davalı idareye ait olduğu değerlendirilmeden “*muayene bulgularının bulunmaması nedeniyle hekim hakkında değerlendirme yapamayacağını*” içeren Adli Tıp Kurumu raporunun esas alınması suretiyle idarenin sorumluluğunun ispatlanamadığı yönünde varılan sonucun, davacıyı davalı idareye karşı dezavantajlı bir konuma

düşürdüğünü ve bu durumda idare mahkemesince yapılan incelemenin etkili yargısal sistem kurma yükümlülüğüne aykırı olduğunu tespit etmiştir.⁴³⁰

2.2. Karar Elde Etme Hakkı

Karar elde etme hakkı veya kısa ifadesiyle “karar hakkı”, uyuşmazlıkları hakkında bir karar elde etme amacıyla dava açan kişilerin, uyuşmazlıklarının nihayete erdirilmesine yönelik beklentilerinin karşılanmasını içermekle, adeta, mahkemeye erişiminin amacından türetilen bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette, AİHS’in 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı içerisinde açıkça ifade edilmemektedir. Zira, yine söz konusu 6. maddede yazmayan mahkemeye erişim hakkına içkin olan bir hak niteliğindedir. Nitekim, AİHM’e göre, kesin hüküm verilmesini garanti etmeyen bir dava açma hakkının hayali nitelikte olacağı düşünülmekte olduğundan, mahkemeye erişim hakkının bu hakkı da içermesi gereklidir.⁴³¹ Bu sonuca giden süreçte, AİHS’in 6. maddesini pratik ve etkili (*practical and effective*)⁴³² yorum yöntemiyle ele alan, AİHM’e göre, demokratik bir toplumda adil yargılanma hakkının sahip olduğu önemli konumu gözetilerek, mahkemeye erişim hakkının, yalnızca “teorik”, “kağıt üzerinde” değil, “pratik” ve “etkili” olması, etkili olması için ise kişilere, haklarına müdahale eden kararlara karşı mücadele imkânı⁴³³ tanınması gerekli olduğu, bundan dolayı, mahkemeye erişim hakkının yalnızca dava açma hakkını değil, uyuşmazlıkların mahkeme tarafından

---

⁴³⁰ AYM, Eyüp Kurt, B. No: 2015/6926, 4/4/2019, p. 48-50.

⁴³¹ AİHM, Multiplex/Hırvatistan, B. No: 58112/00, T. 10.07.2003, p. 45.

⁴³² AİHM’in kullandığı bu yorum şekline dair ayrıntılı bilgi için bkz. MOWBRAY, Alastair, “The Creativity of the European Court of Human Rights”, **Human Rights Law Review**, Y. 2005, C. 5, S. 1, s. 72-79.

⁴³³ Kastedilen, açık ve somut bir imkâna sahip olunmasıdır. AİHM, Bellet/Fransa, B. No: 23805/94, T. 04.12.1995, p. 36.

hükme bağlanmasını isteme hakkını da içerdiği kabul edilmelidir.⁴³⁴ Bu durumda, karar hakkının, idari uyuşmazlıkların idari yargı mercilerince, davanın anlamını yitirmesine yol açmayacak bir süre içerisinde karara bağlanmasını gerektirdiği söylenebilir. Bu bakımdan adil yargılanma hakkının bir başka unsuru olan “*makul sürede yargılanma hakkı*” kapsamında sağlanan güvence ile de kesişim göstermektedir. Zira, makul sürede yargılanma hakkı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması amacıyla davaların makul⁴³⁵ sayılabilecek bir süre içinde sonuçlandırılmasını gerektirmektedir.⁴³⁶ Bilhassa devam eden yargılamalarda makul sürenin aşılması, uyuşmazlıkları için nihai karar elde etmek isteyen davacıların karar hakkını da ihlal edecektir. Bu bakımdan karar hakkının, uyuşmazlıkların makul bir süre içinde sonuçlandırılmasını gerekli kıldığı söylenebilir. Örneğin, AİHM, 1987 yılında tesis edilen bir kamulaştırma işlemine karşı adli yargıda açılan davanın 1992 yılında idari yargının görev alanına giren bir konu olması nedeniyle esasa girmeden reddedilmesi, bu karar kanun yolu incelemesindeyken, idari yargıda 1992’den itibaren başlayan yargı süreci ile birlikte toplam 9 yıl sürmesine rağmen kamulaştırılan taşınmazın geri alınma hakkının varlığı veya yokluğuna ilişkin bir karar verilmemiş olması⁴³⁷ durumunun adaletin reddi anlamına geldiğini ve mahkemeye erişim

---

⁴³⁴ AİHM, *Lupeni Greek Catholic Parish ve Diğerleri/Romanya*, p. 86.

⁴³⁵ Makul sürenin ne olduğu, her uyuşmazlık için “*davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvuruçunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği gibi hususlar*” göz önünde bulundurularak tespit edilir. AYM, Güher Ergun ve diğerleri, B. No: 2012/13, 2/7/2013, p. 41–45.

⁴³⁶ AYM, Teoman Yeğenoğlu, B. No: 2013/5338, 17/7/2014, p. 54 vd.

⁴³⁷ Bu davayı uzatan nedenler arasında yalnızca bazı usul kurallarının esasa ilişkin değerlendirmeleri sınırlandırması değil, istinaf yargıcının ölümü yeniden atama

hakkının özünü zedelediğini tespit etmiştir.⁴³⁸ AİHM, ayrıca, yargılamaların konu ile ilgili yeni bir yasa çıkarılana kadar durdurulmasının, 6 yıl sonra dahi yargılamalara devam edilmediğini de gözeterek, karar elde etme hakkını da içeren mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴³⁹ Başka bir örnekte ise, terörle mücadele kapsamında yürütülen bir operasyonda başvuru evinin işgali ile ilgili ortaya çıkan ve mahkemeden tazmini istenen zararların bir kısmının, yargılamayı yapan mahkeme tarafından değerlendirilmemiş olması, AİHM'e göre, mahkemeye erişim hakkının bir uyuşmazlığı yargılayan mahkemenin, uyuşmazlığın esası hakkında karar vermesini de gerekli kılması dolayısıyla AİHS'nin 6. maddesinin ihlaline neden olmuştur.⁴⁴⁰ Dolayısıyla, bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, mahkemeye erişim hakkı kapsamında gösterebileceğimiz ikinci güvence, bir idari uyuşmazlığın karara bağlanmasını içeren karar hakkıdır.

Adil yargılanma hakkının bir unsuru olan mahkemeye erişim hakkı kapsamında yer alan bir güvence olarak “*karar hakkı*” kavramının, “*gerekçeli karar hakkı*” kavramından farklı olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Gerekçeli karar hakkı da adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan, tarafların yargılama esnasında ileri sürdükleri

---

sürecinin beklenmesi ya da idari davaların kapsamına ilişkin farklı değerlendirmelerin bulunması gibi durumları da sayabiliriz.

⁴³⁸ AİHM, Beneficio Capella Paolini/San Marino, B. No: 40786/98, T. 13.7.2004, p. 29. Her durumda esasa etkili iddiaların değerlendirilmemiş olması, yani, gerekçeli karar hakkının ihlali aynı zamanda mahkemeye erişim hakkını da ihlal etmez. Buradaki fark, gerekçeli karar hakkı için esasa etkili iddiaların değerlendirilmesi önemli iken, mahkemeye erişim hakkının güvence altına aldığı hak ise, uyuşmazlıkla ilgili iddiaların ötesinde, dava konusu uyuşmazlığın esasının maddi hukuka uygunluğunun değerlendirilmemiş olmasıdır.

⁴³⁹ AİHM, Kutic/Hırvatistan, B. No: 48778/99, T. 01.03.2002, p. 24-33.

⁴⁴⁰ AİHM, Khamidov/Rusya, p. 167.

esasa ilişkin iddia ve savunmaların değerlendirilmesi ile bu değerlendirmenin gerçekleştirildiğinin kararın gerekçesinden anlaşılmasını güvence altına alan bir hak görünümündedir.⁴⁴¹ Karar hakkı ise, iddia ve savunmaların değil, tarafların ileri sürdükleri taleplerin değerlendirilmesini ve bu talepler hakkında karar verilmesini güvence altına almakta, dava konusu işlemin iptali sonucunu doğuracak bir karara duyulan ihtiyaç nedeniyle, idari işlemin iptali istemiyle açılan bir davanın karara bağlanmasını ifade etmektedir.⁴⁴² Ancak, kastedilen kararın, yargılama sürecinde verilen ara kararları da kapsayacak biçimde anlaşılması gerektiğinin de vurgulanması gerekir. Ayrıca, bu hak kapsamında idari yargı mercilerince verilecek kararın, uyuşmazlığa ilişkin tüm taleplerinin değerlendirilmesi sonucunda oluşturulması ve uyuşmazlığın esasına ilişkin olması gerektiği söylenebilir. Bu nedenle, idari yargı mercilerinin, açılan davalarda talep konusunu kısmen veya tamamen dikkate almıyor olması, mahkemeye erişim hakkının ihlali sayılacaktır. Örneğin, bazı mali haklara ilişkin idareye yöneltilen taleplerin zımnen reddedilmesi üzerine açılan iptal davasında ve kanun yolunda taleplerin bir kısmının yargı mercilerince değerlendirilmemiş olmasının, mahkeme önüne taşınan uyuşmazlıklara ait şekli olmayan esaslı talepleri sonuçlandıracak bir karara bağlanmasını garanti eden, karar elde etme hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir.⁴⁴³ Ancak, hemen belirtmelidir ki, dava konusu edilmemiş taleplerle ilgili olarak karar verilmemiş olmasının bu hakkı ihlal eden bir yönü bulunmamaktadır.⁴⁴⁴ Başka bir örnekte ise, ilk derece yargı merciince, dava konusu işlem yerine davacının talebinin davalı idare tarafından zımnen reddedilmesi işlemi üzerinden hüküm kurulması, davacının ortaya

---

⁴⁴¹ Danıştay, 8. D., E. 2017/7662, K. 2021/3012, T. 09.06.2021.

⁴⁴² AYM, Ali Atlı, B. No: 2013/500, 20/3/2014, p. 60.

⁴⁴³ AYM, Filiz Fırat, B. No: 2014/10305, 5/12/2017, p. 30-35.

⁴⁴⁴ AYM, Fadime Ekiz, B. No: 2016/6741, 7/9/2021, p. 34-35.

koyduğu talebinin tam olarak tespit edilmediği ve talebin hukuka uygun olup olmadığına dair herhangi bir değerlendirme yapılmak suretiyle karara bağlanmadığı gerekçeleriyle hukuka aykırı bulunmuş, söz konusu ilk derece mahkemesi kararının mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir.⁴⁴⁵

Uyuşmazlığın bir idari yargı merciince incelendiği sırada, talep hakkında karar verilmesini engelleyecek şekilde ortaya çıkan yasal engeller de karar hakkını ihlal edecek niteliktedir.⁴⁴⁶ Mesela, davacının iradesi olmaksızın görülmekte olan bir davadan feragat edilmiş sayılma sonucunu doğuran bir yasa hükmü, idari davayı ortadan kaldırarak karar hakkının ihlaline yol açabilir.⁴⁴⁷ Ancak, her durumda nihai karar elde edilemiyor olmasının karar hakkı ihlaliyle ilişkilendirilmesi hatalı olacaktır. Zira, süre aşımı, düşme, açılmamış sayılma, temyiz veya istinaf isteminde bulunulmamış sayılma ya da karar verilmesine yer olmadığına karar verilmesi gibi yargılama usulünden kaynaklı olarak uyuşmazlığın esasının incelenemediği durumların, karar hakkı ihlali teşkil etmediği kabul edilmektedir.⁴⁴⁸ Bunun dışında yargılama devam ederken, yargı merciinin ileri sürülen talepler hakkında karar verilmesine engel olacak kanuni düzenlemelerin yargı mercilerince sınırlandırma rejimine aykırı yorumlanması da karar hakkının ve dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının ihlaline yol açar.⁴⁴⁹ Mesela, usul kurallarının aşırı şekilci yorumu nedeniyle, bir yargılamanın konusuz kalması durumunda karar hakkının ihlali söz konusu olabilir. Nitekim, hakkında tesis edilen disiplin cezasının iptali istemiyle açılan dava devam ederken, davacının kamu personeli statüsünün OHAL KHK'si ile sona

---

⁴⁴⁵ Danıştay, 8. D., E. 2016/14450, K. 2017/8184, T. 20.11.2017.

⁴⁴⁶ AYM, *Turgay Dabakoğlu*, p. 53.

⁴⁴⁷ AYM, İbrahim Demiroğlu [GK], B. No: 2017/15698, 26/7/2019, p. 57-64.

⁴⁴⁸ AYM, *İbrahim Demiroğlu*, p. 56.

⁴⁴⁹ Sınırlandırma rejimi için bkz. *infra.*, s. 158 vd.

erdirilmesi sonucunda, menfaat bağının sürdürülemediğinden bahisle verilen “*esas hakkında karar verilmesine yer olmadığına dair*” kararın uyuşmazlık hakkında karar elde edemeyen davacıya ağır bir külfet oluşturarak karar hakkının ihlaline sebebiyet verdiği kabul edilmiştir.⁴⁵⁰

2.3. Kararların Uygulanması

Yargı kararlarının uygulanmasının mahkemeye erişim hakkı bağlamında önemli bir güvence olduğu yukarıda ifade edilmişti. İdari yargılama hukuku bakımından, yargı kararlarının uygulanmasının ise daha özel bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.⁴⁵¹ Çünkü, idari yargı idarenin yargısal denetimini sağlamaya yönelik faaliyette bulunur ve idarenin yargısal denetimi, keyfiliği önlemeye ve idarenin hukuka uygun davranmasına zorlanmasını sağlar.⁴⁵² Bunun için idari yargı kararlarının uygulanması zorunludur. Başka bir ifadeyle, idari tasarrufların yargısal denetim sürecinde, mahkemeye erişim hakkı bakımından, bir nihai karar elde etmek kadar mühim olan, elde edilen kararın uygulanmasıdır. Aksi halde, hukuk devleti ilkesinin etkinliği ile de ilgili olan mahkemeye erişim hakkının, etkili bir yargısal çözüm yoluna ulaşma garantisinin bir anlamı olmayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu noktada, yukarıda izah edilen yargı yolunun etkililiği bakımından da bariz bir sorun vardır.⁴⁵³ Nitekim, idari yargı

---

⁴⁵⁰ AYM, *Bayram Ali Devecioğlu*, p. 55.

⁴⁵¹ AİHM, *Okyay ve diğerleri/Türkiye*, p. 72.

⁴⁵² AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 41.

⁴⁵³ Etkililik sorunu yalnızca yargılama süreci ile ilgili değil, bu sürecin devamı olan kararın uygulanmasını da içerisine alır. VALADOU, Patrice, “*Après le procès: assurer l'exécution des décisions juridictionnelles afin de préserver l'effectivité de la justice administrative*”, **L'efficacité de la Justice administrative**, (Editör: Mickaël Lavaine - Raphaël Matta-Duvignau), mare&martin, Paris, 2016, s. 227-230.

kararlarının uygulanması konusu özelinde yargı kararlarına uyulmasının, etkili bir koruma sağlamanın çok önemli bir koşulu olduğu değerlendirilmektedir.⁴⁵⁴ Bu sebeple, ilam zamanaşımı dolmadığı sürece uygulanması talep edilen mahkeme kararlarının uygulanmamasının mahkemeye erişim hakkını ihlal edeceği kabul edilmektedir.⁴⁵⁵ Ancak, kararın uygulanmasına imkân bulunmadığı durumlarda idari yargı kararlarının uygulanmamış olması mahkemeye erişim hakkını ihlali olarak değerlendirilmemektedir.⁴⁵⁶

Genel olarak, mahkemeye erişim hakkının, yargı mercilerince verilen nihai ve kesin kararların uygulanmasını da koruyan bir içeriğe sahip olduğu kabul edilmekte⁴⁵⁷ ve hatta, yargı kararlarının uygulanması, AİHS'nin 6. maddesinin amaçları doğrultusunda yargılamanın dahili bir bileşeni olarak görülmektedir.⁴⁵⁸ Üstelik, bu yaklaşımın idari davalar bakımından daha büyük önem teşkil ettiği düşünülmektedir.⁴⁵⁹ Çünkü, iptal davaları yalnızca dava konusu işlemi değil, onun bütün etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla açılır.⁴⁶⁰ Hukuka aykırı olduğu tespit edilen işlemlerin iptali sonucunda, etkilerin tamamen ortadan kaldırılması, hukuka aykırılığın giderilmesi ve davacı vatandaşın etkin korunması için ise idarenin nihai yargı kararlarına uyması ve kararın

---

⁴⁵⁴ AİHM, *Hornsby/Yunanistan*, p. 40.

⁴⁵⁵ Hatta, “mahkeme kararını önemli ölçüde etkisizleştiren sınırlamalar mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir.” Aynı yönde bkz. AYM, *Sadık Koçak ve diğerleri*, B. No: 2013/841, 23/1/2014, p. 118. AYM, *Ali Atlı*, p. 48-50; AYM, *Özkan Şen*, p. 52.

⁴⁵⁶ AYM, *Yavuz Ateş*, B. No: 2013/5412, 20/4/2016, p. 42.

⁴⁵⁷ AİHM, *Kutic/Hırvatistan*, p. 24.

⁴⁵⁸ AİHM, *Burdov/Rusya*, B. No: 59498/00, T. 7/5/2002, p. 34

⁴⁵⁹ AİHM, *Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye*, B. No:6334/05, T. 23.10.2012, p. 115.

⁴⁶⁰ AİHM, *Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye*, p. 70.

gereklerini yerine getirmesi zorunludur.⁴⁶¹ İdarenin, idari yargı mercilerinin kararlarının gereklerini yerine getirirken ise yalnızca hüküm fikrasını değil, kararın gerekçelerini de göz önünde tutmaları gerekmektedir.⁴⁶² Daha açık bir anlatımla, idare, iptal kararını uygularken, mahkeme tarafından tespit edilmiş gerekçe ve değerlendirmelere uygun olarak hüküm fikrasında ortaya konulan hedefe ulaşmak için gerekli tüm kararları ve tedbirleri almakla yükümlüdür.⁴⁶³ Ancak, idarenin, yargı kararını uygulamayı reddettiği, ihmal ettiği ya da onu uygulamayı geciktirdiği durumlarda davanın taraflarının dava süresince AİHS'nin 6. maddesi kapsamında yararlandığı güvenceler anlamını yitirmektedir.⁴⁶⁴ Kararın geciktirildiği hallerin, aynı zamanda yargılamanın süresine dahil edilmesi, bu şekilde yargılama süresinin makul olup olmadığının değerlendirilmesinde etkisi olduğu da kabul edilmektedir.⁴⁶⁵

İdari yargı kararlarının uygulanması konusunda, mahkemeye erişim hakkının, nihai ve kesin kararlar dışında, mahkemelerin ara kararları veya ihtiyati tedbir istemlerine ilişkin kararlarına uyma zorunluluğunu içerip içermediği hususuna da değinmek gerekir. İdari yargılama hukuku bakımından, bilhassa, yürütmenin durdurulması istemlerine ilişkin verilen kararların uygulanması, nihai kararların uygulanması kadar önemlidir.⁴⁶⁶ Ancak, AİHM perspektifinde, kural olarak, mahkemeye erişim hakkının, nihai ve kesin

---

⁴⁶¹ AİHM, *Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye*, p. 115.

⁴⁶² Danıştay, 13. D., E. 2014/4872, K. 2015/539, T. 16.02.2015.

⁴⁶³ AİHM, *Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye*, p. 70.

⁴⁶⁴ *Ibid.*

⁴⁶⁵ Bkz. AİHM, *Büker/Türkiye*, B. No:29921, T. 24.10.2000, p. 34.

⁴⁶⁶ İYUK m. 28 hükmüne göre, idari yargı mercilerinin “*esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare, gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur.*”

kararlar dışında, ara kararların veya ihtiyati tedbir kararlarının icrasını güvence altına almadığı düşünülmektedir.⁴⁶⁷ Bunun nedeni olarak, AİHM'in, mahkemeye erişim hakkı kapsamında yargı kararlarının uygulanma sorununu, kesinlik bağlamında bir yere oturtan eski yaklaşımı olup, bu yaklaşıma göre iç hukukta kanun yolu incelemesine tabi bir nihai kararın uygulanmamasının, temyiz merciinin, alt derece yargı mercilerince verilen kararların yürütülmesini durdurma yetkisi ile donatılmış olup olmadığının bir önemi olmaksızın, mahkemeye erişim hakkını ihlal etmeyeceği kabul edilmektedir.⁴⁶⁸ Fakat, bu yaklaşım değişmiş olup, ara kararlar veya ihtiyati tedbir kararlarının uygulanmaması, yargılama sonunda verilecek nihai kararı imkânsız kılacak veya aşırı güçleştirecekse, mahkemeye erişim hakkı kapsamında görülmektedir.⁴⁶⁹ Aynı perspektifle, Anayasa Mahkemesi'nin idari yargı mercilerince verilen yürütmeyi durdurma kararları bakımından da, AİHM'in ihtiyati tedbirler ve ara kararlar üzerine kurduğu yorumdan ayrılmadığı görülmüştür.⁴⁷⁰ Bu yaklaşımın ise yerinde olmadığı düşünülmektedir. Çünkü, bu yaklaşım Anayasa Mahkemesi'nin bu kurala istisna kabul ettiği ilke ile birlikte düşünüldüğünde tutarlı değildir. Şöyle ki, Anayasa Mahkemesi'ne göre, “*Yargılama bakımından nihai nitelik taşımayan kararların icra edilmemesine ilişkin şikâyetlerde adil yargılanma hakkı yönünden bakılacak husus, icra edilmediğine ilişkin şikâyet konusu edilen kararın uygulanmamasının ileride başvuru lehine verilecek muhtemel nihai kararın icra edilmesini imkânsız hâle getirecek veya aşırı derecede zorlaştıracak nitelikte*

---

⁴⁶⁷ AİHM, Micallef/Malta, B. No: 17056/06, T. 15.10.2009, p. 75-86

⁴⁶⁸ AİHM, Ouzounis et Autres/Yunanistan, B. No: 49144/99, T. 18.04.2002, p. 21.

⁴⁶⁹ GÜNEŞ, Mehmet, “*AİHM'nin Kararları Işığında İdari Yargı Kararlarının Yerine Getirilmemesi Sorununa İlişkin Güncel Bir Değerlendirme*”, içinde **Uluslararası Akdeniz Hukuk Kongresi 2022**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s. 423.

⁴⁷⁰ AYM, Hakan Yıldız [GK], B. No: 2014/8804, 1/12/2016, p. 36; AYM, Arif Canlı, [GK], B. No: 2014/7152, 1/12/2016, p. 39.

*olup olmadığıdır.*⁴⁷¹ Diğer yandan, idari işlemlerin yürütülmesinin durdurulmasının iki şartından birisi “*İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması...*” koşuludur. O halde, dava konusu idari işlemin uygulanmasının sonucunda telafisi güç veya imkânsız bir zararın doğacağıın kabul edilmesi durumunda, yürütmenin durdurulmasına karar verilmediği takdirde yargı merciinin vereceği kararın uygulanmasının da aşırı derecede zorlaşacağıın veya imkânsız hale geleceğinin kabulü mantıksal bir gerekliliktir. Bu nedenle, süper temyiz mercii sıfatını taşımayan Anayasa Mahkemesi’nin telafisi imkânsız veya güç zarara ilişkin yargı mercilerince yapılan tespiti denetleme yetkisi bulunmadığı da gözetilerek, idari yargı mercilerince verilen tüm yürütmeyi durdurma kararlarının, Anayasa Mahkemesince yapılacak değerlendirmelerde, kural olarak, telafisi imkânsız veya güç zarar doğma koşulunu taşıdığıın varsayılması ve ara kararlara ilişkin söz konusu istisna kapsamında mahkemeye erişim hakkı bakımından uygulanması gereken bir yargı kararı kapsamında görülmesi gerekir. Oysa, bu düşüncenin tersine, nihai olmaması nedeniyle uygulanmadığıın ifade edilmesi bir çelişki yaratmaktadır. Üstelik, yürütmenin durdurulması kararlarının sınırlandırılmasının adil yargılanma hakkı üzerinde olumsuz etkileri olduğu açıktır.⁴⁷² Nitekim, AİHM’in, yürütmenin durdurulmasına ilişkin idari yargı kararlarının uygulanmamasının davayı karara bağlayan kesin kararın infazını imkânsız veya aşırı derecede zorlaştırmadığı sürece, mahkemeye erişim hakkı ihlalini oluşturmayacağı yönündeki Anayasa Mahkemesi yaklaşımının, yürütmenin durdurulması mekanizmasının etkinliğini zedeleyeceğini ve dava sonunda verilecek karara kadar olası zararların önlenmesi amacına aykırı olduğu sonucuna ulaştığı görülmüştür.⁴⁷³

---

⁴⁷¹ AYM, *Hakan Yıldız*, p. 37.

⁴⁷² TEKİNSOY, *Yürütmenin Durdurulması*, s. 98-99.

⁴⁷³ AİHM, *Kural/Türkiye*, B. No: 84388/17, T. 19.03.2024, p. 70.

Birinci bölümde de açıklandığı üzere mahkemeye erişim hakkının, iç hukukta, söz konusu hakkın en etkin ve özgürlükçü biçimde kullanımına cevaz verecek şekilde yorumlanmasının AİHS ile çelişen bir yönü bulunmamaktadır. AİHM, bu şekilde bir yoruma karşı değildir. Dahası, AİHM'in iç hukuk düzenlemelerinin yorumunu öncelikle ulusal yargı mercilerine ait görmesi de bu yönde bir işaret olarak görülebilir.⁴⁷⁴ Üstelik, yine BİRİNCİ BÖLÜMDE tespit ettiğimiz üzere, AİHS dışında mahkemeye erişim hakkının başka kaynakları da vardır. Bu kaynakların da gözetilmesiyle, mahkemeye erişim hakkının, özgürlüklerin korunması amacı gereğince AİHM'den daha geniş bir içerikle tanımlanmasına engel bulunmamaktadır. Yani, Anayasanın tüm yargı kararlarının uygulanması yükümlülüğünü öngören 138. maddesinin de dikkate alınmasıyla,⁴⁷⁵ nihai kararların yanında yürütmeyi durdurma kararlarının ve hatta ara kararların yerine getirilmesinin, mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler kapsamında tanımlanmasının mümkün olduğu sonucuna ulaşılabilir.⁴⁷⁶ Zira, Anayasanın m. 138/4 hükmü, “*mahkeme kararları*” ifadesi ile uygulanma zorunluluğu kapsamında bulunan mahkeme kararları bakımından, ara karar, nihai karar veya yürütmeyi durdurma

---

⁴⁷⁴ AİHM, Starkevič/ Litvanya, B. No: 7512/18, T. 29.03.2022, p. 70.

⁴⁷⁵ “...Anayasa'nın, yasama ve yürütme organları ile idarenin mahkeme kararlarına uyma zorunluluğunu ve mahkeme kararlarının değiştirilemeyeceği ile uygulanmasının geciktirilemeyeceğini ifade eden 138. maddesinin de, adil yargılanma hakkının kapsamının belirlenmesinde gözetilmesi gerektiği açıktır.” AYM, Arman Mazman, B. No: 2013/1752, 26/6/2014, p. 57.

⁴⁷⁶ AİHM yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararları yalnızca bir ihtiyati tedbir kararı olarak nitelendirmektedir: “*önleyici bir tedbir olan yürütmeyi durdurma talebinin reddinin, davanın esasına ilişkin bir tutum oluşturmadığı ve kararın verilmesine dair hiçbir şekilde görüş yansıtmadığı veya temyizın esas bakımından görüşülmesi gereken biçimine dair herhangi bir öngörülebilirlik içermediği*” nedenleriyle esas hakkında verilecek kararlardan ayrı tutulur. AİHM, Erciyas/Türkiye Kararı, B. No: 10971/05, T. 27.09.2011, p. 37.

kararı gibi herhangi bir ayırım yapılmadan⁴⁷⁷ uygulama kabiliyetini haiz olan tüm mahkeme kararlarının uygulanmasına dair güvence sağlamaktadır.⁴⁷⁸ Hükümde ayırım yapılmadan tüm mahkeme kararlarını kapsayıcı bir ifade kullanılmasının özellikle mahkemelerin nihai ve kesin kararları dışında kalan kararları da kapsayacak bir etki oluşturma amacını barındırdığı düşünülebilir. Çünkü, nihai ve kesin kararlar yönüyle, yargı kararlarının uygulanması, uyuşmazlıkları çözme görevine içkin bir görev olarak değerlendirilebilir.⁴⁷⁹ Diğer bir ifadeyle, uyuşmazlıkları yargı eliyle çözme görevini üstlenmiş olan devlet, uyuşmazlıkların fiili olarak da sona ermesi için yargılama sonucunda verilen hükmü idare eliyle yerine getirmekle de görevlidir.⁴⁸⁰ Dolayısıyla, idare, idari davalar sonucu verilen kararları yalnızca mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler nedeniyle değil, bizzat bu kararları uygulamakla görevli olması nedeniyle de yerine getirmekle yükümlüdür. Benzer bir perspektifle, yargı kararlarının

---

⁴⁷⁷ Bu hususta, Anayasanın 138/4 hükmünü içeren 1961 Anayasasının 132. maddesi hükmüne ilişkin BALTA'nın şu ifadeleri önemlidir: “*Her kamu mercii gibi İdare de yargı kararlarına uymak ödevindedir. Bu husustaki Anayasa hükmü (m. 132 II 2) açıktır: ‘Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez’. Bu kurallarda da yine mahkeme kararlarından maksat genellikle yargı kararlarıdır. Kural yalnız nihai yargı kararlarını değil, icrayı durdurma gibi tedbir kararları ile her çeşit ara kararları da kapsar.*” Bkz. BALTA, Tahsin Bekir, **İdare Hukukuna Giriş I**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968-1970, s. 53.

⁴⁷⁸ Bkz. YILMAZ, Serdar, “*Yargı Kararlarının ‘Kesinleştikten Sonra’ Uygulanmasını Öngören Yasal Düzenlemelerin Anayasallığı Sorunu: Anayasa Mahkemesi’nin Bir Kararının Değerlendirilmesi ve Düşündürdükleri*”, **Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2023, C. 9, S. 2, s. 557-560.

⁴⁷⁹ AİHM, *Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye*, p. 114.

⁴⁸⁰ ULER, Yıldırım, “*Yönetmelik Yargıda Dava Süresi*”, **I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi**, Danıştay Matbaası, Ankara, 1991, s. 81.

uygulanmasının mahkemeye erişim hakkına ilişkin bir güvence olduğunu hatırlatan Danıştay 13. Dairesi, mahkeme kararlarına uymanın, hukuk devletinin vazgeçilmez bir şartı olduğunu, demokratik hukuk devletlerinde, hukuki güvenliğin ve hukuki istikrarın güvencesi olan yargının içtihatlarının uygulanmasının, davanın tarafı olan idarelerin takdirine bırakılamayacağını, dolayısıyla hukuk devleti ilkesinin gereği olarak, hukuka saygılı bir idarenin, hukuka aykırılığı ve sebepleri bir yargı kararında belirtilen işlemi ortadan kaldırmasının ve sonuçlarını silmesinin hukuka uygun davranma yükümlülüğünden doğan bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır.⁴⁸¹

İdari davalar sonucunda verilen kararların uygulanması hususunda, mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler, aslında Anayasanın 36. maddesinin dışında başka hükümlerle de desteklenmektedir. Anayasanın 138. maddesine göre, “... *Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Yargı kararlarının yerine getirilmesi geciktirilemez*”. Kararların sonuçları başlıklı İYUK m. 28’ e göre ise “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerinin esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare, gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur. Bu süre hiçbir şekilde kararın idareye tebliğinden başlayarak otuz günü geçemez.*” Dolayısıyla, mahkemeye erişim hakkının temin ettiği güvenceler arasında yer alan idari yargı kararlarının uygulanması iç hukukta pozitif dayanaklara sahiptir. Burada gösterilen pozitif düzenlemeler gibi idarenin yargısal denetiminin sınırlandırılmasının önüne getirilen hukuksal sınırlar, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceleri koruyan, onları destekleyen bir görünüme sahiptir.

---

⁴⁸¹ Danıştay, 13. D., E. 2015/1978, K. 2015/3250, T. 29.9.2015 (LexHBS).

2.4. Kanun Yoluna Başvuru Hakkı

AİHS'nin 6. maddesinin, taraf devletleri, bir temyiz veya istinaf yolu ihdas etmeye zorlamadığı⁴⁸² kabul edilmekte, ancak böyle bir yol öngörülürse o zaman 6. maddedeki temel güvencelerin kanun yolları bakımından da geçerli olduğu değerlendirilmektedir.⁴⁸³ Bu durumda, AİHS'in 6. maddesinin zımni bir unsuru olan mahkemeye erişim hakkının, yalnızca, ilk derece mahkemesinde dava açma hakkını değil, şayet iç hukukta itiraz, istinaf veya temyiz gibi kanun yollarına başvuru olanağı tanınmışsa bu kanun yollarına erişim hakkını da içerdiği kabul edilmektedir.⁴⁸⁴ Diğer bir ifadeyle, iç hukukta, kanun yoluna başvuru imkânının tanındığı hallerde, mahkemeye erişim hakkının bir güvencesi olarak kanun yollarına erişim hakkının, ilk derece mahkemelerine erişim hakkının sağladığı ve uyumlu tüm güvenceleri (etkili erişim gibi) içerdiği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁵ Mesela, iç hukukta, kanun yollarına başvurma imkânının tanınmış olduğu durumlarda mahkemeye erişim hakkının, “*üst mahkemelere başvurma hakkını*” da içerdiğini ifade eden Danıştay, somut uyuşmazlıkta kanun yoluna ilişkin başvuru süresinin açıkça hukuka aykırı olarak yanlış gösterilmesi nedeniyle kanun

---

⁴⁸² Hafif ceza kriterine uygun olmayan idari yaptırımlara karşı AİHS 7. Protokolün 2. maddesinin en az iki dereceli yargılama hakkı tanıyıp tanımadığı hususuna yönelik değerlendirmeler için bkz. BÜYÜKTAVŞAN, Muhammet Taha, “*Kesinlik Sınırı Altındaki İdari Para Cezalarına Karşı İtiraz Yoluna Başvurulamamasının Cezai Konularda İki Dereceli Yargılanma Hakkı Bakımından İncelenmesi*”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Y. 2018, C. 6, S. 12, s. 311.

⁴⁸³ AİHM, Delcourt/Belçika, B. No: 2689/65, T. 17.01.1970, p. 25; AYM, *Ali Atlı*, p. 49. AYM, *Emine Karagülmez*, B. No: 2013/3673, T. 11/12/2014, p. 21.

⁴⁸⁴ AYM, Bayar ve Gürbüz/Türkiye, B. No: 37569/06, T. 27.11.2012, p. 42.

⁴⁸⁵ AİHM, Hoffmann/Almanya, B. No: 34045/96, T. 11.10.2001, p. 65; AİHM, *Delcourt/Belçika*, p. 25; AİHM, *Levages Prestations Services/Fransa*, B. No: 21920/93, T. 23.10.1996, p. 44.

yollarına başvuru hakkının kullanılmaması üzerine mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.⁴⁸⁶ Başka bir örnekte ise, Danıştay, mahkeme kararlarının tebliğ edilmesinin önemine ve bu yolla tarafların mahkeme kararları ile bu kararların gerekçeleri hakkında bilgilendirerek taraflar kanun yolu başvurusunda bulunma veya ilgili üçüncü kişilerin müdahil imkânına sahip olduğuna dikkat çekerek, gerekçeli kararın taraflara tebliğ edilmemesinin, tarafların kanun yollarına etkili şekilde başvurmasını engelleyerek mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır. Bu iki örneğin incelenmesiyle, yukarıda ifade ettiğimiz ve mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde sağlanması gereken güvence niteliğinde olan yargı yolunun “ulaşılabilir” ve “etkili” olması gerekliliğine ilişkin bilgilerin kanun yolu başvuruları bakımından da gözetildiği anlaşılmaktadır. Ancak, bu örneklerden müstakil bir güvence olarak kanun yollarına başvuru hakkının türetilmeyeceği de düşünülebilir. Tersine kabul edilse dahi buradaki güvencenin kanun yollarına başvurulmasına sınırlandırma getirilemeyeceği yönünde değerlendirilmesine imkân bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, mahkemeye erişim hakkı için kabul edilmiş olduğu gibi kanun yollarına başvuru bakımından da bazı sınırlandırmaların söz konusu olabileceği düşünülebilir. Mesela, kanun yolu başvurusunun belirli bir süre içinde yapılabilmesi öngörülebilir. Ancak, bu sürenin kanun yoluna başvuru hakkını fiilen ortadan kaldıracak kadar kısa süreli olmaması gerekir. Ayrıca, bu sınırlandırmalara ilişkin kuralların kanun yoluna ulaşmayı engellememesi⁴⁸⁷ veya idari yargı mercilerince kanun yoluna başvuru hakkının daraltacak derecede aşırı katı yorumlanmaması gerektiği söylenebilir.⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁶ Danıştay, 8. D., E. 2021/2114, K. 2022/1978, T. 23.3.2022, (LexHBS).

⁴⁸⁷ AİHM, *Osui İtalya*, B. No: 36534/97, T. 11.07.2002, p. 32.

⁴⁸⁸ AİHM, *Eşim/Türkiye*, p. 21; AYM, *Cevat Yıldız*, B. No: 2014/9018, 28/9/2016, p. 33; Danıştay, 13. D., E. 2019/3793, K. 2020/1654, T. 30.6.2020 (LexHBS).

İYUK hükümleri ışığında, idari yargılama hukukunda, kanun yollarına ilişkin bazı sınırlandırmalar yapılmış olduğu, sınırlamaların genellikle mahkemeye erişim hakkına aykırılık taşımadığı söylenebilir. Ancak, etkili başvuru hakkı ile birlikte değerlendirildiğinde, İYUK m. 45/7’de düzenlenen ve istinaf merciince fark edilen usuli eksiklikler ile ilgili olarak kesin karar verme yetkisini içeren hükmün, Anayasa Mahkemesi tarafından, mahkemeye erişim hakkı ile bağlantılı olarak etkili başvuru hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir.⁴⁸⁹ Buradaki ihlalin, yukarıda açıkladığımız bilgiler ışığında etkili başvuru hakkının, bir yargılama ile ilgili olarak “*etkili yargı yoluna başvuru hakkı*” olarak anlaşıldığı ve mahkemeye erişim hakkının da “*etkili*” olmanın gereklerini içerdiği kabul ediliyorken, bir başka hak ile bağlantı kurma ihtiyacı duymadan yalnızca mahkemeye erişim hakkına aykırılık olduğuna hükmedilmemiş olmasının gerisinde yatan nedenin, AİHM’in ceza yargılamaları dışında adil yargılanma hakkının en az iki dereceli bir yargılamayı gerekli kılmadığını dair yaklaşımına uygun olmasının gözetilmesi olduğu düşünülebilir. Ancak, her ne kadar AİHM’in perspektifine göre, AİHS hükümlerinin ceza yargılamaları dışında bir mahkeme hükmünün başka bir mahkeme tarafından denetlenmesi hakkını ihdas ettiğini söyleyemesek de, Anayasa, Mahkemesinin bir kararıyla,⁴⁹⁰ ceza yargılamalarında hükmün denetlenmesi hakkını içeren AİHS’nin 7. ek protokolün 2. maddesi hükmünü tüm idari uyuşmazlıklara da uygulanacak şekilde genişletmiş olduğuna da dikkat edilmelidir.⁴⁹¹ Bu durumda Anayasa Mahkemesinin bu

---

⁴⁸⁹ AYM, E. 2022/48, K. 2022/93, T. 20.07.2022, RG, 17.08.2022, S. 31926.

⁴⁹⁰ AYM, E. 2018/71, K. 2018/118, T. 27.12.2018, RG, 15.02.2019, S. 30687.

⁴⁹¹ HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, “*Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi Kararlarında Hak ve Özgürlüklerin Kapsamını Genişleten Yorumu*”, Anayasa Mahkemesinin 60. Yıldönümü Sempozyumu, **Anayasa Yargısı**, Y. 2022, C. 39, S. 1, s. 238.

kararının kanun yoluna başvuru hakkının bir parçası olan,⁴⁹² “*hükümün denetlenmesini talep etme hakkı*”ndan daha fazla yararlanılmasına imkan tanımakla kişi hakları ve hürriyetleri açısından büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir.⁴⁹³ Aynı mantık çerçevesinde, idari yargı mercilerinin vermiş olduğu kararlara karşı kanun yolu imkânı oluşturulmasını gerekli kılan bir güvenceden de söz edebilmek mümkün hale gelmiştir. Bunun yanı sıra, Anayasa Mahkemesinin bu hakkın da sınırlanabilir olduğuna ve sınırlanmasında usul ekonomisi ilkesinin gözetilebileceğine dair yaklaşımı,⁴⁹⁴ söz konusu hakkın mahiyeti açıklanırken hatırlanmalıdır. Ancak, çalışmanın bu bölümünde sınırlamalardan daha çok güvencelere yer verilmesi nedeniyle usul ekonomisi ilkesinin ve diğer Anayasa hükümlerinin mahkemeye erişim hakkının sınırlanması bakımından söz konusu hakkın sağladığı güvenceler üzerinde nasıl etkiler oluşturduğu aşağıda açıklanmıştır.

---

⁴⁹² Bkz. GÜNDÜZ, F. Ebru / GÜNDÜZ, Hakan, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hükümün Denetlenmesini Talep Etme Hakkı*”, **TAAD**, Y. 2022, S. 49, s. 15.

⁴⁹³ Bkz. GÜNDÜZ / GÜNDÜZ, *op. cit.*, s. 18.

⁴⁹⁴ KUŞÇU, Enis / DOĞAN, Aişe Sena, “*Bölge İdare Mahkemelerinin Dosyayı İlk Derece Mahkemesine İadesi ve Bunun Yargılama İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi*”, **Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, S. 2, s. 1343.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDARİ YARGILAMA HUKUKU BAKIMINDAN MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

Bu bölümde idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının, sınırlandırılmasında ne gibi esasların dikkate alındığı, nasıl ölçütler kullanıldığı ve sınırlandırılma rejiminin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin bilgiler oluşturularak, mahkemeye erişim hakkının temel hak ve hürriyetlerin optimum sağlanma düzeyinde nasıl anlaşılması gerektiğine dair fikirler geliştirilmiştir. Geliştirilen fikirler dahilinde, olağan ve olağanüstü zamanlarda mahkemeye erişim hakkının sınırlandırma sorunu ve rejimi açıklanmıştır.

Mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması konusunda, AİHM'in ve Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımının, yapılan sınırlandırmaların bazı ölçütler nezdinde hukuka uygun sayılabileceği fikrinde örtüştüğü görülmüştür. Bu ölçütler ışığında incelenen sınırlandırma rejimine değinilmeden önce, bu sorunu önceleyen bir soruna, mahkemeye erişim hakkının idari yargılama hukukunda da sınırlandırılabilir olup olmadığına değinmek gereklidir. Zira, bu mesele, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının kaynağı ile de ilgili tartışmaların yürütülebileceği bir zemine sahiptir. Bu tartışmaların ise sınırlandırma rejimine önemli etkileri söz konusudur.

3.1. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılabilirliği

İçtihat kaynaklı bir hak olmanın bedeli olarak,⁴⁹⁵ mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olmadığı ve doğası gereği iç hukukta bazı sınırlandırmalara tabi tutulabileceği yerleşik bir içtihadî kabule dayanır.⁴⁹⁶ Bu kabulün, AİHS'nin 6. maddesinin AİHM tarafından geliştirilen bir yorumu olarak, kaynağı AİHS'nin 6. maddesine dayandırılan mahkemeye erişim hakkı bakımından çok değerli olduğuna şüphe bulunmamaktadır. Ancak, BİRİNCİ BÖLÜMDE yapılan incelemelerde, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının tek kaynağının AİHS olmadığı, bunun dışında hukukun genel ilkeleri ve iç hukukun da mahkemeye erişim hakkına kaynaklık edebileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu kısımda yapılan incelemelerde ise mahkemeye erişim hakkının kaynaklarına göre farklı sınırlandırma rejimine tabi tutulmasının da söz konusu olabileceği fikri tartışılmaya değer görülmüştür. Farklı bir anlatımla, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırma rejiminin ve dolayısıyla sınırlandırılabilirliği meselesinin yalnızca AİHM'in yaklaşımıyla sınırlı olarak değil, Anayasa ve hukuk devleti ilkesine göre de tartışılması gerekli görülmüştür.

Mahkemeye erişim hakkı, Anayasanın 36. maddesinde yer alan bir temel hak niteliğini de haizdir. İç hukukumuzda bir temel hakkın sınırlandırılması söz konusu olduğunda hiç şüphesiz hareket noktası, Anayasanın 13. maddesi olacaktır. Bu hükme göre, bir temel hakkın sınırlandırılması için öncelikle, söz konusu temel hakkı düzenleyen hükme göre sınırlandırılabilir olması gerekir. Mahkemeye erişim hakkına kaynaklık eden, Anayasanın 36. maddesinin ise bu nitelikte olup olmadığına ilişkin yapılan tartışmaların,

---

⁴⁹⁵ Sınırlama nedenlerinin, sözleşmede açıkça yazmayan bir hak olduğu için de tanımlanmış olması beklenemez. Bkz. ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 109-110.

⁴⁹⁶ AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, p. 38; AİHM, *Zubac/Hırvatistan*, p. 78; AİHM, *Stanev/Bulgaristan*, B. No: 36760/06, T. 17.01.2012, p. 230; AYM, *Emin Akyol*, p. 31.

Anayasanın 36. maddesinde herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemesi gibi pozitif düzenlemeler nedeniyle mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmayacağı düşüncesi⁴⁹⁷ ile “nesnel sınırlar öğretisi”⁴⁹⁸ ve “pratik uyuşum ilkesi”⁴⁹⁹ çerçevesinde⁵⁰⁰ mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılabilmesi düşünceleri ekseninde kaldığı görülmüştür. Bu tartışmada, nesnel sınırların, aslında hakkı sınırlamaktan ziyade hakkın kapsamının belirlenmesini içerdiği ve bu kapsamın da tarihsel ve sosyo-ekonomik faktörler ışığında nesnel bir şekilde ortaya konulmadığı gerçeği karşısında,⁵⁰¹ mahkemeye erişim hakkının nesnel sınırlarından bahsetmenin sınırlandırma rejimi bakımından çok da anlamlı olmadığı değerlendirilmektedir.⁵⁰² Ancak, pratik uyuşum ilkesinin, ilkenin anayasanın temel ilkelerinin en etkin biçimde devreye sokulmasına dair amacının, mahkemeye erişim hakkının en etkin biçimde sağlanması ile hukuk güvenliği, hukuki istikrar ve kamu yararının sağlanması arasında kurulacak denge çerçevesinde bir anlam taşıması

---

⁴⁹⁷ GÖZLER, Kemal, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ekin, Bursa, 2018, s. 350.

⁴⁹⁸ Bu öğretiye göre, her temel hakkın geçerli olduğu belirli bir nesnel alan vardır. Bu nesnel alanın saptanması ile hakkın geçerlilik muhtevasının ortaya konulması meselesi bu öğreti bakımından değerlidir. Bkz. SAĞLAM, Fazıl, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 47-49.

⁴⁹⁹ Bu ilkeye göre, çatışan haklar ya da anayasal normlardan her birine optimal normatif etki sağlayacak bir çözüm bulmak gerekir. Bu da çatışan haklardan her birinin belli ölçüde sınırlanmaya uğraması demektir. Bkz. SAĞLAM, Fazıl, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, s. 39 vd.

⁵⁰⁰ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 97-102.

⁵⁰¹ Ibid.

⁵⁰² Başka bir gerekçeye göre, Anayasanın ve yasaların koyduğu sınırların inhisariliği karşısında, bir hakkın norm alanından bahisle anayasanın ve yasanın koyduğu sınırlardan başka sınırlara tabi tutmaya imkân yoktur. GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 217-218.

nedeniyle,⁵⁰³ mahkemeye erişim hakkını sınırlamada oldukça dar bir yorumla ele alınması gereken bir sınır olduğu kabul edilebilir. Anayasa Mahkemesinin, mahkemeye erişim hakkının her ne kadar Anayasanın 36. maddesinde yer alan bir özel sınırlama sebebi yer almasa da Anayasanın başka hükümleri nedeniyle sınırlandırılabilmesine dair kabulü de bu anlayışla uyumlu görünmektedir.⁵⁰⁴ Elbette, sınırlamaların, mahkemeye erişim hakkının sağladığı her bir güvence bakımından dengeler gözetilmek suretiyle yapılması gerektiği de söylenebilir. Mesela, zorunlu idari itiraz öngören düzenlemelerin yargının iş yükünü azaltarak Anayasanın 141. maddesinde korunmak istenen amaçlarla sınırlandırılması durumunda 36. madde ile 141. madde arasında gözetilen dengenin mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasında makul olduğu kabul edilebilir.⁵⁰⁵ Ya da bunun ötesinde, idari yargıda mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması konusunda, mahkemeye erişim hakkının, yalnızca Anayasanın 36. maddesi ile değil, sınırlandırmanın konusuna göre Anayasanın 40., 125. ve 138. maddeleri ile de ilişkisinin gözetilmesinin gerektiği ileri sürülebilir. Çünkü, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması hiç şüphesiz bu hak kapsamındaki güvencelerin sınırlandırılması anlamına gelir ki, yukarıda, açıklandığı üzere idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler yalnızca, AIHS'nin 6. maddesine değil, aynı zamanda, Anayasanın 2., 36., 40., 125. ve 138. maddelerinden de kaynaklanmaktadır. İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunu açık tutan ve bu yönüyle mahkemeye erişim hakkı ile ortak bir güvence sağlayan Anayasanın 125. maddesinin idari uyuşmazlıklar bakımından

---

⁵⁰³ Danıştay, 9. D., E. 2018/3288, K. 2021/3683, T. 07.06.2021.

⁵⁰⁴ AYM, *Emin Akyol*, p. 31; AYM, *Yusuf Bilin*, p. 53; Ayrıca, norm denetimi kararları için bkz. AYM, E. 2010/83, K. 2012/169; E. 2012/35, K. 2012/203; E. 2013/62, K. 2013/115; E. 2013/95, K. 2014/176; E. 2014/177, K. 2015/49; AYM, E. 2015/96, K. 2016/9; E. 2017/167, K. 2017/172; E. 2018/73, K. 2019/65; E. 2018/99, K. 2021/14.

⁵⁰⁵ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 124-125.

mahkemeye erişimi temin ederek, yargı yolunun açık tutulmasına ilişkin sağladığı etkinin herhangi bir nedenle ve kanunla sınırlandırılmayacağı, ancak, anayasa ile sınırlandırılabilmesi kabul edilmektedir.⁵⁰⁶ Diğer bir deyişle, bir anayasa kısıntısının olmadığı durumda, idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu kapatılamaz. Bu sonuç, mahkemeye erişim hakkı kapsamında idari eylem ve işlemler karşısında etkili bir yargı yolunun açık tutulmasını gerekli kılan ve ancak anayasa ile sınırlandırılabilen güçlü bir güvence oluşturur. Hukukun üstünlüğü ilkesi Anayasa ile yapılan sınırlandırmalar da başka bir sınır teşkil eder. Zira, yargı yolunu kapatan ulusal mevzuatın mahkemeye erişim hakkına uygun olabilmesi için ayrıca, hukukun üstünlüğü ilkesiyle de uyumlu olması gerektiği kabul edilmektedir.⁵⁰⁷ Diğer yandan, Anayasanın 138. maddesinin, idari yargı kararlarının uygulanması yönüyle mahkemeye erişim hakkı bakımından yine ancak anayasa ile sınırlandırılabilen güçlü bir güvence sağladığı anlaşılmaktadır. Aslında, görülüyor ki, mahkemeye erişim hakkına getirilecek her tür sınırlamanın aynı nitelikte görülmesi ve bu bağlamda aynı ilkelerle değerlendirilmesi doğru sonuçlar vermemektedir. Mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerin hepsini sarabilecek bir sınırlandırma ilkesi olduğunu söyleyebilmenin güçlüğü ortadadır. Mesela, yargı yolunun kapatılması ile yargı yoluna başvurunun belirli koşullara bağlanması arasında gerek sözleşme gerekse iç hukuk çerçevesinde sonuçları bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Sınırlandırma rejiminin de işte bu farklılıkları da içeren ilkeler nezdinde ifade edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılma rejimi, AİHS'ye, hukukun genel ilkelerine ve iç hukuka göre farklılaşan yönleriyle ele alınması gereken bir mesele görünümündedir. Özellikle, idarenin yargısal denetimi hususunda uzmanlaşmış bir yargı kolu olarak idari

---

⁵⁰⁶ AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 105.

⁵⁰⁷ AİHM, Kartal/Türkiye, B. No: 54699/14, 26.03.2024, p. 96.

yargının, söz konusu farklılaşan yönleri analiz ederek muhakeme edebilmek bakımından başarılı olacağına yönelik bir beklentinin doğal olacağı düşünülebilir. Ancak, AİHM ve Anayasa Mahkemesi gibi Danıştay'ın da mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalelere ilişkin değerlendirmelerinde hakkın sınırlandırılabilirliğini gerçekte sorgulamadan, sınırlandırılabilir olduğunu belirtmek suretiyle değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Mesela, bir kararında mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılabilir olduğunu ve bu sınırlandırmada, mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalenin, hukuk güvenliği ve hukuki istikrar ilkeleri arasında makul bir dengenin gözetilmesi gerektiği işaret etmiştir.⁵⁰⁸

3.2. Sınırlandırma Rejimi

Çalışma içerisinde, mahkemeye erişim hakkının, idari yargı mercilerine ulaşma imkânını, yargılamalar sonucunda nihai karar elde imkânını ve bu kararların uygulanmasını güvence altına alan bir hak olduğu, mahkemeye erişim hakkının bünyesinde bulunan güvencelerin bazı ölçütler nezdinde sınırlandırılabilmesinin kabul edildiği tespit edilmiştir. Bu ölçütler gibi mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına ilişkin diğer esaslar, idari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkının sınırlandırma rejimini ifade eder. Çalışma içerisinde bu rejim, sınırlandırmanın hedef aldığı hukuki değer de göz önüne alınarak, AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarında kullanılan ölçütler ışığında sunulmaya gayret edilmiştir. Sınırlandırma rejiminin sunumunda, olağan ve olağanüstü hukuk düzeni bakımından gözetilmesi gereken esasların farklılaşması dolayısıyla, olağan dönemlerde sınırlandırma rejimi ile “*savaş*”, “*seferberlik*” ve “*olağanüstü hal*” gibi olağanüstü dönemlerde sınırlandırma rejimi arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Bu ayırım yapılırken, sunulan bilgilerde tekrara

---

⁵⁰⁸ Danıştay, 9. D., E. 2018/3288, K. 2021/3683, T. 07.06.2021.

düşmemek için ve Anayasa Mahkemesinin inceleme aşamalarının da benzer bir sisteme dayanması dolayısıyla ilk olarak olağan sınırlandırma rejimi (2.1) ve sonra farklılaşan yönleriyle olağanüstü sınırlandırma rejimi (2.2) ifade edilmiştir.

3.2.1. Olağan Sınırlandırma Rejimi

Olağan dönemlerde mahkemeye erişim hakkının hukuka uygun olarak sınırlandırılmasında bazı ölçütler kullanılarak değerlendirme yapılmaktadır. Bu ölçütlerin, AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarında bazı farklılaşan yönleri bulunmaktadır. Ancak, bireysel başvuru kararlarında daha çok AİHM'in ölçütlerinin kullanıldığı ve bu yönde bir gelişimin olduğu görülmesi üzerine, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırma rejimi, AİHM'in kullandığı ölçütler⁵⁰⁹ olan, kanunilik, meşru amaç ve orantılılık başlıkları altında, Anayasal sınırlandırma ölçütleri de göz önünde tutularak açıklanmıştır.

3.2.1.1. Kanunilik

Temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlanacağı ilkesi ilk defa Fransız Yurttaş Hakları Bildirgesinin 4. maddesi ile düzenlenmiştir.⁵¹⁰ Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin bu ilke 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 13. maddesinde de tanınmakta olduğundan, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasında dikkate alınmak zorundadır. Fakat, AİHM kararlarında, AİHS'de yer alan hakların

---

⁵⁰⁹ Mahkemeye erişim hakkına yönelik bir sınırlama; meşru bir amaç taşıyorsa ve sınırlandırmada kullanılan araçla ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir orantılılık bulunmuyorsa, sözleşmenin 6. maddesinin 1. fıkrası ile uyumlu sayılmaz. Bkz. AİHM, *Ashingdane/Birleşik Krallık*, p. 57.

⁵¹⁰ GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 224.

sınırlandırılmasında kullanılan kriterler arasında “*kanun*” (*droit*) terimi yerine “*araçlar*” (*les moyens*) ifadesi tercih edilmektedir.⁵¹¹ Çünkü, tarihsel olarak Kıt’a Avrupası Hukuk Sisteminin (*civil law*) gelişiminde içtihadın büyük bir rolünün olması ve önemli oranda içtihadî bir hukuk sistemi olan Anglo-Sakson (*common law*) sisteminin özelliğinin verilen kararlarda görmezden gelinemez olması dolayısıyla, AİHM tarafından “*kanun*” terimi şekli anlamda değil, düzenleyici işlemlerin ve yazılı olmayan hukuku da kapsayacak şekilde maddi anlamda kanun olarak anlaşılmıştır.⁵¹² Böylece iki hukuk sistemini de kapsayacak ortak bir ilke geliştirilmiştir.⁵¹³ Bu bağlamda ele alınacak, “*kanun*” kavramının kalite kriterleri de AİHM tarafından öngörülebilirlik, hukuk devletinin gereklerine uygunluk,⁵¹⁴ açık ve yeterince erişilebilir olmak⁵¹⁵ şeklinde tespit edilmiştir. Bugün, mahkemenin yine bu ölçütleri muhafaza ettiği, kanunilikten, kanunun kim tarafından yapıldığına, yazılı-yazısız olup olmadığına bakılmaksızın açıklık, kesinlik, öngörülebilirlik ve erişilebilirlik kriterlerini karşılamayı anladığı bilinmektedir.⁵¹⁶

---

⁵¹¹ Örnek karar için bkz. AİHM, *Karantalis/Yunanistan*, p. 13.

⁵¹² AİHM, *Kruslin/Fransa*, B. No: 11801/85, T. 24.04.1990, p. 29

⁵¹³ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 111.

⁵¹⁴ AİHM, *Kruslin/Fransa*, p. 30.

⁵¹⁵ AİHM, *Silver ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, B. No: 5947/72,6205/73,7052/75,7061/75, 7107/75, 7113/75, 7136/75, T. 25.03.1983, p. 87.

⁵¹⁶ LUPO, Nicola / PİCCIRILLI, Giovanni, “*European Court Of Human Rights And The Quality Of Legislation: Shifting To A Substantial Concept Of ‘Law’?*”, **Legisprudence**, Y. 2012, C. 6, S. 2, s. 237. Bu kriterler aynı zamanda mahkemeye erişim hakkının etkililiği ile ilgilidir. AİHM, *Çela/Arnavutluk*, p. 28.

Kanunun, dil ve anlatımı ile hiçbir tereddüte mahal vermeyecek hukuki belirliliğe ve iç tutarlılığa sahip olması, açıklık ilkesinin gereğidir.⁵¹⁷ Bu ilkeye göre, kanunun yeterli açıklığa sahip olması, idarenin keyfi müdahalesine karşı yeterli koruma sağlama amacı ile ilgili olup bu amaç aynı zamanda hukuk devleti ilkesi ile de ilgilidir.⁵¹⁸ Çünkü, hukuk devletinin gereklerine uygun bir kanunun, hukuk devletinin en önemli tarihsel amacı ile ilgili olan keyfi yönetimin sınırlandırılması işlevine⁵¹⁹ hizmet etmesi gerekir. Bu yüzden, hukuk güvenliği ve öngörülebilirlik ilkelerinin hizmet ettiği, idarenin keyfi müdahalesine karşı yeterli koruma sağlama amacının aynı zamanda açıklık ilkesi için de geçerli olduğu rahatça söylenebilir. Diğer yandan, kanunun açıklığı, aynı zamanda öngörülebilirliği de sağlayan bir işleve sahiptir. Çünkü, öngörülebilirlik, hukuksal kuralların önceden bilinebilmesini ve sonuçlarının tahmin edilebilmesini içeren bir ilkedir.⁵²⁰ Öngörülebilirliği ihlal eden bazı durumların mahkemeye erişim hakkının ihlaline yol açabileceği kabul edilmektedir. Örneğin, sonradan getirilen ilk inceleme kriterlerinin halihazırda yapılmış başvurulara uygulanması mahkemeye erişim hakkının ihlal eder.⁵²¹ Öngörülebilirlik ilkesi gibi hukuk güvenliği ilkesi de açıklık ilkesinin gerçekleşmesini gerektirir ve aslında sadece bununla da sınırlı değildir. Öyle ki, hukuk güvenliği ilkesi, kanunlara, yargı kararlarına erişimi, hukukun öngörülebilirliğini, hukuki istikrarı, hukuki tutarlılığı, haklı beklentileri, geçmişe yürümemeyi, suç ve cezaların

---

⁵¹⁷ SEVER, D. Çiğdem, **Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi**, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2021, s. 90-92.

⁵¹⁸ AİHM, *Kruslin/Fransa*, p. 30.

⁵¹⁹ UYGUN, Oktay, “*Hukukun Üstünlüğü İlkesi*”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 3, s. 523-537.

⁵²⁰ EKİNCİ, Murat, **İdari İstikrar İlkesi**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 96.

⁵²¹ AİHM, Gil Sanjuan/İspanya, B. No: 48297/15, T. 26.05.2020, p. 38-45.

kanuniliğini ve kesin hükme saygıyı içeren pek çok güvence kriteri ile değerlendirilmektedir.⁵²²

Erişebilirlik kriteri ise, mahkemeye erişim hakkına yönelik bir sınırlama içeren normun “*kamuya açıklanmasını*” ve bu şekilde ulaşılabilir hale getirilmesini ifade eder.⁵²³ Bu kritere uygunluk bakımından, kanunun henüz uygulamaya geçmeden hukuksal sonuç doğuracağı muhataplarının bilgi edinebileceği uygun yollarla duyurulması ve kurallara ulaşma bakımından objektif zorlukların bulunmaması değer taşımaktadır.⁵²⁴

Anayasal sınırlandırma rejimi içerisinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında, Anayasanın 13. maddesindeki ölçütler kullanılmakta olup, Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru kararlarında kanunla sınırlandırma ilkesi nedeniyle öncelikle şekli manada bir kanunun varlığına ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.⁵²⁵ Bununla birlikte, kanunun öngörülebilirlik sağlayacak kadar hukuki belirliliğe sahip ve ulaşılabilir olması gerektiği de ilke olarak benimsenmektedir.⁵²⁶ Mahkemeye erişim hakkını sınırlayan kanuni düzenlemelerin, öngörülebilirliği sağlayacak yeterlilikte açıklığa sahip olmaması durumunda, mahkemeye erişim hakkının ihlaline neden olacak yargısal yorumlar söz konusu olabilir. Bu durumun ihlal yaratacak derecede olup olmadığı somut olayın özellikleri gözetilerek anlaşılacaktır. Ancak, yeterince açık olmadığı için bir normun yargı mercilerince farklı yorumlanmış olmasına rağmen

---

⁵²² **Rule of Law Checklist**, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu 106. Genel Kurul Oturumu (11-12 Mart 2016-Venedik), p. 25-28, <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf>

⁵²³ AYM, Ahmet Aslan, B. No: 2021/23949, 6/10/2022, p. 46.

⁵²⁴ SEVER, *Kanuna Dayanma İlkesi*, s. 94-95.

⁵²⁵ AYM, Ali Hıdır Akyol ve diğerleri [GK], B. No: 2015/17510, 18/10/2017, p. 56.

⁵²⁶ AYM, Türkiye İş Bankası A.Ş. [GK], B. No: 2014/6192, 12/11/2014, p. 44.

içtihatların birleştirilmemesi durumunda ortaya çıkan aykırılığın mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği kabul edilmektedir.⁵²⁷ Mesela, bir kanun hükmüne ilişkin idari yargı mercilerinin farklı yorumlarının olması ve bu yorumların bir süre sonra belirli bir uygulamayı gerektirecek şekilde yerleşmesi doğal bir süreç olmasına rağmen, farklı yorumlara dayanan içtihatların, kanun yürürlüğe girdikten çok uzun bir süre sonra dahi birleştirilmemiş olması, müdahalenin, öngörülebilirlik ve belirlilik ilkelerini taşımayan bir kanuna dayanması anlamına gelmekle, kanunilik şartının gerçekleşmemiş olduğunun kabulünü gerekli kılar.⁵²⁸

Kanun ile sınırlandırma konusunda “*kanun*” ibaresinin Türk Hukukunda da neleri kapsadığını ifade etmekte yarar vardır. “*Kanun*” ifadesinden öncelikle Anayasa ve yasa hükümleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, mahkemeye erişim hakkına yönelik sınırlandırmaların Anayasa veya yasalarda yer alması gerekir. Anayasa ile yapılan sınırlandırmalar için kurucu iktidarın uyması gereken bir sınırlandırma rejimi bulunmamakta olup,⁵²⁹ kurucu iktidar, serbestçe mahkemeye erişim hakkını kısıtlayabilmektedir. Mesela, 1982 Anayasasının son haline göre, bazı idari işlemlere karşı yargı yolunun kapatılması suretiyle, Anayasada mahkemeye erişim hakkına yönelik sınırlamalar getirildiği bilinmektedir. Bu işlemleri, Yüksek Askeri Şura’nın kadrosuzluk nedeniyle emekliye sevk ve terfi işlemleri (AY, m. 125/2), Hakimler ve Savcılar Kurulu’nun meslekten çıkarma haricindeki tüm kararları (AY, m. 159/10), spor federasyonlarının spor yönetimi ve disiplini ile ilgili kararları ve bu kararlara karşı itiraz üzerine verilen Tahkim Kurulu kararları (AY, m. 59/3) olarak sayabiliriz.⁵³⁰ Diğer

---

⁵²⁷ AYM, Muharrem Kılıç, B. No: 2012/1071, 11/3/2015, p. 29-35.

⁵²⁸ AYM, E-Ba İnşaat Taahhüt Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2015/13921, 27/6/2018, p. 64-65.

⁵²⁹ GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 221.

⁵³⁰ AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 123-128.

yandan, yasalar veya Anayasanın 90. maddesine göre yasa hükmünde olan uluslararası sözleşme hükümlerinin de mahkemeye erişim hakkına bazı sınırlamalar getirebileceği bilinmektedir. Ancak, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması hususunda anayasa, kanun veya uluslararası antlaşmalar dışında düzenleyici işlemlerin de bir araç olup olamayacağı sorusu akla gelebilir. Ancak, çok açıktır ki, asli olmayan düzenleyici işlemler veya birel işlemlerle mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına imkân bulunmamaktadır.⁵³¹ Diğer yandan, düzenleyici işlemler içerisinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin (CBK) asli düzenleme getirebilme imkânına⁵³² rağmen Anayasanın m. 104/17 hükmü gereğince, içerisine mahkemeye erişim hakkının da dahil olduğu bazı temel hakların⁵³³ CBK ile düzenlenme yasağı nedeniyle sınırlandırmaların, CBK ile değil, ancak, kanun veya Anayasa ile yapılabileceği söylenebilir.⁵³⁴ Kanunla getirilen sınırlamalara örnek olarak, Danıştay Başkanlar Kurulu veya Yargıtay Başkanlar Kurulunun, itiraz üzerine veya doğrudan verdikleri kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri

---

⁵³¹ GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 220.

⁵³² ULUSOY, Ali D., “Yeni Anayasal Sistemde Yürütme’nin Düzenleme Yetkisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri”, **Prof. Dr. Metin Günday Armağanı II. Cilt**, Ankara, 2020, s. 1406-1409.

⁵³³ Bazı sosyal hakların ise düzenlenebileceğine ilişkin açıklamalar için bkz. ARDIÇOĞLU, M. Artuk, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2017, S. 3, s. 40.

⁵³⁴ Her ne kadar mahfuz alana ilişkin CBK'lere yönelik böyle bir sınırlandırma olmadığına ilişkin düşünceler bulunsa da, Anayasa'da böyle bir mahfuz alanın kabul edilmesi sistematik yorum sonucunda kabul edilemez bulunmuştur. TEKİNSOY, M. Ayhan, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Yürütmenin Mahfuz Düzenleme Yetkisi Açısından Değerlendirilmesi”, **Cumhurbaşkanının İşlemleri Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi-Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiri Kitabı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 411.

(TSK) mensuplarına Yüksek Disiplin Kurulu tarafından verilen TSK'den ayırma cezaları ve disiplin amir ya da kurullarının verdiği barış zamanlarında aylıktan kesme, hizmet yerini terk etmeme ve oda hapsi dışındaki disiplin cezaları gösterilebilir.⁵³⁵ Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, mahkemeye erişim hakkının, zımni sınırlara sahip olan ve doğası itibariyle düzenlenmesi gereken bir hak olması nedeniyle⁵³⁶ iç hukukta düzenlenmesi söz konusu olmakla birlikte, bu düzenlemenin her zaman kanunla yapılması gerekmemektedir. Mahkemeye erişim hakkı ile ilgili ve sınırlandırma sonucu içermeyen bir düzenlemenin asli olmayan bir düzenleyici işlemle de yapılabilmesi mümkündür.⁵³⁷ Bu durumda, düzenleyici işlemlerin de tıpkı dayandıkları kanun hükümleri gibi hukuki belirliliği sağlayacak açıklıkta ve öngörülebilir olması gerekmektedir.⁵³⁸ Ancak, dikkat edilmesi gerekir ki, Anayasanın m. 104/17 hükmü, CBK ile düzenleme yasağını açıkça ifade ettiğinden ötürü, diğer düzenleyici işlemlerle ilgili kabul edilebilecek bu kuralın olağan dönem CBK'leri için de geçerli olacağı söylenemez. Bununla birlikte, olağanüstü hallerde m. 104/17'nin ikinci cümlesinde yer alan sınırlamalara tabi olunmayacağı için CBK ile mahkemeye erişim hakkının düzenlenebilmesi mümkündür (m. 119/6). Ancak, Anayasanın 119. maddesinde yer alan “düzenleme” ve “sınırlandırma” terimlerinin farklı anlamları dikkate alındığında, olağanüstü hallerde CBK ile yapılacak düzenlemelerin, temel hak ve hürriyetleri sınırlandırmaması gerektiği sonucuna varılabilir. Çünkü, Anayasanın m. 119/6 hükmüne göre, olağanüstü hallerde uygulanmayacak olan sınırlama, Anayasanın m. 104/17

---

⁵³⁵ AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 128.

⁵³⁶ AIHM, Garcia Manibardo/İspanya, B. No: 38695/97, T. 15.02.2000, p. 36.

⁵³⁷ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 114.

⁵³⁸ OKAY TEKİNSOY, Özge, “Yargı İçtihatları Kapsamında Disiplin Suç ve Cezalarında Hukuki Belirlilik İlkesi”, **Prof. Dr. Metin Günday Armağanı II. Cilt**, Ankara, 2020, s. 970.

hükümünün ikinci cümlesiyle sınırlıdır. Diğer yandan, münhasıran kanunla düzenlenecek konularda CBK ile düzenleme yapılamayacağına dair sınırlamanın olağanüstü hallerde de geçerli olacağı düşünülebilir. Bu durumda yukarıda da açıklandığı üzere temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlandırılabilmesi mümkün olduğu için olağanüstü hallerde mahkemeye erişim hakkına yönelik CBK ile sınırlama getirilmemesi gerektiği düşünülebilir. Belki burada, Anayasanın m. 119/6 hükmü gereğince olağanüstü hallerde çıkarılan CBK'lerin kanun hükmünde olduğu da akla gelebilir. Fakat, Anayasanın m. 119/5 hükmünden, Anayasanın 15. maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin esasların kanunla düzenleneceği özel olarak öngörülmüş olduğundan, olağanüstü hallerde dahi CBK'lerin temel hak ve hürriyetleri sınırlandırılmasına dair esaslar içermemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması için gerekli olan birinci şart buraya kadar anlatıldığı biçimiyle “*kanunilik*” şartıdır. Kanunilik şartını sağlamayan bir müdahalenin, diğer kriterlere uygunluğun incelenmesine gerek olmaksızın, mahkemeye erişim hakkını ihlal edeceği kabul edilmektedir.⁵³⁹ Mesela, İdare Mahkemesi tarafından, 675 sayılı OHAL KHK'si m. 16/4 hükmünün lafzına⁵⁴⁰ göre çıkarım yapılarak, sadece idarenin cevabı üzerine dava açılabilmesinin mümkün görüldüğü ve somut olayda, idarece verilen bir cevabın da bulunmaması nedeniyle davanın incelenmeksizin reddedilmesine dair verilen kararın, mevzuatta bu başvuruları zımni ret kurumundan açıkça müstesna tutan bir hüküm bulunmaması dolayısıyla, zımni ret kurumunun

---

⁵³⁹ GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 339-341.

⁵⁴⁰ “...İdari başvuru üzerine idari merci tarafından verilecek karar aleyhine idari yargıda dava açılabilir. İdari yargının verdiği karar kesin olup, uyuşmazlık adli yargıda hiçbir şekilde dava konusu yapılamaz.” 675 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname için bkz. RG, 29.10.2016, S. 29872.

uygulanmayacağına kabulü anlamına gelen ve bu suretle, Anayasa'nın 125. maddesinde yer alan güvenceyle ve öngörülebilirlik ilkesiyle çelişerek kanunilik kriterini taşımamak bakımından mahkemeye erişim hakkını ihlal eden bir müdahale olduğu değerlendirilmiştir.⁵⁴¹

3.2.1.2. Meşru Amaç

Mahkemeye erişim hakkına yönelik yapılacak sınırlamaların yalnızca kanunilik şartına uygunluğu yetmemekte, söz konusu sınırlamaların meşru bir amaca dayanması gerektiği kabul edilmektedir. Meşru amaç kavramından, devletlerin mahkemeye erişim hakkını sınırlandıran AİHS'nin ihtiyaçlarına uygun politikaları anlaşılmaktadır ve böyle bir amaç takip edilmediğinde ise yapılan sınırlandırmalar mahkemeye erişim hakkına aykırı olmaktadır.⁵⁴² Akıl hastalığı, akıl zayıflığı olanlar ile küçüklere yönelik bazı sınırlamalar getirilmesinin meşru amaçlara dayalı olduğu kabul edilmektedir.⁵⁴³ Usul kuralları çerçevesinde mahkemeye erişim hakkını sınırlandıran esasların da meşru amaca dayanması gerekmektedir. Mesela, idari yargılama hukukunda iptal davası açabilmenin bir koşulu da davacının kişisel, güncel ve meşru bir menfaatinin ihlal edilmiş olmasıdır.⁵⁴⁴ Bu sınırlamanın amacı, kişinin menfaatini ilgilendirmeyen işlemlerin dava konusu yapılarak yargının ve idarenin gereksiz yere sürekli meşgul edilerek işleyemez hale getirilmesini engellemek olarak ifade edilmektedir.⁵⁴⁵ Ayrıca, menfaati etkilemeyen uyuşmazlıklar bakımından mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması, hukuk devleti

---

⁵⁴¹ AYM, *Zahide Özge Biner Derdoy*, B. No: 2018/17859, 16/6/2021, p. 24.

⁵⁴² AİHM, *Lupeni/Romania*, p. 89.

⁵⁴³ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 24.

⁵⁴⁴ GÜNDAY, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 231.

⁵⁴⁵ AYM, *Levent Tütüncü*, B. No: 2015/3690, 18/7/2018, p. 47.

ilkesinin bir gereği olarak, “*usul ekonomisi*”, “*adaletin iyi yönetimi*” ve “*kamu yararı*” amacının gerçekleştirilmesi bakımından elverişlidir.⁵⁴⁶ Mahkemeye erişime süre sınırlaması getirmek ise, güvenilirliği şüpheye düşürecek kadar geçmişte olan olaylarla ilgili elde edilebilecek delillere dayanılarak verilen kararların yaratacağı muhtemel adaletsizlikleri önlemek ve hukuk güvenliğini sağlamak gibi meşru amaçlara hizmet eder.⁵⁴⁷ Ek olarak, denilebilir ki, yargı yoluna yapılacak başvuruların belirli bir süreye ve usul kurallarına tabi kılınarak mahkemeye erişim hakkının kısıtlanmasının amacı “*adaletin iyi yönetimi*”⁵⁴⁸ ve “*hukuk güvenliği*” ilkelerinin sağlanmasıdır.⁵⁴⁹ Ayrıca, adaletin iyi yönetimi için mahkemeye erişim hakkına bazı finansal sınırlamalar getirilebileceği kabul edilmektedir.⁵⁵⁰ Ancak, yukarıda sıkça anılan meşru sebepler olan adaletin iyi yönetiminin ve hukuk güvenliği ilkesinin, hangi yönüyle meşru amaç sayılabileceği hususuna da değinmek gerekir. Adaletin iyi yönetimi ilkesi davaların çok fazla artmasının önlenmesi,⁵⁵¹ yargı mercilerinin iş yükünün azaltılması,⁵⁵² adalet hizmetlerinin finanse edilmesi ve anlamsız iddialara karşı caydırıcı olmak⁵⁵³ gibi alt

---

⁵⁴⁶ AYM, İhsan Güleçenoğlu, B. No: 2018/13941, 3/2/2022, p. 47.

⁵⁴⁷ AİHM, Stubbings/Birleşik Krallık, B. No: 22083/93,22095/93, T. 22.10.1996, p. 51.

⁵⁴⁸ Bir kamu hizmetinin iyi yönetimi denildiğinde, en genel anlamıyla, hizmetleri kapsamında yer alan görevlerin mümkün olan en iyi koşullarda gerçekleştirilmesi, yüksek kalitede hizmet sağlanması ve eldeki kaynakların en iyi şekilde kullanması kastedilir. Bkz. CHEVALLIER, Jacques, 5. Baskı, **L’Etat post-moderne**, Droit et Société, 2017, p. 88.

⁵⁴⁹ AİHM, *Geouffre De La Pradelle/Fransa*.

⁵⁵⁰ AİHM, Mehmet ve Suna Yiğit/Türkiye, B. No: 52658/99, T. 17.07.2007, p. 34.

⁵⁵¹ AİHM, Lithgow ve Diğerleri/Birleşik Krallık, B. No: 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81, 9405/81, T. 08.07.1986, p. 197.

⁵⁵² AİHM, Brualla Gomez De La Torre/İspanya, B. No: 26737/95, T. 19.12.1997, p. 36

⁵⁵³ AİHM, *Stankov/Bulgaristan*, p. 57.

amaçları da barındırabilen yapısıyla, Anayasanın 141. maddesinin son fıkrası ile düzenlenen usul ekonomisi ilkesine benzer mahiyette mahkemeye erişim hakkını sınırlayan meşru bir amaç niteliğindedir.⁵⁵⁴ Yukarıda, kanunilik ilkesi başlığı altında kanunun kalite kriterleri arasında yer alması nedeniyle açıklanan hukuk güvenliği ilkesinin ise, yargı yoluna başvuruya yönelik süre ve usul kurallarının belirlenmesi, içtihadî tutarlılığın sağlanması,⁵⁵⁵ kesin hükme saygı gösterilmesi⁵⁵⁶ gibi kişilere hukuki öngörülebilirliği sağlama gibi meşru bir amacın dayanağını oluşturmaktadır.⁵⁵⁷ Elbette, yukarıda değindiğimiz üzere, hukuk güvenliği ilkesi, kapsamında pek çok hukuksal ilkeyi barındırmakta olması nedeniyle mahkemeye erişim hakkı üzerinde çok yönlü etkiler oluşturabilmektedir. Şöyle ki, az önce ifade edildiği üzere, bu ilke, başvuru yolları ve aşamaları ile sürelerle ilişkin mahkemeye erişim hakkını sınırlandıracak kuralların da meşru amacını teşkil eder. Aynı zamanda, davanın açılacağı mahkeme, süre ve diğer usul konularındaki belirsizliklere karşı bu ilkenin mahkemeye erişim hakkı lehine güvence sağladığı da kabul edilmektedir.⁵⁵⁸ Diğer bir ifadeyle, temel hakların sınırlandırılmasında, açıklık, anlaşılır ve öngörülebilir olma kriterlerini içeren yönüyle mahkemeye erişim hakkını güçlendiren hukuk güvenliği ilkesi, yine, kapsamında bulunan öngörülebilirlik ve kazanılmış haklara saygı ilkesi yönüyle, bazı yararlandırıcı idari işlemler bakımından mahkemeye erişim hakkını sınırlandırıcı niteliktedir.⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁴ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 122-124.

⁵⁵⁵ AİHM, Siegle/Romanya, B. No: 23456/04, T. 16.04.2013, p. 38-39

⁵⁵⁶ AİHM, Gudmundur Andri Ástráðsson/İzlanda, p. 238.

⁵⁵⁷ AİHM, süre sınırlaması için hukuk güvenliği ilkesinin meşru amaç olduğunu yerleşik olarak kabul etmektedir. Örneğin bkz. AİHM, Çela/Arnavutluk, p. 22.

⁵⁵⁸ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 29.

⁵⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 126-127.

İdari eylem ve işlemlere yargı yolunu kapatan bir sınırlama amacının meşru olup olmadığı değerlendirilirken, mahkemeye erişim hakkının gereklerine ve hukukun üstünlüğü ilkesine uygunluğu değerlendirilmektedir.⁵⁶⁰ Mesela, AİHM, HSK'nin zorunlu atama kararlarına karşı yargı yolunun kapalı olmasının amacı olarak hükümet tarafından ileri sürülen ve tüm zorunlu atama kararına karşı dava açılması ihtimalinde, bu durumun yargı sisteminin işleyişinde önemli bir zorluk yaşanmasına neden olacağını ve zorunlu rotasyon sisteminin anlamsız hale gelebileceğini içeren amacın meşru bir amaç olmadığını ifade ederken, zorunlu atama kararlarına açılacak çok sayıda davanın getireceği zorluğun, kişilerin medeni hak ve yükümlülükleri hususunda mahkemelerce denetim yapılmasını isteme haklarından daha ağır basmadığı tespitinde bulunmuştur.⁵⁶¹

Yukarıda sayılanların dışında, idarenin, belirli bir süre devam eden uygulamalarının oluşturduğu hukuki durumu, keyfi biçimde değiştirememesi anlamına gelen idari istikrar ilkesi, idari işlemlere karşı ancak belirli bir süre içinde dava açılabilmesine yönelik sınırlamanın da kaynağı olarak görülmüştür.⁵⁶² Diğer bir deyişle, idari uyuşmazlıkların yargı mercileri önüne taşınabilmesi için dava açabilmeye belirli bir süre şartı öngörülmesi, idari istikrar ve hukuk güvenliği ilkelerini korunması amacıyla hizmet etmektedir.⁵⁶³ Benzer biçimde, mahkemeye erişime süre sınırı getirilmesine ilişkin ileri sürülen başka bir amacın, idarenin faaliyetleri bakımından bir huzursuzluğun

---

⁵⁶⁰ AİHM, *Bilgen/Türkiye*, p. 96.

⁵⁶¹ AİHM, *Bilgen/Türkiye*, p. 95-97.

⁵⁶² SEVER, D. Çiğdem, *Danıştay Kararları Işığında İdare Hukukunda Kazanılmış Haklar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2006, s. 119-120.

⁵⁶³ TEKİNSOY / BAĞRIAÇIK, *op. cit.*, s. 606; AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 694.

oluşmasının ve idari faaliyetlerin aksamasının önüne geçilmesi,⁵⁶⁴ yani, kısaca, idari işlemlerin sürekli dava tehdidi altında bırakılmaması olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶⁵ Bu amaç aslında, idari istikrar ilkesinin sağlanmasına hizmet eden bir alt amaç olarak değerlendirilebilir.⁵⁶⁶ Ancak, amacın meşruluğunun tartışmaya değer bir yönü de vardır. Zira, dava tehdidi altında kalan, olsa olsa idarenin hukuka aykırı işlemi olabilir.⁵⁶⁷ İdarenin hukuka uygun işlemlerinin ise yargısal denetime tabi tutulmasının idari istikrarı bozacak bir yönü zaten bulunmamaktadır. Aslında, dava açma süresinin geçmiş olması nedeniyle, hukuka aykırı idari işlemlerin yargısal denetiminin yapılamaması, idari istikrarın yanında hukuka aykırılığın da istikrar kazanmasına neden olabilir. Bu da hukuk devleti bakımından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

3.2.1.3. Orantılılık

Gerek AİHM'in gerek de Anayasa Mahkemesinin kabulüne göre, kanunilik kriterinin ve yukarıda sayılan meşru amaçların sağlanıyor olmasının, tek başına, mahkemeye erişim hakkına yönelik sınırlandırmaları hukuka uygun hale getirdiği söylenemez. Bunun için aynı zamanda, en etkin şekilde korunması gereken mahkemeye erişim hakkı ile hukuk güvenliği ve hukuki istikrar ilkeleri arasında makul bir denge

---

⁵⁶⁴ ONAR, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C. 3, s. 1960.

⁵⁶⁵ KAPLAN, Gürsel, *İdari Yargıda Dava Açma Süreleri*, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 30.

⁵⁶⁶ “*hukuki işlem ve kuralların sürekli dava tehdidi altında bulunması hukuk devletinin unsurları olan hukuki istikrar ve hukuki güvenlik ilkeleriyle bağdaşmaz.*” AYM, E. 2010/83, K. 2012/169, T. 01.11.2012, RG, 22.02.2013, S. 28567.

⁵⁶⁷ ULER, *op. cit.*, s. 209; BAĞRIAÇIK, Ahmet, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi*, Savaş Yayınları, Ankara, 2022, s. 88.

kurulması da gereklidir.⁵⁶⁸ En genel ifadesiyle, orantılılık, sınırlamada güdülen bu meşru amaçlarla, mahkemeye erişim hakkı arasında kurulan makul denge ilişkisini anlatmaktadır.

Orantılılık, Anayasa Mahkemesinin temel hak ve hürriyetlere yönelik müdahalelerin hukuka uygunluğunu incelerken kullandığı, hakka yönelen müdahalenin, müdahaleyle elde edilmek istenen amacı gerçekleştirmek için zorunlu, elverişli ve orantılı olup olmadığının araştırılmasını içeren ölçülülük kriterinin bir yönünü ifade etmektedir:

“Anayasa’nın 13. maddesinin önemli güvencelerinden olan ölçülülük ilkesi elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeden oluşmaktadır. Elverişlilik, öngörülen sınırlamanın ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli olmasını; gereklilik, ulaşılmak istenen amaç bakımından sınırlamanın zorunlu olmasını, diğer bir ifadeyle aynı amaca daha hafif bir sınırlama ile ulaşılmamasının mümkün olmamasını; orantılılık ise hakka getirilen sınırlama ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir dengenin gözetilmesi gerekliliğini ifade etmektedir.”⁵⁶⁹

Ölçülülük kriteri içerisinde, müdahalenin elverişliliği veya gerekliliği ile kademeliliği analitik biçimde incelenebilmektedir. Elverişli olması, müdahalenin amacını gerçekleştirmeyi sağlamaya uygunluğunu ifade etmekte olup, gerekli olması ise, söz konusu amacı gerçekleştirmeye elverişli daha hafif bir tedbirin var olup olmadığı hususunu ölçmeyi içerir.⁵⁷⁰ Mesela, üyesini temsilen iptal davası açan sendikaya açıkça temsil yetkisi verildiğini gösteren bir belgenin dava dosyasında bulunmaması nedeniyle davanın ehliyet yönünden reddedilmesi, gereksiz yere yargı mercilerinin meşgul edilmemesi ve ehliyetsiz kişilerin haklarının korunması bakımından elverişlilik ölçütünü sağlayan ama daha hafif bir tedbir imkânı olan eksik belgenin tamamlattırılması yoluna

---

⁵⁶⁸ AYM, E. 2010/83, K. 2012/169, RG, 22.02.2013, S. 28567.

⁵⁶⁹ AYM, E. 2018/73, K. 2019/65, T. 24.07.2019, RG, 29.11.2019, S. 30963.

⁵⁷⁰ AYM, Mehmet Akdoğan ve diğerleri, B. No: 2013/817, 19/12/2013, p. 38.

başvurulmaması nedeniyle de gereklilik ölçütünü sağlamayan bir müdahale olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷¹ Müdahalenin orantılı olması ise en hafif tedbirin makul bir denge içinde uygulanıp uygulanmadığının anlaşılmasını içerir.⁵⁷² Ancak, AİHM içtihatlarında, bu ölçütlerin bütün olarak orantılılık ilkesi içerisinde görüldüğü ve değerlendirmelerin bu perspektifle yapıldığı anlaşılmıştır.⁵⁷³ Anayasa Mahkemesi ise elverişlilik ve gereklilik bakımından bir değerlendirme gerekmediği sürece gerçekleştirdiği bireysel başvuru incelemesini orantılılık ilkesine uygunluk üzerinden sürdürmektedir.⁵⁷⁴

Mahkemeye erişim hakkına yönelen bir sınırlamanın hukuka uygun sayılabilmesi için, meşru bir amaca dayanması, amaç ile sınırlama arasında makul bir orantının olması ile sınırlamanın hakkın özüne dokunacak şekil veya düzeyde olmaması gereklidir.⁵⁷⁵ Burada ifade edilen, öze dokunma yasağı, bir temel hakkın amacına uygun kullanılmasını son derece güçleştiren, onun kullanılamaz hale gelmesine yol açan müdahalelere karşı bir güvence olarak kabul edilmektedir.⁵⁷⁶ Öze dokunma ile sınırlandırma arasında fark olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Elverişli, gerekli ve orantılı bir sınırlandırmanın hakkın özüne dokunması mümkün olmakla birlikte, hakkın özüne dokunmadan başka bir

---

⁵⁷¹ AYM, Mustafa Berberoğlu, B. No: 2015/3324, 26/2/2020, p. 51-56.

⁵⁷² METİN, Yüksel, “*Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke midir?*”, **SDÜHFD**, Y. 2017, C. 7, S. 1, s. 7.

⁵⁷³ AİHM, Handyside/Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, T. 07.12.1976, p. 58.

⁵⁷⁴ “*Ölçülülük değerlendirmesi, anılan kararda olduğu gibi elverişliliği veya gerekliliği sorgulamaya yönelik herhangi bir olgu olmadığından orantılılıktan yapılmıştır.*” AYM, *Emin Akyol*, p. 44.

⁵⁷⁵ İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 23-24; Danıştay, 15. D., E. 2013/10863, K. 2018/3868, T. 17.04.2018.

⁵⁷⁶ AYM, E. 2011/123, K. 2013/26, T. 06.02.2013, RG, 31.12.2013, S. 28868.

nedenle ölçsüzlük ilkesini ihlal etmesi de mümkündür.⁵⁷⁷ Çünkü, öze dokunma, sınırlandırmanın biçiminden veya düzeyinden kaynaklı olabilir. Düzeyinden kaynaklandığı durumlarda, hakkın özüne dokunma yasağı orantılılık ölçütünün uç noktalarından birisini anlatmaktadır. Çünkü, bir hakkın sınırlandırılmasının son noktası, o hakkın kaldırılmasına varacak derecede özüne dokunulmasıdır. Mahkemeye erişim hakkının özüne dokunan bir sınırlandırma ise orantılı kabul edilemez. Zira, meşru sebeplere dayansa bile mahkemeye erişim hakkının ortadan kaldırılmasına imkân bulunmamaktadır.⁵⁷⁸ Bununla birlikte, tahkim yolu gibi mahkeme yerine alternatif uyuşmazlık çözen yapılara başvurulması farklı değerlendirilebilir. Mesela, zorunlu tahkim yolunun öngörüldüğü durumlarda,⁵⁷⁹ tahkim aşamasında da adil yargılanma güvencelerinin sağlanıyor olması söz konusu ise mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğinden söz edilemez.⁵⁸⁰ Ayrıca, mahkemeye erişim hakkını kısıtlayan bir müdahale meşru amaca dayanıyorsa ve bu müdahaleye karşı etkili bir başvuru yolu da öngörülmüşse, müdahalenin orantısız sayılmayacağı düşünülebilir.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁷ ÖZTÜRK, *op. cit.*, s. 130.

⁵⁷⁸ AİHM, Winterwerp/Hollanda, B. No: 6301/73, T. 27.11.1981, p. 75.

⁵⁷⁹ İhtiyari tahkim yoluna gitmenin tarafların, açıkça, serbestçe ve yasal olarak bu yolları seçtikleri durumlar zaten mahkemeye erişim hakkına bir müdahale sayılmaz. Bkz. AİHM, *Mutu ve Pechstein/İsviçre*, p. 96.

⁵⁸⁰ AİHM, Tabbane/İsviçre, B. No: 41069/12, T. 01.03.2016, p. 26.

⁵⁸¹ Kabul edilemez bulunan bir başvuruda, AİHM, emekli maaşlarından yapılan kesintiye ilişkin düzenlemenin iptalinden derdest olanlara yararlanma imkânı tanınırken, itiraz etmemiş olanların yararlandırılmamasını, kamu yararına ilişkin konularda özellikle ciddi bir ekonomik kriz dönemindeki bir ülkenin ekonomi politikası gibi hassas bir konuya ilişkin olması ve başvuruçuların bu karara karşı dava açma haklarının olması nedenleriyle orantısız sayılmayacağına karar vermiştir. AİHM, *Frantzeskaki ve*

Hukukun genel ilkelerine uygun olarak yapılan sınırlandırmaların da ilke olarak ölçülü olduğu kabul edilmektedir. Mesela, devlet bağışıklığı konusunda uluslararası kamu hukukunda genel olarak kabul gören kuralları yansıtan tedbirlerin ilke olarak mahkemeye erişim hakkını sınırlamada orantısız olmadığı kabul edilmektedir.⁵⁸² Zira, AİHS'nin, AİHM tarafından, uluslararası hukukun genel ilkelerine göre yorumlandığı da düşünülürse bu sonuca kolayca ulaşılabilmektedir.⁵⁸³ Bunun sonucu olarak, orantılılık ilkesi bakımından devletlerin sahip olduğu takdir hakkının değerlendirilmesinde ilgili hukuk alanının uluslararası kurallarının gözetilmesinin gerektiği kabul edilmektedir.⁵⁸⁴ Bahsedilen kuralların ise uyuşmazlığın yargılandığı yargı düzenine göre değil, uyuşmazlığın esasına uygulanacak maddi hukuk kurallarına göre değerlendirildiği görülmüştür.⁵⁸⁵ Dolayısıyla, idare hukukuna ilişkin bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda AİHM tarafından idare hukukunun umumi esaslarının gözetilebileceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.⁵⁸⁶ Nitekim, ABAD kararlarının AİHM kararlarını etkilemesi nedeniyle “*meşru beklentilerin korunması*” gibi Avrupa idare hukukunun genel

---

diğerleri/Yunanistan, B. No: 57275/17, 58549/17, 58631/17, 58713/17, 58922/17, 58953/17, 58988/17, 59708/17, 59838/17, 60195/17, T. 12.02.2019.

⁵⁸² AİHM, Fogarty/Birleşik Krallık, B. No: 37112/97, T. 21.11.2001, p. 36

⁵⁸³ Örneğin; AİHM, Golder/Birleşik Krallık, p. 29; AİHM, Neulinger ve Shuruk/İsviçre, B. No: 41615/07, T. 06.07.2010, p. 131, AİHM, Nada/İsviçre, B. No: 10593/08, T. 12.09.2012, p. 169, AİHM, Magyar Helsinki Bizottság/Macaristan, B. No: 18030/11, T. 08.11.2016, p. 138.

⁵⁸⁴ AİHM, Naït Liman/İsviçre, B. No: 51357/07, T. 15.03.2018, p. 173-174.

⁵⁸⁵ Örneğin, AİHM, *Naït Liman/İsviçre*, p. 176 vd.

⁵⁸⁶ Nitekim, AİHM, bir kararında bu ilkeleri de gözeterek karar vermiştir. Bkz. AİHM, *Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye*, p. 128-133.

ilkelerinin AİHM içtihatlarında yer almaya başladığı bilinmektedir.⁵⁸⁷ Aslında, bu durum şaşırtıcı da değildir. Çünkü, gelişen insan hakları hukukunun, farklı zamanlarda ve çok çeşitli ulusüstü örgütlerce yorumlanması sonucunda insan hakları bakımından yeni kaynaklar oluşuyorken, özellikle kavramların mahiyetine yönelik değerlendirmelerde güncel hukuksal kabullerin AİHM tarafından görmezden gelinmesinin, AİHS'nin etkinliğini ve güncel bir biçimde varlığını sürdürmesini tehlikeye sokabileceği düşünülebilir. Bu nedenle, AİHM, AİHS'nin canlı olduğunu ve hükümlerinin, ulusal ve uluslararası hukukun gelişen normları da gözetilerek, günün koşulları altında yorumlandığını ifade etmiştir.⁵⁸⁸

Orantısız müdahaleler gibi bu müdahalelere imkân tanıyan kanuni düzenlemelerin, açık, ulaşılabilir ve öngörülebilir olması durumunda bile mahkemeye erişim hakkını ihlal edecek nitelikte olabilme ihtimali söz konusudur. Anayasa Mahkemesinin, etkili başvuru hakkına ilişkin ihlal tespitinde bulunduğu bir kararı⁵⁸⁹ bu konu ile ilgilidir. Her ne kadar söz konusu kararda, istinaf başvurusunun kanuni süre içerisinde yapılıp yapılmadığına dair incelemenin ilk elden Bölge İdare Mahkemesince yapılması durumunda verilecek kararların kesin nitelikli olması nedeniyle, ölçsüz müdahalelerle mahkemeye erişim hakkını aşırı kısıtlanma ihtimalinin, etkili başvuru hakkına aykırılık teşkil ettiği saptanmış olsa da, aslında, etkili bir yargı yoluna başvuru

---

⁵⁸⁷ DALKILIÇ, Elvin, “*Pandemi Sürecinde İdari İstikrar ve Meşru Beklentilerin Korunması*”, Kamu Hukukçuları Platformu IX. Ulusal Sepozyumu, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 12/11/2021-13/11/2021 (Online), s. 6. <https://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/Elvin_DALKILYO_Bildiri_Metni.docx>

⁵⁸⁸ AİHM, Demir ve Baykara/Türkiye, B. No: 34503/97, T. 12.11.2008, p. 68.

⁵⁸⁹ AYM, E. 2022/48, K. 2022/93, T. 20.07.2022, RG, 17.08.2022, S. 31926.

güvencesinin ihlali sonucu, mahkemeye erişim hakkının ihlalinden söz edilmek istenmektedir:

“...kurallar, mahkemeye erişim hakkına ilk kez müdahale eden ve o yargı kolundaki en yüksek mahkemece (Danıştay) verilmeyen kararlara karşı yargı mercilerine başvuru yollarını kapatmak suretiyle Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkı ile bağlantılı olarak Anayasa'nın 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkına aykırılık oluşturmaktadır.”⁵⁹⁰

Anayasa Mahkemesinin neden sadece mahkemeye erişim hakkı ihlaline dayanmak yerine etkili başvuru hakkı ihlali üzerinden bir sonuca gitmeyi tercih ettiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak, bunun hatalı bir yorum olduğu düşünülmektedir. Çünkü, etkili başvuru hakkı karşısında *lex specialis* olan mahkemeye erişim hakkı kapsamında bir ihlalinin tespit edildiği durumlarda aynı zamanda etkili başvuru hakkı ihlali iddialarının incelenmesine gerek görülmediği ilk bölümde ifade edilmiştir. Ayrıca, mahkemeye erişim hakkı kapsamında güvence altına alınan yargısal başvuru yolunun “*etkili*” olmasının yine söz konusu hakkın gereği olduğu ve bu bakımdan etkili başvuru hakkı kapsamındaki güvenceleri de uygun düştüğü oranda içerdiğini yukarıda açıklamıştık. Bu nedenlerle, söz konusu Anayasa Mahkemesi Kararı'nda, sadece mahkemeye erişim hakkına aykırılığın tespitiyle de aynı hukuksal sonucun doğacağı düşünülmektedir.

Danıştay'ın usul kurallarının yorumuna ilişkin hak arama hürriyeti lehine geliştirdiği ölçütlere aykırı yargısal yorumların, mahkemeye erişim hakkını kısıtlayarak davacılara ağır bir külfet yüklemek suretiyle orantısız sayıldığı bilinmektedir. Mesela, bir disiplin cezasına 657 sayılı Kanunun 135. maddesi usulüne uygun yapılan itirazın zımnen reddedilmesi üzerine açılan davanın istinaf aşamasında, Bölge İdare Mahkemesince

---

⁵⁹⁰ Ibid.

işlemin henüz kesinleşmediğinden bahisle davanın incelenmeksizin reddine yönelik kararının, başvuruların belirsiz süreyle ötelenmesini engellemeye yönelik bir imkân olan zımnî ret kurumunu anlamsız kılan ve davacı üzerine ağır bir külfet yükleyen orantısız bir müdahale olarak, mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine hükmedilmiştir.⁵⁹¹

Son olarak, temyiz merciine başvuru ile ilgili mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması bakımından, orantılılığı belirlemek için AİHM'in kullandığı üç kriterli testten de bahsetmekte yarar görülmüştür. Buna göre, birincisi, mahkemeye erişim hakkına yönelen bir müdahaleye yargı mercileri önünde hak arama için izlenecek prosedürünün davacı tarafından tahmin edilebilir olup olmadığı; ikinci olarak, usul hatalarının davacının mahkemeye erişim hakkından yararlanamayacağı derecede ağır bir yük oluşturup oluşturmadığı; üçüncü olarak, sınırlamanın aşırı şekilci olup olmadığı incelenmelidir.⁵⁹²

3.2.1.4. Sınırlamanın Diğer Sınırları

Anayasanın 13. maddesine göre mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması genel amaca bağlı olmakla birlikte hakkın düzenlendiği 36. maddede özel bir amaca bağlanmadığı ama pratik uyum ilkesinin benimsenebileceği ve bu şekilde Anayasanın sair hükümlerinden kaynaklı sınırlamaların mümkün görüldüğü ifade edilmişti. Bu konu ile ilgili olarak, Anayasanın diğer hükümlerinin öngördüğü sınırlama sebeplerinin meşru amaca hizmet ettiği akla gelebilir. Ancak, mahkemeye erişim hakkının, yargı yolunun kapatılması suretiyle sınırlandırıldığı bir varsayımsal örnek olayda, idari eylem ve işlemlere karşı yargı yolunun açık olmasını temin eden Anayasanın 125. maddesinin de

---

⁵⁹¹ AYM, *Muhammed Mustafa Balaban*, p. 74-77

⁵⁹² AİHM, *Zubac/Hırvatistan*, p. 97.

sınırlandırılmış olacağını söyleyebiliriz.⁵⁹³ Bu durumda, sınırlandırma rejiminin, Anayasanın 125. maddesinin sınırlandırılmasına ilişkin ilkelerin de göz önünde tutularak tespit edilmesi gerekir. Anayasanın 125. maddesinin, idari yargı yolunun kapatılması suretiyle sınırlandırılabilmesi ancak, Anayasada açıkça belirtilmesi durumunda söz konusu olabilir. Diğer bir deyişle, Anayasanın açıkça yargı denetimi dışında bıraktığı idari eylem ve işlemler dışında idarenin tüm eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu kapatılamaz. Oysa, yukarıda da belirtildiği üzere, AİHM'in kabulüne göre başka bir etkili başvuru yolu mevcutsa, meşru amaçlar dahilinde yargı yolunun kapatılması suretiyle mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması söz konusu olabilmektedir.⁵⁹⁴ Bu durumda, yargı yolunu kapatan düzenlemelerin mahkemeye erişim hakkını sınırlandırırken, aynı zamanda Anayasanın başka bir hükmünü hukuka aykırı olarak sınırlandırıyor olsa, bu sınırlamanın hukuka uygun olduğundan söz edilemez.

Anayasanın 138. maddesi ise yargı kararlarının yerine getirilmesi hususunda güvence sağlayan başka bir hükümdür. Ancak, mahkemeye erişim hakkının, kesin nitelikli nihai kararlarının yerine getirilmesini içerdiği ifade edilirken, ara kararlar ve kesinleşmemiş kararlar ile yürütmeyi durdurma kararlarının yerine getirilmesi hususunda güvence sağlamadığı yukarıda belirtilmişti. Böylece, mahkemeye erişim hakkının kesin ve nihai yargı kararlarının uygulanmaması suretiyle sınırlandırılması mevzuunda Anayasanın 138. maddesinin de sınırlandırıldığı söylenebilirken, tersi ise her durumda söylenemez. Başka bir ifadeyle, yürütmeyi durdurma kararları gibi Anayasanın 138. maddesine göre gecikmeksizin yerine getirilmesi gereken kararların uygulanmamasının mahkemeye erişim hakkını ihlal etmediği düşünülebilir. Ancak, Anayasanın 138. maddesiyle çelişen bir sınırlamanın yine meşru amaca aykırı olduğu ve hatta orantılı

---

⁵⁹³ Aynı yönde bkz. TEKİNSOY, *Yürütmenin Durdurulması*, s. 99.

⁵⁹⁴ AİHM, *Frantzeskaki ve diğerleri/Yunanistan*, p. 36.

olmadığı da söylenebilir. Nihai ve kesin olmadığı düşüncesiyle yürütmeyi durdurma kararının uygulanmamasının, mahkemeye erişim hakkını ihlal etmeyeceği düşüncesi de bu bağlamda sorunludur. Çünkü, yürütmeyi durdurma kararının niteliği gereği sadece bir ara karar veya ihtiyati tedbir olarak kabul edilmesi doğru değildir.⁵⁹⁵ Yürütmeyi durdurma kararları, dava sonucunda verilecek kararları korurken, açıkça hukuka aykırı ve telafisi imkânsız veya güç sonuçları engellemeyi de içermekte olduğu için Anayasada özel olarak düzenlenen ve ancak sınırlı durumlarda kısıtlanabileceği öngörülen niteliktedir.⁵⁹⁶ Üstelik, bu durumlarda dahi kısıtlanabileceği öngörülen yalnızca yürütmeyi durdurma kararının verilebilmesi ile sınırlıdır. Bir yürütmeyi durdurma kararının uygulanmasına yönelik sınırlandırılma söz konusu değildir. Yani, savaş, olağanüstü vb. durumlarında dahi yürütmeyi durdurma kararlarının yerine getirilmesi engellenemez, bunu engelleyen yasa hükümleri de Anayasaya aykırılık teşkil eder. En genel anlamıyla, idari yargı kararlarının uygulanması Anayasanın 2., 36., 125. ve 138. maddelerinin gereğidir. Anayasanın 138. maddesinin yargı kararlarının uygulanmasını emreden lafzının açıklığı yukarıda ifade edilmişti. Anayasanın 36. maddesi ile anılan mahkemeye erişim hakkının bir karar elde etme ve elde edilen kararın uygulanması ile anlam ifade edeceği,⁵⁹⁷ aynı

---

⁵⁹⁵ Yürütmeyi durdurma kararlarının niteliği hakkında bkz. TEKİNSOY, *op. cit.*, s. 193, ASLAN, Zehreddin, **İdari Yargıda Yürütmenin Durdurulması**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 66-67.

⁵⁹⁶ ASLAN, *op. cit.*, s. 78-79.

⁵⁹⁷ “Yargı kararlarının uygulanması “mahkemeye erişim hakkı” kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre, yargılama sonucunda mahkemenin bir karar vermiş olması yeterli değildir; ayrıca bu kararın etkili bir şekilde uygulanması da gerekir. Hukuk sisteminde, nihai mahkeme kararlarını, taraflardan birinin aleyhine sonuç doğuracak şekilde uygulanamaz hale getiren düzenlemeler bulunması veya mahkeme kararlarının icrasının herhangi bir şekilde engellenmesi hallerinde, “mahkemeye erişim hakkı” da anlamını yitirir.” AYM, Ahmet Yıldırım, p. 28.

şekilde, idarenin etkin yargısal denetimini öngören Anayasanın 125. maddesinin, yargısal denetimin etkin sonuçlar doğurabilmesi için yargı kararlarının uygulanmasını da içerdiği düşünülebilir.⁵⁹⁸ Bütün bu bahsedilen ilkelerin de aslında hukuk devletinin gerekleri olduğu düşünüldüğünde, idari yargı kararlarının uygulanmaması, aynı zamanda, Anayasanın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesinin de ihlali sonucunu doğurur. Bu durumda şunu tespit etmek önemlidir ki, kanuni düzenlemelerle mahkemeye erişim hakkına yönelik Anayasanın başka hükümleri nedeniyle yapılacak sınırlamaların, Anayasanın yargısal denetime ilişkin, hukuk devleti ilkesinden de beslenen kurallarının ihlaline varmayacak düzeyde kabulü mümkün görünebilir. Aksi halde sınırlandırmanın meşru bir amacı olduğundan bahsedilemeyeceği gibi orantılı olduğundan da bahsedilemez.

3.2.2. Olağanüstü Sınırlandırma Rejimi

Anayasa Mahkemesi'nin olağanüstü hallerde mahkemeye erişim hakkının ihlal edilip edilmediğine yönelik incelemesi iki aşamalı olarak düşünülebilir. Birinci aşamada, Anayasa'nın 13. ve 36. maddeleri kapsamında bir inceleme yürütülerek, müdahalenin yukarıda açıklanan, olağan dönem sınırlandırma rejimine uygun olup olmadığı gözetilmektedir. Eğer bu aşamada bir ihlal tespit edilmezse, bu durumda ihlalin olmadığına karar verilmekte, aksi halde ikinci aşamaya geçilerek, bu aşamada,

---

⁵⁹⁸ “Anayasa'nın 125. maddesinin birinci fıkrasında, "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır." denilerek etkili bir yargı denetimi amaçlanmıştır. Çünkü yargı denetimi hukuk devletinin olmazsa olmaz koşuludur. Mahkeme kararlarının uygulanması da, yargılama sürecini tamamlayan ve yargılamanın sonucu doğurmasını sağlayan bir unsurdur. Kararın uygulanmaması hâlinde yargılamanın da bir anlamı kalmayacaktır.” AYM, E. 2014/149, K. 2014/151, T. 02.10.2014, RG, 01.01.2015, S. 29223.

Anayasa'nın 15. maddesine göre temel hak ve hürriyetlerin olağanüstü sınırlandırma rejimine yönelik esaslarına göre karar verilmektedir.⁵⁹⁹ Bu esaslara göre, mahkemeye erişim hakkına yönelen sınırlamanın, çekirdek haklara yönelik olmaması, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmemesi ve durumun gerektirdiği ölçüde olması gözetilecektir (m. 15).

3.2.2.1. Çekirdek Haklara Yönelik Olmama

Anayasanın 15. maddesinin 2. fıkrasında yer alan hakların, savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde dahi kısıtlanamayacak olması dolayısıyla çekirdek haklar⁶⁰⁰ (sert çekirdekli haklar)⁶⁰¹ olarak isimlendirildiği bilinmektedir.⁶⁰² Bu haklar, söz konusu fıkrada yer alan şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “...savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.” Mahkemeye erişim hakkının ise, bu hakların arasında sayılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, Anayasanın 15. maddesine bakılarak mahkemeye erişim hakkının olağanüstü hallerde sınırlandırılmaz bir hak olduğunu söylemeye imkân bulunmamaktadır. Aksinin söylenebilmesi mümkün olsaydı, bu hakkın olağan dönemlerde evleviyetle

---

⁵⁹⁹ AYM, Aydın Yavuz ve diğerleri [GK], B. No: 2016/22169, 20/6/2017, p. 343-359.

⁶⁰⁰ GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 246

⁶⁰¹ BİLGİN, Pertev, “Sert Çekirdekli Temel Haklar”, **İnsan Hakları Sempozyumu (10-11 Aralık 1994)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayını, İstanbul, 1995, s. 101.

⁶⁰² GÖZLER, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 246

sınırlandırılmayacağını da kabul etmek gerekirdi. Dolayısıyla, çok açık bir şekilde, bu açıdan mahkemeye erişim hakkının olağanüstü sınırlandırma rejimine göre de sınırlandırılabilir nitelikte bir hak olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, başka bir açıdan da konuya yaklaşmak gerekebileceği düşünülebilir. Zira, Anayasanın 125. maddesinin 6. fıkrası ile olağanüstü hal, seferberlik ve savaş hallerinde kanunla ve milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenlerine dayanılarak, yürütmenin durdurulması kararı verilebilmesine sınırlama imkânı öngörülmüştür. Bu hükmün, iptal davalarının sınırlandırılması bakımından koruyucu bir niteliği vardır.⁶⁰³ Anayasa Mahkemesi, 285 sayılı OHAL KHK'sinin 7. maddesinde yer alan *“Bu Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valisine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılmaz”* cümlesini iptal ederken, hukuka aykırılığı söz konusu 125. maddenin 6. fıkrasını yorumlayarak tespit etmiştir: *“...madde ile açıkça yargısal denetimine izin verilmeyenler dışında idari işlemlere karşı dava açma hakkı hiçbir halde engellenemeyecek, ancak sayılan durumlar nedeniyle yalnız yürütmenin durdurulması kararı verilmesi sınırlanabilecektir.”* Dolayısıyla, olağanüstü hal, savaş ve seferberlik gibi istisnai durumlarda dahi yalnızca yürütmenin durdurulmasına yönelik getirilebilecek sınırlamanın daha da ileriye götürülerek dava açmayı engelleyebilecek düzeye getirilebilmesine imkân olmadığı için mahkemeye erişim hakkının, Anayasal sınırları dışında, olağanüstü hal, savaş veya seferberlik hallerinde dahi sağladığı güvenceleri ortadan kaldıracak, hakkın özüne dokunacak biçimde sınırlandırılmayacağını Anayasadan anlaşılabilirdiğini savunabilmek de mümkündür. Bu düşüncenin kabulü durumunda, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının, Anayasanın 15. maddesinde bulunan çekirdek haklara ilaveten, Anayasanın 125. maddesinden kaynaklı çekirdek hak niteliğinde olduğunun düşünülmesi mümkündür.

---

⁶⁰³ TEKİNSOY, *Yürütmenin Durdurulması*, s. 131 (Dipnot 219).

3.2.2.2. Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülükleri İhlal Etmeme

Mahkemeye erişim hakkının olağanüstü sınırlandırma rejimine uygunluğunda gözetilen bir diğer kriter ise milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler olup bu yükümlülüklerin kaynağı, devletlerin taraf oldukları milletlerarası sözleşme hükümleri, milletlerarası hukukun genel ilkeleri ve milletlerarası teamüllerdir.⁶⁰⁴ Bu durumda, mahkemeye erişim hakkını sınırlandırılmasına uluslararası hukuk kaynakları ile başka sınırlar getiriyorsa bu sınırların içerisinde kalınıp kalınmadığının gözetilmesi gerekir.⁶⁰⁵ AİHM içtihadıyla bir hak olarak görülen mahkemeye erişim hakkına ilişkin değerlendirmeler için dikkate alınması gereken milletlerarası hukuktan kaynaklı yükümlülükler ise öncelikle AİHS ve onu yorumlarken AİHM'in kararlarında dikkate aldığı sair uluslararası hukuk kaynakları olabilir. Çünkü, yukarıda görüldüğü üzere, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına ilişkin geliştirilen esaslar öncelikle AİHM içtihadına dayanmaktadır. AİHS'nin 15. maddesi, olağanüstü hallerde devletlerin yapacakları sınırlandırmaların milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmamak üzere ve durumun gerektirdiği ölçüde olması gerektiği ile yapılacak sınırlamaların ise her halükârda AİHS'nin 2., 3., 4/1. ve ve 7. hükümlerine aykırı olmaması gerektiğini içermektedir. Yani, AİHS'ye göre, mahkemeye erişim hakkı da etkili başvuru hakkı da olağanüstü hallerde sözleşmeye aykırı olarak sınırlandırılabilir ve bu sınırlandırmaların, söz konusu 4 madde hükmüne ve milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmaması ve durumun gerektirdiği ölçüde olması ölçütleri dışında

---

⁶⁰⁴ GÜNEŞ, M. Ahmet, **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 295.

⁶⁰⁵ YOKUŞ, Sevtap, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi Pratiği ve Anayasa Şikayetine Etkisi**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 95.

bir sınırı yoktur. Ek olarak, mahkemeye erişim hakkı gibi AİHS'deki hakları sınırlandıran, AİHS'ye aykırı tedbirler alan devletlerin AİHS m.15/3 nedeniyle bildirim yükümlülüğü söz konusudur. Ancak, AİHS'e göre kısaca ifade edilen bu rejimin, AİHM tarafından mahkemeye erişim hakkı lehine yorumlanarak netleştirildiği düşünülmektedir. Çünkü, AİHM, bir kararında, ulusal yargı merciinin, dava konusu uyuşmazlığın bir OHAL KHK'nin uygulanmasından kaynaklandığından bahisle davayı incelenmeksizin reddetmesini; olağanüstü hal çerçevesinde de olsa alınan tedbirlerin demokratik bir toplumun gereklerine uygun olması gerektiğine ve hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturmaması gerektiğine dikkat çekerek ve başvurucunun uyuşmazlığına çare bulmak için iddialarını çözebilecek yeterli düzeyde yetki sahibi olan ve davaya bakmaktan imtina etmeyen yargı mercileri önüne taşıyabilmesine değer verildiğini hatırlatarak, AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına göre adil yargılanma hakkına aykırı bulmuş ve bu aykırılığı haklı bulmadığını belirtmiştir.⁶⁰⁶ Yani, başka bir milletlerarası sözleşmeye veyahut durumun gerektiği ölçüye bakmadan adil yargılanma hakkının gereklerinin ve dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının sağlanmasının hukuk devleti açısından önemini ve olağanüstü hallerde dahi bu ilkenin gözetilmesi gerektiğini belirten AİHM'in bu içtihadının, taraf devletler açısından bir milletlerarası yükümlülüğü vurguladığı düşünülmelidir.

3.2.2.3. Durumun Gereklerine Uygun Olmak

Bu ölçüte göre, mahkemeye erişim hakkının savaş, seferberlik ve olağanüstü hallerde sınırlandırılmasının hukuka uygunluğunun değerlendirilmesinde, alınan tedbirlerin elverişli, gerekli ve ölçülü olup olmadığının gözetilmesi gerekir. Eğer bu ölçütler sağlanmıyorsa, mahkemeye erişim hakkına getirilen sınırlandırmaların durumun

---

⁶⁰⁶ AİHM, *Pişkin/Türkiye*, p. 126-153.

gereklere uygun olmadığı ve Anayasanın 15. maddesine aykırı olduğu sonucuna ulaşılır. Mesela, KHK ile ihraç edilenlerin pasaportlarının da iptal edilmesini içeren bir OHAL KHK hükmünün, bu işlemlere karşı herhangi bir başvuru yolunun öngörülmediği de hesaba katılırsa, aslında, işlemin muhataplarının hak arama hürriyetlerini devre dışı bırakan bir etki gösterdiği ve durumun gerektirdiği ölçüyü aştığına karar verilmiştir.⁶⁰⁷

3.2.2.3.1. Elverişlilik ve Gereklilik

Gereklilik ölçütünden, mahkemeye erişim hakkına yönelen sınırlamanın, savaş, seferberlik veya olağanüstü hâl gibi durumlarda vuku bulan tehlikeli halin bertarafı amacına ulaşma bakımından zorunlu ve elverişli olmasının gerektiği anlaşılmaktadır.⁶⁰⁸ Zorunlu olması ise, uygulanan sınırlayıcı tedbirden daha az sınırlayıcı bir tedbirin somut olayda uygulanmasının mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, yapılan zorunlu bir müdahalenin, olağanüstü durumun amaçlarına yeter nitelikte ve düzeyde olduğu varsayılır. Zaten, “*hukuk devleti ilkesinde bir aşınma*” olarak ifade edilen olağanüstü halde, getirilen kuralların olağanüstü halin amaçlarına uygun olarak sınırlı konularda ve ölçüde olması gerekmektedir.⁶⁰⁹ Aksi halde, olağanüstü durumlarda dahi sınırsız yetki kullanımının ve temel hak ve hürriyetlerin keyfi müdahalelere maruz kalmasının demokratik bir toplumda meşru görülmesine imkân olmadığı hesaba katılarak, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına yönelik zorunlu olmayan müdahalelerin kabul edilemez bir tür keyfi yetki kullanımı niteliğinde olduğu düşünülmelidir.

---

⁶⁰⁷ Anayasa Mahkemesi etkili bir başvuru yolunun öngörülmemesi nedeniyle bu hükmü aynı zamanda Anayasanın 40. maddesine de aykırı bulmuştur. Bkz. AYM, E. 2018/86, K. 2022/133, T. 09.11.2022, RG, 31.03.2023, S. 32149.

⁶⁰⁸ AYM, *Aydın Yavuz ve diğerleri*, p. 204.

⁶⁰⁹ SEVER, *Cumhurbaşkanının Teşkilatlanma Konusundaki Yetkileri ya “Parthenogenesis” Olmak*, s. 384.

Dolayısıyla, zorunlu olmayan bu müdahalelerin, olağanüstü halin, temel hak ve hürriyetlerin “keyfilik” karşısında korunması mücadelesinin bir ürünü olarak gelişen⁶¹⁰ hukuk devleti anlayışını, aşındırdığından değil, tümüyle ilga ederek yerini önceleyen polis devlet anlayışına bıraktığından söz edilmelidir.

Müdahalenin elverişli olması ise, söz konusu müdahalenin ulaşılmak istenen amacı kısmen veya tamamen gerçekleştirme hususunda başarı şansı sunmasını içerirken, aksi durumda, uygulanan tedbirin orantılı olup olmadığının incelenmesine gerek olmaksızın müdahalenin hukuka aykırı bulunması sonucunun doğmasını içermektedir.⁶¹¹ Öyleyse, mahkemeye erişim hakkının olağanüstü nedenlerle sınırlandırılmasına yönelik uygulanan bir tedbirin, sınırlandırma rejimine uygun olması için, daha hafif bir tedbirin uygulanma imkânı olmaması anlamında da gerekli olması, orantılı olması ve olağanüstü sebebin sağlamaya çalıştığı kamu yararını sağlamaya elverişli olması gerektiği söylenebilir. Mesela, iptal davası açma yolunun kapatılması şeklinde getirilen bir sınırlamanın -durumun koşullarına göre- elverişli olduğu bir varsayımda, aslında, dava yolunun kapatılması yerine güçleştirilmesi sonucunu doğuracak tedbirlerin (OHAL inceleme komisyonuna zorunlu idari itiraz gibi)⁶¹² her zaman söz konusu olması durumu karşısında gerekli olma koşulunun sağlanmasının olanaklı olmadığı düşünülebilir.

---

⁶¹⁰ UYGUN, *op. cit.*, s. 523 vd.

⁶¹¹ METİN, *op. cit.*, s. 9-10.

⁶¹² Hemen belirtmek gerekir ki, bu yol sadece bir hafif tedbir örneği olarak sunulmuştur. Bu yolun etkili olmaması ise onu makul bir örnek olmaktan çıkaracaktır. Hak arama hürriyeti lehine getirildiği iddia edilen bu yolun etkililiği ise uygulamasına bağlı olarak değerlendirilmelidir. Getirilme amacı için bkz. ARDIÇOĞLU, M. Artuk, “*Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu İşlemlerinin Hukuki Niteliği*”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2017, S. 1, s. 54-55.

3.2.2.3.2. Orantılılık

Orantılılık ile kastedilenin, mahkemeye erişim hakkına yönelen sınırlayıcı müdahaleyle ulaşılmak istenen amacın doğuracağı kamu yararı ile söz konusu müdahalenin birey üzerindeki olumsuz etkisi arasında dengesizlik bulunmaması olduğunu söyleyebiliriz.⁶¹³ Maruz kalınan orantısız müdahaleler karşısında bunları bertaraf edebilmek için gerekli usuli güvencelerin sağlanması, orantılılık ilkesinin sağlanması bakımından önemlidir.⁶¹⁴

Anayasa Mahkemesi'ne göre, dava yolunun öngörülmemiş olması kendiliğinden mahkemeye erişim hakkını ihlal etmemekte, müdahalenin davacıya yüklenen külfetin büyüklüğü ile müdahale ile sağlanmak istenen kamu yararının büyüklüğünün mukayesesi sonucuna göre karar vermek gerekmektedir.⁶¹⁵ Bunun için, müdahalenin engellemeye çalıştığı tehlikenin ve yöneldiği hakkın niteliğinin yanı sıra, müdahalenin yapıldığı andaki koşullar, dikkate alınması gereken kriterlerdir.⁶¹⁶ Yukarıdaki örnekte, olağanüstü durumlarda iptal davası yolunun kapatıldığı bir durumda, müdahalenin gerekliliğinin sağlanamayacağına ilişkin bir iddiada bulunulmuştu. Bu iddianın kabul edilmediği varsayımında ise bu defa söz konusu tedbirin orantılı olmadığı hususu iddia edilebilir. Zira, iptal davasının objektif niteliği gereğince, hukuk devletinde idarenin yargısal denetiminin herkes üzerinde oluşturacağı objektif yararın, bir grubun dava açmasının engellenme isteğinin güttüğü amacın sağlayacağı yarar karşısında oldukça orantısız

---

⁶¹³ AYM, *Ömer Kılınç*, p. 112.

⁶¹⁴ AYM, *Aydın Yavuz ve diğerleri*, p. 209.

⁶¹⁵ AYM, *Ömer Kılınç*, p. 125. Danıştay'a göre de kamu yararı ile kişiye yüklenen külfet arasındaki dengenin, kişi için katlanılması zor bir düzeyde olmaması gerekir. Mesela, bkz. Danıştay, 13. D., E. 2016/3873, K. 2022/3669, T. 18.10.2022.

⁶¹⁶ AYM, *Aydın Yavuz ve diğerleri*, p. 207.

olduğu aşıkardır. Dolayısıyla, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının olağanüstü hallerde dahi sınırlandırılmasında, hakkın özüne dokunulmayacak oranda tedbirler alınmasının gerekli kılındığı söylenebilir.

3.3. Mahkemeye Erişim Hakkının Etkinliği Bakımından İdari Uyuşmazlıklarda Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılmasına İlişkin Değerlendirme

Çalışma içerisinde yapılan incelemelerin sonunda mahkemeye erişim hakkının sınırlandırma rejimine uygun olduğu oranda belirli sınırlara tabi tutulmasının hukuka uygun olmasının karşısında, hakkın daha etkin sağlanabilmesi için bu sınırların esnetilmesine veya daha da katılaştırılmasına ihtiyaç olabileceği görülmüştür. Bu konuda ileri sürülecek görüşlerin idari yargılama hukuku bakımında mahkemeye erişim hakkını geliştirecek ve söz konusu hakka daha etkili bir koruma sağlamaya hizmet edeceği düşünölmüştür.

İlk olarak, yargı mercilerinin ulaşılabilirliğini geliştirici önlemlerin yaygınlaştırılması ve kolaylaştırıcı yeni yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu ifade edilebilir. Bu ihtiyacı karşılamak içinse, yalnızca, mahkeme sayısının arttırılmasına veya mahkemelerin coğrafi uzaklığı ile ilgili tedbirlere ihtiyaç duyulduğunu da söyleyemeyiz. Gerek teknolojik imkânların gerekse kolaylaştırıcı usul hükümlerinin bulunması sayesinde idari yargı mercilerinde dava açmanın büyük veya yaygın bir problem teşkil ettiğini söyleyebilmeye yetecek veriye rastlanmamıştır. Dava açmaya yönelik sorunların, bu konular dışında, dava açmaya yönelik sınırlamalar getiren ve pek çoğu idari yargılama hukukunda ilk incelemeye ilişkin olan usul kurallarının yorumlanması, bu kuralların davacılar tarafından yeterince ve doğru bilinmiyor olması ile bu kuralların çağın gereklerinin gerisinde kalabilmesi ile ilgili olduğu anlaşılmıştır.

3.3.1.Usul Kurallarının Yorumlanması

Yapılan incelemede, Anayasa Mahkemesince mahkemeye erişim hakkına ilişkin ihlal tespit edilen idari uyuşmazlıkların sayısının önceki yıllara ait verilerden çok da farklı olmadığı görülmüştür. Bu ihlallerin ise ağırlıklı olarak idari yargı mercilerince usul kurallarının yorumlanması konusunda olduğu anlaşılmıştır. İdari yargı mercilerince bakılmakta olan davalara ilişkin olarak uygulanacak usul kurallarının yorumunda, ortaya çıkacak hukuksal sonucun, mahkemeye erişim hakkını ortadan kaldıracak veya oldukça zorlaştıracak derecede olmamasına dikkat edilmesi gerekmekte, bu amaçla usul kurallarının aşırı katı veya aşırı esnek yorumundan da kaçınılması icap etmektedir. Bu durum AİHS, Anayasa ve Hukukun Genel İlkelerinden dayanaklara sahip mahkemeye erişim hakkının gereğidir ve mahkemelerin hukuk kurallarını Anayasa hükümleri ışığında yorumlama yükümlülüğü söz konusudur. Yani, Anayasanın üstünlüğü ilkesi gereğince idari yargı mercilerinin, somut uyuşmazlıklara uygulayacakları mevzuat hükümlerini, mahkemeye erişim hakkı gibi anayasal ilke ve güvenceleri göz önüne alarak yorumlamaları gerekmektedir. Aslında, Adalet Bakanlığının ve HSK'nin taraf olduğu projeler ve hizmet içi eğitim seminerleri veya paneller ile bu amaca hizmet edecek projelerin yapıldığı da bilinmektedir.⁶¹⁷

Ancak, bu çabaların yeterli görülmesini gerektirecek bir istatistiki veriye de ulaşılamamıştır. Dolayısıyla, yapılması gereken ilk öneri, yargı mercilerinin mahkemeye erişim hakkının gereklerini gözeterek karar verme hususunda daha gayretli olmalarının sağlanmasına ilişkin çabaların geliştirilmesine ilişkindir.

---

⁶¹⁷ Bkz. 2011-2022 HSK Faaliyet Raporları <<https://www.hsk.gov.tr/faaliyet-raporu>, Erişim Zamanı: 25.08.2023>

İkinci olarak, idari yargı mercilerinin adil bir yargılamayı gerçekleştirebilecek düzeyde iş yüküne sahip olmasını gerçekleştirmek gerekir. Buradaki en önemli görev hiç şüphesiz adalet hizmetlerinin aksamadan ve etkin bir biçimde sürdürülmesi görevini yerine getirmekle yükümlü olan Adalet Bakanlığına düşmektedir. Zira, idari yargıçların uyuşmazlık çözümlene işini gereği gibi yerine getirebilmesi için kapasitesinin üzerinde bir iş yüküyle mücadele etmemesi gerektiği açıktır. Bu noktada idari yargıç sayısını arttırmak gibi gereken tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Üçüncü olarak, idare mahkemelerinin ve bölge idare mahkemelerinin Danıştay içtihatlarına uygun kararlar vermediği durumlarda ortaya çıkan mahkemeye erişim hakkı ihlallerinin önüne geçilmesi amacıyla, davanın taraflarını da etkileyecek biçimde içtihat birliğini sağlamaya yönelik geliştirmelere ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle, temyize gidilmeden kesinleşen kararlarla ilgili gidilebilecek “*kanun yararına bozma*” kanun yolu bulunmakla birlikte, bu kanun yolu merciinin verdiği kararların hukuksal sonucunun tarafları etkilememesi nedeniyle, Danıştay içtihadına uymayan kararları ve bunun sonucu olarak mahkemeye erişim hakkı ihlallerini azaltabilecek niteliğe sahip olduğu söylenemez. Aslında, böyle bir eksikliğin Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru incelemeleri sonucunda verdiği yeniden yargılama kararları ile telafi edildiği de düşünülebilirse de Anayasa Mahkemesinin bir süper temyiz merci olmadığı, içtihat birliğini sağlamanın ise yargı düzeninde görevli yargı mercilerine ait bir görev olduğu göz önünde tutulursa, “*kanun yararına bozma*” kararlarının taraflara etki doğuracak niteliğe kavuşturulmasının daha yerinde bir çözüm olacağı düşünülebilir.

Dördüncü olarak, idari yargı mercilerinin önüne gelen ve ilk inceleme bakımından aslında sorunsuz olan uyuşmazlıklar hakkında, karar hakkı ihlaline sebebiyet verecek biçimde, idari yargılama usulü hukukuna aykırı davranarak davanın esasına girmekten imtina etmemesi gerekir. Bu duruma ilişkin ilk akla gelebilecek olan, Danıştay’ın bazı

idari işlemleri hükümet tasarrufu niteliğinde kabul ederek yargılamanın esasına girmediği kararları olsa da bunun dışında, idari yargı mercilerinin hatalı biçimde görevsizlik kararı vererek ya da davaları incelenmeksizin reddederek de karar hakkını ihlal edecek yorumlar yaptığı tespit edilmiştir. Oysa, idari yargı mercilerinin yargı kısıntısı sayılabilecek şekilde, iptal davalarının esası hakkında karar vermekten kaçınması yalnızca mahkemeye erişim hakkını ihlal etmeyebilir, aynı zamanda, idari yargı merciinin birincil görevini yerine getirmemesi anlamına gelmektedir. Zira, idari işlemlerin hukuka uygunluğunun denetlenmesi, idari yargının asli görevidir. Bu nedenle, mahkemeye erişim hakkı bakımından olduğu kadar, idari yargı mercilerinin asli görevini yerine getirmeleri bakımından da önlerine gelen ve ilk inceleme bakımından sorunsuz olan uyuşmazlıkların esası hakkında karar verme hususunda da gelişim göstermesine ihtiyaç bulunmaktadır.

3.3.2. Bilgilendirilme İhtiyacı

İdari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının gelişimi bakımından büyük öneme sahip olan bir diğer sorun ise idari yargı mercilerine başvuru yolları, süreleri ve şekli gibi teknik konularda bilgilendirilmeye ilişkin toplumsal ihtiyacın karşılanmasıdır. Ancak, şekil ve diğer usul kuralları bir yana dursun, bu sayılan hususlar içerisinde başvuru yolları ve süreler ile ilgili olarak Anayasanın 40. maddesinin 2. fıkrasında bu ihtiyacın karşılanmasına ilişkin açık hüküm bulunmasına rağmen, hala idarelerin bu hususlarda yeterli derecede bilgi sağlamadığı görülebilmektedir. Ancak, idari dava açmak, davalarını takip etmek isteyenlerin vekil edinme olanağının bulunduğu değerlendirilerek, bu noktada bir sorun olmadığı da düşünülebilir. Oysa, son derece dağınık ve karışık mevzuat nedeniyle usul kurallarının hatalı değerlendirilmesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkı ihlaline neden olan Danıştay Kararlarına konu davaların avukatlar tarafından açılmış ve takip edilmiş olabildiğine de rastlamak mümkündür. Bu durumda, mahkemeye erişim hakkı bakımından ortaya çıkan bilgilendirilme ihtiyacı,

yalnızca davacı kişileri değil, avukatlardan hakimlere kadar yargılama sürecinin parçası olan herkesi kapsayacak bir ölçektir. Bu durumda hizmet içi eğitim olanaklarının geliştirilmesine, hukuk fakültelerinde pratik uygulamaların arttırılmasına yönelik faaliyetlere ve bunlara eğitsel çalışmaları geliştirmeye yönelik düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Uyuşmazlıkları için mahkemeye başvurarak dava açmak isteyen kişiler bakımından güncel idari yargı içtihatlarına erişim sağlayabilmenin de değeri büyüktür. Çünkü, idare hukukunun içtihadî karakterinin sonucu olarak, sadece mevzuata erişimin değil aynı zamanda içtihada da erişimin, gerek dava açma kararına etkisi gerekse açılan davada ileri sürülecek iddialar veya savunmalar bakımından oldukça kıymetli olduğu açıktır. Ancak, idari yargı içerisinde içtihat makamı olan Danıştay'ın çok sayıda güncel kararlarına erişebilmenin kolay olmadığını da belirtmek gerekir. Mesela, Danıştay'ın web sayfası üzerinden taranabilen toplam karar sayısı 175.280 olarak görülmüştür.⁶¹⁸ Ancak, 2022 yılında Danıştay'ın verdiği karar toplamının 93.944, 2021 yılında ise 92.454 olduğu da göz önüne alınırsa, Danıştay'ın erişime açmış olduğu karar sayısının, sadece 2021 ve 2022 yılında verdiği karar sayılarından bile düşük olduğu anlaşılacaktır. O nedenle başta Danıştay olmak üzere, idari yargı mercilerinin kararlarına erişim imkânlarının geliştirilmesi yönünde alınacak tedbirlerin mahkemeye erişim hakkının da gelişimi bakımından bir ihtiyaç olduğu söylenilebilir.

Bilgilendirilme ihtiyacını somutlaştıran bir diğer mesele ise, kararın sonucu kadar, kararın gerekçesi hakkında da davanın taraflarının bilgilendirilmesidir. Nitekim, kararın gerekçesi hakkında bilgi sahibi olmayan tarafların, uyuşmazlığın kanun yoluna taşınması kararından, kanun yolunda ileri sürülecek talep, iddia ve savunmaları oluşturmaya kadar

---

⁶¹⁸ 14.08.2023 tarihindeki istatistiğe göre “*karararama.danistay.gov.tr*” web sayfasından erişilebilen karar sayısıdır.

pek çok hususta sağlıklı bir biçimde hareket etmesi beklenemez. Bu durumda kararın gerekçesiz olmasının mahkemeye erişim hakkını ihlal eden bir yöne de sahip olduğu düşünülerek, kararların formül gerekçeler yerine tarafların esasa etkili iddialarının sonuçlarını içeren anlaşılır gerekçelere sahip olması gerektiği söylenebilir. Bu ihtiyacın, yalnızca, idare karşısında zayıf durumda olan davacılar bakımından gerekli olduğu düşünülmemelidir. Özellikle iptal kararlarının nasıl uygulanacağı bakımından davalı idarelerin de bilgilendirilme ihtiyacı söz konusu olabilmektedir. İdari yargı kararlarının yerine getirilmemesinin mahkemeye erişim hakkının ihlaline sebebiyet verdiği de açıklanmışken, kararın nasıl yerine getirileceğinin açıklanmasının mahkemeye erişim hakkını gelişimine katkı sağlayacağı şüphesizdir.

3.3.3. Usul Kurallarının Güncel İhtiyaçlara Göre Değiştirilmesi

Mahkemeye erişim hakkının gereği olarak, usul kurallarının aşırı katı yorumlanmaması gibi aşırı esneklikten de kaçınılmasına gerek duyulduğuna yönelik yukarıda açıklamalara yer verilmesine rağmen, usul kurallarının aşırı esnek yorumlanmasının mahkemeye erişimi kolaylaştırdığı durumların neden bir problem teşkil ettiği tartışılmamıştır. Üstelik, idarenin yargısal denetiminin geliştirilmesinin hukuk devleti lehine sonuçlarının da olduğu düşünüldüğünde, mahkemeye erişimi kolaylaştıran tüm yorumların olumlu olarak algılanması da mümkündür. Ancak, aşırı esnekliğin usul kurallarını hiçe sayan ve adeta yargısal aktivizme varan yönünün hukuk devletinin başka bir gereği olan hukuki istikrar ilkesini ihlal eden bir sonucu olduğu gözetildiğinde, aslında, mahkemeye erişim hakkının, hukuk devletinin gereği olarak mahkemeye erişiminin sağlanması ile hukuki istikrar ilkesinin sağlanması arasındaki dengeyi içeren,⁶¹⁹

---

⁶¹⁹ “Bir kanuni düzenlemenin bireylerin davranışını ona göre düzenleyebileceği kadar kesinlik içermesi, kişinin gerektiği takdirde hukuki yardım almak suretiyle, bu kanununun

bu bakımdan usul kurallarının yorumunda aşırı esnekliği dışlayan bir hak olduğu anlaşılacaktır. O nedenle, mahkemeye erişimi geliştirmek için usul kurallarının aşırı esnek yorumlanması değil, söz konusu kuralların güncel ihtiyaçlara uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Burada görevin, yasa koyucuya düştüğüne şüphe bulunmamaktadır. Yasa koyucunun usul kurallarının mahkemeye erişim hakkını daha etkin kılacak biçime gelmesini sağlama görevini yerine getirmediği zaman ise yargı mercileri bu boşluğu doldurabilmektedir. Örneğin, davaya müdahale kurumunun 2577 sayılı İYUK'da ayrı bir düzenlemeye sahip olmadığı, söz konusu Kanun'un 31. maddesinde HMK'ye yapılan atıfla ve idari yargının özellikleri çerçevesinde yorumlanarak uygulandığı ve hatta Medeni Usul Hukukuna aykırı olarak fer'i müdahilin yanında yer aldığı taraftan bağımsız olarak kanun yoluna başvurulmasının kabul edildiği bir Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararı da yukarıda açıklanmıştı. Bu yargısal yorumun da gözetilerek yasa koyucunun davaya müdahale kurumunu, İYUK içerisinde idari yargıya uygun biçimde düzenlemesi yerinde olacaktır. Nitekim Tıpkı bu örnekte yer alan müdahale kurumunda olduğu gibi aynı maddenin HMK'ye olan atfı ile uygulanan diğer kurumlarında aslında idari yargılama hukukunun özellikleri de gözetilerek, mahkemeye erişim hakkına uygun bir biçimde İYUK içerisinde düzenlenmesine ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Gerçekten de, duruşma düzeni, vekalet veya ehliyet gibi yargı düzenlerinin özelliklerine bağlı olmayan konuların dışında, müdahale kurumu gibi yargı düzeninin yapısal bazı özellikleri göz önüne alınarak şekillendirilmesi gereken konularda

---

düzenlediği alanda belli bir eylem nedeniyle ortaya çıkacak sonuçları makul bir düzeyde öngörebilmesi gerekmektedir. Öngörülebilirliğin mutlak ölçüde olması gerekmez. Kanunun açıklığı arzu edilir bir durum olmakla birlikte bazen aşırı bir katılığı da beraberinde getirebilir. Oysa hukukun ortaya çıkan değişikliklere uyarlanabilmesi gerekmektedir. Birçok kanun, işin doğası gereği, yorumlanması ve uygulanması pratik gerçekliğe bağlı olan yoruma açık formüller içermektedir” AYM, Kamil Koç, p. 71.

yasa koyucuya görev düşmektedir.⁶²⁰ Aksi halde, İYUK m. 31 hükmü ile gönderme yapılan yargı düzeninin usul hukuku olan medeni usul hukukunun iç dinamiklerinden bağımsız bir idari yargılama usulüne ulaşmada sorunlarla karşılaşılmaya devam edileceği öngörülebilir.⁶²¹ Dolayısıyla, idari uyuşmazlıkların, adli yargıdan ayrı bir yargı düzeninde yargılanmasına neden olan kendine özgü yapısına aykırı olmayan, re'sen araştırma ilkesi ve yazılı yargılama ilkesi ile uyumlu, “*çabuk, basit, etkili bir yargılamayı mümkün kılan*”, “*bağımsız*” bir yargılama usulünün geliştirilmesi, idari yargı mercilerinin de başarılı olabilmesi için gereklidir.⁶²²

İptal davaları ile ilgili kurallarda olduğu gibi tam yargı davalarına ilişkin usul kurallarının da mahkemeye erişim hakkını daha etkin kılacak şekilde düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Mesela, İYUK m. 13'e göre, her halde eylem tarihinden itibaren 5 yıl içinde ön karar elde edilerek açılan tam yargı davaları için dava açma süresinin “*eylemin idariliğinin öğrenildiği*” tarih olarak yorumlanması usul kurallarının aşırı esnek yorumlanması olarak değerlendirilebilir. Ancak, mahkemeye erişimi kolaylaştıran bu

---

⁶²⁰ AKYILDIZ, Ali, “*Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanması Bağlamında Ehliyet (Objektif Ehliyet), Davaya Katılma (Asli ve Fer'i Müdahale) ve Davanın İhbarı Müessesesi*”, **155. Yıl Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu (10-11 Mayıs 2023)**, Danıştay Yayınları, Ankara, 2023, s. 340.

⁶²¹ Bkz. AKYILDIZ, Ali, “*İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesinin Yollamada Bulunduğu Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargıda Uygulanması*”, **İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 30. Yılında İdari Yargı Sempozyumu (9 Mart 2012)**, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2012, s. 79-86.

⁶²² YAVUZDOĞAN, Seçkin, *İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi Çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku-İdari Yargılama Hukuku İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 274.

yorumun doğurduğu hukuksal sonuç, zararın ve eylemin idariliğinin eylemin yapıldığı tarihte anlaşılmadığı bazı durumlar açısından şüphesiz gereklidir. İYUK m. 13'ün yasa koyucu tarafından böyle durumlar için de mahkemeye erişimi kolaylaştıracak biçimde değiştirilmesi beklenmektedir. Böyle bir değişikliğin gerçekleşmesi sonucunda, söz konusu hükme dayanılarak yapılan yorumların aşırı esnekliğinden ve de hukuki istikrar ilkesini zedelediğinden bahsedilemeyecektir.

Bir diğer sorun ise, Danıştay faaliyet raporlarında kurumun zayıf yönlerinden olduğu ifade edilmiş olunan yargılamaların oldukça uzun sürüyor olmasına ilişkin tespitle ilgilidir.⁶²³ Bu durumun, yargılamanın niteliğine ilişkin olumsuz etkisi de bulunan iş yükü fazlalığı ve yargılama usulü ile alakalı olduğu düşünülmektedir. İş yükünün azaltılmasına ilişkin yargı öncesi alternatif uyuşmazlık çözümlerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi ilk akla gelen çözüm olmaktadır. Ancak, çalışmanın sınırları gereği bu çözümün dışında idari yargı içinde nasıl çözümler önerilebileceği noktasına değinmek gerekir. Mesela, dosyaların tekemmül tarihinden itibaren sonuçlandırılma süresi gibi düzenleyici sürelerin kısaltılması, düzenleyici sürelere uymamaya ilişkin yaptırımlar öngörülmesi ilk akla gelenler olabilir. Ancak, iş yükünün azaltılması için hiç şüphesiz idari yargıç sayısının ve adalet personeli sayısının artırılması gerekmektedir. HSK 2022 faaliyet raporuna göre 2022 yılında idari yargı mercilerinde görev yapan toplam 2.225 hâkim bulunmaktadır.⁶²⁴ 2017 yılı verilerine göre ise bu toplam sayı 2.039'tur. Oysa, 2017 yılında Türkiye Genelinde görev yapan hâkim sayısı 16.101'den 22.861'e yükselmek suretiyle yaklaşık % 42 arttırılmışken, idari yargıç sayısı % 9 oranında artmıştır. Oysa, idari yargı mercilerine gelen dosya sayısı 2017 yılında 601.438 iken, 2022 yılında 789.199'a yükselerek % 31 oranında artmıştır. Üstelik, Danıştay'ın 2022 yılı faaliyet raporunda iş

---

⁶²³ Danıştay Faaliyet Raporu, s. 129.

⁶²⁴ HSK Faaliyet Raporu (2022), s. 84

yükünden kaynaklı olarak görülen niceliksel ve niteliksel kurumsal zayıflığın, 2017 yılında da öngörülmüş olmasına ve yıllar yılı artan iş yüküne rağmen bu sorunu çözmeye amacıyla idari yargıç sayısının yeterince arttırılmamış olmasının mahkemeye erişim hakkı bakımından önemli bir sorun oluşturduğu düşünülmektedir. Zira, mahkemeye erişim hakkının bir güvencesi olan karar hakkı gereğince uyuşmazlıklarını yargı mercileri önüne taşıyarak, bu uyuşmazlıklar hakkında bir karar elde etmek isteyen bireylerin yeterli derecede incelemeye tabi tutulmadan verilen niteliksiz kararlar arzu ettiği düşünülemez. Ayrıca, yukarıda ifade edildiği üzere, makul sürede yargılama yapabilmenin aynı zamanda yargı yolunun etkililiği bakımından da bir kriter olduğu da göz önüne alınınca, idari yargıcın iş yükünün hafifletmesinin dosyalarda bu nedene dayalı yaşanan gecikmeleri ortadan kaldırarak yargılamayı hızlandıracak etkiler doğuracağı düşünülebilir. Dolayısıyla, başta yargıç sayısının arttırılması olmak üzere iş yükünün makul seviyelere düşürülmesini sağlayacak tedbirler, mahkemeye erişim hakkının geliştirilmesi için de gereklidir, diyebiliriz.

Mahkemeye erişim hakkının etkinleştirilmesi için yargıç sayısının ötesinde, idari yargıcın sahip olduğu yetkiler bakımından da bir gelişim ihtiyacı olduğu söylenebilir. Zira, idari yargıcın sahip olduğu yetkiler bazı sınırlamalar dahilinde kullanılmaktadır. Anayasanın 125. maddesine göre *“Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.”* İdarenin yargısal denetimine getirilmiş olan bu hükmün idari yargı mercilerinin uyuşmazlıkları çözebilecek etkili yargı mercileri olabilmeleri önünde bir sınırlama olduğu ve bu suretle mahkemeye erişim hakkını da etkileyen bir yöne sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, idari yargı denetimine ilişkin getirilen bu anayasal sınırlandırmaların kaldırılması ve idari yargıcın daha etkin

olabilmesinin sağlanması idari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkının gelişimi bakımından kıymetlidir. Bunların dışında, idari yargı kararlarının uygulanmaması olasılığını azaltılması, rücu mekanizmasının sürekli olarak işletilmesi ve yargılamaları hızlandıracak sair tedbirlerle daha etkin bir idari yargı sisteminin inşa edilmesi yönelik yasal düzenlemelerin mahkemeye erişim hakkının gelişimi için elzem olduğu söylenebilir.

Yargılamaların etkinliğinden söz edebilmek için makul bir süre içinde sonuçlandırılmasının gerektiği ve bunun mahkemeye erişim hakkı bakımından da gerekli olduğu göz önünde tutulunca, yargılamaların daha hızlı sonuçlandırılmasını sağlayacak değişikliklere de ihtiyaç duyulduğundan söz edilebilir. Mesela, İYUK'un muhtelif hükümlerinde yer alan düzenleyici sürelerin ve İYUK m. 16'da yer alan sürelerin mahkemeye erişim hakkının kullanımını zorlaştırmayacak derecede kısaltılması hususunda yapılacak değişikliklerin mahkemeye erişimi daha etkin kılmaya hizmet edeceği düşünülebilir.

İdarenin yargı kararlarına uymasının ve bu kararların uygulanmasına dair daha büyük bir özen içerisinde olmasının mahkemeye erişim hakkının gelişimine yönelik olumlu etkisi açıklamaya ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır. Bunun içindir ki, idari yargı kararlarının yerine getirilmemesinin önüne geçmede daha büyük katkı sağlayacak anayasal ve kanuni değişiklikler düşünülebilir. Özellikle, kararları uygulamakla yükümlü olan kamu personelinin bu yükümlülüğün aksine hareket etmesinin önüne geçmeye yönelik mali, cezai sorumluluk ve disiplin sorumluluğu doğuracak düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.⁶²⁵ Aslında, yargı kararlarını uygulamayan kamu görevlilerinin bu

---

⁶²⁵ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yargı kararlarını yerine getirmeme fiilinin tanımlanmayarak bu eylemin bir disiplin yaptırımına bağlanmadığına dikkat çeken açıklamalar için bkz. GÜNEŞ, M., *op. cit.*, s. 419.

eyleminin görevi ihmal suçunu (TCK m. 257) oluşturduğu kabul edilmekte, bu anlamda kamu görevlilerinin cezai sorumluluğundan bahsedilmektedir.⁶²⁶ Fakat, çoğu zaman mahkeme kararlarını uygulamayan kamu personeli aleyhine yargılama izni verilmemesi de eleştirilmektedir.⁶²⁷ Mali sorumluluk hususuna değinmeden önce burada kamu personeli için yargı kararlarının uygulanması aynı zamanda bir görev niteliğinde olduğunu da hatırlatmalıyız. Anayasanın 129. maddesine göre, “*Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.*” Yargı kararlarının yerine getirilmesi ise kamu personelinin sadık kalması gereken Anayasanın 138. maddesinde ile açıkça emredilmiştir.⁶²⁸ Aksine davranan kamu personelinin ortaya çıkardığı hukuka aykırılığa karşılık idare aleyhine tazminat davası öngörülmüş olsa da doğrudan kararı uygulamayan kamu personeli aleyhine tazminat davası açılmamaktadır. Oysa, İYUK madde 28/4 hükmünün 2014 yılında değiştirilmeden önceki haline göre idari yargı kararlarını uygulamayan kamu görevlisi aleyhine de tazminat davası açma imkânı bulunmaktaydı. Ancak, bu hüküm Anayasanın 125. maddesine göre idarenin eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü tutulması, Anayasanın m. 40/3 hükmü ve özellikle Anayasanın m. 129/5 hükmü karşısında hukuka aykırılık teşkil etmekteydi.⁶²⁹ Bu sebeple değişikliğin mevzuat içinde

---

⁶²⁶ AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 1661.

⁶²⁷ GÜNEŞ, M., *op. cit.*, s. 420.

⁶²⁸ İdari sorumluluk gereği yargı kararlarını uygulamayan personelin görevlerinden alınmaları da söz konusu olabilir. Bkz. AKYILMAZ / SEZGİNER / KAYA, *op. cit.*, s. 1662.

⁶²⁹ Söz konusu hükmün, doktrinde Anayasa’ya aykırılığı kabul ediliyorken, Anayasa Mahkemesinin bu hükmü Anayasanın m. 129/5 hükmüne aykırı bulmadığı E. 2012/22, K. 2012/133 sayılı ve 27.09.2012 tarihli kararının hatalı yönleri ile eleştirisi için bkz. TEKİNSOY, M. Ayhan, “*Anayasa Mahkemesinin Kamu Görevlilerinin Kişisel*

uyum sağlamaya y6nelik pozitif bir etkisi olduğu, rücu mekanizmasının ise kamu personeline yargı kararlarını uygulamaya zorlayıcı etki olarak yeterli görülebileceği düşünölebilir. Ancak, hukuk devleti açısından kritik sonuçları olan yargı kararlarının uygulanması hususunda kamu personeline de tazminat davası açılabilme imkânı ve Anayasanın bu imkâna uygun hale getirilmesinin daha etkili bir çözüml olacağına şüphe bulunmamaktadır.

Sorumluluğu Konusundaki Yaklaşımının Muhtemel Sonuçları”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2013, S. 1, s. 20-55.

SONUÇ

Mahkemeye erişim hakkının idari yargılama hukukunda iptal davaları bakımından mahiyetinin incelendiği çalışmada, Türkiye’de idari yargı mercilerinin, teorik anlamda bağımsız ve tarafsızlığı bulunan, yasa ile kurulmuş, bağlayıcı karar alabilen ve tam yargılama yetkileri ile donatılmış olduğu görülmüştür. Bu bakımdan idari yargı mercilerinin, idari uyuşmazlıkları çözümü görevini yerine getirirken, bağımsızlık ve tarafsızlıklarını korudukları ve kanuni sınırlamalar dışında esasa girmekten veya sahip olduğu yetkileri kullanmaktan imtina etmedikleri durumlarda AİHM’in ölçütlerine göre mahkeme niteliğini taşıdıkları anlaşılmıştır.

Mahkemeye erişim hakkının kaynağının, yalnızca hukukun genel ilkeleri ve bu ilkeler ışığında yorumlanan AİHS olmadığı, aynı zamanda, mahkemeye erişim hakkının, idarenin yargısal denetimine yönelik ve hukuk devleti ilkesine ilişkin uyumlu Anayasa hükümlerinden de kaynaklandığı tespit edilmiş ve bu durumun etkisiyle mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvenceler ile sınırlandırma rejimi açıklanmıştır. Kökeni olarak çok çeşitli kaynaklara dayandırılabilen mahkemeye erişim hakkının, büyük oranda AİHM içtihatlarıyla gelişim gösterdiği ve şekillendiği ise göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ancak, Türk idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının gelişiminin, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolu imkânı geldikten sonrasında daha çok Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru kararları ışığında sürdüğü görülmüştür. Ancak, bunun AİHM kararlarından bir kopuş olmadığını belirtmek gerekir. AİHM’in mahkemeye erişim hakkına yönelik kararlarında, AİHS’e, hukukun genel ilkelerine, üye ülkelerin ortak yaklaşımına, kendi içtihat hukukuna dayandığı görülmekteyken, Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru kararlarında, çok büyük oranda AİHM içtihatlarını takip ederek karar verdiği, Anayasa’da bulunan temel hakları, AİHS’deki karşılıklarının AİHM tarafından yorumlanma biçimiyle ele aldığı bilinmekte

ise de son dönemde Anayasa Mahkemesi'nin norm alanını genişletici bir eğilim içinde olduğu da fark edilmiştir. Buna karşın, AİHM'in mahkemeye erişim hakkı ihlali tespit ettiği Baka/Macaristan Kararına⁶³⁰ konu olaya benzer bir durumda, oy çokluğu ile de olsa mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmediği yönünde karar veren⁶³¹ Anayasa Mahkemesi'nin zaman zaman böyle daraltıcı bir bakış açısı ile kararlar vermiş olduğu da fark edilmiştir. Diğer taraftan, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurulara ilişkin değerlendirmeleri, yeniden yargılama süreci ile idari yargı mercilerinin verecekleri kararlar üzerinde etki doğurmakta olduğundan, gelecekte verilecek kararlar bakımından da Danıştay'ın mahkemeye erişim hakkına ilişkin yorumlarında belirleyici olmaktadır. Danıştay'ın idari yargı denetimini etkin kılacak bir bakış açısı geliştirmekte ve bu nedenle iptal davaları önündeki engelleri kaldırmada uzmanlaşmış olduğuna ilişkin tarihsel referansların bulunduğu görülmesine rağmen, idari yargılamada mahkemeye erişim hakkının gelişimine katkı sağlamakta Anayasa Mahkemesi'nin daha etkili olduğu anlaşılmıştır.⁶³² Oysa, idari yargı mercilerinin hukuk devleti ilkesinin amaçları bakımından işlevini gerçekleştirebilmesi için mahkemeye erişim hakkını bir “*anahtar*” gibi kullanabilmesine hukuksal bir engel olmaması ve Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesine ilişkin mevzu sınırların da söz konusu olmaması, tersine bir

---

⁶³⁰ AİHM, Baka/Macaristan Davası, B. No: 20261/12, T. 27.05.2014, p. 120-122.

⁶³¹ AYM, *Bekir Sözen* [GK], B. No: 2016/14586, 10/11/2022, p. 88.

⁶³² Buna rağmen, çalışma içerisinde mahkemeye erişim hakkının gelişimi açısından Danıştay içtihatlarından faydalanmanın yararlı ve gerekli olduğu düşünülmüştür. Ancak, idari yargı sisteminin mahkemeye erişim hakkı lehine genel işleyişine ilişkin beklenti bundan çok daha yüksektir. Göstergeler ise tersini ifade etmektedir. Bugün itibarıyla idari yargılamada mahkemeye erişim hakkına ilişkin ulaşılabilen ve kabul edilebilir bulunan bireysel başvuru kararlarından 487'sinde ihlal tespit edilirken, sadece 26'sında ihlal olmadığı tespit edilmiştir. Bkz. <kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>

beklentiyi doğurmaktadır. Bu beklentinin karşılanmadığı durumlarda ise, mahkemeye erişim hakkına uygun yargısal yorumunun bireysel başvuru kararları ile tespit edilmesi söz konusu olmaktadır. Özellikle, temyize tabi olmayan ve istinaf aşamasında kesinleşen kararların bireysel başvuruya konu olduğu durumlarda, Anayasa Mahkemesi'nin adeta bir süper temyiz mercii gibi⁶³³ Danıştay'ın müstakar içtihadına uymayan⁶³⁴ yargısal yorumlarla mahkemeye erişim hakkını ihlal eden kararların, yeniden yargılama yapılmasına dair verdiği kararları bu durumu anlatan bir örnek niteliğinde görülebilir.

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 4. maddesine göre, insan haklarının, toplumun diğer fertlerinin de haklarından yararlanmasını sağlamak üzere sınırlandırılması düşüncesinin doğal olarak temel hak ve hürriyetlerin bazı sınırlandırmalara tabi tutulmasını gerekli kıldığı düşünülebilir.⁶³⁵ Gerçekten de her bir insan hakkından mümkün merteye herkesin yararlandırılabilmesi veya her bir hakkın diğer haklarla, özgürlükleri mümkün olduğu kadar maksimize edecek bir sistem içerisinde yorumlanabilmesi, yani, temel hak ve hürriyetlerin optimum düzeyinde mümkün olduğu en geniş kitleye sunulabilmesi için insan haklarının bazı sınırlara tabi tutulması bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla, her sınırlamanın insan hakları ile ilgili olumsuz bir anlama sahip olmadığı, ancak, sınırlandırmaların hukuki rejime aykırılık taşıdığı durumlarda ise, demokratik toplumlarda insan haklarının

---

⁶³³ Bu tabirle, AYM'nin süper temyiz mercii olduğu veya ona dönüştüğünden bahsedilmemektedir. Bölge İdare Mahkemelerinin, Danıştay kararlarına aykırı olarak mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği durumlarda, AYM'nin yaptığı incelemenin içtihat birliğine katkı sağlayan bir sonucu da olması onu tek başına temyiz mercii niteliğine kavuşturmaz. Buradaki ifade bu sonuç üzerinden kurulan bir benzetmeden ibarettir.

⁶³⁴ Bunun başlı başına ağır bir külfet olduğu tespiti haklıdır.

⁶³⁵ YOKUŞ, *op. cit.*, s. 175.

sunumunda söz konusu optimum düzeye erişmenin mümkün olmayacağı da değerlendirilmektedir. Özellikle, idari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkının hukuk devleti ilkesi bakımından çok özel bir konumunun anlaşıldığı çalışma içerisinde, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırma rejiminin olağanüstü zamanlarda dahi yargı yolunun kapatılmamasını gerekli kıldığı ve savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerin dahi hukuk devleti ilkesinin ışığı altında yaşanmasının ancak yargısal denetiminin engellenmemesi ile mümkün olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Zira, olağanüstü haller bile hukuka bağlı bir devlette *de jure* hukuki rejimdir.⁶³⁶ Çünkü, olağanüstü halin varlığına karar veren egemen güç, olağanüstü hali hukuk düzeninde öngörülen sınırlar içerisine dahil etmektedir.⁶³⁷ Dolayısıyla, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının olağan veya olağanüstü dönemlerde sınırlandırılmasının önemi düşünülerek, yapılacak her sınırlama bakımından olağan ve olağanüstü sınırlandırma rejimlerinin dikkate alınmasına ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Bunların dışında, idari yargılama hukuku bakımından mahkemeye erişim hakkının gelişimine yönelik ihtiyaç analizi çerçevesinde, daha etkin bir idari yargıya erişmeye; bunun içinse liyakati arttıracak, iş yükünü azaltacak ve usul kurallarını geliştirecek tedbirlere gereksinim duyulduğu anlaşılmıştır.

---

⁶³⁶ ÇOLAK, Haluk, “*Olağanüstü Hal Hukukunda Uygulanan Hukuk Normları ve Kriterleri*”, **Sayıştay Dergisi**, S. 31, s. 90.

⁶³⁷ ADIGÜZEL, Rıza, “*Hukuk Devlet Bağlamında Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejiminin Sınırları*”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2023, S. 81, s. 7-8.

KAYNAKÇA

-Kitaplar ve Makeleler:

AKBULUT, Emre, “*Kamu Görevlileriyle İlgili İdari Davalarda Adil Yargılanma Hakkının Uygulanabilirliği*”, **TAAD**, Y. 7, S. 29, Ankara, 2017, s. 225-254.

AKBULUT, Olgun, “*Adil Yargılanma Hakkı - AIHS m.6*”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1(Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan), İstanbul, 2002.

AKDOĞAN, Cem Alper, **Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

AKILLIOĞLU, Tekin, **İnsan Hakları I (Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

AKINCI, Müslüm, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

AKSOYLU, Özge, “*Anayasa Md. 40/2’nin Uygulanmasına İlişkin Belirsizliklerin K. 2022/1 Sayılı Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu Kararı Işığında Değerlendirilmesi*”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2023, C. XX, S.1, İstanbul, s. 23-76.

AKYILMAZ, Bahtiyar / SEZGİNER, Murat / KAYA, Cemil, **Açıklamalı ve İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku**, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2019.

AKYILDIZ, Ali, “*Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanması Bağlamında Ehliyet (Objektif Ehliyet), Davaya*

Katılma (Asli ve Fer'i Müdahale) ve Davanın İhbarı Müessesesi", **155. Yıl Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyumu (10-11 Mayıs 2023)**, Danıştay Yayınları, Ankara, 2023, s. 275-354.

AKYILDIZ, Ali, "*İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesinin Yollamada Bulunduğu Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargıda Uygulanması*", **İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 30. Yılında İdari Yargı Sempozyumu (9 Mart 2012)**, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2012, s. 79-86.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "*Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti*", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2001, S. 2, s. 29-68.

ALLEN, James P., **Middle Egyptian**, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

ALTIPARMAK, Kerem, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin Uygulama Alanı*", **AÜSBFD**, Y. 1998, C. 53, S. 1, s. 1-35.

ARDIÇOĞLU, M. Artuk, "*Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2017, S. 3, s. 19-52.

ARDIÇOĞLU, M. Artuk, "*Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu İşlemlerinin Hukuki Niteliği*", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2017, S. 1, Ankara, s. 25-56.

ARIK, Kemal Fikret, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1965.

ASLAN, Zehreddin, **İdari Yargıda Yürütmenin Durdurulması**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

AYDIN, Bihter, "*Türk İdari Yargı Düzeninde Mahkemeye Erişim Hakkı*", **TAAD**, Y.4 (2013), S. 15, s. 271-296.

- AZRAK, A. Ülkü, “*İptal Davalarının Objektif Niteliği*”, **Ankara Barosu Hukuk Kurultayı-C.I**, s. 331-336, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2000.
- AZRAK, A. Ülkü, “*Yargı ve İdare: İki Fonksiyonun Karşılaştırılması Üzerine Bir Teorik Deneme*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Y. 1969, C. 34, Sayı 1-4, s. 129-155.
- BAAMONDE, Maria Emilia Casas, “*Amparo Başvurusu*”, **Anayasa Yargısı**, Y. 2009, C. 25, S. 1, s. 101-110.
- BAĞRIAÇIK, Ahmet, **Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi**, Savaş Yayınları, Ankara, 2022.
- BAKER, Philip, “*Should Article 6 ECHR (Civil) Apply to Tax Proceedings?*”, **Intertax**, Y. 2001, C. 29, S. 6-7, s. 205-211.
- BALKAR, Kemal Galip, “*Hukuk Tekniğinin Kudreti*”, **AÜSBFD**, Y. 1960, C. 15, S. 2, s. 203-209.
- BALTA, Tahsin Bekir, **İdare Hukukuna Giriş I**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968-1970.
- BAŞLAR, Kemal, **Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı**, Roma Yayınları, Ankara, 2005.
- BATTEN, Donna, **Gale Encyclopedia of American Law**, 3. Baskı, Gale, Detroit, 2010.
- BERGER, Adolf, **Encyclopedic Dictionary of Roman Law**, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953.
- BİLGİN, Pertev, “*Sert Çekirdekli Temel Haklar*”, **İnsan Hakları Sempozyumu (10-11 Aralık 1994)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayını, İstanbul, 1995, s. 101-110.

BODUR, Harun, “*Adalet Tanrı(ça)ları-Themis ve Diğerleri*”, **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar V Sempozyumu (13-17 Eylül 2010, İstanbul), 25. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012, s. 143-168.

BOZKURT, H. Argun, **Hukukun Öyküsü**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

BÜYÜKTAVŞAN, Muhammet Taha, “*Kesinlik Sınırı Altındaki İdari Para Cezalarına Karşı İtiraz Yoluna Başvurulamamasının Cezai Konularda İki Dereceli Yargılanma Hakkı Bakımından İncelenmesi*”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Y. 2018, C. 6, S. 12, s. 279-313.

CALMES BRUNET, Sylvia, “*The Principle of Effective Legal Protection*”, in **Administrative Law**, (Ed., Zoltán Sente, Konrad Lachmayer), Routledge, New York, 2017, s. 105-122,

CHANTURIA, Lado, “*Right to an Effective Remedy in the European Convention on Human Rights*”, **Journal of Law (TSU)**, Y. 2023, S. 1, s. 9-24.

CHAPUS, René, “*Les fondements de l’organisation de l’État définis par la Déclaration de 1789 et leurs prolongements dans la jurisprudence du Conseil Constitutionnel et du Conseil d’État*”, **La Déclaration des droits de l’homme et du citoyen et la jurisprudence (Colloque des 25-26 Mai 1989 au Conseil Constitutionnel)**, *Conseil Constitutionnel*, Recherches politiques, Editör: Presses Universitaires de France, Paris, 1989, s. 181-213.

CHEVALLIER, Jacques, 5. Baskı, **L’Etat post-moderne**, Droit et Société, 2017.

ÇAĞLAR, Bakır, **Anayasa Bilimi**, BFS Yayınları, İstanbul, 1989.

ÇALIŞ, Hande Sena, **İdari Yargının Varlık Sebebi Olarak İptal Davası**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.

ÇAYAN, Gökhan, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı*”, **TAAD**, Y. 2016, S. 28, s. 235-272.

ÇAYAN, Gökhan, “*Kamu Görevlilerinin Statüleri ile İlgili Uyuşmazlıklarda Adil Yargılanma Hakkı*”, **Terazi Hukuk Dergisi**, Y. 2016, S. 116, s. 90-101.

ÇELİK, Adem, **Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.

DE LAMY, Bertrand, “*L'égalité devant la justice pénale dans la jurisprudence du Conseil Constitutionnel: à propos, notamment, de la nécessaire courbure d'un principe essentiel*”, **Titre VII - Le principe d'égalité**, Conseil Constitutionnel, Y. 2020, C. 7 S. 4, Paris, s. 9-17.

DEMİR, Abdullah, **Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Astana Yayınları, Ankara, 2017.

DEMİRKIRAN, Eyüp Kaan, “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve 1982 Anayasası Bağlamında Etkili Başvuru Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkının Kapsam Alanlarının Karşılaştırılması*”, **Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2020, C. 2, S. 1, s. 49-88.

DOĞRU, Osman / NALBANT, Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi**, Avrupa Konseyi, Ankara, 2012.

EKİNCİ, Bezar Eylem, “*Bireysel Başvuru Yolunda Gerekçeli Karar Hakkı: Anayasa Mahkemesinin Temel Tespitleri ve İhlal Kararlarının Sonuçları*”, **Anayasa Yargısı**, Y. 2022, C. 39, S. 2, s. 171-211.

EKİNCİ, Hüseyin / SAĞLAM, Musa, **66 Soruda Bireysel Başvuru**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015.

EKİNCİ, Murat, **İdari İstikrar İlkesi**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

EKŞİ, Nuray, “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 6. Maddesinin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine Uygulanıp Uygulanamayacağı Sorunu*”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Y. 2009, S. 1-2, s. 119-139.

ERHAT, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, 6. Bası, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

ERKUT, Celal, **İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği**, 1. Baskı, Danıştay Yayınları, Ankara, 1990.

FEYZİOĞLU, Turhan, “*Kuvvetlerin Ayrılığı Nazariyesi*”, **AÜSBFD**, Y. 1947, C. 2, s. 50-60.

GAZIER, François / GENTOT, Michel / GENEVOİS, Bruno, “*1789 İlke ve Düşüncelerinin, Anayasa Konseyi ve Conseil d’Etat Kararlarına Etkisi*”, çev. Celal Erkut, **İHİD**, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), Y. 10 (1989), S. 1-3, s. 78-123.

GİRİTLİ, İsmet / BİLGİN, Pertev / AKGÜNER, Tayfun / BERK, Kahraman, **İdare Hukuku**, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2012.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama*”, **AÜSBFD**, Y. 1994, C. 49, S. 1, s. 199-234.

GÖZLER, Kemal, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2018.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref / GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, 10. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.

GÜL, Cengiz / BİRTEK, Fatih, “*Hak Arama Özgürlüğü ve Türk Pozitif Hukukunda Yargı Yolu Kapalı İşlemler*”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2007, C. 2, S. 1-2, s. 3-41.

GÜNDAY, Metin, “*İdari Yargının Görev Alanının Anayasal Dayanakları*”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Y. 1997, C. 14, s. 347-363.

GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2015.

GÜNDAY, Metin, **İdari Yargılama Hukuku**, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022.

GÜNDÜZ, F. Ebru / GÜNDÜZ, Hakan, “*Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hükmün Denetlenmesini Talep Etme Hakkı*”, **TAAD**, Y. 2022, S. 49, s. 1-28.

GÜNEŞ, Mehmet, “*AİHM'nin Kararları Işığında İdari Yargı Kararlarının Yerine Getirilmemesi Sorununa İlişkin Güncel Bir Değerlendirme*”, içinde **Uluslararası Akdeniz Hukuk Kongresi 2022**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

GÜNEŞ, M. Ahmet, **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

GÜRİZ, Adnan, **Hukuk Felsefesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, “*Anayasa Mahkemesi'nin Norm Denetimi Kararlarında Hak ve Özgürlüklerin Kapsamını Genişleten Yorumu*”, Anayasa Mahkemesi'nin 60. Yıldönümü Sempozyumu, **Anayasa Yargısı**, Y. 2022, C. 39, S. 1, s. 233-257.

HARRİS, David / O'BOYLE, Michael / BATES, Ed P. / BUCKLEY Carla M., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Avrupa Konseyi, Ankara, 2013.

HERİNGA, Aalt Willem, “*The Consensus Principle – The Role of Common Law in the ECHR Case Law*”, **Maastricht Journal of European and Comparative Law**, C. 3, S. 2, Maastricht, s. 108-145.

IRVINE, Derry, **Human Rights, Constitutional Law and the Development of English Legal System**, Hart Publishing, Oxford, 2003.

İLAL, Ersan, “*Magna Carta*”, **İUHFM**, Y. 1968, C. 34, S. 1-4, s. 210-242.

İNANÇ, Mehmet, “*Kavramsal İnceleme: “Kanun Devleti”- “Hukuk Devleti”- “Hukukun Üstünlüğü”*”, **Adana Barosu Dergisi**, Y. 2020, S. 13, s. 87-97.

İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı**, 2. Baskı, Avrupa Konseyi, Epamat Basım, Ankara, 2019.

İNCEOĞLU, Sibel / BOYAR, Oya / KARAN, Ulaş / AKBULUT, Olgun / ARSLAN ÖNCÜ, Gülay / TOKUZLU, Lami Bertan, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Ankara, 2013.

İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, Şen Matbaa, Ankara, 2007.

İNCEOĞLU, Sibel / ARAT, Nilay / DUYMAZ, Erkan, **İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Emsal Kararlar**, Avrupa Konseyi, 2022.

İŞTEN, İnanç, “*Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Y. 2014, C. 13, S. 2, s. 285-313.

KABOĞLU, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku**, 5. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1999.

KAPLAN, Gürsel, **İdari Yargıda Dava Açma Süreleri**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

KARAHANOĞULLARI, Onur, **İdari Yargı (İdarenin Hukuka Zorlanması)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.

KARAHANOĞULLARI, Onur, “*Fransa’da Kamu Yönetimi*”, **Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri** içinde, 2. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2009.

KARAHANOĞULLARI, E. Özlem, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İdari Yargı*”, **İnsan Hakları Yıllığı (TODAİE)**, Y. 2002, C. 23-24, s.31-63.

KARAYALÇIN, Yaşar, “*Hukukun Üstünlüğü*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Y. 1992, C. 47, S. 3, s. 193-214.

KILIÇ, Ayhan, “*Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu*”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Y. 2013, S. 3, s. 39-81.

KÖKÜSARI, İsmail, “*Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2011, C. 15 S.1, Ankara, s. 163-208.

KUŞÇU, Enis / DOĞAN, Aişe Sena, “*Bölge İdare Mahkemelerinin Dosyayı İlk Derece Mahkemesine İadesi ve Bunun Yargılama İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi*”, **Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, S. 2, s. 1312-1356.

LUPO, Nicola / PİCCIRILLI, Giovanni, “*European Court of Human Rights And The Quality of Legislation: Shifting To A Substantial Concept of ‘Law’?*”, **Legisprudence**, Y. 2012, C. 6, S. 2, s. 229-242.

MARTIN, Elizabeth A., **A Dictionary of Law**, Oxford University Press, New York, 2003.

MCKEEWER, Grainne, “*Comparing Courts And Tribunals Through The Lens Of Legal Participation*”, **Civil Justice Quarterly**, Y. 2020, C. 39, S. 3, Coleraine, s. 217-236.

- METİN, Yüksel, “*Temel Hakların Sınırlandırılması Ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke midir?*”, **SDÜHFD**, Y. 2017, C. 7, S. 1, Isparta, s. 1-74.
- MOWBRAY, Alastair, “*The Creativity of the European Court of Human Rights*”, **Human Rights Law Review**, Y. 2005, C. 5, S. 1, s. 57–79.
- OKAY TEKİNSOY, Özge, “*Yargı İçtihatları Kapsamında Disiplin Suç ve Cezalarında Hukuki Belirlilik İlkesi*”, **Prof. Dr. Metin Günday Armağanı II. Cilt**, Ankara, 2020, s. 963-993.
- ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 1, 3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.
- ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 3, 3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.
- OZANSOY, Cüneyt, “*Türkiye idaresinin Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Deneme*”, **Legal Hukuk Dergisi**, Rona Aybay’a Armağan Özel Sayı 2. C., İstanbul, 2014, s. 1757-1772.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.
- ÖZKAN, Gürsel, “*Anayasa Mahkemesi’ne Göre Hukuk Devletinin Anlamı ve Yorumu*”, **TAAD**, Y. 2010, S. 1, Ankara.
- ÖZTÜRK, Kaya Burak, **Hak Arama Özgürlüğü Çerçevesinde Zorunlu İdari İtiraz**, Yetkin, Ankara, 2015.
- PACTEAU, Bernard, “*Le contrôle de L’administration Le contrôle par une juridiction administrative Existence ou non d’une juridiction administrative La conception française du contentieux administratif*”, **La Revue administrative**, Y. 2000, C. 53, S. 3 (Özel Sayı), s. 91-105
- RENOUX, Thierry S. / VIÉSSANT, Céline / VILLIERS Michel / MAGNON, Xavier, **Code constitutionnel**, LexisNexis, Paris, 2019.

SABUNCU, Mustafa Yavuz / ESEN ARNWINE, Selin, “*Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Model Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu*”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Y.2004, C.21, s. 229-246.

SAĞLAM, Fazıl, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

SCHABAS, William A., **The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires**, 3. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

SERTTAŞ, Seher, “*Mahkemeye Erişim Hakkı Bağlamında Türk İdare Hukukunda Dava Açma Süresi*”, **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2020, C. 8, S. 15, s. 75-103.

SEVER, Dilşad Çiğdem, **Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi**, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2021.

SEVER, Dilşad Çiğdem, “*Cumhurbaşkanının Teşkilatlanma Konusundaki Yetkileri ya da “Parthenogenesis” Olmak*”, **Kamu Hukukçuları Platformu Tam Metin Bildiri Kitabı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020.

SEVER, Dilşad Çiğdem, **Danıştay Kararları Işığında İdare Hukukunda Kazanılmış Haklar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

STEFF, Antoine, “*La protection de l’accès au juge judiciaire par les normes fondamentales*”, **Les Annales De Droit**, Y. 2017, S. 11, s. 233-253.

SUNAY, Zuhâl Aysun, **İptal Davalarında Gerekçeli Karar Hakkı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

ŞANLI, Yeliz, “*Anayasa Değişikliğinin Uzanamadığı Yer: Uyarma Ve Kınama Cezalarının Yargısal Denetimi Ve Bir Danıştay Kararı*”, **TBBĐ**, Y.2007, S.70, s. 112-134.

ŞANLI ATAY, Yeliz, “*İdari İşlemlerde Başvuru Yollarının Gösterilmesi Yükümlülüğü*”,
TBBB, Y. 2011, S. 96, s. 293-318.

ŞİRİN, Tolga, “*Anayasa Şikâyeti Hakkı: Üçüncü Yıl Değerlendirmesi*”, içinde **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.

TANRIKULU, Sezgin, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

TEKİNSOY, Mustafa Ayhan, “*Anayasa Mahkemesinin Kamu Görevlilerinin Kişisel Sorumluluğu Konusundaki Yaklaşımının Muhtemel Sonuçları*”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 2013, S. 1, s. 20-55.

TEKİNSOY, Mustafa Ayhan, “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Yürütmenin Mahfuz Düzenleme Yetkisi Açısından Değerlendirilmesi*”, **Cumhurbaşkanının İşlemleri Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi - Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiri Kitabı**, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 389-413.

TEKİNSOY, Mustafa Ayhan / BAĞRIAÇIK, Ahmet, “*Tam Yargı Davası Özelinde İdari Yargıda Dava Açma Süresi*”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, C. 26, S. 3, s. 585-618.

TEKİNSOY, Mustafa Ayhan, **İdari Yargılama Hukukunda Yürütmenin Durdurulması**, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013.

ERDOĞAN, Gülnur, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s.102.

TEZCAN, Durmuş / SANCAKDAR, Oğuz / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Rifat Murat, **İnsan Hakları El Kitabı**, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024.

TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 16. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

TURAN, Burcu, “*AIHS Çerçevesinde İdari Yargıda Gerekçeli Karar Hakkı*”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, C. 12, S. 1, s. 177-202.

ULER, Yıldırım, “*Yönetmelik Yargıda Dava Süresi*”, **I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi**, Danıştay Matbaası, Ankara, 1991.

ULUSOY, Ali Dursun, “*Yeni Anayasal Sistemde Yürütme'nin Düzenleme Yetkisi Ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri*”, **Prof. Dr. Metin Günday Armağanı II. Cilt**, Ankara, 2020, s. 1399-1443.

ULUSOY, Ali Dursun, **İdari Yaptırımlar**, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

ULUSOY, Ali Dursun, **Türk İdare Hukuku**, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

UYGUN, Oktay, “*Hukukun Üstünlüğü İlkesi*”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2022, C. 19, S. 3, s. 521-558.

VALADOU, Patrice, “*Après le procès: assurer l'exécution des décisions juridictionnelles afin de préserver l'effectivité de la justice administrative*”, **L'efficacité de la Justice administrative**, (Editör. Mickaël Lavaine - Raphaël Matta-Duvignau), mare&martin, Paris, 2016.

VITKAUSKAS, Dovydas / DIKOV, Grigoriy, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması**, Çev. Serkan Cengiz, Avrupa Konseyi, Strazburg, 2012.

WEİSSBRODT, David / HALLENDORFF, Mattias, “*Travaux Préparatoires of the Fair Trial Provisions-Articles 8 to 11 Of the Universal Declaration of Human Rights*”, **Human Rights Quarterly**, Y. 1999, C. 21, S. 4, s. 1061-1096.

YAVUZDOĞAN, Seçkin, **İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi Çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku-İdari Yargılama Hukuku İlişkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

YILMAZ ÖZEL, Nurcan, **Adil Yargılanma Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri**, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.

YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 9. Baskı, Ankara, 2005.

YILMAZ, Serdar, “*Yargı Kararlarının ‘Kesinleştikten Sonra’ Uygulanmasını Öngören Yasal Düzenlemelerin Anayasallığı Sorunu: Anayasa Mahkemesi’nin Bir Kararının Değerlendirilmesi ve Düşündürdükleri*”, **Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Y. 2023, C. 9, S. 2, s. 521-599.

YILMAZOĞLU, Yunus Emre / PERDECİOĞLU, İsmail Emrah, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, 2. Baskı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2019.

YOKUŞ, Sevtap, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi Pratiği ve Anayasa Şikayetine Etkisi**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, **İdare Hukuku**, C. 1, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

ZAMUDIO, Hector Fix, “*The Writ of Amparo in Latin America*”, **University of Miami Inter-American Law Review**, Y. 1981, C. 13, S. 3, s. 361-391.

-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları:

AİHM, Airey/İrlanda, B. No: 6289/73, T. 09.10.1979.

AİHM, Ali Rıza ve Diğerleri/Türkiye, B. No:30226/10,5506/16, T. 28.01.2020.

AİHM, Altın/Türkiye, B. No: 39822/98, T. 06.04.2000.

AİHM, Ashingdane/Birleşik Krallık, B. No: 8225/78, T. 28.05.1985.

AİHM, Bahaettin Uzan/Türkiye, B. No: 30836/07, T. 24.11.2020.

AİHM, Baka/Macaristan, B. No: 20261/12, T. 27.05.2014.

AİHM, Bakan /Türkiye, B. No: 50939/99, T. 12.06.2007.

AİHM, Bayar ve Gürbüz/Türkiye, B. No: 37569/06, T. 27.11.2012.

AİHM, Beles/Çek Cumhuriyeti, B. No: 47273/99, T. 12/11/2002.

AİHM, Belilos/İsviçre, B. No: 10328/83, T.29.04.1988.

AİHM, Bellet/Fransa, B. No: 23805/94, T. 04.12.1995.

AİHM, Beneficio Capella Paolini/San Marino, B. No: 40786/98, T. 13.7.2004

AİHM, Bertuzzi/Fransa, B. No: 36378/97, T. 13.02.2003.

AİHM, Brandao Ferreira/Portekiz, B. No: 41921/98, T. 28.09.2000.

AİHM, Brualla Gomez De La Torre/İspanya, B. No: 26737/95, T. 19.12.1997

AİHM, Brumărescu/Romanya, B. No: 28342/95, T. 28.10.1999.

AİHM, Burdov / Rusya, B. No: 59498/00, T. 7/5/2002.

AİHM, Campbell ve Fell/Birleşik Krallık, B. No: 7819/77,7878/77, T. 28.06.1984.

AİHM, Chevrol/France, B. No: 49636/99, T. 13.02.2003.

AİHM, Coëme ve Diğerleri/Belçika, B. No: 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96,
33210/96, T. 22.06.2000.

AİHM, Çela/Arnavutluk, B. No: 73274/17, T. 29.11.2022.

AİHM, Çıraklar/Türkiye, B. No: 19601/92, T. 28.10.1998.

AİHM, Delcourt/Belçika, B. No: 2689/65, T. 17.01.1970.

AİHM, Demir ve Baykara/Türkiye, B. No: 34503/97, T. 12.11.2008.

AİHM, Deweer / Belçika, B. No: 6903/75, T. 27.02.1980.

AİHM, El-Masri/Yugoslavya, B. No: 39630/09, T. 13.12.2012.

AİHM, Eminağaoğlu/Türkiye, B. No: 76521/12, T. 09.03.2021.

AİHM, Engel ve Diğerleri/Hollanda, B. No: 5100/71,5101/71,5102/71,5354/72, 5370/72,
T. 23.11.1976.

AİHM, Erciyas/Türkiye Kararı, B. No: 10971/05, T. 27.09.2011.

AİHM, Eşim/Türkiye, B. No: 59601/09, T. 17.09.2013.

AİHM, Eyüp Kaya/Türkiye, B. No: 17582/04, T. 23.09.2008.

AİHM, Findlay/Birleşik Krallık, B. No:22107/93, T. 25.02.1997.

AİHM, Fogarty/Birleşik Krallık, B. No: 37112/97, T. 21.11.2001.

AİHM, Fomin/Moldova, B. No: 36755/06, T. 11.10.2011.

AİHM, Frantzeskaki ve diğerleri/Yunanistan, B. No: 57275/17, 58549/17, 58631/17,
58713/17, 58922/17,58953/17,58988/17, 59708/17,59838/17,60195/17, T.
12.02.2019.

AİHM, Fruni/Slovakya, B. No: 8014/07, T. 21.06.2011.

AİHM, Gajtani/İsviçre, B. No: 43730/07, T. 09.09.2014.

AİHM, Garcia Manibardo/İspanya, B. No: 38695/97, T. 15.02.2000.

AİHM, Garyfallou/Yunanistan, B. No:18996/91, T. 24.09.1997.

AİHM, Geouffre De La Pradelle/Fransa, B. No: 12964/87, T. 16.12.1992.

AİHM, Giancarlo Lombardo/İtalya, B. No: 12490/86, T. 26.11.1992.

AİHM, Gil Sanjuan/İspanya, B. No: 48297/15, T. 26.05.2020.

AİHM, Gnahoré/Fransa, B. No: 40031/98, T. 19.09.2000.

AİHM, Golder/Birleşik Krallık, B. No: 4451/70, T. 21.02.1975.

AİHM, Gorgiladze/Gürcistan, B. No: 4313/04, T. 20.10.2009.

AİHM, Gudmundur Andri Ástráðsson/İzlanda, B. No: 26374/18, T. 01.12.2020.

AİHM, H./Belçika, B. No: 8950/80, T. 30.11.1987.

AİHM, Handyside/Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, T. 07.12.1976.

AİHM, Hasan Tunç ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 19074/05, T. 31.01.2017.

AİHM, Hauschildt/Danimarka, B. No: 10486/83, T. 24.05.1989.

AİHM, Hoffmann/Almanya, B. No: 34045/96, T. 11.10.2001.

AİHM, Hornsby/Yunanistan, B. No: 18357/91, T. 19.03.1997.

AİHM, Ivanova ve Ivashova/Rusya, B. No: 797/14,67755/14, T. 26.01.2017.

AİHM, Kaba/Türkiye, B. No: 1236/05, T. 01.03.2011.

AİHM, Kamenos/Kıbrıs, B. No: 147/07, T. 31.10.2017.

AİHM, Khamidov/Rusya, B. No: 72118/01, T. 15.11.2007.

AİHM, König/Almanya, B. No: 6232/73, T. 28.06.1978.

AİHM, Kreuz/Polonya, B. No: 28249/95, T. 19.06.2001.

AİHM, Kruslin/Fransa, B. No: 11801/85, T. 24.04.1990.

AİHM, Kudla/Polonya, B. No: 30210/96, T. 26.10.2000.

AİHM, Lavents/Letonya, B. No: 58442/00, T. 28.11.2002.

AİHM, Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika, B. No: 6878/75,7238/75, T. 23.06.1981

AİHM, Levages Prestations Services/Fransa, B. No: 21920/93, T. 23.10.1996.

AİHM, Lithgow ve Diğerleri/Birleşik Krallık, B. No: 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81, 9405/81, T. 08.07.1986.

AİHM, Lupeni/Romanya, B. No: 76943/11, T. 29.11.2016.

AİHM, Maaouia/Fransa, B. No: 39652/98, T. 05.10.2000.

AİHM, Magyar Helsinki Bizottság/Macaristan, B. No: 18030/11, T. 08.11.2016.

AİHM, Massa/İtalya, B. No: 14399/88, T. 24.08.1993.

AİHM, McFarlane/İrlanda, B. No. 31333/06, T. 10.09.2010.

AİHM, Mehmet ve Suna Yiğit/Türkiye, B. No: 52658/99, T. 17.07.2007.

AİHM, Mehmet ve Yiğit/Türkiye, B. No: 52658/99, T. 17.07.2007.

AİHM, Mesutoğlu/Türkiye, B. No: 36533/04, T. 14.10.2008.

AİHM, Micallef/Malta, B. No: 17056/06, T. 15.10.2009.

AİHM, Minisbüşçüler Odası/Türkiye, B. No: 44088/04, T. 09.12.2008.

AİHM, Miragall Escolano ve Diğerleri/İspanya, B. No: 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98,41446/98,41484/98,41487/98,41509/98, T. 25.01.2000.

AİHM, Multiplex/Hırvatistan, B. No: 58112/00, T. 10.07.2003.

AİHM, Mutu ve Pechstein/İsviçre, B. No: 40575/10 67474/10, T. 02.10.2018.

AİHM, Naït Liman/İsviçre, B. No: 51357/07, T. 15.03.2018.

AİHM, Neulinger ve Shuruk/İsviçre, B. No: 41615/07, T. 06.07.2010.

AİHM, Osu/İtalya, B. No: 36534/97, T. 11.07.2002.

AİHM, Ouzounis et Autres/Yunanistan, B. No: 49144/99, T. 18.04.2002.

AİHM, Pabla Ky/Finlandiya, B. No: 47221/99, T. 22.06.2004.

AİHM, Pasquini/San Marino, B. No: 23349/17, T. 20.10.2020.

AİHM, Pellegrin/Fransa, B. No: 28541/95, T. 08.12.1999.

AİHM, Perez de Rada Cavanilles/İspanya, B. No: 28090/95, T. 28.10.1998.

AİHM, Pişkin/Türkiye, B. No: 33399/18, 15.12.2020.

AİHM, Posokhov/Rusya, B. No: 63486/00, T. 04.03.2003.

AİHM, Pudas/İsveç, B. No: 10426/83, T. 27.10.1987.

AİHM, Ramos Nunes de Carvalho e Sá/Portekiz, B. No: 55391/13,57728/13,74041/13,
T. 06.11.2018.

AİHM, Richert/Polonya, B. No: 54809/07, T. 25.10.2011.

AİHM, Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş./Türkiye, B. No: 20577/05, T. 22.10.2013.

AİHM, Sacilor-Larmines v. Fransa, B. No: 65411/01, T. 09.11.2006.

AİHM, Serap Demirci/Türkiye, B. No: 316/07, T. 10.01.2012.

AİHM, Siegle/Romanya, B. No: 23456/04, T. 16.04.2013.

AİHM, Sigma Radio Television Ltd./Kıbrıs, B. No: 32181/04,35122/05, T. 21.07.2011.

AİHM, Silver ve Diğerleri/Birleşik Krallık, B. No: 5947/72,6205/73, 7052/75,7061/75,
7107/75, 7113/75,7136/75, T. 25.03.1983.

AİHM, Sporrang ve Lönnroth/İsveç, B. No: 7151/75, 7152/75, T. 23.09.1982.

AİHM, Sramek/Avusturya, B. No: 8790/79, T. 22.10.1984.

AİHM, Starkevič/ Litvanya, B. No: 7512/18, T. 29.03.2022.

AİHM, Staroszczyk/Polonya, B. No: 59519/00, T. 22.03.2007.

AİHM, Steel Morris/Birleşik Krallık, B. No: 68416/01, T. 15.02.2005.

AİHM, Stubbings/Birleşik Krallık, B. No: 22083/93,22095/93, T. 22.10.1996.

AİHM, Süzer ve Eksen Holding A.Ş./Türkiye, B. No: 6334/05, T. 23.10.2012.

AİHM, Şahiner/Türkiye, B. No: 29279/95, T. 25.09.2001.

AİHM, Tabbane/İsviçre, B. No: 41069/12, T. 01.03.2016.

AİHM, Tabor/Polonya, B. No: 12825/02, T. 27.06.2006.

AİHM, Van de Hurk/Hollanda, B. No: 16034/90, T. 19.04.1994.

AİHM, Vegotex International S. A./Belçika, B. No: 49812/09, T. 03.11.2022.

AİHM, Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve Diğerleri/İsviçre, B. No: 53600/20,
T.09.04.2024.

AİHM, Vilho Eskelinen ve Diğerleri/Finlandiya, B. No: 63235/00, T. 19.04.2007.

AİHM, Walchli/Fransa, B. No: 35787/03, T. 26.07.2007.

AİHM, Weber / İsviçre, B. No: 11034/84, T. 22.05.1990.

AİHM, Wettstein / İsviçre, B. No: 33958/96, T. 21.12.2000.

AİHM, Winterwerp/Hollanda, B. No: 6301/73, T. 27.11.1981.

AİHM, Zand/Austria, B. No: 7360/76, T. 16.05.1977.

AİHM, Zolotas/Yunanistan, B. No: 38240/02, T. 02.06.2005.

AİHM, Zubac/Hırvatistan, B. No: 40160/12, T. 05.04.2018.

-Anayasa Mahkemesi Kararları (Norm Denetimi):

AYM, E. 1965/25, K. 1965/57, T. 26.10.1965, RG, 08.12.1965, S. 12171.

AYM, E. 1966/16, K. 1966/28, T. 27.06.1966, RG, 02.01.1967, S. 12493.

AYM, E. 1987/10, K. 1987/24, T. 24.09.1987, RG, 23.12.1987, S. 19673.

AYM, E. 1992/12, K. 1992/7, T. 18.02.1992, RG, 13.05.1992, S. 21227.

AYM, E. 1995/27, K.1995/47, T. 21.09.1995, RG, 10.04.1996, S. 22607.

AYM, E. 2003/98, K. 2004/31, 03.03.2004, RG, 10.07.2004, S. 25518.

AYM, E. 2007/53, K. 2007/61, T. 31.05.2007, RG, 27.12.2007, S. 26739.

AYM, E. 2008/74, K. 2010/15, T. 21.01.2010, RG, 28.04.2010, S. 27565.

AYM, E. 2010/41, K. 2012/19, T. 09.02.2012, RG, 13.02.2013, S. 28558.

AYM, E. 2010/83, K. 2012/169, T. 01.11.2012, RG, 22.02.2013, S.28567.

AYM, E. 2011/123, K. 2013/26, T. 06.02.2013, RG, 31.12.2013, S. 28868.

AYM, E. 2011/21, K. 2013/36, T. 28.02.2013, RG, 06.03.2014, S. 28933.

AYM, E. 2012/102, K. 2012/207, T. 27.12.2012, RG, 02.04.2013, S. 28606 (mükerrer).

AYM, E. 2013/34, K. 2013/74, T. 06.06.2013, RG, 26.10.2013, S. 28803.

AYM, E. 2014/146, K. 2015/31, T. 19.03.2015, RG, 13.06.2015, S. 29385.

AYM, E. 2014/172, K. 2014/170, T. 13.11.2014, RG, 10.01.2015, S. 29232.

AYM, E. 2015/18, K. 2016/12, T. 10.02.2016, RG, 17.05.2016, S. 29715.

AYM, E. 2016/144, K. 2020/75, T.10.12.2020, RG, 01.10.2021, S. 31615.

AYM, E. 2018/73, K. 2019/65, T. 24.07.2019, RG, 29.11.2019, S. 30963.

AYM, E. 2018/86, K. 2022/133, T. 09.11.2022, RG, 31.03.2023, S. 32149.

AYM, E. 2018/99, K. 2021/14, T. 03.03.2021, RG, 07.05.2021, S. 31477.

AYM, E. 2019/102, K. 2019/99, T. 25.12.2019, RG, 15.04.2020, S. 31100.

AYM, E. 2022/48, K. 2022/93, T. 20.07.2022, RG, 17.08.2022, S. 31926.

-Anayasa Mahkemesi Kararları(Bireysel Başvuru):

AYM, Ahmet Aslan, B. No: 2021/23949, 6/10/2022.

AYM, Ahmet Yıldırım, B. No: 2012/144, 2/10/2013.

AYM, Aıgul Mavlıanova, B. No: 2016/6293, 09/11/2017.

AYM, Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2012/855, 26/6/2014.

AYM, Ali Atlı, B. No: 2013/500, 20/3/2014.

AYM, Ali Diren, B. No: 2015/13108, 18/4/2018.

AYM, Ali Hıdır Akyol ve diğeri [GK], B. No: 2015/17510, 18/10/2017.

AYM, Ali Öz, B. No: 2013/2624, 31/3/2016.

AYM, Arif Canlı [GK], B. No: 2014/7152, 1/12/2016.

AYM, Arman Mazman, B. No: 2013/1752, 26/6/2014.

AYM, Atay Elden, B. No: 2019/16301, 3/2/2022.

AYM, Aydın Akgül, B. No: 2019/22397, 29/6/2022.

AYM, Aydın Yavuz ve diğeri [GK], B. No: 2016/22169, 20/6/2017.

AYM, Aynura Safarzade, B. No: 2018/24825, 4/5/2020.

AYM, Bayram Ali Devecioğlu, B. No: 2017/39387, 15/9/2020.

AYM, Bekir Sözen [GK], B. No: 2016/14586, 10/11/2022.

AYM, Bilal İnci, B. No: 2019/16896, 3/2/2022.

AYM, Cemile Akyıldız, B. No: 2014/1382, 22/9/2016.

AYM, Cengiz İnş. San. ve Tic. A.Ş. ve Mirax Tur. İnş. A.Ş. [GK], B. No: 2015/7846,
26/6/2019.

AYM, Cevat Yıldız, B. No: 2014/9018, 28/9/2016.

AYM, Çağlar Yılmaz, B. No: 2014/6835, 25/10/2017.

AYM, E.K., B. No: 2019/15656, 22/11/2022.

AYM, E-Ba İnşaat Taahhüt Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2015/13921, 27/6/2018.

AYM, Emin Akyol, B. No: 2019/4696, 18/1/2023.

AYM, Emine Karagülmez, B. No: 2013/3673, 11/12/2014.

AYM, Fadime Ekiz, B. No: 2016/6741, 7/9/2021.

AYM, Ferat Yüksel, B. No: 2014/13828, 12/9/2018.

AYM, Filiz Fırat, B. No: 2014/10305, 5/12/2017.

AYM, Hakan Yıldız [GK], B. No: 2014/8804, 1/12/2016.

AYM, Hamdi Akın İpek, B. No: 2015/17763, 24/5/2018.

AYM, Hatice Gür ve diğerleri, B. No: 2016/77884, 23/6/2020.

AYM, Haydar Çaka, B. No: 2014/17305, 9/1/2018.

AYM, İbrahim Demiroğlu [GK], B. No: 2017/15698, 26/7/2019.

AYM, İhsan Güleçenoğlu, B. No: 2018/13941, 3/2/2022.

AYM, İlhan Gökhan, B. No: 2017/27957, 9/9/2020.

AYM, İrfan Sönmez, B. No: 2016/79570, 27/2/2020.

AYM, Kamil Koç, B. No: 2012/660, 7/11/2013.

AYM, Karagülle Yapı Müh. İnş. Ltd. Şti., B. No: 2015/18081, 8/3/2018.

AYM, Kasım İlimoğlu (3), B. No: 2018/17191, 24/2/2021.

AYM, Kemal Turan, B. No: 2018/18194, 25/2/2021.

AYM, Kıyasettin Aydemir, B. No: 2016/12492, 8/9/2020.

AYM, Kürşat Oğuz Yaykaşlı, B. No: 2017/34297, 4/11/2020.

AYM, Levent Tütüncü, B. No: 2015/3690, 18/7/2018.

AYM, Luay Abdulsattar Ameen Ameen, B. No: 2020/11244, 13/4/2022.

AYM, Marka Madeni Yağ Sanayi Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2018/20215, 20/10/2020.

AYM, Mehmet Akdoğan ve diğerleri, B. No: 2013/817, 19/12/2013.

AYM, Mohammed Aynosah, B. No: 2013/8896, 23/2/2016.

AYM, Muhammed Mustafa Balaban, B. No: 2018/9314, 14/9/2022.

AYM, Muharrem Kılıç, B. No: 2012/1071, 11/3/2015.

AYM, Murat Haliç, B. No: 2017/24356, 8/7/2020, RG, 18.9.2020, S. 31248.

AYM, Mustafa Berberoğlu, B. No: 2015/3324, 26/2/2020.

AYM, Mustafa Okutucu, B. No: 2019/2598, 3/6/2020.

AYM, Mustafa Şenoğlu, B. No: 2018/24347, 6/10/2021.

AYM, Nil Selçuk İncu, B. No: 2018/12433, 23/2/2022.

AYM, Osman Aslan, B. No: 2016/11872, 21/2/2019.

AYM, Ömer Kılınç [GK], B. No: 2018/30695, 29/9/2021.

AYM, Özcan Zengin, B. No: 2020/4244, 23/2/2022.

AYM, Özden Sayar ve Deren Dilara Sayar, B. No: 2013/4022, 13/4/2016.

AYM, Özkan Şen, B. N. 2012/791, 07/11/2013.

AYM, Remziye Duman, B. No: 2016/25923, 20/7/2017.

AYM, Sadık Koçak ve diğerleri, B. No: 2013/841, 23/1/2014.

AYM, Sait Orçan, B. No: 2016/29085, 19/7/2017.

AYM, Sami Koç, B. No: 2014/20343, 21/9/2017.

AYM, Saniye Çolakoğlu, B. No: 2014/5702, 12/7/2016.

AYM, Seyfullah Çakmak, B. No: 2018/14529, 15/12/2020.

AYM, Solmaz Güntemur, B. No: 2018/12262, 3/12/2020.

AYM, Songül Akça ve diğerleri [GK], B. No: 2015/2401, 19/7/2018.

AYM, Şenol Arslan, B. No: 2017/40261, 15/9/2020.

AYM, Turgay Dabakoğlu, B. No: 2018/27010, 16/12/2020.

AYM, Türkiye İş Bankası A.Ő. [GK], B. No: 2014/6192, 12/11/2014.

AYM, Xavier Lucas/Fransa, B. No: 15567/20, 09/06/2022.

AYM, Yaşar Çoban [GK], B. No: 2014/6673, 25/7/2017.

AYM, Yavuz Ateş, B. No: 2013/5412, 20/4/2016.

AYM, Yusuf Bilin, B. No: 2014/14498, 26/12/2017.

AYM, Zahide Özge Biner Derdoy, B. No: 2018/17859, 16/6/2021.

-Danıştay Kararları:

Danıştay, 2. D., E. 2021/17256, K. 2021/2428, T. 7.7.2021.

Danıştay, 4. D., E. 2006/1584, K. 2006/3420, T. 13.06.2006.

Danıştay, 5. D., E. 2005/3237, K. 2006/3457, T. 13.06.2006.

Danıştay, 5. D., E. 2005/4897, K. 2006/666, T. 21.02.2006.

Danıştay, 5. D., E. 2005/5354, K. 2006/3391, T. 13.06.2006.

Danıştay, 5. D., E. 2006/8525, K. 2007/2123, T. 04.05.2007.

Danıştay, 5. D., E. 2018/3752, K. 2020/4158, T. 07.10.2020.

Danıştay, 6. D., E. 2014/6478, K. 2015/3071, T. 13.05.2015.

Danıştay, 8. D., E. 2014/8893, K. 2015/3715, T. 30.04.2015.

Danıştay, 8. D., E. 2016/14450, K. 2017/8184, T. 20.11.2017.

Danıştay, 8. D., E. 2017/7662, K. 2021/3012, T. 09.06.2021.

Danıştay, 8. D., E. 2021/2114, K. 2022/1978, T. 23.3.2022.

Danıştay, 9. D., E. 2018/3288, K. 2021/3683, T. 07.06.2021.

Danıştay, 10. D., E. 2014/1058, K. 2015/2825, T. 9.6.2015.

Danıştay, 12. D., E. 1978/7347, K. 1979/893, T. 19.3.1979.

Danıştay, 12. D., E. 2019/267, K. 2019/2375, T. 01.04.2019.

Danıştay, 13. D., E. 2014/4872, K. 2015/539, T. 16.2.2015.

Danıştay, 13. D., E. 2015/1978, K. 2015/3250, T. 29.9.2015.

Danıştay, 13. D., E. 2016/3873, K. 2022/3669, T. 18.10.2022.

Danıştay, 13. D., E. 2017/2089, K. 2020/39, T. 07.01.2020.

Danıştay, 13. D., E. 2019/3793, K. 2020/1654, T. 30.06.2020.

Danıştay, 15. D., E. 2013/10863, K. 2018/3868, T.17.04.2018.

Danıştay, D.D.G.K., E. 1949/320, K. 1950/128, T. 30.03.1950.

Danıştay, İBK, E. 1988/6, K. 1989/4, T. 07.12.1989.

Danıştay, İBK, E. 1990/1, K. 1991/1, T. 28.02.1991.

Danıştay, İBK, E. 2021/2, K. 2022/1, T. 15.03.2022.

Danıştay, İDDK, E. 1987/51, K. 1989/37, T. 21.4.1989.

Danıştay, İDDK, E. 2005/1558, K. 2008/1803, T. 17.10.2008.

Danıştay, İDDK, E. 2015/3847, K. 2015/3655, T. 21.10.2015.

Danıştay, İDDK, E. 2020/2011, K. 2020/2888, T. 3.12.2020.

Danıştay, İDDK, E. 2022/713, K. 2022/3947, T. 22.12.2022.

Danıştay, VDDK, E. 2014/613, K. 2014/791, T. 17.9.2014.

-Çevrimiçi Kaynaklar:

Magna Carta, 1215. < <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf>>(Erişim Tarihi: 20.03.2020)

Article:13,Loi des 16-24 août 1790 sur l'organisation judiciaire <<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000704777/>> (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

Avrupa Birliği Adalet Divanı, 15.05.1986, 222/84, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61984CJ0222>> (Erişim Tarihi 11.03.2022).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Orjinal Metin), <https://www.echr.coe.int/Documents/Archives_1950_Convention_ENG.pdf>(Erişim Tarihi: 10.09.2021).

BOUCOBZA, Isabelle, “*QPC et article 16 de la Déclaration des Droits de l’Homme et du Citoyen: entre affirmation des droits procéduraux des justiciables et consolidation d’une conception française de l’organisation de la justice*”, Revue des droits de l’homme, Y. 2021, S. 20, <<https://journals.openedition.org/revdh/12684>> (Erişim Tarihi: 17.4.2022).

DALKILIÇ, Elvin “*Pandemi Sürecinde İdari İstikrar ve Meşru Beklentilerin Korunması*”, Kamu Hukukçuları Platformu IX. Ulusal Sepozyumu, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 12/11/2021-13/11/2021 (Online), s. 6. <https://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/Elvin_DALKILiyO_Bildiri_Metni.docx> (Erişim Tarihi: 10.12.2023).

FRAISSE, Régis, “*L’article 16 de la Déclaration, clef de voute des droits et libertés*”, **Nouveaux Cahiers Du Conseil Constitutionnel N° 44 (Le Conseil Constitutionnel Et Le Procès Équitable)**, Haziran 2014, <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/l-article-16-de-la-declaration-clef-de-voute-des-droits-et-libertes>> (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

Handbook on European Law Relating to Access to Justice, Publications Office of the European Union, Luksemburg, 2016. < <https://fra.europa.eu/en/publication/>

2016/handbook-european-law-relating-access-justice> (Erişim Tarihi: 16.09.2023)

International Covenant on Human Rights, UN - E/CN.4/95, 21.05.1948, p.28 vd. <<https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL9/001/66/PDF/GL900166.pdf?OpenElement>> (Erişim Tarihi: 17.08.2020).

Rule of Law Checklist, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu 106. Genel Kurul Oturumu (11-12 Mart 2016-Venedik), <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf> (Erişim Tarihi: 16.09.2022).

SCİLİANOS, Linos-Alexandre, “*The Rule of Law and the European Court of Human Rights: the independence of the judiciary*”, **Montenegrin Academy of Sciences and Arts**, Montenegro, 28.02.2020, s. 2. <https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200228_Sicilianos_Montenegro_ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2023).

The Council of Europe and rule of law – an overview CM(2008)170, 21 Kasım 2008 (Report of the Secretary General of the Council of Europe), p. 59. <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d2a6e> (Erişim Tarihi: 07.03.2021).

ÖZET

Bu doktora tez çalışmasında, mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkının bir parçası olduğunu ve maddi adaletin temel bir unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Adalet kavramının karmaşıklığına dikkat çekilerek, adaletin soyut bir kavram olduğu ancak mahkemeye erişim hakkı gibi unsurların bu soyut kavramı somutlaştırdığı ifade edilmektedir. Adaletin antik dönemden günümüze farklı tanımlara sahip olduğu belirtilerek, hukuk felsefesi açısından adalet kavramının karmaşıklığı ele alınmaktadır. Mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak ele alınmasını ve idari yargılama hukukundaki iptal davaları bağlamında incelenmesini amaçındaki çalışmada, belirli sınırlamalar altında, idari yargılama hukukunda mahkemeye erişim hakkının güvenceleri ve sınırlandırma rejimi üzerinde durulduğu ifade edilmektedir. Mahkemeye erişim hakkının tarafsız ve bağımsız yargı mercileri önünde hakkaniyete uygun bir yargılama için temel bir insan hakkı olduğu vurgulanarak, adil yargılamanın başlaması için bu hakkın güvence altına alınmasının önemine değinilmektedir. Bu şekilde çalışmada özetle, adil yargılanma hakkı ile mahkemeye erişim hakkının tanımı, kaynağı ve kapsamı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *idari yargılama hukuku, mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkı, iptal davaları, hukuk devleti.*

ABSTRACT

In this doctoral thesis, it emphasizes that the right to access to a tribunal (court) is a part of the right to fair trial and a fundamental element of substantive justice. Drawing attention to the complexity of the concept of justice, the text asserts that while justice is an abstract concept, elements like the right to access the court make this abstract concept tangible. Highlighting the different definitions of justice from ancient times to the present, the thesis addresses the complexity of the concept of justice from the perspective of legal philosophy. The study aims to consider the right to access to a tribunal as a component of the right to a fair trial and examines it within the context of annulment cases in administrative law, operating under specific limitations. It is mentioned that the guarantees and restriction regime of the right to access to a tribunal in administrative justice are discussed within these limitations. Emphasizing that the right to access to a tribunal is a fundamental human right for a fair trial before impartial and independent judicial authorities, the importance of securing this right for the initiation of a fair trial is underscored. In summary, the thesis explores the definition, sources, and scope of the right to a fair trial and the right to access to a tribunal.

Keywords: *administrative procedural law, access to a tribunal, right to fair trial, annulment cases, rule of law.*